

Nəriman Həsənzadə

Seçilmiş əsərləri

IV

NƏRİMAN HƏSƏNZADƏ



SEÇİLMİŞ ƏSƏRLƏRİ

IV CİLD



Azərbaycan Respublikası
Mədəniyyət Nazirliyi

NƏRİMAN HƏSƏNZADƏ

SEÇİLMİŞ ƏSƏRLƏRİ

IV CİLD





*Türk can qoydu bu torpaqda
"Azərbaycan!" deys-deys.
Tarix! Səni oxuyuram
mən türksə "Can!" deys-deys.*



NƏRİMAN HƏSƏNZADƏ

SEÇİLMİŞ ƏSƏRLƏRİ

IV CİLD

BAKİ-2022

Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət Nazirliyinin 1 aprel 2021-ci il tarixli 33-f nömrəli əmri ilə təsdiq olunmuş Nəşr Planının Tərtibi və Nəşriyyat Məhsullarının Satın alınması üzrə Komissiyanın qərarına əsasən çap olunub.

H59 Həsənzadə Nəriman. Seçilmiş əsərləri. IV cild.

Bakı, "Aspoliqraf", 2022, 520 səh.

Azərbaycan ədəbiyyatının XX əsr poeziyasının görkəmli nümayəndələrindən olan Nəriman Həsənzadənin müxtəlif illərdə qələmə aldığı qəlboxşayan, ruha sığalçəkən, Vətən məhəbbətini tərənnüm edən, dövrün siyasi ab-havasını əks etdirən əsərləri yenidən oxucuların ixtiyarına verilib. 60 ildən artıq böyük bir oxucu ordusunun dilinin əzbərinə çevrilən, yaddaşına həkk olunan bu poeziya nümunələri inanırıq ki, yeni nəslin də zövqünü oxşayacaq, doğma poeziyamızı onlara sevdircək.

H $\frac{4702060202}{053}$ 2022

ISBN: 978-9952-564-57-0

© Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət Nazirliyi, 2022

Poema sənəti...

Və Nəriman Həsənzadənin *Poemaları*

Xalq şairi Nəriman Həsənzadənin yaradıcılığı ədəbi-bədii təfəkkürün bütün spektrlərini özünəməxsus iyerarxiya ilə əhatə edir; funksional intensivlik etibarilə, ilk növbədə, lirika gəlir, sonra dramaturgiya, sonra epiklik (epikmiqyas)...

Böyük sənətkar-mütəfəkkirin həm şeirlərində, həm poemalarında, həm dramaturgiyasında, həm də nəsr-publisistikasında bu məqamların bir-birini necə izlədiyini, bir-birindən necə doğulduğunu görməmək mümkün deyil.

Ümumən dünya ədəbiyyatında təcrübə belədir ki, şairlər şeirdən başlayırlar, nasirlər hekayədən, dramaturqlar ya şeirdən, ya da hekayədən... Yəni “kiçik janr”lardan... Sonra “böyük janr”lara keçirlər: poema, povest, roman, dram-pyes, faciə, komediya... (Epos...) İnsanın (cəmiyyətin) ədəbi-bədii təfəkkürü isə, əksinə, eposdan başlamışdır. Poema çoxsaylı ədəbi janrlardan birinə çevrilənə qədər özünəməxsus bir “tənəzzül tarixi” yaşamışdır; yeni dövrdən etibarən “poema” adlandırılan əsərlər vaxtilə bütövlükdə ədəbiyyata bərabər idi: şumerlərin “Bilqamış”ı, Homerin “İliada” və “Odiseya”sı, türk dastanları, Firdovsinin “Şahnamə”si, Nizaminin “Xəmsə”si, ümumiyyətlə, dünya eposu, əgər belə demək

mümkünsə, poema idi... Və ədəbiyyat, onun müxtəlif janrları “poema”dan doğuldu: nəsr də, dramaturgiya da, poeziyanın müxtəlif janrları da... Höte “Faust”u, Puşkin “Yevgeni Onegin”i, Hüseyn Cavid “Arif”i, Səməd Vurğun “Azərbaycan”ı ... yaradanda adı məlum olan və ya olmayan dahi sələflərini təqlid edirdilər... Haqlı idilər, ona görə ki, ədəbiyyat – bədii yaradıcılıq onsuz da təqlid edir: həm sinxron gerçəkliyi, həm də özünün tarixini...

Şumerlərin, misirlilərin, yəhudilərin, iranlıların, slavyanların, germanların, romanların... dahi sənətkarları min illər, əsrlər boyu nəzmlə möhtəşəm dastanlar yaratdılar. İstər orta əsrlərdə, istərsə də sonralar hansı böyük söz sənətkarı istəməzdi ki, dünya eposunu yaradan naməlum (və universal) dahinin xələfi olmasın?!

...Bir janr olaraq poemanın genotipində bütövlükdə ədəbiyyat – dastan var, ona görə də böyük sənətkarların yaradıcılıq təcrübəsində lirik, dramatik və epik poemaların (dastan – stilizasiyaların) olması tamamilə təbiidir. Və şair dramaturgiyaya da poemadan keçir, yəni, əslində, səhnə üçün poema – dastan yazır... Hüseyn Cavid də belə etdi, Səməd Vurğun da... Və Nəriman Həsənzadə də!.. Öz böyük sələfləri kimi Nəriman Həsənzadənin də yaradıcılıq stixiya-istedadı poema-dastan miqyasındadır. Hər şeydən əvvəl ona görə ki, şairin, demək olar, hər bir şeirində – ümumən lirika-sında bir epos genişliyi, yaxud kontekst hiss edilir. İkincisi, elə şeir silsilələri var ki, Qurbani, Aşıq Abbas, Aşıq Ələsgər yaradıcılığında olduğu kimi, hərəsi bir süjet-dastan təşkil edəcək qədər ardıcıldır. Və üçüncüsü, tale (tarix) nəyi diqtə edibsə, şair onu yazıb...

Nəriman Həsənzadənin poema-dastan yaradıcılığının, əslində, ümumən yaradıcılığının əsas qəhrəmanı ya bilavasitə Azərbaycan, ya da Azərbaycanı simvolizə edən lirik-dramatik-epik “Mən”dir...

“Zümrüd quşu”, “Nəriman”, “Kimin sualı var”, “Nuru Paşa”... kimi poemalarında şair qəhrəmanlarının tərcümeyi-halını məhz

mənsub olduğu millətin tərcümeyi-halı səviyyəsinə qaldırır: klassik dastanlardan gələn təbii bir yaradıcılıq enerjisi (və estetikası) ilə inandırır ki, adi insan da, böyük şəxsiyyət də milli tarixi missiya daşıyır... Millət o zaman güclü olur ki, adi insanını yüksəltsin, böyük şəxsiyyətini tanısin, ictimai yaddaşına (tarixinə) yazıb örnəyə çevirsin...

Nəriman Həsənzadə poemalarında bir şairin ola biləcəyi qədər tarixçidir, əslində, tarix filosofudur; bu isə o deməkdir ki, Hüseyn Cavid, Səməd Vurğun... kimi o da tarixin – yaşanmış həyatın statistikasından, xronologiyasından daha çox mahiyyətinə, bu günə gətirib çıxaran (və ya çıxarmayan) məntiqinə nüfuz edir. Ona görə də tendensiyalı tarixçilərin “hiyleyi-şərr”ini görür, mənsub olduğu millətin danışmış tarixinin konturlarını cızır, bir sıra hallarda isə onun (tarixin bu və ya digər bir dövrünün) bütün mənzərəsini “bərpa edir”.

Məlum məsələdir ki, şair, tarixçidən fərqli olaraq, təsvir etdiyi dövrün iqtisadi – təsərrüfat münasibətlərindən, yaxud tikinti-məmarlıq texnologiyalarından, yaxud da siyasi-ideoloji münaqişələrin təfəsilatından bəhs etmir. Mütəfəkkir-sənətkar üçün tarix insanın (ümumiyyətlə, insanlığın) yüksəlişi, tərəqqisi tarixidir, bir az da konkretləşdirsək, sözün geniş mənasında, qəhrəmanlığın (və qəhrəmanların) tarixidir. Şair üçün bu və ya digər bir dövrün məzmunu, idealları, yaxud, “idealsızlığı” bir qılınc, yaxud söz qəhrəmanında, bir məhəbbət, yaxud nifrət mütəfəkkirində təzahür edə bilər (və edir)...

Nəriman Həsənzadə poemalarının bir qayda olaraq tarixi qəhrəmanları həm də müasirdir. Və bu müasirlik, sadəcə, öz tarixilə fəxr etmək kimi kifayət qədər populyar, bəzən hətta konyukturaya qədər gedib çıxan, bir ictimai-mənəvi ehtiyacla məhdudlaşmır. Şair tarixi bu günün (və bu günü tarixin) kontekstində təhlil edir – bu təhlildə dəqiqlikdən başqa, o qədər böyük səmimiyyət də var ki, onun (şairin) “qaibdən xəbər verdiyinə” inanmaya bilmirsən...

Böyük şairin bütün yaradıcılığı üçün səciyyəvi olan bir məqam da var ki, onun poemalarına bilavasitə aiddir: o da ictimai (universal) səviyyəyə qaldıra bildiyi tərcümeyi-halıdır. Umumiyyətlə, bu məqam epos təfəkkürü üçün xarakterikdir: dastan “müəllifi” həmişə öz tərcümeyi-halını cəmiyyətin tərcümeyi-halı kimi təqdim edir... “Dədə Qorqud”dan “Koroğlu”ya, “Əsli Kərəm”dən “Aşıq Qərib”ə qədər...

Dünyanın bütün böyük şairləri kimi, Nəriman Həsənzadə də eposdan gəlir. Və eposun əbədi yaradıcılıq texnologiyaları ilə yaradır...

Nizami CƏFƏROV

Müəllifdən

Dünya işıq, yol qaranlıq, söz bələdçidi. Mən bu bələdçinin köməyi ilə qaranlıq yolları keçdim, Müstəqillik Aktına qol çəkdim, dünyanın Işığını gördüm. “XXI əsrə giriş” əsərimi də yazdım. Bundan sonra da yazmaq həvəslə yaşayıram. Bəlkə bu, mənim taleyimdi.

Böyük Nizami deyirdi ki, nailiyyəti, uğuru hünər, istedad yox, tale həll edir. Baxt!

Mən bu yollarda istedadlı gənclər gördüm ki, “Ey kimsəsizlər Kimsəsi!” deyərək, – kömək axtara-axtara yerlərini özgəsinə verdilər.

Mənim qabağıma yaxşı insanlar çıxdılar, həyatda da, ədəbiyyatda da mənim taleyim oldular. Onları mən axtarıb tapmamışdım, nağıllarda olduğu kimi, özləri qabağıma çıxmışdılar.

Görüşlərim, demək olar ki, təsadüfi olmuşdu. Təsadüfi halları filosoflar zərurət adlandırırlar. Bəlkə düz fikirdi? Hər halda, nə yaxşı, dünyada təsadüflər var!

İndi, nəşr etdirdiyim “Seçilmiş əsərləri”mdə dünyasını dəyişənləri hörmətlə, həsrətlə xatırlayıram. Sağ olanlara minnətdaram.

Həyatım, tərcümeyi-halım əsərlərimdədi. Nəhayət, hörmətli oxucularım onları oxuduqca görəcəklər ki, nə qədər təzyiqlərə, təqiblərə məruz qalmışam...

Bu, şikayət deyil, sadəcə etirafdı.

Burada “yaxşı” dediyim ilahi insanlar haqqında ayrıca, bir az da geniş yazmaq fikrindəyəm...

“Nəriman”, “Kimin sualı var?”, “Zümrüd quşu” əsərlərimin üzə çıxmasına, uğur qazanmasına mane olan çətinliklərin qarşısının alınmasında Ümummilli lider Heydər Əliyevin böyük təsiri olmuşdur. Birini burada misal çəkmək istəyirəm.

O vaxt Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinə keçirilən və bizim Yazıçılar İttifaqı rəhbərliyinin də iştirak etdiyi Büro iclasında MK-nın Birinci katibi Heydər Əliyev deyirdi ki, mən Azərbaycanın XIX əsr həyatından, taleyindən danışanda, adətən, Mirzə Fətəli Axundovun “Puşkinin ölümünə Şərq poeması” əsərini misal çəkirəm. O dövrdən bəhs edən başqa əsər yoxdur?..

Mən yerdən: – Var, yoldaş Heydər Əliyev, – deyə cavab verdim.

Büro iclaslarında yerdən icazəsiz danışmaq, Birinci katibin sözünü kəsmək olmazdı. Görünür, sual məni tutmuşdu. Ətrafdan mənə narazı baxışlar zilləndi...

– Belə bir əsər varsa, nə üçün mən oxumamışam? Mənim xəbərim yoxdur?... – Bu sözləri deməyə Heydər Əliyevin tam haqqı var idi. Tariximizi gözəl bilirdi, mütaliə onun stixiyasıydı. Hər bir yaradıcı ziyalını yaxşı tanıyırdı və səxavətlə tanıdırdı. Tariximizdə nadir dövlət başçılarından idi ki, sənəti, sənətkarı bu qədər sevirdi, qiymətləndirirdi.

O, biranlıq pauzadan sonra yenə Büro iclasını davam etdirdi. Başqa söz soruşmadı.

O gün gecə saat bir radələrində, İttifaqın birinci katibi mərhum İmran Qasimov mənə zəng vurdu. – Əsərin orijinalını da, ruscaya tərcüməsini də Heydər Əliyev istəyir. Sabah təqdim etməliyəm, – dedi.

İmran müəllimin “Zümrüd quşu” əsərimdən xəbəri var idi. Poema ayrıca kitab şəklində təzəcə nəşr olunmuşdu. Hələ SSRİ Dövlət mükafatına da təqdim edilməliydi. Bu barədə mənə, İmran müəllimin özü demişdi. Rusiyanın böyük şairi Vladimir Solouxin sətri tərcümə ilə tanışlıqdan sonra mərhum yazıçı İsmayıl Şıxlı ilə mənə məktub göndərmişdi (onlar “Peredelkino” yaradıcılıq evində istirahət edirdilər). V.Solouxin yazırdı ki, əsəri mən tərcümə edəcəyəm. Lakin Bakıda məni elə tələsdirdilər ki, poemanı başqa bir rus şairinin tərcümə etməsinə razılıq verdim. Əsər “Literaturniy Azerbaydjan” jurnalının iki nömrəsində ixtisarla dərc edildi.

Burada, məhz bu əsərdən söhbət getdiyinə görə, Xalq yazıçısı Elçinin adını hörmətlə çəkmək istərdim. İttifaqın katibi vəzifəsində işləyirdi. Onun xeyirxahlığı bir çox məqamlarda dada çatırdı. Şairin də, yazıçının da buna ehtiyacı var. Əlbəttə, bu, başqa bir söhbətin mövzusudur.

Poemanın Azərbaycan və rus variantı Heydər Əliyevin özünə çatdı. Bir həftə sonra isə qəzetlərdə mənə “Respublikanın Əməkdar incəsənət xadimi” Fəxri adının verilməsi barədə onun fərmanı çap edildi. Qısaca bu qədər...

* * *

Məlumdur ki, Homerdən, Nizamidən üzübəri böyük sənətkarlar bütün əsrlərdə çağdaş olurlar. Yaratdıqları əsərlərə görə də yaşadıkları epoxaya qiymət verilir.

Böyük rus şairi Puşkin də belədir. Heç şübhəsiz, o da. birinci növbədə, öz xalqının, öz dövrünün oğludur. Yalnız bundan sonra digər xalqlara və dövrlərə aid edilə bilər.

Bu günlərdə əsərlərimin yeddicildliyini nəşrə hazırladığım zaman, “Zümrüd quşu”nu yenidən oxudum... Çalışmışdım ki, çar imperiyası şəraitində sahibsiz bir milləti sənətilə – toxuduğu xalılarda yaşadan bir azərbaycanlı qadının şəxsində ümumiləşdirim; böyük rus şairi Puşkin və A.A.Bakıxanov mühitində tariximizi, taleyimizi araşdırım. Buna görə də mən o qadını sadəcə “Zümrüd quşu” adlandırdım. Mənim anlamımda – xilaskar, fədakar mənasında.

Bu il yay məzuniyyətimi Kislovodskda keçirərkən, şəhərin mərkəzi kitabxanasında xeyli məşğul oldum, sovet dövrü çapı qadağan edilən və indi Rusiya nəşriyyatlarının buraxdığı yeni (V.Pottonun beşcildlik “Kafkazskaya voyna”, A.Şirokevadın “Rusiyanın dostları və düşmənləri” seriyasından “Persiya – İran. İmperiya na Vostoke” və s.) kitabları alıb oxudum.

“Zümrüd quşu” poemasını yenidən işləyəndən sonra “Seçilmiş əsərləri”mə daxil etmək qərarına gəldim.

Yeri gəlmişkən deyim ki, görkəmli rus şairi (Moskva) V.Sem-yonovun tərcüməsində poema ruscaya “Puşkin Qafqazda” adı ilə (1987) tərcümə və nəşr olunmuşdu.

Məlumdur ki, böyük rus şairi Puşkin ikinci müsəlman polku-nun (Qarabağ atlılarının) döyüşçülərilə onların hərbi düşərgəsində görüşüb, “Oktava”¹ adlandırdığı “Şirvan polku”na poema həsr edib, əsirlikdə olan türk sərkərdəsi Haqqı Paşaya, Qafqaza və qafqazlılara (“Qafqaz” şeirini xatırla) olduqca səmimi münasibət bəsləyib. Bəlkə də, bütün bunlara görə (başqa səbəbləri də istisna etməirəm) feldmarşal Paskeviçin əmrilə o, Moskvaya yarımçıq qayıtmalı olmuşdur.

Bu məsələlər poema ayrıca kitab şəklində nəşr olunandan sonra da məni düşündürürdü... Puşkinin öz sözləri də mənə haqq verir ki, məhz belə düşünüm. Tiflisdə dostlarından birinin – ordudan nə tez qayıtdın? – sualına o, belə cavab vermişdi ki, Paskeviçin yedəyində gəzmək məni cana gətirmişdi. Mən istəyirdim, bizim igid qafqazlıların qəhrəmanlıq hünərini tərənnüm edim – bu, bizim doğma epopeyamızın şərəfli bir hissəsidir. Amma o məni başa düşmədi və tələsdi ki, məni ordudan qovsun. Budur, mən də çıxıb gəldim...

Poemanı işlədiyim vaxtlarda fars, ərəb, rus, ingilis, dillərində olan ədəbiyyatla, qədim Yunan və Roma mütəfəkkirlərinin əsərlərilə, bir sıra arxiv materialları ilə də yaxından tanış oldum. Onları buraya köçürsəydim, uzun-uzadı bir siyahı alınardı.

Poema yeni, təkmilləşmiş variantda, məncə, daha dolğun, daha tarixi görünür.

Tarixdən külü yox, odu götürməyə çalışdım. Ola bilsin ki, od-qarısq kül də gəlib. “Odu – külün vasitəslə saxlamaq olar” (Nizami)

2010

¹ Oktava – musiqidə: qammanın 8-ci tonu; ədəbiyyatda: birinci altı misrası iki çarpaz qafiyəli, iki axırıncı misrası isə yanaşı qafiyəli səkkizmisralı şeir bəndi nəzərdə tutulur (müəllif).

Nuru Paşa

Qəhrəmanlıq dastanı. XX əsr

*Türk can qoydu bu torpaqda
“Azərbaycan!” deyə-deyə.
Tarix! Səni oxuyuram
mən türkə “Can!” deyə-deyə.*

GƏLƏCƏYƏ ÜNVANLANAN QƏHRƏMANLIQ DASTANI

...Tarixdə, adətən, qələbə çalanlar qəhrəman sayılır. Zirvədə tutulur, ehtiramla anılır, adına olub-olmamış rəvayətlər qoşulur. Bu rəvayətlərin, “qəhrəmanlıq dastanlarımızın ömrü qəhrəmanlığımızın ömründən daha uzun olur”. Professor Nizami Cəfərovun təəssüflə qeyd etdiyi bu fikir də cəmiyyətin funksional mövcudluğuna xas təbii haldır. Cəmiyyət daima qəhrəmanlıq, yaxud da daima uğursuzluq vəziyyətində qala bilməz. Hər iki hal davamlı prosesə çevriləcəyi ehtimalında belə, artıq öz mahiyyətindən kənarlaşır. Nizami bəyin xalq üçün arzuladığı qəhrəmanlıq ömrünün uzunluğunu şərtləndirən əsas dəyəri elə özü də təsdiqləyir.

Qəhrəmanlıq dastanlarının ömrü uzun olursa, deməli, o dastanı yaradan və yaşadan insanlar qəhrəmanlıq aşıqıdır.

Şəninə sağlığında nəğmələr oxunan qalib ordu komandanı Nuru Paşa 90 il sonra Azərbaycan şeirinin baş qəhrəmanına çevrildi. Nəriman Həsənzadənin yaratdığı “Nuru Paşa” oxucuların təfəkküründə şairin gördüyü obrazda yaşayacaqdır. Bəs tarixi əsərlər təcrübəsi zəngin və uğurlu olan şair Nuru Paşanı necə gördü, necə yaratdı?

“Nuru Paşa” dastanının ruhu şair üçün aparıcı bir motivdən yığılmışdır: “Tarix! Səni oxuyuram, mən türkcə “Can!” deyə-deyə”. Bununla belə türk, müsəlman təəssübkeşliyinin kölgəsində qalmayan böyük bir sevgi var onun qəlbində: Vətən sevgisi – Azərbaycan sevgisi! Tarixin cazibədar ideologiyalarını bu sevginin fəvqündə deyil, ona xidmətdə arzulayan Nəriman Həsənzadənin “Nuru Paşa” əsəri bu günün gələcəyə qəhrəmanlıq çağırışıdır...

Firdovsiyyə ƏHMƏDOVA

Millətin soyqırımına

Bakının ən uca, “Dağüstü park” deyilən yerində, Şəhidlər Xiyabanının qonşuluğunda, məşhur türk sərkərdəsi Nuru Paşanın komandanlığı ilə 1918-ci ildə Bakını düşmən rus-bolşevik, erməni-daşnak birləşmələrinin işğalından qurtarmağa gələn Türk-Qafqaz ordusunun əziz xatirəsinə abidə (15 iyul 1999) ucaldılmışdır.

Türklərlə azərbaycanlılar çiyin-çiyinə vuruşub, 1130 şəhid vermişlər.

Burada Ayulduz emblemi altında onların hamısının öz adı və doğulduqları yerlərin adları qızıl hərflərlə daş lövhələr üzərinə həkk olunmuşdur.

Ankaradan, İstanbuldan, Kayseridən, Antalyadan, Beyrutdan, Bağdaddan, Amasyadan, Bosniyadan, Triyestdən, Bolqarıstandan, Bursadan, Diyarbəkirdən, Dağıstandan, Çanaqqaladan, Ərzurumdan, Ərzincandan, Əskişəhərdən, Kosovodan, Konyadan, İzmirdən, Sinopdan, Sivasdan, Növşəhərdən, Suriyadan, Makedoniyadan, Hələbdən və b. yerlərdən gələn bu unudulmaz mehmətlər “ikinci vətənlərində” əbədi uyuyurlar.

Ruhları şad olsun!

Müəllif

Nuru Paşa at belində,
Türkiyədən,
Karsdan gəlir.
“Azərbaycan!” deyə-deyə,
yaralanmış
aslan gəlir.
Erməninin xəyanəti –
rusdan gəlir,
farsdan gəlir.
Bakı qətl meydanıdı –
geniş meydanlar
car çəkir,
daşnaksütun bolşeviklər
qan gölündə
avar çəkir.
Dərin dəryalar qoynunda
çökür
Osmanlı dövləti.
“Çökməyəcək türk milləti” –
deyir hərbiyyə naziri
Ənvər Paşa.
Sərəncamdı
bu, birbaşa.
Vətən səni şəhid verir,
girov qoyur,
Nuru Paşa.
Azərbaycan – şərəfinə
himn oxuyur,
Nuru Paşa.

Alovların qucağına
nazirin
qardaşı gəlir.
Zümrüd quşu
qanadında
bir dəyirman
daşı gəlir.
O şimşəklə
əlbəyaxa,
günəşlə
yanaşı gəlir.
Qisas gəlir,
tufan gəlir,
qovğa gəlir.
Mənim xalqım, Nuru Paşa
arxasıza
arxa gəlir.
Türk bayrağı yellənirsə, –
İstiqbaldan
xəbər verir.
Zaman Türkün tarixinə
türksoylu
İskəndər¹ verir.

¹ Müəllif Makedoniyalı İskəndərə işarə edir (red.).

* * *

Var ol səni, arxam mənim,
arxalı
səs-sədam mənim,
Fatehlərin varisidir,
Turanlı
Şahzadəm mənim.
Türküm mənim,
irqim mənim.
Fikri düşmən cəbhəsində,
özü
bayraqlar altında.
Bayraq vətənsiz olanda,
itir –
ayaqlar altında.
Türk döşündən süd əmibsə,
türkə bəsdİ.
Türk laylası eşidİbsə,
türk dönməzdi.
Türk belindən gəlib्सə,
türk basılmazdı.
Türk naləsi eşidirsə,
türk almazdı.
İldırım! – de,
türkə – azdı.

* * *

Altı qandı, üstü qanlı
göz yaşdı
bu torpağın.
Göz yaş – qan yaddaşdı
bu torpağın.
Aç sinəni səhərlərin
dağ yelinə,
Nuru Paşa!
Qıgılcımlar səpələnsin
at nalından at belinə,
Nuru Paşa.

* * *

Ermənilər pusqudaydı
top-tüfənglə.
Gəncəlilər – yol üstündə –
duz-çörəklə.
Gözləyirdi göydən enən
bir xilaskar
mələk kimi.
Vaxtın əli tətikdəydi,
açılacaq
tüfəng kimi.
Tarix əsrin əvvəlinə
nur çiləsin
fişəng kimi.
Tarixi –
tarixi anlar,
tarixi qeylü-qal yazır.

Tarixçilər tarix deyir,
tarix özü
sual yazır.
Türk qılıncı parlayanda,
tarixə
İstiqlal yazır.

* * *

Azərbaycan gedə bilər,
Azərbaycan itə bilər.
Ermənilər türksöylünü
Didim-didim
didə bilər.
Hələ Bakı Sovetində
iclas gedir,
məşvərətdi.
Bu məşvərət – qırğınlara
bərəətdi.
Bu bərəət – bu millətə
xəyanətdi.
Hələ şəhər Şaumyanın
əlindədi.
Hələ daşnak Lalayanın
mauzeri
belindədi.
Yatmayıblar,
oyaqdılar
gecəyarı.
Türk ovuna çıxıb yenə
Hamazaspın
adamları.

Andronik oda yaxıb
Zəngəzuru,
Naxçıvanı.
Hanı Tanrım, hardadı bəs,
Yerin, göyun haqq divanı?
Yerində çarmıxa çəksin
kərəqulaq kərkədanı!
Bizim Poylu körpüsünə
sancıb alman –
bayrağını.
Neft istəyir, –
bir başmağa qoyub
iki ayağını.
O da guya menşeviklə
canhacandı.
Orda rusdu,
burda «yan»dı, ingilisdi,
italyandı.
Leş gəzirlər,
Allah, Allah, –
gör nə qədər
quzğun gəlib,
azğın gəlib,
pozğun gəlib.
Dünya özü tutduğundan
peşimandı..????
Küçələrdə athaatdı,
qaçhaqaçdı,
susub millətçi natiqlər, –
millət acdı.
Kim qorusun anaları,
bacıları? –

Öldürürlər uşaqları,
qocaları.
Yoxa çıxıb “şanlı”
Bakı qoçuları.
Buruqları qoruyurlar,
Bakını yox.
Sahibkarın başqa yerdə
bazarı yox,
dükanı yox.
Bakı – sağmal bir inəkdi,
sağanı çox,
baxanı yox.
Rəiyyətin bəyi çoxdu,
xanı çoxdu, –
Xaqanı yox.
Üstündə bir gözmuncuğu,
boynunda dağdağanı yox.
Sözü keçmir, axtarmayın hacıları.
Bağlayıblar qapıları, bacaları.
Dilində: “Əlhəmdülillah!
Bismillah-rəhman-ir-rəhim!”
Nə deyir o, mənim xalqım, –
Döyüş?
Təslim?!

Nə gününə şükr eləyir
namaz üstə?
Qan tökülüb Kür boyunda,
Araz üstə.
Əsəblər bəyanat verir
gündə bir
etiraz üstə.

Xəyanət bardaş qurub
ocağının qırağında.
Azərbaycan –
Azərbaycan sorağında!
Vətən deyən, vətənsizdi,
Mənim yanımda mənsizdi,
sənin yanında sənsizdi.
Neft – xarici şirkətlərin,
yer – millətin.
Neft – əvəzsiz sərvətidir
təbiətin.
Göz dağıdı neft, Allahım,
əsiriyik
bu sərvətin.

* * *

Türkəm, – deyən bir millətin
soyqırımını,
matəm günü!
Baxtın, taleyin kəm günü!
Harayına çağırırdı
Azərbaycan
yer üzünü, –
dünya görsün erməninin
hər üzünü.
“Hoydu, dəlilərim, hoydu!
Baş bir yana, leş bir yana,
tərpənir ağzım içində
dil bir yana,
diş bir yana...” –
deyən ərlər hanı, Tanrım?

Torpağın üstünə püskür
torpağın altını,
Tanrım!
Yerdən çıxsın yer altında
yatanlarım.
Oxu oxla nişan alıb
oxu göydə
tutanlarım.
Qılıncı düşmən başında
şimşəktək
oynadanlarım.

* * *

Səlcuqların əli çatmır
bu haraya,
şahı matdı.
Şah babam Eldəniz yatmır,
Atabəylər
narahatdı.
Xətainin qılıncını
göndərərdi
Səfəvilər,
dilində “Allahu-Əkbər!”,
Türkün qılınc ləhcəsində
danışardı
erməniylə.
Çarpışardı yerlə-göylə.

* * *

Sultan onda əl qaldırdı
Qızılbaş.
Əl qaldırmaz,
eşitmişik –
əl tutar qardaş qardaşa.
Qardaşımsan,
Paşam mənim,
Nuru Paşa.
O dəmdə nə sən varıydın,
nə “Bir millət, iki dövlət” –
deyənimiz.
Yoxuydu bir həyanımız.
Sünni-şiə davasıydı,
İki türkün bir-biriylə
ölüm-dirim
savaşıydı.
Bir səadət beşiyində
fəlakət
ab-havasıydı.
Türkün qanı axdı, şair!
Sünni-şiə eyni qandı.
Ölən kimdi? –
müsəlmandı,
öldürən də müsəlmandı.
Özü səndən, adı səndən,
soy-kökü,
soyadı səndən.

Tükəndimi yer üzündən
Haqqa ruhani bir ülfət,
 ülfətdə
 gördüyüm vəhdət?!
Zühur eylə,
 əlac eylə,
 cihad eylə,
 ya Məhəmməd!

* * *

Millət yenə şiə deyir,
 sünni gəzir,
 Azərbaycan!
Yaram göynər, ruhum sızlar
 əsr-əsr,
 Azərbaycan!
Türk qaçanı nişan almaz
 kürəyindən.
Tikan çıxdı
Avropanın, Rusiyanın
 ürəyindən.
Ayırdılar,
 buyurdular.
Gizli səlib yürüşünə
 səsləyirdi,
 Nuru Paşa.
Türk yarası türkəçara
 istəyirdi,
 Nuru Paşa.

* * *

Lenin ordan car çəkirdi, –
dəyişdirin
vəziyyəti.
Bizdən vətən istəyirdi
vətənsizə,
rus dövləti.
Həştərxana daşıyırdı
neftimizi
gəmi-gəmi.
“Gülüstan”dan,
“Türkmənçay”dan
millətə nə qalmışdısa
miras kimi.

* * *

Bir cəhənnəm səhnəsiydi,
Şamaxı zəlzələsiydi,
Şamaxıda
qətl-qarət!
Şirvanşahlar sarayının
ocağıydı
bu məmləkət.
Mayasında şeir-sənət,
şerə-sənətə itaət.
Rəqqasə kənzilər hanı?
Şairlər, Məclislər hanı?
Beyləqani,
ya Xaqani,
şair Fələki Şirvani?!

Deyin, qalxsın məzarından
şahlar şahı Məniçöhr,
“sözünün şahı” Əhsitan!
Şahlar indi necə yatır
torpaq altıda?
Torpaq üstə şahlıq qalıb
ayaq altıda.
Minbərlərdə batıl oldu
məscidlərin
duaları.
Ağızlarda, dodaqlarda
yandı
Quran ayələri.
Deyilənlər dil-dil gəzib
El-el yaydı şayələri.
Sarayların, xaqanların,
şahların
sonu buydumu?!
Allah, Allah, var olanlar
yoxuydumu?!
Oyaq dünya yuxuydumu?!
Ağsuda su qurudumu?
Göyçayda çay soğuldumu?
İstiqlalım doğulanda
boğuldumu?

* * *

Kəndləri yandırır dılar,
türkləri oddayırdılar.
Ayaqlayıb meyitləri,
üstündən
addayırdılar.

Dilimizi kəsirdilər, –
türk dilidi –
deyirdilər.

İnsan donu geyirdilər
bu vəhşilər –
insana bənzəmək üçün,
ya insanam demək üçün.

* * *

Türkün qalib bayrağında
doğan Aya,
Hilala bax!
“Allah! Allah!” deyənlərin
gözlərində
suala bax!

Bu yürüşə, bu hücumə,
bu şanlı
cah-cəlala bax.

İgidlərin sırasında
“Hücum!” deyən
igid gəlir.

Paşam mənin ayıq gəlir,
sakit gəlir,
oyaq gəlir.

Azərbaycan! Səndən ötrü
gör neçə min
Şəhid gəlir!
Türkdən doğulan türk gəlir:
Kərbəladan Kərkük gəlir.
İzmirdən, Sivasdan gəlir.
Bakı qətl meydanıdı,
savaşa –
savaşıdan gəlir.
–Mehmet!
–Mehmet! –
çağırırlar bir-birini.
Yerlər-göylər hifz eləsin
mehmetlərin
hər birini.
Annəm! Annəm! – deyib gəlir.
Annəsini Türkiyədə
qoyub gəlir –
Azərbaycan anasının
köməyinə.
Sənə qurban, Paşam mənim,
sənin o türk
ürəyinə!
Qalx məzardan,
oyan mənim türk əsgərim.
İstiqlalım! Xilaskarım!
Hər yürüşün bir zəfərdir,
Hər həmlənə bir ləl düşür,
Aç sinəni,
qədim şəhər!

Hər döngəndə,
hər türkə bir
heykəl düşür!

* * *

Türk sözüylə türk qılıncı
həmrəy oldu,
qarı düşmən.
Qalxdıq İslam Ordusunun
Azərbaycan səngərindən.
Türkiyədən Quran gəldi,
əzan gəldi.
Öz adını öz qanıyla
yazan gəldi.
Ankaradan,
Ərzurumdan,
Ədirnədən,
Ədənədən,
O Vətəndən bu Vətənə.
Yaşa millət!
Yaşa vətən!
Beşikdə dil aç-aça
səngərdə
doğmalaşdılar.
Kayserilər,
ağdamlılar,
samsunlular,
ağdaşlılar.

* * *

Paşa balam,
 sənin adın ordan gəlir.
Bu damara, o damardan,
 bax, o qandan
 bu qan gəlir.
Sən gələndə, Nuru Paşa,
sən yaşında
 cavan gəlir.
Nə qədər ki sərhəd boyu
 hədələyir,
 bizi yağı;
nə qədər ki almamışıq
 Zəngəzuru,
 Qarabağı;
nə qədər ki yalan-böhtan
 ayaq açıb
 yeriyəcək;
nə qədər ki qulaq səsə,
 göz yol üstə
 çürüyəcək,
demə, harda doğulacaq
 Nuru Paşa?!
Balkanlarda doğulacaq Nuru Paşa.
İstanbulda, Ankarada
 doğulacaq
 Nuru Paşa.
Bakı, Şirvan, Gəncə,
 Qazax
 vətənidir.

Hansı yerə bassa ayaq,
vətənidi.

Vətəninə doğulacaq –
Nuru Paşa.

Yenə kəhər at belində
qayıdacaq
Nuru Paşa.

Yenə türkün bayrağını
qaldıracaq,

yenə türkün torpağını
qoruyacaq,
yenə türkün qılıncına
sığınacaq.

Ey türk oğlu,
haraylasan

onu nə vaxt, –

Nuru Paşa
doğulacaq,
doğulacaq,
doğulacaq,
elə o vaxt!

Türk can qoydu bu torpaqda
“Azərbaycan!”

deyə-deyə.

Tarix! Səni oxuyuram
mən türkə

“Can!” deyə-deyə.

*Bakı-Kayseri-Bakı.
Mart-aprel, 2009.*

*Zarabağdan
gələn var...*

*Bir səs qulağıma görün nə dedi: –
utanma,
 inanma,
 ərinmə – dedi.*

*Həyatın sirləri bəlkə bundadı?!
İşığa tuşlanan kölgə bundadı.*

“...Qarabağdan gələn var...” poeması xalqla ədəbiyyatın, mə-nəviyyatın həmrəyliyi üçün yaradılmasına xidmət edir. Vətəndaş bir şair qələmindən çıxıb. Mənəviyyatımızın, ədəbiyyatımızın, tariximizin, vətəndaşlığımızın ölməzliyinə daha bir parlaq nümunədir.

...Əziz şair, siz bu əsərinizdə dediyiniz dərdlərin bir çoxunu hələ “Nəriman” poemasında demişdiniz...

...yaxşı ki bu xalqın sizin kimi şairləri, ziyahları da az deyil...

...Məmməd müəllim bağbanlıq etdiyi bağda tək teyil. O, 40 il məktəb direktoru işləmiş, Bakı müəllimlər qurultayında iştirak etmiş, indi isə xidmətçiliyə “layiq” görülmüş Səyyarəsinə baxanda da, Tuğ kəndinin adını yana-yana çəkəndə də, ağlayanda da, güləndə də... siz onun yanındasınız, Nəriman müəllim!

*Vətəni veriblər,
bağ istəyirlər
bağbanın üstünə düşən kişilər...*

... “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzetində baş redaktor olanda da Aqanbekyanın 1987-ci ildə Parisdə verdiyi müsahibəyə cavab olaraq akademik Ziya Bünyadovun cəsarətli məqaləsini cəsarətlə ilk dəfə siz çap etdiniz! Və bunun üstündə MK-ya çağırıldınız, “dərsinizi” aldınız. Ancaq yolunuzdan çəkinmədiniz... Axırda qazancınız nə oldu? İnfarkt oldunuz.

Və bu əsəri də həkimlərin qadağasına baxmayaraq, infarkt olduğunuz halda yazdınız. Özü də 3 günə. Birbaşa diktafona diktə etdiniz. Canlı İsaq-Musaq quşlarını görəndə susa bilməzdiniz. Susmadınız da...

Barat VÜSAL
Əməkdar incəsənət xadimi

Mən öz taleyimi onun taleyində görürəm.

Şekspir

Qarabağın Tuğ kəndində uzun illər müəllimlik etmiş Məmməd müəllim və həmin müddətdə məktəb direktoru vəzifəsində çalışan həyat yoldaşı Səyyarə xanım hazırda 3№-li xəstəxanada (biri qapıçı-bağban, o biri xidmətçi) işləyir. Hər ikisi alitəhsillidir. Qaçqındırlar.

Müəllif

I

Hamı bir bağbanın üstünə düşüb.
Deyirlər: Bağ niyə bu günə düşüb?
Ürəyin yanmırmı, ot yanıb gedir,
budaqlar baltasız budanıb gedir.
Niyə sulamırsan bağı-bağcanı,
Bağbansan, bəs sənin insafın hanı?

Bağban da quruyub,
gələn söz vurur,
bir şam ağacına söykənib durur.
Bağa su lazımdı, o guya bilmir,
zəmanə dəyişib, söz deyə bilmir.
Hərə öz bağına aparır suyu,
hər təzə məhlədə təzə bir quyu.

Ağaclar kəslib çıxır dibindən,
deyirlər “bizimdi” yüz ilə bitən.
“Bizimki” olanı verib gəlmişik,
odu gözümüzlə görüb gəlmişik.
Burda yer bölürlər, hasar tikirlər,
qəbristan yerində bazar tikirlər.
Vətəndə hər kəsin ayrı vətəni,
biri dilənçidi, biri “mədəni”.
Hasarı beş dəfə boyundan hündür,
biri sağlığında quyu hördürür.
Hasardan kənarda istehkam qurub,
bizim Azərbaycan əsgəri durub.
Biri vətəninə qoruyur, fəqət
o biri vətəndən qorunur, əlbət.

Məmməd müəllimdi bağı saxlayan,
iri darvazanı açıb-bağlayan.
Yüzillik şamlara xidmət eləyən,
gələn xəstələrə hörmət eləyən.
Bilir ki, Baş həkim çox narahatdı,
–İşlərin necədi?
–Niyə, babatdı.
Qısa cavab verir Məmməd müəllim,
baxışı suallım, dili məsəllim.
Bu yaşda “ikinci ixtisas” alır,
“Qulfallah” oxuyur, dəstəmaz alır.
İnsan ömür boyu ömür istəyir,
müəllim arada başqa söz deyir.
Ömür istəyir ki, o Tuğu görsün,
istəmir “cənnətdə” qoltuğu görsün.
İstəyir bir dəfə ahıl yaşında
gedib süfrə açsın bulaq başında.

Bir də dostlarına hörmət eləsin,
məni də Bakıdan dəvət eləsin.
Yanında qayçısı, köhnə qəməsi,
çayı, çay dəstgahı, çörək süfrəsi.
Qayış kəmərinə bağban mişarı,
əlləri ağacda, gözü budaqda.
Durur darvazada bağın açarı,
evinin açarı itibdi Tuğda.
Tuta calaq vurur, tənəyi kəsir,
istirahət günü o zəhmət çəkir.
Arxı təmizləyir, çör-çöpü yığır,
indiyə çörəyi bu bağdan çıxır.
Bir işdə yüz işin qulpundan tutur,
gah ondan yapışır, gah bundan tutur.
Gedib ordan alıb, burda satmayır,
özünü, özgəni o, aldatmayır.
Ağır davranışı, asta söhbəti,
nə ev-əşiyi var, nə də səhhəti.
Elə bil bir canda iki nəfərdir,
biri qürub çağ, biri səhərdi.
Biri yol gözləyir, səfər üstədi,
biri son mənzilə yəhər üstədi.
Birini dindirən, görərsən, gülər,
birini dinləsən, yanıb tökülər.
Arabir özündən özünü danır,
neyləsin, dünyası çırağban deyil.
Bağ belləyəndə bir az utanır,
deyir ki, o mənəm, o bağban deyil.
Qaçqın – bir millətin gözündə yaşdı,
Zəmanə ən böyük heykəltəraşdı.
Əsrin tələbidi hər yeni heykəl,
üçrəngli bayraqda yeddi milyon əl.

Bir az danışdırdım mən bu heykəli,
boynubükük gördüm, gözükölgəli.
İçində qovğalar baş-başa yatır,
pərdəsi örtülü bir tamaşadır.

Bir gözəl uşaq var mələkdi, mələk,
elə ki, yaz gəlir, sızanaq tökür.
Tuğun suyu gərək, havası gərək,
burdakı havanı, suyu götürmür.
Götürüb qaçdıqca biz başımızı,
qaçırdı bilmədik baş daşımızı.
Babalar torpağı tapşırdı bizə,
görəsən yurdsuza, ya vətənsizə,
çadırdı ölənə rəhmət düşürmü,
birinin yadına Məmməd düşürmü?..

Ey şirin ləhcəlim, ey qaçqın ellim,
söhbət arasında nəydi bu fəğan?
Dünən dərs deyirdin, Məmməd müəllim,
bu gün müəllimə dərs deyir Zaman.
Açıb kitabları varaqılaydın,
şagirdi dindirib, qiymət qoyardın.
Sən şagird olubsan, bu dərd – müəllim,
Zaman qiymət qoyur, Məmməd müəllim.
Zəmanə yaxşını yamandan seçir,
həyatda var olan yox ola bilməz.
Bir millət oyanıb hərbi marş keçir,
müəllim sırada yıxıla bilməz.
Bu dünya bilir ki, bu haqq yoludur,
qoy yansın düşmənin möhnət içində.
Qəsbkar – torpağın sahibi olmur,
o keşikçi olur bu dərd içində.

Gərək daş olasan, dəmir olasan,
Daş-dəmir içində xəmir olasan.
Gərək yağrulanda xəmir olasan,
odda bişirsələr, çörək olasan.
Fəlsəfi məna ver sən adi sözə,
deyirlər, çöp düşər qorunan gözə.
Yeriyən ayağa yolda daş dəyər,
ən müdrik adamlar belə söz deyər.
Müdrik olmağın da öz ağrısı var,
hər şeyi görənin göz ağrısı var,
hər başa düşənin baş ağrısı var,
bir də bu dünyada yaş ağrısı var.
Yaşaya-yaşaya başa düşürsən,
başə düşəndə də işə düşürsən.
İşığa tuşlanan kölgə bundadı,
həyatın sirləri bəlkə bundadı?!

Qovsalar, tələsmə, yüyürsən, əylən,
üzünə söykəlib qalxmağı öyrən.
Bir qoca gördü ki, dünyadan köçür,
əziz dost, dost yoxdu – söylədi, – heç cür.
Üzünə gülənin gör nədir qəsdı:
üzün – üzü üzdü, astarı üzdü.
Aşağı deyəndə, yuxarı boylan,
orda söz alırlar burdakılardan.
Nəyi dərk edirsə, inkar edən var,
inkar etdiyini təkrar edən var.
Öyrən o quşdan ki, yemi dərd olub,
dimdiyi yer eşir, gözü dörd olub.
Bir səs qulağıma görün nə dedi: –
utanma,
 inanma,
 ərinmə – dedi.

Həyatın sirləri bəlkə bundadı?!
İşığa tuşlanan kölgə bundadı.
Məni qabaqlayır Məmməd müəllim,
demə yaralıymış o məndən betər.
Burda bu kişiylə tutur söhbətim,
xasiyyət tutanda hər şeyə dəyər.
Nəyi var, el-oba götürüb qaçır,
yuxusuz qalmaqdan göz ayışdı.
Mal-qoyun mələşir, itlər ulaşır,
qadınlar, uşaqlar qışqırışdı.
Bir maşın dönmüşdü yolun içində,
göydə fırlanırdı qoşa təkəri.
Bir bina uçmuşdu dağın döşündə,
qrad dolu kimi deşirdi yeri.

Bir qadın çaşmışdı o vürhavurda,
cöngə aparırdı əlində kəndir.
Mən dedim: – ay bacı, qoy onu burda,
canını qurtar ki, erməni gəlir.
Dedi: – kənddə qaldı evim-eşiyim,
elə bir cöngədi bu varım-yoxum.
Onu da oğluma qurban demişəm,
əsgərdi, səngərdə vuruşur oğlum.
Qəfil nişan alıb bir vəhşi vurdu,
qurd hiyləsiz deyil, ilan zəhərsiz.
Qurbanlıq apan qurban olurdu,
vuruşan oğlundan xəbər-ətərsiz.
Qurulu ev-eşik, barlı bağ-bağat,
erməniyə qaldı bizdən “amanat”.

Dolan buludlara dönür biranlıq,
xırda püsələyir Məmməd müəllim.
Üzündə-gözündə əmin-amanlıq,
içində mələyir Məmməd müəllim.
Nə yaxşı qırğına ara verdilər,
gör neçə kürəyi yerə verdilər.
Daha cavanların meyidi gəlmir,
şəhidin yanında şahidi gəlmir.
Nə qədər gəlin var, indi dul qalıb,
yüz şəhid oğuldan bir oğul qalıb.
Tankları davadan gətirirdilər,
şəhərə ölüm, qan gətirirdilər.
Vəzifə üstündə didişha-didiş,
yaralı yerimiz demə bu imiş.
Çoxu istəyirdi burda şah olsun,
Bakı da ikinci Qarabağ olsun.
Amma düz deyiblər, bir yana baxsan,
donuzu darıdan gərək qovasan.
Namərd bəs eləmir, “bəsd!” deməklə,
toyuq da getmir heç “kiş” eləməklə.

Bu ağır söhbətdi, Məmməd müəllim,
özü yıxılanı özündən soruş.
Sənin çəkdiyini mən indi bildim,
mənim çəkdiyimi bəri sən soruş.
Bəzən acıyıram düzü, bir şeyə,
indi qapı-qapı ehtiyac gəzir.
Bir hacı on dəfə gedir Məkkəyə,
bir hacı dalınca neçə ac gəzir.
Artır var hərisi, dövlət hərisi,
tarixə ləkədi, torpağa yamaq.

Erməni dığalar qırırdı bizi,
müsəlman dığalar qoymur yaşayaq.
Hayana baxıram, hamı pul sayır,
nə qaçqın sayan var, nə hörmət-izzət.
Cibləri dolanın gözü doymayır,
bəs elm,

bəs təhsil,

bəs mədəniyyət?!

Hansı müəllimə hörmət olacaq,
uşaqlar bu alver yolilə getsə?
Siniflər bəlkə də tam boşalacaq,
məhbəslər dolacaq bu, belə getsə.

Qarabağ mənim də yuxuma girir,
getdi haqq yolunda ərlər-ərənlər.
Erməni Şuşada kilsə tikdirir,
Bakıda pul səpir toya gələnlər.
Bakı möcüzəli bir şəhərdir ki,
həmişə dildədi, həmişə gözdə.
Xarici maşınlar o qədərdir ki,
xarici bayraqlar çatışmır üstə.
Yoxdu bizimkiylə özgəni seçən,
o göydən enibdi, bu Aydan gəlir.
Bilmirsən səfirdi maşında keçən,
yoxsa alverçidi, Dubaydan gəlir.
Baxıb quruyuram heyvət içində,
millət axtarıram millət içində.

Millət də seçilir, Məmməd müəllim,
səninki olsa da, o səndən deyil,
vətəndə doğulub, vətəndən deyil,
adam lap kiçilir, Məmməd müəllim.

Biz həsrət qalmışiq evə-eşiyə,
burda ad qoyurlar itə-pişiyyə.
Xaricdən yeməyi-içməyi gəlir,
adamin ölkədən köçməyi gəlir.
Deyən bizimkidi, özgəsi deyil,
yəqin reklam üçün bir az pul gəlir.
Bura ledilərin ölkəsi deyil,
Qərbdən Şərqə tərəf neçə qol gəlir.

Biz də it görmüşük, pişik görmüşük,
gördüyümüz şeydə işiq görmüşük.
Onların ayrıca yeri olubdu,
itə yal veriblər, pişiyyə tikə.
Pişik dəyirmanda dən qoruyubdu,
it canavar basıb tər tökə-tökə.
Şahdan üstün olub it sədaqəti,
böyük Nizaminin buydu hikməti.

Dünən oxumuşam,
bir müğənnimiz,
yubiley keçirdir öz pişiyinə.
Gedib çadırları gəzəydi dərdsiz,
baxaydı qaçqının “ev-eşiyinə”.

Yəqin o məclisdə müğənni qoçaq,
pişiyin dilində miyoldayacaq.
Bilmirəm, insana nə pislik olub,
niyə bu ağrıya dözür təbiət.
Bəlkə qanımızda naqislik olub,
mənəvi çürüyür bəlkə cəmiyyət?!
Gizlədə bilmədim mən bu xiffəti,
nə deyim, bəlkə də bir giley olur.

Azadlıq, əslində mədəniyyətdi,
Azadlıq qazanan cavabdeh olur.

Baxıram: müəllim, qaçqın, vətəndaş!
köhnə dostum kimi, sağ əlim kimi.
Vətən deməyəydi bəziləri kaş,
vətəndaş olaydı müəllim kimi.
Mənim İstiqlalım dərd olub mənə,
insana qaynayıb-qarışmaq gərək.
İstiqlal qazanan ölkədə, yenə
İstiqlal uğrunda vuruşmaq gərək.

Düz qırx il tarixdən mən dərs keçmişəm,
keçdiyim yolları sərbəst keçmişəm.
Orda keçmişim o sahib çıxır,
yol keçən görəndə, müsahib çıxır.
Çoxdu şairləri, elm adamları,
əli qələm tutan “erməni” yazır.
“İtir” ələ keçən əlyazmaları,
“müsəlman” oxuyan, “erməni” yazır.
Məxəzlər oxudum mən qana-qana,
yazılar görmüşəm Alban dilində.
Tarix kitablarım qalsın bir yana,
tariximiz qaldı düşmən əlində.
Azıx mağarası, Alban kilsəsi,
daşa dönənlərin daş dəbilqəsi.

Gedib yuxularda kəndə baxıram,
yol gedən görürəm, yolda tələsmir.
Məktəbə dəyirəm, evə qalxıram,
yuxuda erməni qabağı kəsmir.

Tuğun adını çək, unutma bizi,
ulu babaların varisi bizik.

Danır ermənilər tariximizi,
danılan tarixin yarısı bizik.

Mən orda bağ saldım,
orda yaşayan

apardı meyvəmdən,
dərdi gülümdən.

Burda deyirlər ki, guya naşıyam,
bir baği becərmək gəlmir əlimdən.

Zor ilə, güc ilə sifariş olmur,
kübrəsiz, peyinsiz bağda iş olmur.

Çox çəkdim torpağın əziyyətini,
əlimdən gələnlər gözümdən gəlir.

Nə bu bağ dəyişir xasiyyətini,
nə bağban bu bağa öyrəşə bilir.

Ünvanım – Neftçilər yataqxanası,
Orda yaşayırdıq qaçıb gələndən.

Bir otaq veriblər, bir quş yuvası,
elə ikimizik, Səyyarəylə mən.

Bu dünya onsuz da müvəqqəti,
o da – müvəqqəti yaşayış yeri.

Tuğda bağladığı saat itibdi,
qalır biləyində o qayıq yeri.

Bizi Şüvələnda yerli camaat
öz qohumu kimi çəkdi döşünə.

Güzəran qururuq yenə bir babat,
biz də yarayırdıq kəndin işinə.

Ayrılıq çəkirik gör nə zamandı,
o evə, eşiyə biz yad olalı.

Bir tikə çörəyi tapmaq asandı,
azadlıq tapmırıq, azad olalı.
Hələ ki, canımız sağ-salamatdı,
imtahana çəkir hələ vəziyyət.
Yaşlı nəslinki mənəviyyatdı, –
o da bizim kimi köhnəlir əlbət.

Allah bəndəsinə bu zülmü qıymaz,
açıb buraxmazlar öküzü yolda.
Ölkə başçısı var, o belə qoymaz,
o yollarda qalıb, biz gözü yolda.

Dünya xəbər tutur səs-sorağından,
kəsir qabağını ölüm də, qan da.
O da qaçqın düşüb iş otağından,
o da qayıdacaq biz qayıdanda.

Məmməd müəllimə heyran qalıram,
sözündə hörmət var, səində qüvvət.
Mənə təsəllidir ondakı inam,
ürək də ürəyi eşidir əlbət.
Daş daşa söykənsə, daş divar olar,
daş şikəst eləyər ayağa düşsə.
Yol getsən, yol uzaq, dünya dar olar,
keçinin axsağı qabağa düşsə.

Yaş gəlib yetişdi əlliyə, yüzə,
doyduq yabıların kişnəməsindən.
Vətəndə istedad gözdən düşürsə,
gülən məddah olur, ağlayan vətən.
Dünən Bəxtiyara böhtan dedilər,
şikəst elədilər Məmməd Arazı.

Mənim taleyimə uzandı əllər,
kimiydi? – toxların ac mafiyası.
Mənim dediyimi mənsiz deyirdi,
bir çuğul yozurdu qul ləhcəsində.
Dildən dərs deyənlər kəkələyirdi,
xırda qəzetlərin səhifəsində.
Gözümdə od gördüm, başımda tüstü,
içimə saldıqca dərdi, qubarı.
Üstümə hürdülər günorta üstü,
qulağı kəsilmiş əl tulaları.
Mən susdum, dedim ki, bir vaxt olacaq,
kursüyə qalxacaq həqiqət özü.
Bilmədim ürəyim infarkt olacaq,
infarktdan yatırmış cəmiyyət özü.
Gedin, tərifləyin bir-birinizi,
mən bir ömür sürdüm, siz sürün iki.
Satın ölünüzü və dirinizi,
BAZAR sizinkidir, VƏTƏN mənimki.

II

Müəllim görür ki, mən fikirdəyəm,
xəyalım uçubdu, özüm yerdəyəm,
Mənə bir qadını o nişan verir,
əvvəlki söhbətə təzə can verir.

– Odur, o tərəfdə həyat yoldaşım,
Ot-alaq toplayır yerdən o gündə.
Onun barəsində mən nə danışım,
məktəb müdiriyyədi Tuğun özündə.
Burda da bu düşdü onun payına,
o mənə həyəndi, mən ona həyan.

Bakı müəllimlər qurultayına
dəvət olunmuşdu hələ o zaman.
Onda görəydiniz gərək bu qızı,
hamı tanıyırdı bu Tuğlu qızı.
O zaman... müəllim dəyişir valı,
o təhqir olubdu qaçqın olalı.

Gəlib maaşımı soruşur naşı,
deyir arvadının yaşı neçədi?
Kişidən maaşı, qadından yaşı
soruşan nə bilim, nə qulbeçədi?!

Bəzən çağırıram:

– Səyyarə!

– Məmməd!

O da mənə görə darıxır əlbət.
Bu bağda biz İsaq-Musaq quşuyuq,
amma mahnımızı lal oxumuşuq.

Qaçqının gününü mən belə gördüm,
millət aynasında qəbilə gördüm.
Gedib qisasını o almayınca,
düşmənin yurduna od salmayınca,
taraz yerisə də, o natarazdı,
özündən özünə bir etirazdı.

Səyyarə dayanıb yol qırağında,
tökülür şamların iynə yarpağı.
Süpürgə solunda, dırmıq sağında,
çəhrayı tül örtür qara torpağı.
Görünür kənarda əl arabası,
nə yazım,
məlumdur mənə sonrasını.

Kimsə papiros çəkib,
kötükləri yerdədi.
Qəzet cırıb atıblar,
son xəbəri yerdədi.
Dəmir qutu görünür,
üstü reklam, içi boş.
Burda da görünürsən,
anan ölsün, a sərxoş!
Gedib bir-bir döşürür,
əyilir hərəsinə,
doldurur vedrəsinə.
Süründükcə kölgəsi, –
kölgəsiylə süpürür,
kirpiylə süpürür,
nəfəsiylə süpürür.
Ürəklərə təravət,
gözlərə işıq verir.
İtib öz yaraşığı,
bağa yaraşıq verir.
Səliqə-sahman verir,
dərd alıb, dərman verir.

Birdən qanrılıb baxır,
quruyur heyvətindən.
Qumruların yerişi
yayınmır diqqətindən.
Oxuyur Qaratoyuq,
bülbülün ləhcəslə,
mat qoyur cəh-cəhilə.
Qızılgül qönçələnib,
ötə bilmir yanından.

Ayağı “gedək” deyir,
ürəyi deyir “dayan”.
Bir dildə, bir ağızda:
iki rəy, iki fikir.
O, xidmət eləsə də,
“xidmətçi” ola bilmir.

Paltarını dəyişdi,
bacım, sənin taleyin.
Ürəyini dəyişə
bilmədi fəqət sənin.
Zaman aldı əlindən
Qarabağda Tuğunu.
Lakin ala bilmədi
bu hissini, duyğunu.
Bağ, gözəllik, ot-alaq...
gör nəylə qarşılaşdın.
Birinə ürək açdın,
birinə ətək açdın.

Bağa xadimlər gəlir,
nə bilsin kimlər gəlir.
Hökumət məşinləri,
məşhur həkimlər gəlir.
Gələnlər bağa baxır,
eh, ona niyə baxsın.
Qoyma, müəlliməni
dönüb geriye baxsın.
Görər özü-özünü
ürəyində çat qalar.
Tanıdığı qadını
tanımaz o, mat qalar.

Müdirdən – xidmətçiyə,
demə, bir addım imiş.
Bu hansı xidmətçidi?
O hansı qadın imiş?!

Bir gözü məktəbin o zəng səsində,
bir gözü işıqlı sinifdə qaldı.
Qırx illik müəllim təcrübəsində
nə dərəcə gecikdi, nə evdə qaldı.
Hanı əyin-başı, palı-paltarı?
Geydi kənd içində, rayon içində.
Dünyanın əzəlki axar-baxarı,
gör necə dəyişdi bir an içində.

Amma bir xidməti ona zövq verir,
bağda süfrə açır kənd adət ilə.
Məmməd müəllimə xörək gətirir,
yaşayır əvvəlki nəzakət ilə.

Müəllim qalmayır zarafatından:

–Nə dadlı xörəkdi.

–Nuş olsun cana.

–Bir az istiotu çıxıb yadından.

–Üsküyə bükmüşəm.

–Gəl bəri, dayna!

Yenə çörək kəsir, yenə çay süzür,
gözündən oxunur qadın ülfəti.
Yenə o söhbəti, o gülər üzü,
yaşa, ey ailə münasibəti!

Göründü gözümə qadın heykəli,
göz nurdan düşəndə, o məşəl tutur.

Dünyadan qopanda kişinin əli,
qadın əsa olur, ona əl tutur.
Dinlə ömür boyu o doğma səsi,
səmtinə söz desən, gedəndi qadın.
Qadınsız qalanda, vətən neyləsin,
vətənsiz qalanda, vətəndi qadın.
Bir də taleyiniz xəzan görməsin,
həyatda deməyin bir də “neyləyim?!”
Bağda qumru kimi siz qoşa gəzin,
bu da bir taledi, Məmməd müəllim.

Mən də yanıqlıyam qadın sarıdan,
közərir sinəmdə hələ bu ocaq.
Evin bəzəyini gördüm o zaman,
evi bəzəyəni görmədim ancaq.
Bir səhvin zərbəsi neçə iz qoyur,
gəz Araz aşağı, axtar Kür boyu.
Yaş ötür, can düşür, bədən quruyur,
göz yaşı qurumur bir ömür boyu.
Düz on bir il keçdi, yaralı könlüm,
fələyin borcuna ödəndi ömür.
Qadınsız bir evdə, mən sonra gördüm,
“qadın” deyə-deyə yaşamaq olmur.

Qonşuda vuruldu ağbirçək qadın,
dözdü ağrılara bir kişi kimi.
Ərinin gözündə şimşək oynadı,
yaş tökdü bir leysan yağışı kimi.
Mən uşaq görmüşdüm, anadan ayrı
yerdə bükülmüşdü bir yumaq kimi.
Kişi görməmişdim, qadından ayrı
hönkürüb ağlasın o uşaq kimi.

Sonradan getdi ki, dursun pusquda
qisas istəyirdi qanıyla yusun.
Sağdısa, salamat qayıtsın o da,
ölübsə, qoy yeri behiştlik olsun.
Kimsə deyibdi ki, kişi ağlamaz,
hanı gülə-gülə ölən kişilər?
Arvadı itirən kişini duymaz,
arvadı yanında olan kişilər.

Bir özünə baxdı, bir də ərinə,
səsində sızladı eşqi, həsrəti.
Gördü şair gəlib görüşə yenə,
şairdən başladı o da söhbəti.
Müşfiq də gəzibdi bizim dağları,
yanında erməni yazıçıları.
Tatul Huryan idi, Markar Davtyan,
adları yadımda qalıb o vaxtdan.
Şəklini görmüşdüm.
Kənddə görəndə,
birinci tanıdım Müşfiqi mən də.
Adımı soruşdu gülümsəyərək,
dedim: – Səyyarədi, dedi: – mübarək.

Dedi: Səyyarədi bütün kəhkəşan,
onlar göy qızıdı, sən yer qızısan.
Bildinmi, adının mənası nəymiş?
Müşfiqin özü də bir möcüzəymiş.
Atam ad vermişdi mənə dünyada,
Müşfiq mənə verdi sonra bu ada.
Qaldı ürəyimdə bir insan kimi.
Sonra eşitdim ki, qayıdan kimi
Müşfiqi tutublar, xalq düşməniymiş,
amma demədilər günahı nəymiş.

Tatul Huryan ilə Markar Davtyan,
salamat çıxmışdı o vurhavurdan.
Hamımız mat qaldıq onda Müşfiqə,
dedik gözə gəldi o sinədəftər.
Doyunca əl çaldıq onda Müşfiqə,
qoynumuzda qaldı sonra o əllər.
Fəxrimiz olanı dövlət qoymadı,
fəxrimiz olmayan fəxri ad aldı.
Camaat özü də bir haya düşdü,
ortabab şairlər ortaya düşdü.

Eşit bu söhbəti, bu sadə qəlbi,
ey həyat aşiqi, həyatda saflaş.
Bizə ağıl verən “ağıl sahibi”,
sənin ürəyini oxuyaydı kaş.

Müəllim qapıda gözətçi olub,
dünənki qəssabı qoruyur polis.
Məktəb direktoru xidmətçi olub,
fatihə oxuyur çadırdə artist.

Xahişə gedirsən, qoyub qaçırlar,
bir aqıl ağlayır, yüz nadan baxır.
Meşədə qarğalar qarıladaşırlar,
bülüllər qısılib kənardan baxır.
“Spiker”, “Kommersant”, “Eksklüziv”...
dilçilər, dilimiz bir babat olur.
Nizami Cəfərov¹ hardadı, deyin,
çürüyüb ağızda söz boyat olur.

¹ Gökəmlı dılçı alim (müəllif).

Millət unudulur, millət dedikcə,
arxaik sözlərə nəqərat olur.
Rusdan ingilisə keçir uşaqlar,
dəyməyin, başları “salamat olur”.

Yəqin dərsimizi düz veribdilər,
cəsarət olmamış, ehtiyat olur.
Döyüb sinəsinə natiq coşmasın,
tək səbir gələndə, narahat olur.

Dayan qabağımda, a mehribanım,
əlində süpürgə, döşündə önlük.
Sənə xanım deyim, Səyyarə xanım,
sən yox, Vaxt utansın, bu üzüdönük!
Səni Müşfiq görüb, sənə can deyib,
yer deyib, göy deyib, kəhkəşan deyib.
Səni tale görüb, qısqanıb ona,
qəmlə sevincini şərik veribdi.
Sən hansı paltarı geysən də, sınma,
sənin qiymətini Müşfiq veribdi.

– Gözüm yolda qalıb o vaxtdan bəri,
o məktəb, o sinif, o zəng səsləri
dərsə çağırırdı qabaqlar məni,
qisasa çağırır xeyli var məni.
Mən getsəm cəbhəyə, məni kim qınar,
ürəyim göynəyir o torpaq üçün.
Gecəni ağ saçım işıqlandırır,
səngərdən-səngərə yol tapmaq üçün.
Biz orda dərs dedik mənəviyyatdan,
zorla ayırdılar bizi həyatdan.

Bizim proqramda ölüm olmadı,
qəddarlıq olmadı, zülüm olmadı.
Torpağı zəbt etmək dərsi keçmədik,
qonşunu öldürmək dərsi keçmədik.
Erməni tutanda burnunu kəsmək,
bir xançal gücüylə boynunu üzmək,
qızlara sataşib, qarnını deşmək,
erməni qanını toylarda içmək
bizim qanunlarda bu, yasaq oldu,
xalqı talamaqdan xalq uzaq oldu.

Kirpiyin titrəyir, Məmməd müəllim,
görürəm, gözündə əsən küləkdi.
Mən hardan başlayım, hansını deyim,
elə nə zamandı, peşəm deməkdi.

Gəlib şagirdlərim görürlər məni,
düzdür ki, hər hökmü bir zaman verir.
Suala tuturlar nə qədər məni,
müəllim şagirdə imtahan verir.

Burda müəllimə darıxır hərdən,
bir sürmə çəkibdi gözünə nisgil.
Ot-alaq axtarmır əyilib yerdən,
kəndə yol axtarır orda elə bil.

Bilirəm, qazılan quyu dərinə,
mən ona demirəm, desəm, ağrıdar.
Deyirəm, darıxma, Allah kərimdi,
dünyanın düz vaxtı yenə qayıdar.

Bizə nə olub ki, Allaha şükür,
gedib dərs deyərik yenə ikimiz.
Uzağa boylanıb, boynunu bükür,
məni dinləsə də səssiz-səmirsiz.

Xiffət çəkdiyini özü də danmır,
susur ağıl kəsib, gözü görsə də.
Qadınlar müdrikdi, sözə inanmır,
kişilər nə qədər ağıl versə də.

Salıb ürəyinə bağın dərini,
burda mən görürəm o qəhər çəkir.
Dilinə gətirmir Tuğun dərini,
qadın dərini də kişilər çəkir.

Dağlar bürünürdü dumana, sisə,
şamlar budağını üstə əyirdi.
Müəllim astadan nə deyirdisə,
başıyla mənalı təsdiqləyirdi.

– Ay ağır ellərim, ay ata yurdum,
orda sən ayrısən, burda mən ayrı.
Yenə suyun axıb, otun bitirmi,
o yerlər necədi, bu yerdən ayrı?

Qaldı haramıya o bağ yerimiz,
o yaylaq yerimiz, o dağ yerimiz.
Söndü qaladığım ocaq yerimiz,
orda nəyim qaldı, küllərdən ayrı.

Baxtımız bu əldən o ələ düşdü,
işimiz getdikcə get-gələ düşdü.
El eldən ayrıldı, yüz elə düşdü,
mən burda neyləyim ellərdən ayrı?

Sabah desələr ki, gedirik yenə,
o günün səhəri səfərbər ollam.
Mən silah götürürəm bel əvəzinə,
mən mülkü paltarda bir əsgər ollam.
Orda xəstə görsəm, xidmətçi ollam,
orda döyüş getsə, bələdçi ollam.
Orda bağ salsalar, mən bağban ollam,
orda hünər vaxtı qəhrəman ollam.
Şəhid olanlara əvəz olaram,
orda mən ölürəm, ölməz olaram.

Tuğdan uzaqlarda o səs-sədaydı,
bir gözü qapıda, darvazadaydı,
hər qapı açanda, ürək açırdı, –
şəfa qaynağına, o bağ yerinə.
Biri çağırısaydı, qalxıb qaçırdı
ağsaqqal yerinə, uşaq yerinə.

Yenə danlayırlar, yenə deyirlər,
baxır o gözlərə gözündə məhşər.
Vətəni veriblər,
bağ istəyirlər
bağbanın üstünə düşən kişilər.

Kül altda od yatır, ocaq-ocaqdı,
deyin, yanılsın kül görən olsa.
Od yenə közərib alışacaqdı,
o külü bir bala üfürən olsa.

İndi heç bilmirəm Məmməd müəllim,
sənin görüşünə mən necə gəldim.
Sən necə danışdın bu dərdi mənə
bu dərdi Allahmı göndərdi mənə.

Ürəyin nə qədər gör həssas imiş,
alın yazısıdır bəlkə bu qismət.
İnfarktdan yatdığım burda az imiş,
üstəlik dərd verdi mənə təbiət.

1997

Zafgar

*...Ocağımız sönə bilməz,
bayrağımız enə bilməz,
səngərimiz uça bilməz,
qaçqınların qaçan yeri yoxdu daha,
qaça bilməz!
Bir səngərə sığar Qafqaz,
bir tabuta fəqət sığmaz!*

“Qafqaz özünün ümumdünya-tarixi əhəmiyyətini bir daha nümayiş etdirdi. İran və yunan istilaları kimi, Roma yürüşlərinə də burada son qoyuldu”.

T.Mommzen

Qafqaz mənim əcdadımın vətənidir,
əzabımın, fəryadımın vətənidir,
ölənimin, itənimin vətənidir.
Qafqaz mənim vətənimin vətənidir.
Tarixini xışla yazdı torpaq üstə.
Ağ çalmalı bir əsgərdi ulu Qafqaz,
dayanıbdı ayaq üstə
Sancılıbdı bayraq kimi – dağ-dağ üstə.
Şimşəklərin, pələnglərin öz adı var,
öz adəti,

bir də Qafqaz təbiəti.
Bənövşənin boynubükük xasiyyəti,
burda da bir qədim Qafqaz təbiəti.
Prometeydən Şamilədək sözü bütöv,
andı qəti.

Bu da Qafqaz təbiəti.

Qafqazlıyam deyə bilməz filankəslər, –
o kəslər ki, Qarabağı səndən istər,
məndən istər.

Qafqazımdan Qafqaz istər,
vətənimdən vətən istər.

Təcavüzdü hər niyyəti,
təcavüzkar ola bilməz bizim Qafqaz təbiəti.

İsgəndərdən üzü bəri,
Pompeylərin,
Sezarların ayağının izi bəri.

Neçə dilin bir əzbəri!
Vətən oldu, məhbəs oldu
Qafqaz mənə,
mən azadlıq istəyəndə,
qəfəs oldu Qafqaz mənə.
Məhbusu mən, vətəndaşı mənəm onun,
bəlkə Fəxri Xiyabanda itən daşı mənəm onun?!
Gülüstandan, Türkmənçaydan,
on birinci orduyadək,
beşiyindən ata-baba yurdunadək
Qafqaz boyda daşıdılar, Qafqaz, səni,
Xəzər səni, Kürüm səni, Araz səni.
Sonra sərhəd, sonra sərhəd dirəkləri,
bu da Qafqaz hakiminin Qafqazdakı şah əsəri!

Qərbə, Şərqə saray qurub,
ev tikməyi öyrədənlər,
Sonra gedib qaranquşdan
yuva tikmək öyrəndilər, –
meşələrə çəkildilər,
toxum kimi səpildilər,
torpaq kimi əkildilər.
Əsir Qafqaz evdə Novruz bayramını qeyd elədi,
Dağda-daşda pencər yığıb, yemlik yedi.
Qazayağı, quşəppəyi, acıtərə,
əli göyə ağız açdı,
ağzı yerə.
Ot içindən ot axtardı süfrəsinə,
analar öz körpəsinə
Qafqazda qan əmizdirdi döşündən süd əvəzinə.
Görmədi bu acıları, ağrıları
rusun, farsın nəcabətli xanımları,
Fransanın,
İngilisin lediləri,
amma Qafqaz sovqatıydı yedikləri.

Qafqazlılar,
Qafqazdakı azsaylılar
“quldur” oldu quldurların nəzərində,
məğrur oldu məğrurların nəzərində.
Yayda-qışda ağ kürkü qar,
əlçatmayan,
ünyetməyən sıldırımlar,
adicə göy gurultusu,
göydə çaxan ildırımlar
vüqarını verdi ona, həyasını verdi ona,
qəzəbini, qisasını verdi ona.
Quldur deyil, igid oldu, qoçaq oldu,
vətənpərvər oğulları vətənindən “qaçaq” oldu,
oğlu ölən qəhrəmanın yandı bağı ocaq oldu,
yer partizan nərəsindən gecə-gündüz oyaq oldu.
Xalqlar yenə unutmayıb bu adəti,
bu da Qafqaz təbiəti.

Qanlı yanvar Qaniçəndən yadigardı,
ona – ləkə, bizə – vətən yadigardı.
O şanlı gün, o kin-qisas unudulmaz,
Azərbaycan.
Gör nə deyib qoca Qafqaz Azərbaycan:
qar nə qədər çox yağsa da, yaza qalmaz,
Azərbaycan.

Yenə qanlı nikolaylar təriflənir,
atamanlar, cəld alaylar təriflənir.
Yermolovun, Paskeviçin xatirəsi əziz olub,
Qafqazı qan çanağına döndərənlər təmiz olub.
İkibaşlı bir qartalın hikkəslə,
qanunların ikibaşlı diqtəslə
gizlədilir çeçenlərin soyqırımı məlumatı,
bu da böyük millətlərin “demokratik” hərəkəti.

Bu da Milad bayramının bir töhfəsi,
bu da İsa peyğəmbərin tövsiyəsi.

Küçələrdə itlər yeyir rus gəncinin meyidini,
bir ay deyil təzə əsgər paltarını geyindi.
Sonuncu son xəbərlərin yarıböhtan, ya qeybətədi,
Qafqaz, bu da azadlıqdan qazandığın əsarətədi.

Aman qatil!
bu nə sirdi, danış buyur,
mən adını çəkən kimi ağzımda söz qan qoxuyur.
Biz Allaha yalvarırıq, xatırlayıb uluları,
kəlgə kimi ayaqlanır yerdə insan hüquqları.

Qoca tarix, ulu Qafqaz! Aç sinəmin yarasını,
mən deməsəm, kim deyəcək bu torpağın ağrısını.
Bir az yenə sıxlaşdırın çiynlərin sırasını.
Mən görürəm bu rüzgarın, bu gedişin sonrasını.
Qırğın gedir, talan gedir, döyüş gedir,
dünyada yerdəyiş gedir.
Ərazimiz yad əllərdə, hələ ölüm qoxusu var,
sülh deyirik, cavabında müharibə qorxusu var.

Qafqaz oğlu, vətən oğlu, yaxşılardan seç pisindən,
seç Qafqazın mərdlərini satqınından, xəbisindən,
vəzifəyə hərisindən.

Namussuzdan namusunu qoru bu gün,
süfrəmizin ruzusunu qoru bu gün.
Ocağımız sönmə bilməz,
bayrağımız enmə bilməz,
səngərimiz uça bilməz,
qaçqınların qaçan yeri yoxdu daha, qaça bilməz!
Bir səngərə sığar Qafqaz,
bir tabuta fəqət sığmaz!

1995

*Kimin
suati var?*

Epik-dramatik poema

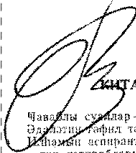
*...Oxuya-oxuya
cırlaşıq biz,
filosof oluruq biz görə-görə.
Kimsə könlü sınıq, ürəyi qırıq,
yaşayır bir ömrün ağrısı canda.
Beləcə,
doğulub bəxt axtarıq,
özümüz itirik bəxti tapanda.*

Xəlil Rza Ulutürk

qələm dostu N.Həsənzadənin

“Kimin sualı var?” əsərini oxuyarkən səmimi
hisslərini elə ordaca, – kitabın demək olar ki,
hər səhifəsində – “əla”, “yaşa”, “5”, “ağladım”
ifadələri ilə bildirmiş, hətta kitabın
son vərəqlərinin ağ yerlərində müəllifə
“məktub” da yazmışdır...

Сәт ол, Нәриманымыз, ə'la
поема – мимм ишур кыска
сы жаратмьсан! Сәт
Низамиси, Нәсимиси, Жу
зумиси олаи бәжук пор
жумьми эсил барисисди,
Садир в Гавидирин, Вур
тун в Шәрифар киме
домилрин давамьсь сан.
Мим ду поелида мундун
индәли, Рәшк Рза Гәшк
муну бардун. Набат

	
ЭПИТАФЫН ИЧИНДƏКИЛƏР	
Чавалары суратлар — Нəби Хəзрə	3
Ədalətin тəфсил тəклифи вə Илһамын изтирəблары	6
Илһамын испиридураја гəбул олунмасы вə Ədalətin изтирəблары	20
Илһамын вə Ədalətin ушат бəгчəсында	Аскунд
кəрүшмэлəри	37
Ədalətin сəлэмəsi вə Аскундун онун тојуна кəлмəsi	61
Аскундун бəгчə мұдирəсинə мəктубу вə Ədalətin етирəфи	81
Аскундун Илһам мəктубу вə Ədalətin Илһамын кəрүшмə кəлмəsi	100

аманы гəрдə, Амми-
мəр кишинин ата
жылы каланы ола.
Амми! Бу дур поезија
мəдэијəтими бəрсə,
дэмли. еубəтүр миз, су
муркəд миз арадам
гəлмəрə билəбүр миз
ушуд бəлсəрə билəрмиз.

Сты бəрүк гəрдəш
мнəбдэтигə бəтəрмə бə
ырам, бу јени вəрүк
поезија сəлэм ушуд
гəрдəш тəрүк едирəm.
Назым бу! Хəтирə ханым,
Сəрə ханым вə Јуриям
сəбди бəр олаш бəрүк
хəл сəбди иврилəтəm.
Амми!

Редиктору, Зулфустун Шайсəлєли,
Рəсəмчə А. Тəхирєв,
Бəли редактору И. Гəлмєс,
Текст редактору Т. Сифаров,
Корректору С. Мəдєли.

ИБ № 1574.

Литəзматə вєрлєтмє 20. 03. 81 Члєд нємэлəтимиш
20. 08. 81. 07. 0182. Калыа форматə 70х90см. Млєбє
картыкə № 1. Тлєдби гəрнитур. Јутсєк члє ушуд. Шорє
члє 4.6841 јан. нолкєл. Рəкєтєк шорє члє 4.72. Ушуд
нумр. а. 5.0. Таракы 7 000. Сифарин № 351. Гелмєт
90 гил.

Азэрбайжан ССР Дəвлəт Нəпирəјат Пəлигрəфија вə
Китəб Тимəрəтə Ишлєри Комитєсə.
«Комитєсə» жəнријəтє Бəкє, Јушуд Гəлмєсчє кушєл, 4.
20 Бəкє комиссары адрєт мотбєн. Бəкє, 20м Бəйрəмчє
кушєл, 5.

Пəдлєлсєлствə «Глєдєлєк», Бəкє, ул. Г. Гəлмєсчє, 4.
Тимəгрəфија им. 20-тə бəлмєшкєл комиссаров, Бəкє, ул.
Алє Бəйрəмчєв, 3.

Хəлмш РЗв. 10вот 1986

PROLOQ ƏVƏZİ

*Mənim sualım var,
cavab ver bu gün,
Mən axı, nə qədər
lal durmalıyam?!
İndi əlimi yox, –
görünmək üçün,
İndi mən –
səsimi qaldırmalıyam.*

ƏDALƏTİN QƏFİL TƏKLİFİ VƏ İLHAMIN İZTİRABLARI

I

Fikir dar papaqdı, sıxır başımı,
təbiblik şey yoxdu,

dərman neyləsin.

Divana söykəndim çatıb qaşımı,
ürək narahatdı, divan neyləsin.

Yeridim, sandım ki, çəkələk deyil,
dəmirdən çəkmə var ayaqlarımda.
Bu dəm müdirimi gördüm elə bil,
eşitdim səsini qulaqlarımda;
“Mən razı deyiləm sənin işinlə,
yaz çıx ərizəni...

öz xahişinlə!”

Bəlkə mən haqsızam,

haqlıdı müdir,

bəlkə qələtimin başqa adı var.

Hardasa bir vergül yaxşı görünür,

Hardasa bir defis əhvalatı var.

Soyuq yellər əsir onun səsinə,

təhsil illərindən o hələ pərtidi.

Mən adi korrektor vəzifəsində

böyük görünmüşəm, –

bu, elə şərtidi.

Yazığı gəlincə sənə bir kəsin,

Qoy həsəd aparsın – bu məsləhətdi.

Kiçik stollarda – böyük neyləsin,

böyük stollarda kiçik – namərddi.

“Mən razı deyiləm sənin işinlə,
yaz çıx ərizəni...
öz xahişinlə!
Burda mən müdirəm, qərarım budur...”
On il bundan qabaq mənə dərs deyən,
sonra tanıdıqca, xətrimə dəyən
professorumun əziz oğludur.

Məndən inciməsin müəllimlərim,
bu ada əbədi bir hörmətim var.
Sizə şöhrət olsun qoy bu əsərim,
lakin danışmağa çox söhbətim var.

Ömrü uzun olur söz həyatmın,
qızınsa ürəyin od nəfəslə.
Mən ərsəyə çatdım
bir dul qadının
fəhlə evindəki tərbiyəslə.
Yoldaş professor, deyərsən nədir,
niyə ayırırsan
bizi fəhlədən?
Sualın bəlkə də lap yerindədir,
amma sən ayırdın, öz oğlunu, sən.

II

Sinifdə həmişə sən dərsdən qabaq
– Kimin sualı var? –
bizə deyərdin.
O vaxt biz susardıq,
sən inciyərdin,
biz sual verməzdik, sinifdə ancaq,
deyərdik zamanın, əsrin səsiyik,
deyərdik, gör kimin tələbəsiyik.

Misallar gətirib tarixdən bizə,
dost kimi girərdin ürəyimizə.
Tarixə dönərdin,
“Ata” deyərdik,
səni oğlundan çox biz istəyərdik.
Hamıya vətənin oğlu deyərdin,
hörmətlə kürsündən baş da əyərdin.

Sənə oxşadardıq təmkinimizi,
oğlun o zaman da saymazdı bizi.
Onun hər ədası bizi əyərdi,
bizim ağzımızca kəkələyərdi.
Bundan zövq alardı, xoşallanardı,
İsmin hər halında
o hallanardı.
Biz elə bilirdik üçüncü kursdan,
qovdular əmrlə sənin oğlunu.
Bir zaman aldadıb atdığı qızdan,
xəbərin-ətərin necə?
Oldumu?!

Yazıq qız necə də soldu-saraldı,
özü uşaq ikən uşağa qaldı.
Yaxın qoymadınız ailənizə,
qorxdunuz,
əskiklik olardı sizə.
Alim adamsınız, ona da yalnız
bir alim qızını almalıydınız.
Onun da arxası söykənsin dağa,
getsin qabağa.
Sizə kiçik olsun, bizə də rəhbər,
aldığı arvada ərə gedənlər.

Biz fəhlə oğluyduq,
biz onda nəydik,
bir fəhlə qızıyla evlənməliydik.
Bizim də cəmiyyət arxamız oldu,
bir arzu, bir niyyət arxamız oldu.

Qızdan danışdılar bizə sonradan,
dedilər,
işləyir gedib o vaxtdan.
Hardasa, bir uşaq baxçasındadı,
qara gün o qızın ağ saçındadı.
O vaxtdan gizlədir,
adı qız qalıb,
uşaqlar içində uşaqsız qalıb.
İndi qəbristanda kiçik bir qəbir,
onun gedən yeri, gələn yeridir.

Kimsə “faciə”ni¹ nikbin sayıbdı,
qəhrəman ölübdü,
ağlamayıbdı.
Ölənə ağlamaq acizlik deyil,
amma professor, bu, sizlik deyil.

III

Sən məşın alanda oğluna dünən,
Çit köynək tikirdi mənə
dul anam.
Oğluna ad günü düzəldəndə sən,
mən hələ bilmirdim necə dolanam.
Mənim fəhlə atam yox idi, bəli,
məni atalıqlar yetim sayırdı.

¹ Şair o vaxt dəbdə olan “Nikbin faciə” janrını nəzərdə tutur (red.).

Dünyada

qabarlı bir qadın əli,
mənim saçlarımı sığallayırdı.
Qoymurdu köksümü ötürüm bir dəm,
şirin çay verirdi pendirlə, yağla.
Lakin mən köksümü
çox ötürmüşəm
qışda da gəzmişəm yalın ayaqla.

İydə tikanları batıb əlimə,
yamaqlı şalvarım bir də cırılmış.
O sıx meşələri sən elə bilmə,
gəzib-dolaşmışam mən qarış-qarış.

Bəzən qəlb ağrımı duymadı heç kim,
sandım taleyimdi hər parlaq ulduz.
Uşaqlıq qazancım,
siz heç bilmədim,
hansı köynəyimə yamaq oldunuz.

IV

Ruhun inciməsin qoy,
əziz ata,
can ata!
Məni yaradan ata!
Sonra seçdim dünyada
ağı, qaradan, ata.
Utandım mən arabir;
Həyatda öz içimdən
asıldım mən arabir;
yazanda
“fəhlə oğlu”.

Gəldilər əlioxlu –
alim oğlu,
ədi b oğlu,
katib oğlu,
rəis oldu,
si... lis oğlu
hakim oğlu
və kim... oğlu
qarşıma çıxdı, ata.
Mənim qürur hissimə
Qərəzlə baxdı, ata.
Dandılar
nüfuzumu,
 ünvanımı,
 adımı.
Ancaq dana bilmədi
heç kəs istedadımı.
Bu da mənə bəs oldu,
dünya dolu səs oldu,
ilhamım sönməz oldu.
Qəlbi,
 ruhu codların,
bütün antipodların
darıxdım arasında.
Yaxşılar sırasında
yer seçdim mən özümə.
Öz imzam, adım oldu,
adım –
 həyatım oldu.

V

Bir gün ac qalmadıq fəqət biz evdə,
razı yola saldıq gəlib-gedəni.
Bizim o kiçicik kişisiz evdə,
mənim
“kişi” anam böyütdü məni.

Çalışdı, əlləşdi axşama qədər,
qarıxdı gözündə qış ilə bahar.
Qadınkən adına “kişi” dedilər,
gör nəylə fəxr etdi bizim analar.
Tərsinə!

İşə bax, hər şey tərsinə,
ona desəytilər:

“gözəl”,

“tər sinə”,

“mehriban”,

“ya pəri”,

“ya da gülyanaq”...

xətrinə dəyərdi,

dünyaya bir bax!

Gedib ağlayardı, təhqir sanardı,
yazıq öz-özünə ovsunlanardı.

Qulaq as sözümə,

əhlikef oğlan,

anan o günləri görməyib heç vaxt.

Ərsəyə çatsan da ayılmamısan,

gözlərin süzülür xumarlanaraq.

Mənim gəlin anam pis gün görərək,
idarə süpürdü,
ağrıdı beli.



Rəssamı Arif Hüseynov



Rəssamı Arif Hüseynov

Sənin xanım anan qonaqlıqlarda
özgəyə göz vurdu ərindən gizli.

Mənim gəlin anam pis gün görərək,
içindən çəksə də,

sınmadı üzdə.

sənin xanım anan boya sürərək,
yüz yerdə əyildi dikdaban üstə.

Ərsiz –

dul anamın köz əllərini,
ocaqda yandırdı hər axşam-səhər.

Ərli anayınsa qız əllərini

öpdü... evinizə gələn kişilər.

Mən böyük olmuşam,

sən daim uşaq,

tərən oylağında mən sar görmüşəm.

Sən qadın əlini zərif, yumuşaq,

mən qadın əlini qabar görmüşəm.

Burda bir söhbəti xatırlayıram,

bir gizli xiffəti xatırlayıram,

bir qəlbi köyrəyi xatırlayıram,

o dağı, göynəyi xatırlayıram:

“İki ulağımız var idi bizim,

piyada gedərdik,

yol uzanardı.

Birini minməyə qoymazdı əmim,

boğazım quruyar, dilim yanardı.

Səbrim tükənərdi, yol uzanardı.

Başımdan od töküb, məni əyərdi,

tale köməyini əsirgəyərdi”.

Belə bir hekayət danışdı o,
qanıma qaynayıb-qarışırdı o.

Daha zaman keçir,
daha yaş ötür,
nə qədər desəm də, bu gecdir artıq.
Sən mənə gülürsən, mən sənə, müdir,
qohum da olsaydıq, biz yad olardıq.
Şamın işığıyla,
günün şöləsi,
dərənin dibiylə,
dağın zirvəsi,
yaxud qabarlı əl,
boyalı dırnaq,
yəqin müqayisə olmayıb heç vaxt.
A müdir,
bir şeyə mat qalmışam mən,
bayaq deməmişəm, yadımdan çıxıb.
O boyda savadlı bir ailədən,
sən boyda oxumuş bir nadan çıxıb.

VI

Gün buralara, kölgə dağlara!
Gün buralara, kölgə dağlara!
Üşüyəndə oxudum
bu nəğməni, ay müdir.
dinlədi dağlar məni,
daşlar məni, ay müdir!
Ayağımda gön çarıq,
başımda papaq oldu,
çiynimdə çomaq oldu,
mənim üst köynəyimin
üstündə yamaq oldu.

Böyüklərtək düşündüm,
adımsa uşaq oldu.

Sən boranda, qarda da,
bəzən köynəklə gəzdin.
çıxıb eynəklə gəzdin
Qışın keçdi

yay kimi.

Sən içdin ayı, ili
hər gün şirin çay kimi.
Çəkdi evə dönməyin
ikiyə də,

üçə də.

Maşınının işığı
Göründü hər küçədə.
Başın papaq görmədi,
çiyin çomaq görmədi,
Əynin yamaq görmədi.
Sənin həyat yolunu
bir günə keçmək olar.
Səninkinə bənzəmir
mənim keçdiyim yollar.
Görünən zirvələrə
dərədən baxmışam mən.
O yoldan dönüb, yenə
o yola çıxmışam mən.
Axtardığım itibdi,
mən gəzmişəm o ki var.
Sonra özüm itmişəm,
özümü axtarıblar.
Sən “büdrmək” sözünü
eşitmisən həyatda.

Amma elə bilirsən
buz üstə olur o da.
Hələ çox qapılara
xoş gələrək,
ay müdir,
açdın öz evinizin
qapısıək,
ay müdir.
Açmağa getdiyim
qapını bəzən,
örtülü görəndə
sevinmişəm mən.
Sözlər eşitmişəm,
təhnizli sözlər.
Sənsə çoxlarına
əziz olmusan.
Səni sevindirən,
Güldürən üzlər
məni qorxuzubdu,
ay müdir oğlan.

VII

Çağırış vərəqəni qaytardı atan,
sən əsgər getmədin, əhlikef oğlan.
Yaşımız bir oldu,
bəxtimiz ayrı,
eşqimiz,
qəlbimiz,
əhdimiz ayrı!
Əsgərlik davadan çətin ki deyil,
Vətən mənimkidir,
səninki deyil!

VIII

Onun nə imkanı, nə həvəsi var,
məni siz dinləyin,
 tələbə dostlar!
Mən tələbə gördüm,
tələbə ikən,
özü şübhəliydi öz görkəmindən.
Əyni makintojlu, çəkməsi laklı,
başı şlyapalı,
 cibi daraqlı,
barmağı üzüklü,
 gözləri sərxoş,
cib dolu, baş zəngin, başın içi boş.
Tələbə yanında durduğu zaman,
turistə oxşardı bazburutundan.
Ancaq müəllim də var idi,
bəzən əyni seçilməzdi tələbəsindən.
Dinəndə bilərdik yalnız kimdir o,
dinəndə bilərdik müəllimdir o.
Kiminin
 əyninə hörmət olubdu,
kiminin
 beyninə hörmət olubdu.
Biz yeri düşdükcə demişik bunu,
demişik onların kim olduğunu.
Susanlar görmüşəm, tələbə dostlar,
Sonra
 “susa-susa” böyük olublar.
Ötən tələbəlik yada düşübdü,
ürəyim təzədən oda düşübdü.

Köynəyim varıydı, gündə yuyardım,
şalvarım varıydı,

deyim bu dərdi:

pambıq döşəyimin altda qoyardım,
orda sabahadək ütülənərdi.

Mən onu ütüsüz ütüləyərdim,
mən onu əynimə sonra geyərdim.

Vuruldu o ildə mən də bir qıza,
ürək,

düşündüm ki,

əmanət sevir.

Mən vəfalı oldum o vəfasıza,
gördüm ki, sevgi də var-dövlət sevir.

Məni qınamayın,

gördüyüm budur,

məni dindirməyin,

sinəm doludur.

Mənim fəlsəfəmi dəyişdi o qız,
getdin də,

çıxdın da,

ay etibarsız.

Dözmüşəm, ötüşüb indi o günlər,
düzü, heç bilmirəm neçə il olur.

Sonra bilmişəm ki, doğru deyiblər, –
“İnsan dözən olur, insan fil olur”¹

Gedir o yolları, o, yenə gedir,
bir kəsin xəbəri yoxdu xəbərdən.
Bilməyə-bilməyə, a yoldaş müdir,
oturdun bilənlər stolunda sən.

¹ Misra şair Osman Sarıvəllinindi (müəllif).

Elə buna görə bir yana baxsan,
sən də, yoldaş nazir,
danlanmalısən.

Mənim sualım var, –
bu torpaq, bu yer,
indi, professor, cavab istəyir.
Oğluna, qızına cavab ver, cavab.
özündən-özünə cavab ver, cavab.
Səndən hər tanıyan cavab istəyir,
səndən Qazax,
Muğan cavab istəyir.
səndən Şəki,
Şirvan cavab istəyir.
səndən Azərbaycan
cavab istəyir.

Professor,
kaş hər kəsin bacarığı,
kaş hər kəsin istedadı,
şərt olaydı.
Kaş bizi pərt eləyənin
bir yol özü pərt olaydı,
ürəyinə dərd olaydı.
Kaş qohuma,
kaş rüsvətə,
vəzifəyə, “mən ölüm”ə
heç üzgörən olmayaydı.
Kaş qiymətsiz nakəslərə
qiymət verən olmayaydı.
Kürsülərdən çox deyirik,
qəzetlərdə çox yazırıq, –

bəzən əsl kadrların qabağında
“yox!” yazırıq.

Olur bəzən:

jurnalistin işində biz,
aqronomu işlədirik,
çoxunu da unuduruq.
Taxta kimi, saxsı kimi
canı quru, beyni quru
bəziləri kadr olur,
bir az keçir, müdir olur,
bir az keçir rəis olur,
bir az keçir s...lis olur.
Cəmiyyətin bədənində yara olur,
üzümüz də qara olur.

Mən Kadrlar şöbəsinin
boğazından yapışardım,
gedib Ali məhkəmədə
şahid kimi çarpışardım.
Sən ey mənim Respublikamı,
millətimi dala çəkən!
Çıxışında qərarlardan
misal çəkən,
misallara mala çəkən,
səninlədir mübarizəm!
bu nifirətim, bu qəzəbim!

Mən adamlar tanıyıram, –
vəzifəsi, diplomu var,
Ancaq Mayakovskini
Sabir ilə çəş-baş salar.
Eləsi var, –
uşaqlıqdan nəşəxordu,
gözü baxır, amma kordu,
gəlib keçib yerimizə.

Vəzifəsi elədir ki,
biz oxuyaq,
gərək o da
fikir desin şerimizə.
Eləsi var, işi qurur,
bir deputat,
ya raykomun bir katibi
kömək durur, –
keçir o da rəhbər olur.
Fəqət sonra,
bu vətənə zərər olur.
Var başqa cür xoşbəxti da, –
bircə dəfə
vəzifəyə keçir o da.
Ordan çıxır, bura gəlir,
burdan çıxır, ora gedir,
bacarmasa, başqa yerə!
Axırı ki
layiq olsun ona görə.
Bir vəzifə təkəri var,
dələ kimi hey fırlanar.
Var, ancaq var eləsi də,
alimi də, fəhləsi də.
O, ocağa düşsə əgər,
ocaq daha gur alışar.
Onun əli olsa əgər,
bulaqlara Kür qarışar.
Sısqə sular selə dönər,
sarı torpaq
təzə, sarı gülə dönər.
Onun yeri dənizdirsə,
ora qoyun, tufan olar.

Onun yeri buruqdursa,
ora qoyun, fantan olar.
Onun yeri səmadırsa,
süni peykə qoyun onu.
Gönlərin Qütb ulduzuna,
axırı ki duyun onu.
O, bugünkü nəslimizdi,
onu belə danışdıran
bizim böyük əsrimizdi.
Susa bilmir,
dözə bilmir.
O, istəyir, –
Magellanın gəmisini
sürsün özü.
O, istəyir, –
bayraqlarda şüar olsun
şeri, sözü.
O, istəyir, –
Arximedin
tapsın dayaq nöqtəsini.
O, istəyir, –
bir insanın nəfəsində,
min insanın nəfəsini.
O, istəyir, –
hava yolu, dəniz yolu,
dəmir yolu dəysin gözə, –
Moskvadan və Bakıdan
Ərdəbilə və Təbrizə...
Müdür oğlan
indi iş döndü, yəqin,
gözləyir ki, mən ərizə yazmalıyam,
qoy gözləsin.

**İLHAMIN ASPIRANTURAYA QƏBUL OLUNMASI
VƏ ƏDALƏTİN İZTİRABLARI**

I

Ədalət tərs baxıb susdu xəlvəti,
gözün güzgüsündə sındı ovsunu.
“Aspirant!” –

ədayla təkrar elədi,
sonra bərk sümürdü papirosunu.

Quruyub mat qaldı təbəddülata,
mən qəbul olmuşdum,
bu, gizlin deyil.

Şahmat taxtasında
adi piyada
vəzirin yolunu kəsdi elə bil.
Boşalan təkərtək yatdı qərəzi,
Bu zərbə hələlik onun bəsiydi.
Qanmazın qanana
hökm eləməsi –
Həyatın daimi faciəsiydi.

Onun nəzərində qiymətdən düşüb,
mən öz qiymətimi aldım, nəhayət.
Amma saçlarıma gördüm dən düşüb,
bu da qiymət idi,
ana təbiət!

Yaşamaq ölümdən çətindi yüz qat,
bir işi görməyə kimsə can çəkir.
Amma neyləyəsən, belədir həyat, –
günəş də hardasa,
buluddan çəkir.

II

İstədim yanaşım.
Elə bu zaman,
gördüm atasını xeyli pərişan.
Bir az əsəbiydi,
bir az da köyrək,
gedirdi alnının silib tərini.
Əynindən sürüşüb düşürdü pencək,
qocalıq əymişdi çiynlərini.
Mən onu görmürdüm neçə iliydi,
mən uzaq bir ada,
o sahil idi.

Baxıb arxasınca tutuldum, ancaq
o belə deyildi neçə il qabaq.
Bizə dərs deyəndə bir az ucaydı,
yerişi qətiydi,
belə deyildi.
Gedib yaxaladı kişini bu dəm,
onun dediyini
dana bilmirəm.
“Heç sənin nüfuzun yox imiş, ata,
çörəyinin duzu yox imiş, ata.
Mənim korrektorum...
bir kənd uşağı!
gözü eynəklidi,
“başıaşağı!”
Ona “beş” yazdılar...
guya yadam mən,
kiçik korrektordan bisavadam mən?!

Gərək sənədləri mən saxlayaydım,
gərək öz işçimi qabaqlayaydım.
Sonradan verəydim...
Heç tələsmirəm,
aspirant olmaqdan ötrü əsmirəm.
Yox, indi bu sözlər bir şeyə dəyməz,
bir qiymət qoymadı sənə filankəs!
Tutaq mən bilmədim,
sən ki atamsan.
Hələ zavkafedra...
kiçik adamsan?!
Özün professor...
o kimdi, hm, kim?!
Fəlsəfə elmləri namizədi, hm!
Yox, indi bu sözlər bir şeyə dəyməz,
bir qiymət qoymadı sənə filankəs.”

III

Ədaya fikir ver, qocaman alim,
özündən törəyən özünə qənim.
Nəydi o istehza,
o söz: filankəs!
Gərək sən oğluna deyəydin ki, kəs!
Gərək təvazökar olaydı bir az,
professor oğlu belə danışmaz.
Gərək
nəzakət də öyrənəydi o,
böyüyə
hörmət də öyrənəydi o.
Burda mən özünə deməsəm, olmaz,
mən fikir vermişəm hələ bir şeyə,

sizin proqramda gərək ki, bir az
etika,
 filan da düşür dərsliyə.
Müəllim,
 tələbə münasibəti,
kiçiyin böyüyə hörmət-izzəti,
sinifdə,
 ya çöldə ülfət, ehtiram,
bağışla, özümdən söz artırmıram,
Gərək bunları da oğluna ancaq
ayrıca fənn kimi keçəydin o vaxt.

Atalar oğluna himayə durur,
oxudur xüsusi fakültələrdə.
Oğullar sonradan vəzifə tutur, –
onlar yuxarıda,
 biz yenə yerdə!
Qulaq həsrət qalır
 bəzən bir sözə,
kömək istəyirsən,
 kimsə yad olur.
İstedad – arxayla gəlir üz-üzə,
yıxılan yenə də
 istedad olur.

O dedi,
 mən sındım sənin yerinə,
qırılıb töküldüm mən şüşə kimi.
Dərd olub qalacaq bəlkə də mənə,
səninlə sonuncu görüşə kimi.

Mənə elə gəldi nəsl cırlaşır,
sahibsiz yurd kimi sən talanırdın.
O mənim gözümdə
eybəcərləşir,
sən mənim gözümdə
xırdalanırdın.

Baş-ayaq durmuşuq yer üstə, nədir?
Ya ata olduğun çıxıb yadından?!
O kimdir,
nəçidir,
ya nəkarədir, –
üzr istəyirsən öz övladından!

Nə dostun bağışlar, nə də tələbən,
nə üstə gəzdiyin bu doğma torpaq.
İki qatdanıbsan,
sən ata ikən
Haqsız oğlundu ki,
ədasına bax!

Şairim,
bir qəlbin duyğularına,
Hardasa yaşayan gizlinə dəymə.
Atanın atalıq qayğılarına,
ananın analıq hissinə dəymə.

Doğmalıq ülfətədi, canda qılıqdı,
odur rəvnəq verən bəzən həyata.
Ata üz döndərsə, övlad yazıqdı,
övlad üz döndərsə, bədbəxtədir ata.

Oğul,
sözlərimə sən də həssas ol,
ayrılır hardasa axırda yollar.
Atalar xatirə danışır, oğul,
əməllə yaşasın gərək oğullar.

Ay keçir,
il gəlir,
ömür-gün ötür,
təəssüf eləyib həyatda yanma.
Atanda qiymətli nə varsa, götür,
zəif bildiyinə sən arxalanma.

Mən bir misal çəkim,
sən ölçü apar, –
fildə fil gücü var, fil yerişi var.
Yerişi adidir, gücü bir ovsun.
Yerişdə yıxılsa,
duruşda qalmaz.
Yerişin qoy insan yerişi olsun,
gücün qoy fil gücü,
başqa cür olmaz.
Kök ilə budaqdı oğul və ata,
Çiçəkdi torpaqdan bitib göyərən.
Bulaqlar nə qədər duru olsa da,
güc yenə seldədi,
sən ondan öyrən.
Bulaq suyundakı duruluğu da,
saxla sən özündə,
gərəkdir o da.

IV

Özün, professor, uşaq deyilsən,
biz də yaşayırıq bir niyyət üçün.
Oğlunu rütbəyəçün oxutdun, əhsən!
Bizi də görünür, “cəmiyyət” üçün?!
Bizə oğul dedin, vətəndaş dedin,
qayğını oğlundan əsirgəmədin.
Bir az çalışdın ki, zəhmət çəkməsin,
özü sərbəst oldu,
adı Ədalət,
Cədvəldə qiyməti “beş” olan kəsin,
sinifdə hörməti “iki”ydi fəqət.

Biz kimik?
Bir candan biz süd əmmişik,
başqa bir iqlimdən biz gəlməmişik.
Bir söz deyiriksə,
doğruyuq, axı.
Ən isti kürədir, ürək söz üçün.
Biz də bu millətin oğluyuq, axı,
biz kimin üstünə gedək söz üçün?!

Sən mənə pis baxma,
belə,
birtəhər,
oğluna qul oldun, bizə mötəbər.
o heç sarsılıbmı namus, ar çəkib,
qırmızı görmüşəm daim rəngini.
Böyük adamlardan misallar çəkib
ya bizi aldatdın,
ya evdəkini.

Sənin kafedrandə alim – tələbən,
nə deyir,
 qulaq as, sən ona hökmən.
Oğlundan söz düşüb bir yerdə yəqin,
o da deyibdi ki, qoy özü desin:
 “Mən onu kəsmədim,
 bilən kəslməz.
Amma mən gördüm ki, o yersiz gəlib.
Elmin qapısına tapşırılan kəs,
elmdən büsbütün xəbərsiz gəlib,
Mən dedim bilet çək, dedi ki, atam.
Filan professor...
 sizi unutmaz.
Dedi: – mən müdirəm, nəşriyyatdayam.
Gördüm yox,
 bu söhbət elmlə tutmaz.
Gözün tilsimindən qopdum birtəhər.
Görmürük dayazda dərinini bəzən.
Həyatda heyif ki,
 belə üzlülər
tutur istedadın yerini bəzən.
O biri –
 korrektor vəzifəsində,
ona qulaq asmaq necə xoş idi.
Şərq ilə Demokrit fəlsəfəsində
 əlaqə axtarıb fikir söylədi.
Başqa iqlimi var hər cəmiyyətin,
Yetişən hər zəka dövrün səsidə.
Hər böyük sənətkar, –
 dedi millətin
Fəlsəfi inkişaf səviyyəsidə.

Burda mən neyləyim, vicdan neyləsin.
ayırmaq istədi gör kimi kimdən.
Gərək professor heç inciməsin,
Həqiqət üstündü
 müəllimimdən”.

V

Alim qarşısında mən tər tökmüşəm,
bizə şöhrət olub həmişə bu ad.
Mən səni
 hər yerdə misal çəkmişəm,
sən məni gör harda sındırdın, heyhat!
ADU-da¹dərs dedi bizə bir zaman,
Möhbəli Qasimov –
 gözəl bir alim.
Zəka sahibiydi o sadə insan,
əsl professor,
 əsl müəllim.

Nə vaxt zəng çalındı, bilmədik o vaxt,
saatlar uzandı bir əyyam kimi.
İstədik o zaman filosof olaq,
Biz ya Hegel kimi,
 ya Xəyyam kimi.
Caviddən deyəndə cavidləşərdi,
Kantdan danışanda əsl Kant idi.
Bəzən tələbəylə o, dərcləşərdi,
Heydər Hüseynovun
 tələbəsiydi.

¹ Azərbaycan Dövlət Universiteti (red.).

Mir Cəlal müəllim əvəzsiz idi,
O da uşaq kimi
saf, təmiz idi.
Xalqın içindəydi xalq yazıçımız,
Zaman çatdırmışdı onu şöhrətə.
Bir fəxri ad üçün “öz dostlarımız”
təqdimat vermədi
Ali Sovetə.

Bir az Adildə¹ də “gecikmişdilər”,
bir az ləngidilər, ancaq bir qədər, –
sonra

başsağlığı imzaladılar,
Adili hörmətlə yola saldılar.
Mir Cəlal susurdu, qeybət düşəndə
Qorkidən deyərdi sədaqət ilə,
Pərəstiş eylərdi sədaqət ilə.
Bir də Tolstoya, –
söhbət düşəndə.

Doğmalığ duyurdum onun səsinə
yıxılısam, qoymazdı o yerdə məni.
Sonra təhlil etdi məqaləsində
Vurğunu,

Müşfiqi

və bir də məni.

Mən onda kim idim, bir gənc, arxasız!
Sözümün dayağı o idi yalnız.
Böyükələr böyüklük axtarır hər vaxt,
kiçiklər xırdalıq görürlər ancaq.

¹Adil Babayev (B.Adil) – (red.).

Artıq mən gəlmişəm mənzili yarı,
bilirəm,
 həyatda bu hikmət nədir.
Səadət adlanan evin açarı,
mən gördüm, inaddır, mübarizədir.

Kimsə güzəşt deyib olub-keçənə,
amma misal çəkib dünən bir nəfər, –
Bərkə düşə-düşə bərkiyə çənə,
gündə sıyıq yesə,
 diş də tökülər.

Mənim də yan alır gəmim sahilə,
sular lal dayansa, o gələ bilməz.
Həyatda ən böyük istedad belə
bir sığal görməsə,
 yüksələ bilməz.

VI

Yenə o illəri gətirdim yada,
Hardasa yaşayır xəlvəti qubar.
Məni görmürdülər qabaq sırada
səni –
 evinizdən çağırırdılar.

Nə haqqın var idi,
 nə ixtiyarın,
ancaq yayılırdın səs-səda kimi.
Adın – əvvəlində siyahıların,
daim hallanırdı mübtəda kimi.

Uzalı qalırdı əlim havada,
Mən söz istəyirdim, o da birtəhər.
Amma kar qulaqlar –
danışmasan da
səni məndən qabaq eşidirdilər.

Bir para gənclər də yaltaqlanaraq,
sənin tərəfinə keçirdi o vaxt.
Sənin məddahların,
yaltaq uşaqlar,
guya biliyin var, istedadın var.
Atan gözümüzə kül üfürürmüş,
(o bizə baxsa da,
səni görürmüş).

Bir şeyi dərk etdim həyatda yalnız,
insan xırdalanır
susduqca ürək.
Niyə siz həmişə arxalısınız,
Niyə biz həmişə üzr istəyək?!

Arada sözləşir, sirləşirsiniz,
bir an vermirsiniz məqamı əldən.
Niyə siz dil tapıb birləşirsiniz,
Niyə tək qalırıq
biz haqlı ikən?

Niyə istedadlının
üzündə həyası var?
Niyə istedadsızın
hardasa arxası var?
Üstündə etiketi,
böyründə markası var.

Niyə istedadlıda
istedadı
danırlar.
Niyə istedadsızla
daim maraqlanırlar.
Niyə istedadsızı
tərifləyir
həriflər.
Niyə istedadlıya
deyilmir
o təriflər?...

Yol boyu beləcə fikirləşirdim,
ay Allah,
mən necə fikirləşirdim!
Sənsə ayrılmırdın hələ nəşədən,
evdə boşaldırdın, dolmurdu mədən.
Deyən də mən idim,
eşidən də mən.

VII

Nədir əmr vermək ondan ötəri,
qələm əlindədir,
möhr yanında,
Adi bir insanın ülvı hissləri,
nə qəlbində yaşar,
nə vicdanında.

Nə qanun tanıyır, nə də cəmiyyət,
qanunlar çağırılmış bir bayatıdı.

onun şıltağına daimi xidmət,
işçidən daimi tələbatıdı.

VIII

Oğlun elə bilmə qabağa çıxıb,
onu həyatda yox,
axtar həyətdə.
Sizin ailədən bir ağa çıxıb,
ağasız,
sinifsiz bir cəmiyyətdə.
Seyflər,
açarlar,
katibə,
möhr...
telefon zənginə otur, qulaq as.
Təmkin əvəzinə xalis təkəbbür,
stol arxasında
“müsbət” bir obraz!
Sənin nüfuzuna danışır, dinir,
keçib qürrələnir stulla, mizlə.
“Antipod” adıyla o, lənətlənir,
bizim haqdan gələn
gur səsimizlə.

IX

Aspirant!
dəyişdi o gündən adım,
daha nəşriyyata mən qayıtmadım.
Yazıb ərizəmi göndərdim ancaq,
bir yaxın dostuma dedim ki, apar.

o deyib:

 bilirəm, vaxtı olacaq,
qoy gəlib işləsin şatdankənar.

Sözə fikir verin –

 “şatdankənar”,
Yəqin, utanıbdı öz əməlindən,
Amma mən bilirdim şatdakılar
qaçmaq istəyirdi
 bir vaxt əlindən.

Papiros yandırıb fikrə gedərək,
ötən illəri də xatırlayıbdı.
İsmaric göndərib;
 gəlsin, görüşək,
biz yoldaş olmuşuq, bizə ayıbdı.

Deyib: unutmayın qoy bizi İlham,
Hərdən kafedraya biz də dəyərik.
Qoy yazsın, işləsin,
 mən də burdayam,
elmi əsərini nəşr eləyərək.

Ayrıldıq.

İstehza edirdi hər gün,
indi mehribandı, buna varam mən.
Nə bilim,
 aspirant olduğum üçün,
bəlkə o pisiyyə minnətdaram mən.

Ayrıldıq.

Öz hökmü ayrılığın da,
onun da qəribə aləmi varmış.

kimsə deyibdi ki,
məğlub olanda
insanda insanlıq üzə çıxarmış.

Mən onu kəşf etdim məğlub olanda,
sonra xatırladım bir düz söhbəti:
qaya çapılanda,
dağ yarılanda,
yerdən üzə çıxır yerin sərvəti.

Çapılıb,
yarılıb deyəsən o da,
ilk dəfə hiss edib torpağı, daşı.
Bəlkə də o zaman gətirib yada,
mən varam –
köhnəki sinif yoldaşı.

Deyirlər, get-gedə mehribanlaşır,
işdə salam verib, salam alırdı.
Həyatda sındıqca, o, insanlaşır
endikcə,
elə bil o, ucalırdı.

Görüşlər dururdu hələ qabaqda,
yamanca bürüyüb bir hiss qəlbimi.
Beş il tanımadım, bir oxusaq da,
beş gündə tanıdım, –
kəslən kimi.

Bəlkə də məntiqi bir məqam olur, –
tanınır susan da, “mənəm” deyən də.

Tanınır tanımaq istəməyən də,
dünyanın hərəkət qaydası budur.

Günahkar kim idi?

Özü, ya dünya?

Xasiyyət,

tərbiyə,

ailə,

həyat?!

Hələ bu suallar qalsın bir yana,
yüz dərdə bir dərman axtarma, ustad.

Qalxmaq istəyirəm mən bəmdən zilə,
köklənmiş taram mən, unutma, ustad.

Hələ əlimdən tut, çatım mənzilə,
məni suallara çox tutma, ustad.

Ürəkdən inandım mən bir misala,
dünyada hər dərdin bir əlacı var.

Mən indi bildim ki,

mənim sığala,

onun da təhqirə ehtiyacı var.

İLHAMIN VƏ ƏDALƏTİN UŞAQ BAĞÇASINDA
AĞGÜNLƏ GÖRÜŞMƏLƏRİ

I

Qalxdı professor daş pillələri,
yaşın əzabına dözdü birtəhər.
Bu dəmdə İlham da girdi içəri,
elə bil sözləşib görüşürdülər.
–Salam professor!
–Təbrik edirəm!
Aspirant... professor məna verirdi.
“Ədalət oğlumdu, İlham tələbəm” –
bu sözü İlhamla eşitdirirdi.
– Sən qəbul olundun, qaldı Ədalət.
o da sonra gəlib
oxuyar, əlbət.

Alimin təbriki,
tərifli üzə! –
Necə, doğrudanmı, özü duymadı.
Bəlkə də eyhamla deyilən sözə
İlham məna verib məhəl qoymadı.

Sən məndən inciksən deyəsən, İlham,
hardasa deyibsən,
xatırlamıram, –
guya professor xoşbəxt oxuyub,
Həyat onun üçün bir səyahətdi.
Oğlunun adını
Ədalət qoyub,
bu da ədalətsiz bir hərəkətdi.

– Demişəm,
 danmıram,
 o söz mənimdi,
Amma professor, Ədalət kimdi?
Sizin oğlunuzdu,
 tələbənizdi,
elə bil siz qayıq
 o da dənizdi.
Ləpələr qaldırır, endirir sizi,
mən gördüm, o necə dindirir sizi.
Sizinlə üz-gəldi Ədalət,
sizdə bir mütilik, onda qəbahət.
Çünki xahişiniz tutulmamışdı,
birinci dəfəydi siz sınırdınız.
Qabaqlar belə bir gün olmamışdı,
Xahişlər oduna
 qızınırdınız.
Tutuldum o anda peşiman olub,
Harda danışmışam, mat qalıbdılar.
Atalar,
 görmüşük, qəhrəman olub,
oğullar onlardan dərs alıbdılar.
Yumağa döndünüz uca dağ ikən,
buydumu həyatda sizin dərsiniz.
Gülünc görünürdü tarix və vətən
sizin dilinizdə...
 bağışlayın siz.

Əvvəl professor xeyli tutuldu,
götürə bilmədi bu ittihamı.
Sonra susduğuna peşiman oldu,
dedi: başa salım gərək İlhamı.

İndi nə deyirsə,
 səbirsiz deyir,
hər açıq söhbətin öz mənası var.
Əvvəl “sən” deyirdi...
İndi “Siz” deyir, –
görünür, aspirant etikası var.

İlham, tək qazandım səadətimi,
mən asan gəlmədim Ədalət kimi.
Atam professor, anam fılankəs
 olmayıb,
Ədalət bunları bilməz.
Mənə doğma ikən hardasa yaddı.
bəlkə bu taledi, amma həyatdı.
Bəxtimi təzədən

 necə oyadım?
Nəslər dəyişir, hörmət başqadı.
Eynidir oğlumla mənim soyadım,
tərcümeyi-halım fəqət, başqadı.

Mən dağda böyüdüm,
 o bu şəhərdə,
mən kənddə,
 o uca mərtəbələrdə.
Mən çanta gəzdirdim,
 o, şax diplomat,
mən qurşaq bağladım,
 o, dəbli saat.
Mən tütək götürdüm,
 o, maqnitofon.
Mən sadə geyindim,
 o, ağ və əlvan.

Mən öz hesabıma qalxdım həyatda,
mənim hesabıma
ucaldı o da.

Bəlkə günahsızdı Ədalət, oğlum,
mən onun dalınca nə deyim sənə.
düzdür, özgülərə tələbkar oldum,
güzəştə getdim mən ona, əksinə.
O, arxayın oldu,
burda uduzdum,
sən də bağışlama, bu minnət deyil.
O mənə danladı, mən onda susdum,
əlbəttə, bu, ona ləyaqət deyil.
Dünən öz oğlumla gəldim üz-üzə,
bu gün tələbəmlə...
nə deyim sizə!

O nahaq deyirdi “nə deyim sizə!”
yox, bu, təbiidir, qərribə deyil.
Əslində
alimlə tələbə deyil,
talelər gəlmişdi burda üz-üzə.

Dəyişib əvvəlki hökmünü insan,
istedad ayırdı,
nüfuz, ad ayırı.
Dəyişib əvvəlki etika, filan,
millət o millətdi
tələbat ayırı!

Niyə, professor uşaq deyil ki,
özü dərk eləyir daha dərindən.

İndi uşaq olub o elə bil ki,
bir tutan əl gərək
onun əlindən.

Hardasa biganə bir münasibət,
bəzən nəzarətsiz bir söz, bir adət,
yığılıb üst-üstə nə yaman oldu,
üzə deyilənlər
ürəyə yatmır.
Sular dama-dama göl, ümman oldu,
üz görüm,
əl indi bir yana çatmır!

Dünən öz oğlumla gəldim üz-üzə,
bu gün tələbəmlə.
nə deyim sizə!

–Narahat olmayın bundan ötəri,
bir söz var, bilmirəm amma kim deyib.
Qorxu – bədəndəki hüceyrələri
məhv edir.

Nə vaxtsa bir alim deyib.
Üz-üzə gələndə təmiz güzgütək,
insan – bir-birini göstərsin gərək.
Torpaq var,
tarix var,
xalq var,
o xalqın gözünün içinə baxanda
qorxun!
Zamanla üz-üzə gələndə
qorxun!

xalqlar qabağına çıxanda
qorxun!..

Bəlkə qorxu deyil mənəvi qərar,
bəlkə qanunların qanunu budur.
Şəxsiyyət istəyir
bütün zamanlar,
yoxsa cəmiyyətdə inkişaf olmur.
Dərsdə dəyərdiniz bizə bunları,
dediyiniz ayrı,
özünüz ayrı!

Susur professor gözündə eynək,
ürək nəfəs alır sükut içində.
O başa düşür ki,
İlham deyəcək,
günəş gizlənibdi bulud içində.

Sən hər kim olsan da...
Qadın, ya kişi,
sözünlə işinə məhəl qoymasın,
əvvəl ailədə nəzərdən düşüb,
sonra cəmiyyətdə tək qalacaqsan.

Yuxarı boylanma yoxuşda durub,
ürək töşüdüümü,
zor dizə düşür.
Dünya nərdivandı, kimsə düz qurub,
ayaq büdrəyəndə əl üzə düşür.
Bəlkə də ağırdı yaşın xiffəti,
söz də köz kimidi,
qəfil yandırır.

Ağ saçın hər başda yoxdu qiyməti,
saça da qiyməti baş qazandırır.

Varsa, professor, deyin səhvimi,
yəqin bu yollarda mən itməliydim.
İndi mənim sizə dediklərimi,
əksinə,
mən sizdən eşitməliydim.

Lakin susa-susa uduzmusunuz,
burda,
professor vəzifəsində.
Deyirlər, o vaxt da siz susmusunuz,
Heydər Hüseynovun məsələsində.

Hardasa dandınız onun adını,
siyasi etika qoymadı guya.
Şəxsi maaşını,
mükafatını
Hədiyyə göndərdi Qızıl Orduya.

O təşəkkür aldı sonra bir axşam,
ordumuz çatmışdı düşmən səddinə.
Hələ Stalindən
şəxsi teleqram! –
Fəlsəfə elmləri namizədinə.

Bir dayaq olardı sizin səsiniz,
alim inadınız çıxmazdı yaddan.
Yəqin, əhəmiyyət verməmisiniz,
Haqq-hesab istəyir
həyat sonradan.

Bir tarix yoludu bir ömür yolu,
eniş arxadadı,
yoxuş qabaqda.
Sizsiniz millətin qabaqcıl oğlu,
kimə arxalansın xalq dar ayaqda?
Bir az sərt deyirdi,
ciddi-cəhd ilə,
səsində, sözündə başqaydı inam.
Qeyrət istəyirdi ləyaqət ilə,
tələb eləyirdi əslində İlham.

* * *

Susurdu professor,
yol çəkirdi gözləri.
Dərk edə bilmirdi o,
Eşitdiyi sözləri.

Tələbəyə dönmüşdü
tələbəsi önündə.
O idi gizlənən də,
O idi gizlədən də.

Nə desin, necə sığsın,
bu boyda dağ
qəlibə?!
Hardan bilir bunları,
İlham, adi tələbə!

Təzədən yaşayardı
bacarsaydı illəri.
necə uzaqda qaldı,
bir ömrün sahilləri.

Ağrıyrdı ürəyi,
Qərribə məqam idi.
Ağrıyan, ufuldayan
Əslində İlham idi.

Hörmətli professor,
bağışlayın məni siz, –
Ağgünün taleyində
daş oldu ürəyiniz.

Bütün fakültə bildi,
Yayıldı səsi-ünü.
“Əxlaqsız!” –
Ad qoydular,
çıxartdılar Ağgünü.

Bizi eşitmədilər,
kim idi sözə baxan.
Sizin rəyiniz ilə
qərar çıxartdı dekan.

Bir məqamda qorxdunuz,
bir məqamda susdunuz.
Millətin taleyindən
bizə dərs oxudunuz.

Hanı mühazirələr,
Hünər təbliğ etdiniz.
Bir qızın taleyini
həll edə bilmədiniz.

Qorxdunuz...
 evlənsələr,
 batırar adınızı.
Ədalət –
 oğlunuzdu,
Ağgün –
 millətin qızı.
Ləkələndi namusu.

II

Bir qız ağlayırdı o axşam üstü,
Xəlvətə çəkilib ufuldanırdı.
Qəlbində od-ocaq, gözündə tüstü,
açıq tüstülənib,
 gizli yanırdı.

Xəlvətə çəkilib ufuldanırdı.
Özünə bəs idi qəmi, qüssəsi,
Hıçqırığı səssiz,
 fəğanı səssiz.
Həyatda ilk dəfə aldanan kəsi
sonra inandırmaq çətindi, şəksiz.

O yaxşı bilirdi səbəbi nədir,
ağrının gizlisi nə yaman olur!
Göz yaşı qadının öz əlindədir,
ağlayır,
 elə ki peşiman olur.

Peşiman olmuşdu,
 gec idi daha,
təzədən kül dönüb od-ocaq olmaz.

Atılan gülləni,
tökülən suyu,
ya deyilən sözü
qaytarmaq olmaz.
Yanına gəlmişdi Ədalət, İlham,
neçə il sonradan hörmət, ehtiram.
Ağgün mat qalmışdı
Bir az İlhama,
bir az Ədalətə.
Dinmirdi amma.
Sual verəni də özüydü qızın,
cavab verəni də... necə yanmasın.
Özüydü səhv edib sinə gərən də,
ağlını itirən,
ağıl verən də.
Susan da özüydü,
ufuldanan da,
əvvəl təsdiq edib, sonra danan da.
Özü gah İlhamı tərəfləyirdi;
gah da Ədalətin tərəfindəydi.
–Yalandı dünyada
sevgi, məhəbbət,
kimdi eşq oduna alışıb-yanan.
Dünyada sevirəm deyənə lənət! –
Kimsə aldadandı,
kimsə aldanan.
Kül mənim başıma, ağılsız oldum,
özüm qadın ikən guya qız oldum.
Aldatdım özümü gedib çox yerə,
qızlara qoşuldum heç nahaq yerə.

Yox, Ağgün, çətindi səni unutmaq,
sən sadələvh oldun,
mən onda axmaq, –
deyib sözarası dindi nəhayət,
təsəlli verirdi guya Ədalət.
–Yəqin, baxçadasan elə o vaxtdan?
– O vaxt professor düzəldti, – atan.

Bağçada indi də elə bilirlər,
onun qohumuyam.
Hm, mən bəxtəvər.
O vaxt...
biləndə ki, hamiləyəm mən,
atan çağırırdı, qorxdum qəfildən.
Mən xəcalət çəkdim,
öldüm,
utandım,
nə dedi, əvvəlcə hamsını dandım.
O vaxtdan tərgitdim düz danışmağı,
o özü soruşdu sonra uşağı.
Mən dana bilməyib susdum arada.
dayandıq üz-üzə
“gəlin-qaynata”.
İlk dəfə hiss etdim gəlinliyimi,
o nə məni gördü, nə mənliyimi.
Mən ilk səhvimi də orda anladım,
orda öz-özümü söydüm, danladım.
Mənə pul uzatdı,
dedi ki,
buyur,
dedi ki,
Ədalət hələ oxuyur.

Bizim adımıza bu ləkə olmaz,
dedi ki, bu boyda mərəkə olmaz.

Bağçaya zəng vurub xahiş elədi,
kiməsə – bir yerə düzəldin, – dedi.
Getdim ürəyimdə bu ağrı, bu qəm,
haraya gedirdim,

deyə bilmərəm...
Bəlkə də qalayıb sənin yadında,
sonra...

maraqlanıb soruşmadın da.

Ədalət gülürdü mərhəmət ilə,
o bunu Ağgünə hörmət sayırdı.
O, unut, –

dedikcə nəzakət ilə,
bu biri təzədən xatırlayırdı.

– Kənddən,
evimizdən məktublar gəlir,
oxuyub cırıram, mənə ar gəlir.
Anam ismarlayır,
gəlsin birtəhər,
elçilər istəyir məni, elçilər.
Mən də anam kimi qadınam, yazıq.
Nə elçilər bilir,

nə anam yazıq!
Bəzən xəbər alır rəfiqələrim,
kimi gözləyirsən?!
Nə cavab verim?

Deyirəm, birinin boyu gödəkdi,
deyirəm, qız kimi biri qəşəngdi,
biri çox arıqdı,
biri içəndi,
nə bilim, birinin başı keçəldi,
guya bəyənmirəm,
tutmur ürəyim.

– Mənə nə deyirsən?!

– Sənə də deyim.

Bunları dedirdən sən oldun elə,
mən kimə lazımam, de, indən belə.

Ağgün köks ötürdü fikrə gedərək,
Ədalət duymurdu bu ağrıları.

– Ağgün, istəyirsən, gizli görüşək,
o vaxtdan məndədi bağın açarı.

Bir ada –

hamının gözündən uzaq,
Həmən o qapıdı,
həmən o otaq.

Qoy heç kəs bilməsin, biz gedib-gələk,
yaşasın dünyada gizli səadət.

Qadın –

hökm eləsin, həzz alsın gərək,
belə yaradıbdı sizi təbiət.
Görünür,
qadının tərifi budur.

– Yəqin, təbiət də tərəfkeş olur,
Hələ hökm eləyib həzz almamışam,
mən ki

təbiətdə yad olmamışam.

Düşdü xatirinə neçə il qabaq,
kim deyir,
yaddaşdan can oda düşmür?!
Gün var – ömür boyu olmur unutmaq,
il var – ömür boyu heç yada düşmür.
Ağgün Ədalətə arxayın oldu,
amma əmanətə
o, xayın oldu.
Ədalət hardasa sözünü dandı,
Ağgün qız yatmışdı, gəlin oyandı.
Dünyada təzədən doğuldu Ağgün,
elə bil var idi,
yox oldu Ağgün.

Gizli səadəti götür özünə,
mən azmı çəkmişəm bu əziyyəti.
Ürəyim göynəyir uşaq səsinə,
açıq istəyirəm
mən səadəti.
Mənim ərim olsun, mən arvad olum,
ona hörmət olum,
etiqaad olum.
Üstündə əsərəm göz olmaq üçün,
mənim həm gündüzüm, həm gecəm olar.
Başını yuyaram zövq almaq üçün,
ona hər xidmətim – əyləncəm olar.

Başın çəkdiyini ürək unutmaz,
gərək taleyini düşünsün insan.
Özünə bir tay tap,
bizimki tutmaz,
arvadlar içində subay qalıbsan.

Bəzən günahkarıq bizim özümüz,
şahzadə oluruq, şahımız olmur.
Oğlanın boyunu tutur gözümüz,
ağıl axtarmağa ağlımız olmur.
Gözün tutduğuna
ağıl yox deyir,
ağıl dediyini
göz bəyənməyir.

Biz necə görüşdük, nəydi bu ülfət,
bəlkə düz deyirlər, bu da yazıdı.
Hələ sən ada bax:
Ağgün,
Ədalət! –
Taleyin qəribə istehzasıdı.

Beləcə, sözünü dedi hörmətlə,
başqa təklifini uddu Ədalət.
Ağgünün
qəlbindən üzöldü əli,
Ağgünün
əlindən tutdu Ədalət.

Nə qədər əl tutub o əllər ilə,
soruşma,
hamısı çıxıbdı yaddan.
Tapıb gəzdirdiyini gözəllər ilə,
əsl gözəlini itirən oğlan.

Açıb ürəyini gizli, aşikar,
məhəbbət oxuyub dumanda çəndə.

Həyatda məhəbbət bəsləyən də var,
məhəbbət sözünü
əzbərləyən də.

* * *

– Xeyir ola, Ədalət?
– Heç, gəldim elə-belə.
Özümü danlayırdım,
yanına gələ-gələ.

Görmürdüm, beş il olar,
dedim tanımaz əlbət.
– Saçına dən düşübdü,
bu beş ildə, Ədalət.
– Dəyişmişəm?
– Nə deyim?
Dünya dəyişir, dönür.
Əvvəl nazik tələbə,
indi ciddi bir müdir.

Boyun qalxıb elə bil,
gözündə – qayğı dərini.
Azalıb amma bir az
üzündə gülüşlərin.
– Yox, sənə elə gəlir.
– Görmürəm, beş il olar.
– Ağgün,
ürək istəsə,
çox şeyə nail olar.

Qız mənə verdi sözə:
– Nail oldun sən o vaxt.

Gözüaclıq deyilmi
hər şeyə
 nail olmaq.
Arada sükut oldu,
nə səmir,
 nə səs oldu.
Səmada bulud oldu,
günəş görünməz oldu.

– Ağgün, bir söz soruşum,
düzünü de, sən allah.
– Yalan danışmamışam
mən nə indi,
 nə o vaxt.

Silkələdi bu cavab,
Həm sadəydi, həm çətin.
Sözün yeli toxundu
 üzünə Ədalətin.

– İlham yadında olar,
 tələbə yoldaşımız.
Eynəkli,
 əlaçımız,
 əslində qardaşımız.
– Xeyir ola?
– Xeyirdi.
– Mənə bacı deyərdi
mən də sadəcə: İlham.
Nə biləydi
mən o vaxt
 nə yuvanın quşuyam.

Aspirantdı ADU-da,
qapanıbdı kitaba.
Yanımdaydı qabaqlar, –
korrektor,
fəhlə baba!
Düşüb kişinin üstə,
kafedrada bir axşam.
Səni guya
filan vaxt
mən yoldan çıxartmışam.

Atam vətəndaş deyil,
guya daşdı sinəsi.
Nə bilim, qəzetlərin
şablon,
baş məqaləsi!

Vurmaq istəyir İlham
təzədən aramızı.
hardan bilir
o, Ağgün,
bizim macəramızı?

* * *

Silkələyib oyatdı
Yatan duyğularını.
Başdan aqlını aldı,
əldən
ixtiyarını.
İlləri xatırladı,
nələri xatırladı.

İlhamın gözlərində
kədəri xatırladı.

Danışdı o gözlər,
səssiz idi söhbəti.
Ürəyindən
gözəcən
yol gəldi məhəbbəti.

Onda eşidilməyən
bir ürəyin səsiydi.
Onun ilk məhəbbəti
bunun
əyləncəsiydi.

Sən bilmədin,
Ədalət,
ovsunladın bir qızı.
Bütün fakültə bildi
bizim macəramızı.

İndi bildim, nə imiş
bu gəlişdə niyyətin.
Heyif,
daha puç oldu
gözümdə əziyyətin.

Əsən sər in küləklər
soyutdu bu ülfəti.
Ağgün ikinci dəfə
itirdi
Ədaləti.

III

Qız bilmirdi.
O axşam,
baxçaya gəldi İlham.
Yenə gözündə eynək,
əynində sadə pencək.
Yenə o boy,
o qamət.
Ah, Ədalət, Ədalət!

Sarsıldı bu görüşdən.
Həm şad oldu, sevindi,
Həm sındı bu görüşdən.
Bilsəydi,
bəzənərdi,
taxardı sırğasını,
rəngini-boyasını
çəkərdi qaş-gözünə, –
əlbəttə,
qaydasında.
Qız kimi sevilərdi
qadınlıq dünyasında.

Bir şeyə mat qaldı qız,
Ədaləti görəndə, –
Bu hisslər oyanmadı
nədənsə,
ürəyində.
– Niyə gəlib görəsən?
– Nədir qəsdi,
niyyəti?

Görübümü Ədaləti?!

Bağçada qarşıladı
gülərlə o axşam.

– Xoş gördük,
Ağgün bacı.

– Xoş gəlibsən,
ay İlham.

Çay gətirdi əlüstü,
oturdular yan-yana.

– Heç gələrmə ağlına?
Hara uçdu o illər?
Ordan-burdan danışib,
söz tapa bilmirdilər.

– Ağgün,
“Bərpa” kağızı!
Qayıt fakültəmizə.
Adın çıxdı təmizə.
Qayıt üçüncü kursa,
unut
nə olubdusa.

Çoxlarının diplomu
alındı əllərindən,
çoxu xaric edildi
üçdən,
beşdən,
ikidən.

Düzlük ilə həqiqət
üzə çıxdı,
nəhayət!

Var idi bir-ikisi,
utanıb-ölmədilər.
Deyəndə nədi bunlar? –
Danışa bilmədilər.

Qohum-əqrabasına
xidmət olub həyatı.
Kimlərə tapşırılıb
xalqın
 müqəddəratı.
Hələ ziyalı qoyub
bir parası adını.
Rüşvətə həsr eləyib
kimsə
 istedadını.

Ağladı uşaq kimi
qız uşaqlar içində.
Dünya gülər üzündə,
dünya ağlar içində.

Necə unutsun Ağgün,
elə bil ki, nəhs kimi, –
unutmaq istədiyin
unudulmur
 tərs kimi.

Gizli bir səadətə
çağırırdı Ədalət.
Əsl səadətini
İlham gətirdi fəqət.

Necə getsin baxçadan,
isinişib uşaqlar.
Təhsili necə olsun? –
Tay-tuş var,
el-oba var.

Eləmi ad qoydular,
nə üzlə dönüm geri.
Düz sinəmdən vurdular,
göynəyir
yara yeri.

Haçalandı fikiri,
Danışmadı, dinmədi,
Qaldı yol ayrıcında,
Hara dönsün,
bilmədi.

* * *

İlham da demədi, mən aspirantam,
qız bir ülfət duydu onun səsinə.
Qoşa dayandılar:
Ədalət,
İlham! –
Çəkdi gözlərinin tərəzisinə.

Quzeydə qar gördü, güneydə çiçək,
daha nəzərində başqaydı aləm.
Ədalət deyirdi –
“gizli görüşək”,
“qayıt fakültəyə” –
deyirdi İlham.

İstədi, öyrənsin Ağgün birtəhər,
evi, ailəsi, həyatı varmı.
– Sonra ürəyinə ayrı şey gələr,
Mən qadın,
o oğlan...
yaxşı çıxarmı?!

Arada əzəli hörmət, ehtiram,
unutmaq olarmı ötən illəri.
Ağgünün
əlindən tutmadı İlham,
Ağgünün
qəlbindən tutdu əlləri.

Tənələr eşitmək asan gəlməsin,
kim təklək çəkibdi,
deyin,
o duyar.
Həyatda bədrəyib yıxılan kəsin
bəlkə də bir xoş söz qolundan tutar.

Qəlbi çırpınırdı başqa aləmdə,
Hanı bir ürəyi açıb oxuyan?
Çiçəyə dönmüşdü Ağgün bu dəmdə,
Yanında yox idi ətrini duyan.

Ağgün deyirdi ki, bir sualım var,
Həyatda sevməyin mənası varmı?
Həyatda yenidən yaşamaq olar,
itən səadəti
tapmaq olarmı?!

**ƏDALƏTİN EVLƏNMƏSİ VƏ AĞGÜNÜN
ONUN TOYUNA GƏLMƏSİ**

Şəhər mehmanxanası
sığmırdı bir şəhərə,
Tül, ipək pərdələrə
bürünmüşdü,
yanırdı.
Həyat xumarlanırdı
mehr-ülfət içində.
Quş südü, ceyran budu! –
süfrə nemət içində.
Gözünü yum,
fikirləş, –
nə gəlirsə ağlına.
Pəhrizi olanların
bu axşam vay halına!

Bir az yuxarı başda,
“rəyasət heyətində”
iki nəfər,
bəxtəvər.
İki nəfər qayğısız,
Badam ağacı kimi
ağ çiçək açmışdı qız.
Sınəsində brilyant,
qolunda zəngli saat,
gəlinin yanında bəy –
Ədalət.

Yaşa həyat.
Damağında siqaret –
“fırma”, dümağ tüstüsü,
nə artıq söz, nə söhbət.

Elə bil zəncirlənib
oturmuşdu Ədalət.
Dünən qəfildən oldu
Ədalətin dəvəti.
Tək çağırdı İlhamı
o, Ağgündən xəlvəti.
– Gedim, deyim üzünə? –
məndə elə üz olmaz.
Getməyim?
Nə deyərlər,
xeyir işdi, düz olmaz.
Bir fəhlə qəsəbəsi, –
“yuxarı təbəqəsi”.
planı dolduran yox,
plana əl çalanlar.
Sitatları deməkdə
Sinədəftər olanlar.
Bir az televizordan
əlavə qazananlar,
maşına, bağa
“hədər”
pulunu xərcləyənlər.

Qalxdı mərtəbələri,
yığılmışdı camaat.
Zərfin üstündə “İlham”,
içində əlli manat.
Aspirant maaşının
tən yarısı –
hədiyyə.
Əlli də puldu, niyə?!

Başqaydı bu ziyafət.
Gələcək arvadından
çəkinirdi Ədalət.
Qız kiminsə
 qızıydı,
filankəs arxasıydı.
Düzəldib örpəyini
qımışdı könülsüz.
Süfrəni çəkirdi ki,
tarım dursun, düppədüz.
Bir qulluq gözləyirdi,
əylirdi.
– Nə dedin?
Qız dinmirdi, lal idi.
Oturuşu –
 məzəmmət,
baxışı –
 sual idi.

Çalırdı çalğıcılar,
gecəsi filan qədər.
Çalğıcılar
 qəlbi yox,
cibi tərpedirdilər.
Azərbaycan toyunda
cəngəlliklər havası.
Nə Üzeyir,
nə Qara,
nə Fikrət,
nə Niyazi!
Nə tarın öz səsiydi,
nə “qəmsiz” kamançanın,
 əbədi naləsiydi.

Nə əlində mikrofon
haray salan cavanın.
Barmağında üzüyü,
dəbdi,
niyyətdi bu da.
Əynində qız köynəyi, –
mədəniyyətdi bu da.
Ziyalının mütisi
susur, –
zillətdi bu da.
Ovuşdurub alnını
qalxmaq istədi İlham.
Axı, mən ki burdayam!
Mədəniyyət xətrinə
susuruq biz,
ay haray! –
bu necə camaatdı.
Qışqırıb yoxdu deyən –
bizim torpağa yaddı. –
Ayıbdı.
Yanındakı
qolundan tutdu bu dəm. –
Mikrofonda oxuyan,
ya müğənni?
–Bilmirəm.
–Əl çalırsan?
–Neyləyək.
Bu axşam toydu, gərək,
əl çalaq, tərif deyək.
–Hər şeyə tərif demək,
əl çalıb mədh eləmək
qadağan olsun gərək.

* * *

Biri söz istəyib qalxdı ayağa,
qədəhi tərpanir,

səbri daşırdı.

Bir məclisə baxdı, bir də arağa,
sağlıq demək üçün hazırlaşdı.

Stolda səs idi, natiq mədəni,
dayandı İlhamla kürək-kürəyə.

Kəsdi çalğıcılar, susdu müğənni,
o da qədəhini qoydu süfrəyə.

Təklif gözləyirdi, buydu qərarı,
diqqət istəyirdi sözünə o da.

(Qiymətli sözümüz,

qələm dostlarım,

bəzən ucuz olub nadan yanında).

Bəzən baxıbdılar belə...

birtəhər,

bir söz var, bilmirəm kim olub deyən:

toyuğa daş-qaşla

arpa veriblər,

daş-qaşı görməyib, arpa dənləyən.

Sirrinə vardıqca mən bu hikmətin,

qəlbim qulağıma deyir, qulaq as, –

toyuq nəzərilə baxsalar, yəqin,

arpa bazarında bizimki tutmaz.

Alim var, kiminsə xidmətindədi,

tapın istedadı, o darda qalır.

Hər kəs öz “ədəbi” şöhrətindədi,

doğma ədəbiyyat

kənarda qalır.

Kimdi, tanıyırdıq filan sənətkar,
uçurlar göylərin yeddi qatında.
Təzədən
məcburi “tanıtıdırırlar”,
Azərinformun məlumatında.
Elə bil hardasa sinə döyürlər,
qeyri-adı dilində.
Bəzi tənqidçilər
sağlıq deyirlər,
qədəhi çatışmır yalnız əlində.

Təklif gözləyirdi, dedilər buyur,
Hörmət istəyirdi, qalxdı hörmətə.
Adam var, özünü təmkinli tutur, –
satır ucuzunu baha qiymətə.
O, belə başladı: – Ədalət halal,
təmiz süd əmibdi, qəlbi təmizdi.
Hələ professor, bu qoca qartal,
bizim fəxrimizdi, şöhrətimizdi.
O belə uzatdı:
Əziz tamada,
bizim Ədalətin nurlu yolu var.
Hələ professor, xalq adamıdı,
o ev xoşbəxtədi ki, belə oğlu var.
O, belə qurtardı:
–Şərab doldurun,
Ədalət, var olsun doğma səsiniz.
İçək sağlığına professorun,
bizə professor, siz gərəksiniz.
İndi nə deyəsən, necə deyəsən,
fikirdə gör necə
itir tarazlıq.





Kəlamlar yaradan millətə əhsən! –
dilini xərcləyən natiqə yazıq.
İlham deyirdi ki, belə şey olmaz,
sular axa-axa gərək durulsun.
Gərək təriflənən

qızarsın bir az,
tərif deyəninin də

həyası olsun.

Niyə bu insanlar simasız olur,
nadanlar gör kimi nadan sayırlar.
Düz söz eşidəndə – həyasız olur,
Həqiqət deyəndə – böhtan sayırlar.

Başqa bir natiq də ayağa durdu,
Hələ çox olacaq söz alan, İlham.
Deyilən sözlərdən

sərxoş olurdu,
içdiyi şərabdan ayılan İlham.
Yəqin, əl-ayağa dolaşan bizik,
kim isə tanıyır, görür onları.
Qabağa çəkirlər

tələm-tələsik,
bəxti özündən tez doğulanları.
Bəzən içimizdə batır səsimiz,
Hardasa düşür də sözümüz yerə.
Oxuya-oxuya

cırlaşırıq biz,
filosof oluruq biz görə-görə.
Kimsə könlü sınıq, ürəyi qırıq
yaşayır bir ömrün ağrısı canda.

Beləcə

doğulub bəxt axtarıq,
özümüz itirik bəxti tapanda.

Qaldırıb başını mat qaldı İlham,
o mat qalmamışdı bu qədər hələ.
Xəlvəti gəlmişdi Ağgün o axşam,
toyda oturmuşdu rəfiqəslə.
Nə deyim, bəlkə də sevindi İlham,
Görsəydi,

Ədalət utanmalıydı.
Ağgün bildirdi ki,
Mən burda yoxam! –
demək, həqiqəti o, danmalıydı.

Elə bil təzədən dəyişdi aləm,
dili dandığını gözü görürdü.
Mən təhqir oluram, –
deyirdi İlham –
süfrə yoldaşına eşitdirirdi.

* * *

“Sağlıq” ənənəsini
pozmaq istədi İlham.
Professor gördü ki,
ayaq üstədi İlham.
– Buyur, – dedi,
– Ay İlham,
amma çatıldı qaşı.
– Aspirantdı ADU-da,
Ədalətin yoldaşı.

İzahat verdi bir az,
Təqdimat verdi bir az.
Köhnə tanışlığına
Təzə ad verdi bir az.
Gəlinin qulağına
pıçıldadı Ədalət.
Yüz ölçüb bir biçirdi.
Dedi İlham, nəhayət:

Bir xalqa sərhəd olan
Arazı unutdunuz, –
Arazın sağlığına!
Bizim fakültəmizdə
qız var idi bir zaman, –
o qızın

sağlığına!

Cavidləri yetirən
və Cavid gətirən
bir xalqın sağlığına!
Ovcu qabar bağlayan
əllərin,

boş ciblərin,
sağ canın
sağlığına!

Kirayə qalanların
sağlığına,

Ədalət!

Maaşı zəhmətindən
aşağı olanların
sağlığına,

Ədalət!

Haqqını tələb edən
bütün arxasızların,
bütün atasızların
sağlığına,
Ədalət!
Qürbətdə Füzulinin
sümükləri çürüyür –
sümüyün sağlığına!
Bir para dirinin yox,
ölünün sağlığına!
“Yeni Gəncə” tikilir,
Gəncənin
sağlığına!
“Babək” gəldi tanıyaq –
Küçənin sağlığına!
Çalması çalğıçılar,
Üzeyirin
sağlığına!
Əsl sözün, sənətin
və şerin
sağlığına!
Stolda söz gəzirdi,
– Belə, kimdi bu İlham?
– Arxası bərkdi, yəqin?
– Hər kimdi,
minnətdaram.

Yazıqlar, susa-susa
danışdınız, nəhayət.
İlhamın arxasıdır
dandığınız həqiqət,
gördüyünüz cəmiyyət.

Və sənin sağlığına! –
İlhamın şərəfinə
qaldırıldı qədəhlər.
Haqq verilməsə,
dostum,
haqqı tələb edirlər.

* * *

Yallı oynayırdı gənclər əl-ələ,
Ortada qalmışdı
bəy ilə gəlin.
Kim isə deyirdi sidq bir ürəklə, –
bizim cavanların başına gəlsin!
Ağgün seyr edirdi fikrə dalaraq,
gözü qayğılıydı,
ürəyi həşəm.
Ağ paltar geymişdi gəlin, ağappaq,
Bəy çinar kimiydi – uca, möhtəşəm.
Məclis əl çalırdı sədaqət ilə,
bir işıq düşmüşdü hər dost qəlbinə.
Ağgün də əl çaldı nəzakət ilə,
Səadət dilədi
qız rəqibinə.
İlham o əlləri gördü bu zaman,
Dedi öz-özünə: “Bu da təzədi.
Təhqir eləyənə
təhqir olunan
əl çalır, ilahi,
bu, möcüzədi”.

Ağgünü çaşdıran bilmədi nəydi,
yox, İlham, sən bunca mat qalma ona.

Ağgün bu səhvini duya bilsəydi,
özü mat qalmazdı öz tutduğuna.

Qadın mürəkkəbdi bir hikmət kimi,
bəzən ovsunlanıb sehirli qalır.
Qadın möcüzədir təbiət kimi,
sirri açıldıqca,
o sirli qalır.

Gizlədə bilmirdi qız xiffətini,
tikanlar bitirdi gül dodağında.
Deyirdi: “Kiminsə səadətini
kimsə oğurlayır göz qabağında.
Gedim Ədalətə indi nə deyim,
o itib içində dumanın, çənin.
Niyə şərikliidi mənim taleyim,
Niyə ad mənimdi.

qismət özgənin?”

Ağgün biranlığa yumdu gözünü,
düşündü qəribə mərhəmət ilə.
Bir az qəhərləndi,
sonra özünü

müqayisə etdi qız rəqibilə.

“Saçları qaydada aralanmayıb,
gözündə buz gördüm yaş əvəzinə.
Mən hələ qadınam – qaş alınmayıb,
o qızdı – xətt çəkib qaş əvəzinə.
Boyda-buxunda da, nəzakətdə də,
mən ondan gözələm...

lap surətdə də”.

Ağgün, düz deyirsən, belə də, açıq,
xiffətdən ürəkdə nisgil qalıbdı.

Nemət sayılsa da təvazökarlıq,
daim istedadı dala salıbdi.
Sadağa istəmə,
 tələb et ancaq,
yadında saxla ki, şöhrət verilməz.
Qəhrəman hər kimsə, cəbhədə bir vaxt,
Səngərə yatmasa,
 o qalxa bilməz.

Sevdiñ saf ürəklə sən Ədaləti,
amma qorunmadı bu eşq, bu ilqar.
İndi deyirsən ki, bu səadəti
gözüm baxa-baxa oğurlayırlar.
Sənə bir söz deyim, ağır gəlməsin,
yıxılan hər yerdə torpağa düşür.
Bir şeyə inan ki,
lənkiyəni kəsin
rəqibi oyaqdı, qabağa düşür.
Məhəbbət – qaş ilə, göz ilə deyil,
uğrunda can qoysan, bir ömrü bəzər.
Hələ evlənmək də –
ailə deyil,
qalın kitablarda ön sözə bənzər.
Ağgün, qırıqdırma alını bu gün,
dünya səbir versin qoy bir az sənə.
Ürəyin yarası görünmür, Ağgün,
alında iz qalsa,
yaraşmaz sənə.

* * *

– Ağgün,
səni Ədalət
çağırma¹dı toyuna?

- Çağırsaydı,
getməzdim,
düşmən olardım ona.
– Niyə gəldin bəs, Ağgün,
necə gəldin?
– Nə deyim.
Mən necə gəldiyimi
bilsəydim,
nəydi dərdim.
– Görsəydi, nə deyərdin
Ağgün, səni Ədalət?
– Toyun mübarək olsun! –
belə deyərdim, əlbət.
– Ürəyini yenidən
bağlardınmı o ada?
– Məndən asılı olsa,
sevməzdim heç onda da.
– Xoşuna gəldimi qız,
Gözəldimi o, Ağgün?
Gözəl yoxdu dünyada,
qismət var
insan üçün.
– Dözəydin bir az gərək,
Ağgün, sındın elə bil.
– Sevəsən,
sınmayasan,
bu da heç mümkün deyil.
– Ağgün, nədir qərarın,
lap tək qaldın sən, indi?
– İkilikdə tək idim,
nədir dəyişən indi!

– Qayıt, gözləyir anan,
Ağgün, daha uzaq gəz.
Anam elçi gözləyir,
məni
qəbul eləməz.

* * *

Beləcə düşünürdü
yatağında xeyli var.
Döşəyi –
sual idi,
yorğanı –
bu cavablar.
Özünü aldadırdı
toyda dözüb birtəhər.
Ağlayıb sızlayırdı
o indi hönkür-hönkür.
Ey qadın məhəbbəti,
sən nitqimi bağladın.
Orda necə əl çalıb,
burda necə ağladın?
Qürurun bir söz deyir,
ürəkdə başqa maraqlar.
Səndəki
zərifliyə,
səndəki
sərtliyə bax.
O gecə yuxusunda
gördü düşüb dərinə.
Ədalətlə oynayır
toyda,
qızın yerinə.

Əl çalırlar Ağgünə,
nə çoxdur onu duyan.
Qız rəqibi ağlayır, –
 səadət oğurlayan.
Elə gülür,
 sevinir,
azad olub qüssədən.
Ayılıb öz səsinə
ağlayır qız təzədən.
Tərsinə yozur Ağgün,
yuxusunu o saat.
Neyləyim mən, Ədalət,
nə deyim mən,
 ey həyat.

* * *

Gecədən keçmişdi, bildi Ədalət,
dedilər pul salıb toyuna İlham.
Yəqin ürəyində qalıb ədavət? –
mən, axı, pul üçün çağırmamışam.
Bir zaman oxuduq,
 tələbə olduq,
bir az ikimiz də qəribə olduq.
Bir yerdə işlədik sonra birtəhər,
o, adi korrektor,
 mən ona rəhbər, –
nəşriyyat müdiri... küsdü həyatda,
indi o, ADU-da,
 mən nəşriyyatda.

Görüşüb özünə dedi, nəhayət,
elə bil qəddini bir yük əyirdi.
Birinci dəfəydi, səsinə xiffət,
Ədalət İlhamdan
 üzr istəyirdi.

İlham deyəndə ki, sən ey bixəbər,
Ağgün də gəlmişdi, gördü o toyu.
Alnında qəfildən puçurlanan tər,
axdı pencəyinin yaxası boyu.

– Sənin toyun idi,

Ağgünün yası,
bəzənib gəlmişdi o öz yasına.
Oğlanlar yalandı, qızın vəfası! –
mat qaldım bir qəlbin təmənnasına.
Yadına düşürmü?

–Unutmamışam.

İndi ayılmışam, onda dəliydim.

–Bu qıznan necəsən?

–Nə deyim, İlham...

–Bə niyə evləndin?

–Evlənməliydim.

İlhama çatmırdı adi həqiqət, –
“Nə var Ədalətdə?.. Bu da Ədalət.
Bir az əhlikefdi,

bir az gəzəyən,
nəyinə vurulub bu Ağgün, görən?
Bəlkə qadınların piti mi budur,
ağlı da,

qəlbi də,

gözündə olur?...”

İlham, sən incimə, bu sənə çatmaz,
başqadır həyata baxışlarımız.
Fikir söyləməyə tələsmə bir az,
nə qadın görübsən, hələ sən nə qız.
Çaşdırar insanı

təsirə düşmək,
öyrən qadınlardan, özün soruş, bil.

Qadınla, ya qızla gedib görüşmək,
mən səni bilmirəm, mənə, səhv deyil.
Qadın təsəllidi xeyirdə, şərdə,
necə başa salım,

çətindi, İlham.

Bəlkə kişiliyi biz kişilərdə
təbiyə edən də qadındı,

İlham.

Bizə də borcludur, mənə, qadınlar,
bu da qanunudur, yəqin, həyatın.

Qadında –

qadınlıq örtülü qalar,
kişi nəfəsini duymasa qadın.
Xətrinə dəyməsin, yatdın-oyandın,
səssiz yola saldın illəri, səssiz.
Mənim həyatımda ilk qız, ilk qadın,
bir Ağgün olubdu –

evdən xəbərsiz.

Kənddən qızlar gəlir şəhərə müdam,
burda, ev-eşikdən uzaq olurlar.

Bəzən aldanırlar, uşaq olurlar,
sonra da gec olur,

əzizim İlham.

Ağgün də beləcə ayrıldı evdən,
o mənə inandı, mən ki danmıram.

O vaxt səhv elədim,
tələbə ikən,

elə ikimiz də yanıldıq, İlham.

O vaxt ləkələdik öz adımızı,
bu dünya elə bil bir dünya qəmdi.

Subaykən –

gizləndə gəzdiiyim qızı
evliyə sevirəm – bu, faciəmdi.

Ürək tələsdirir, ağıl ləngidir,
biri qaç – deyəndə, biri dur! – deyir.
Birin səhvinə o biri yanır,
oyanan yatanda,
yatan oyanır.
Bəlkə də bu, sadə bir oyun deyil,
Ağıl da, ürək də əslində yükdü.
İnsanın ürəyi –
İlham, elə bil,
insanın ağlından yaşca böyükdü...

Arada qəfildən səyridi gözü,
uşaqlıq çağından qalır bu adət.
İlham istədi ki,
dəyişsin sözü,
yenə qızın üstə qayıtdı söhbət.

–Baxçaya getmişdim, Ədalət, o gün,
başıma yığışdı nə qədər uşaq.
Rayona köçübdü dedilər Ağgün,
dedilər,
o bir də qayıtmayacaq.
Təmizə çıxmışdı Ağgünün adı,
o, üçüncü kursa qayıtmalıydı.
Gərək oxuyaydı...
bu da məhəbbət,
qız sənin əlindən getdi, Ədalət.
Görünür, onun da taleyi budur,
bir ümid dünyada puç olur daha.
İnsan tutduğundan xəbərsiz olur,
xəbər tutanda da
gec olur daha.

Ədalət gördü ki, o eyham vurur,
sözləri haqlıdı, ürəyi həssas.
İlham, düz deyirsən, bir məqam olur, –
keçdimi,
təzədən geri qayıtmaz.

* * *

O axşam hardasa
gedib içmişdi,
bir az gec qayıtdı evə Ədalət.
Gəlin təzə bəydən bərk incimişdi,
qolları üstündə yatırdı fəqət.
Onun qulağında bir səs, bir səda,
gözü fikirliydı,
fikri qorxulu.
Ağgün qəlbindəydi, gəlin yanında,
yarıyoq idi, yarıyuxulu.
Bu dünyada bir dünyam var, narahat,
mən özüm də narahatam, nə vaxtdı.
Qolum üstə sən yatırsan bu saat,
ürəyimdə başqası var,
o yaqdı.

İlham deyirdi ki, axırı budur,
bir ümid dünyada puç olur daha.
İnsan tutduğundan xəbərsiz olur,
xəbər tutanda da,
gec olur daha.

AĞGÜNÜN BAĞÇA MÜDİRƏSİNƏ MƏKTUBU VƏ ƏDALƏTİN ETİRAFI

Çox çəkdi İlhamın müdafiəsi,
təbrik elədilər güllə-çiçəklə.
Avtoqələm oldu dostun töhfəsi, –
Ədalət
öpdü də onu ürəklə.

İlham son söz dedi qalxıb kürsüdən,
alqışlar susdurdu cavan alimi.
Gedib professor öpdü üzündən,
danışdı
ikinci opponent kimi.

Razıydı İlhamın istedadından,
çoxdan tanıyırdı, –
tələbəsiydi.
Xeyir-dua verdi o öz adından,
bu da kafedranın ənənəsiydi.

Dostlar saxlamışdı İlhamı zalda,
“Təşəkkür!”
”Sağ olun!!!”
O, baş əyirdi.
Bir laborant qız da bu dar-macalda,
gözünü tələsik sürmələyirdi.

Həyatın qərribə dəmləri olur,
o qızın nə tanış gözləri vardır.

İnsanlar elə bil
 ekiz doğulur,
Ağgünə gör necə bənzəri vardır.
Səsi təbiətin doğma səsiydi,
Hardasa yad oldu amma Ədalət.
Ağgün –
 təbiətin hadisəsiydi,
gizlədi sonradan onu təbiət.

Bir az qayğılıydı, bir az pərişan.
bağçaya yollandı ordan Ədalət,
məənəvi sarsıntı, ruhi əziyyət
o indi görürdü,
varmış, doğrudan.

Qabaqlar deyirdi: yalandı sevmək,
bəlkə də yalandı sevirəm demək,
həyatda şəhvət var, bir də ehtiras,
yoxsa yer üzündə cəmiyyət artmaz.

İnsan qocaldıqca bədən soyuyur,
Nə gözdə nur qalır, nə qolda qüvvət.
Nə onu duyurlar, nə də o duyur,
Əlvida, ey həyat.

bu da təbiət.

Ədalət gedirdi ürəyində köz,
Yanıb-yaxılırdı,
öz qənimiydi.
Məhəbbət – Ağgünə bənzədilən söz,
Ağgün – məhəbbətin sinonimiydi.

Ədalət bilirdi gedibdi Ağgün,
bağçanın yolları nə səssiz olub.
Bəs niyə gəlmişdi? –
Sual verməyin,
məhəbbət qədimdən məntiqsiz olub.
Bunu yaxşı bilir Ədalət özü,
həyatda nə vardır sevgiyə əvəz.
Ayrıca

 məntiqdi məhəbbət özü,
ürək məfhum kimi hallana bilməz.
Bağça müdirəsi gəldi qabağa,
tanış nəzərlərlə baxdı qonağa,
– Buyurun.
– Sağ olun.

Əl tutdu onlar,
Ədalət dedi ki, bir mətləbim var,
Ağgün eşitdim ki, gedib rayona,
istədim bir məktub göndərim ona.
Gəldim,

 ünvanını öyrənim yalnız,
yoxdur gedən gündən xəbər-ətəri.
– Məncə... Ədalətədi sizin adınız,
Ağgün xatırlardı
 belə ötəri.

Bağça müdirəsi tanıdı, yəqin,
Qatdı-qarışdırdı sözü rəng ilə.
– Sizin adınızı çəkirdi Ağgün
arabir...

 xüsusi bir ahəng ilə.

(Mən indi gördüm ki, qurtarıb sözüm,
düşmən hücum etdi, dost yada döndü.

Birinin

üzündə soyuq təbəssüm,
birinin

alnında tər oda döndü).

O məktub yazıbdı, sizdən şikayət,
nədir şikayəti?

Sizə məhəbbət.

Mübtəda Ədalət, xəbər Ədalət,
təyin Ədalətədi, zərflik Ədalət.

(Baxça müdirəsi heykəltəraştək
yondu elə bil ki, daş Ədaləti, –
boynunda qalstuk,

əynində pencək,
üzündə-gözündə könül həsrəti).

Məktubu verirəm, siz də oxuyun,
gərək üstünüzə qəm ələnməsin.

Sonra ya qaytarın,

ya ayrı qoyun,
Həyat yoldaşınız şübhələnməsin.

Ədalət, bu sözə baxma birtəhər,
gərək ürəyində bir səbir olsun.

Şübhə nəm kimidi,

düşsə çürüdər,
ya dəmir ağacı, ya dəmir olsun.

Ailən dağılar, bir az ayıq ol,
Ədalət,

kişidə iki ad olmaz.

Gəlin istəyirsə, sən də layiq ol,
evdə, ailəylə zarafat olmaz.

Ağgün qəm gətirdi, sevirsən onu,
amma bu dünyanın boz üzü sərtidi.
Qəm də ləyaqətidi, qoru sən onu,
sevinc – gözəlliksə,

qəm – ülvyyətdi.

Ağgün könül verdi sədaqət ilə,
Ədalət, gör sonra kim şərə düşdü?!
Özünü mətbəxdə gizləmə belə,
sirrin

vərəqlərdən dillərə düşdü!

(O niyə verirdi məktubu görən,
ona ki yazmayıb, niyə oxusun?!
Ağgünün sözündən xəbərsiz gələn,
barı

taleyindən xəbərdar olsun).

Ədalət yatmışdı, guya oyandı,
evdə sönən işıq

mətbəxdə yandı.

Gecə saat iki, saat üç idi,
dünya yuxudaydı, Ağgün yuxuda.

O, Ağgün! – desə də,

daha gec idi,

səs verən yox idi ona dünyada.

Məktub – doğma evin yad iqlimiydi,
qurtara bilmirdi, roman kimi ydi.
Elə roman idi əslinə baxsan,

Heyif ki,
həcm ilə ölçülür roman.
Yazıb ömrü boyu kimsə xam qalır,
Hardadı sənətin abrı, isməti.
Bir roman yazırlar,
bir kəlam qalır,
o da hər yazının olmur qisməti.
İndi dərk edirdi bunları fəqət,
nəşriyyat müdiri bizim Ədalət.
Gecədən keçsə də, qalxıb çay qoyur,
dəmləyir əzəlki bir adət ilə.
Məktubu mətbəxdə açıb oxuyur,
Ədalət düşünür

ədalət ilə.
Bağçaya yazmışdı məktubu Ağgün,
kimin əllərinə keçdi o, görən.
Bilsəydi Ədalət alıb baxacaq,
bir cümlə yazardı məktuba ancaq.
Yazardı: Ədalət,
siz xoşbəxt olun,
başqa bir niyyəti yoxuydu onun.

“Gələndə görüşüb vidalaşmadım,
üzr istəyirəm, mən haqsız oldum.
O vaxt ürəyimi sizə açmadım,
açdım o kəsə ki, mənasız oldum.
Uçdu dövlət quşum,
qırdı qəlbimi,
əlimdən bilmədim heç hara düşdü.
Biz çayda üzürdük balıqlar kimi,
mən sudan quruya,
o tora düşdü.

Həyatda o idi mənim həyatım,
etiraf qıza da, mənə, ar deyil.
Qızlıq ismətimi mən bağışladım,
Ədalət –

bəlkə də günahkar deyil.
Görüşdük, beləcə ötüşdü illər,
mən də qadın kimi yaşadım, ərsiz.
Mən ölü qundağı

sonra birtəhər,
gizlicə basdırdım ondan xəbərsiz.
Analıq hissini duydum o gündən,
gördüm, hər məqamda dəyişir insan.
Mən ana olmuşdum – adım qız ikən
o ata olmuşdu –

subay bir oğlan.
Atası hardasa hiss eləmişdi,
məni ömrü boyu bəlkə unutmaz.
Çağırır yanına mənə demişdi, –
Bizim ailəylə
səninki tutmaz.

O vaxtdan dəyişdi mənim həyatım,
arabir ağladım bu qismət üçün.
O vaxtdan bağçaya meylimi saldım,
sizə minnətdaram –

mərhəmət üçün.
Bu qız bilmirdiniz kimdi, nəçidi,
sırrım açıldıqca, mən sirr olurdum.
“Ağgün tərbiyəli tərbiyəçidi”, –
tərif deyirdiniz,
təhqir olurdum.

Bəlkə sizə yaddı bu hiss, bu duyğu,
nədir, mən bilirəm hissi yaşamaq.
Nə qədər çətindi
bir ömür boyu,
daim göz önündə gizli yaşamaq.

Toyuna getmişdim mən Ədalətin,
təhqir olunmağa şəxsi rəyimlə.
Özgəsi getsəydi, danlardım. yəqin,
Özüm bacarmadım
öz ürəyimlə.

Sizə... danışardım yeri düşsəydi,
düzdür ki, keçənə güzəşt deyərlər.
Bəlkə yad oğlanla mən görüşsəydim,
o toya getməzdim.

ancaq bu qədər.
Mən öz tutduğuma indi yanmıram,
yazılan yazılıb, olan – olacaq.
Daha məhəbbətə
mən inanmıram,
O vaxt Ədalətə inandım ancaq...”

Ədalət çaşmışdı məktub əlində,
gör nə qərar verib, nə fərman yazıb.
Onun nə sonunda, nə əvvəlində,
nə bir tarix qoyub,
nə ünvan yazıb.

Nəydi radionun gecə dalğası? –
Məşhur bəstəkarın təzə mahnısı.
Sözlər hər pərdədə
qəlbə dəyirdi,

Ədalət mətbəxdə gecələyirdi.
Bir səs qulağına gəlirdi onun, –
“Gərək üstünüzə qəm ələnməsin.
Məktubu qaytarın,
ya ayrı qoyun,
Həyat yoldaşınız şübhələnməsin”.

Ədalət mətbəxdə, gəlin otaqda,
ikisi bir yerdə, ayrı bir səhər!
Ədalət mətbəxdə, Ağgün uzaqda,
ayrı olsalar da,
bir yerdəydilər.

* * *

Səhər şəfəqlərilə
yer üzü nurlanırdı.
Şəhdə çimən təbiət
gündə qurulanırdı.
Dünyada bir təzəlik,
həyatda bir tərəvət.
Hər gün təzə doğulur
elə bil ki,
təbiət.

Oyaq idi Ədalət,
ayılmışdı gəlin də.
O fikir dünyasında,
bu xoşbəxtlik selində.
Çatmırdı gənc ərinə
gəlinin həssaslığı.
Bəlkə
təzadlardadı
həyatın tarazlığı?!

Gülümsəyirdi gəlin,
gəlin başqaydı bu gün.
Bir məqam axtarırdı
sirrini açmaq üçün.
İpək, tül pərdə kimi
saçları yayılırdı.
Gah yuxu aparırdı,
gah qəfil ayılırdı.
Dünya
saray kimiydi,
gəlin –
şahzadə, pəri.
Ədalət tanımırdı
tanıdığı gözləri.
Gülümsəyirdi gəlin,
–Deməliyəm, Ədalət.
Deyimmi?
–De.
–Deyimmi...
Hamiləyəm, Ədalət.
Ən böyük səadəti
xəbər verirdi gəlin.
Uşaq sevinciydi bu
uşaqsız
ailənin.
Atamdan, ailədən
Utanıram, nə bilim;
amma istəyirəm ki,
bilsin rəfiqələrim.
İyirmi beş yaşında
biri gedibdi ərə.

Beş il keçir, Ədalət,
uşağı yoxdu hələ.
İndi uşaq evindən
uşaq götürüb xəlvət, –
o qədər şaddılar ki.
mən də şadam,
Ədalət.

Sual verirdi gəlin,
dalbadal neçə sual.
Dinləyirdi Ədalət,
qulağı kar,
dili lal.
Gülümsəyirdi gəlin,
o, iki nəfər idi.
Tək qalmışdı Ədalət,
dünya birtəhər idi.

* * *

İşdə də o sözü xatırlayırdı, –
Ata olacaqsan demişdi gəlin.
“Qadın səadəti bundadı, yəqin,
qadın ikiləşir,
bölünür, artır,
beləcə, çoxalır insan bələkdən,
əvəz olunuruq əvəzsiz ikən...”

Ədalət həyatı indi duyurdu,
indi dərk edirdi nədir bu nemət.
Stolun üstündə çay soyuyurdu,
içindən qızırdı amma Ədalət.

Qadın var, gizlində mənimlə gəzir,
üzdə öz ərinin üstündə əsir.
Namusdan danışır dözümlün altıda,
“sədaqət sayılır görünür, bu da...”
Ədalət özünü asıb-kəsirdi,
Soyuq ürəyində yellər əsirdi,
Nəydi bu dünyada qəsd-i qərəzi,
Ağgünün taleyi bükürdü onu.
“Hamiləyəm” deyən
gəlinin səsi
evə, ailəyə çəkirdi onu.

Üz-üzə oturub danışdılar,
təzədən qaynayıb-qarışırdılar.
İlham görürdü ki, başqadır tamam,
Ədalət dəyişib.
Amma, ay İlham,
vəzifə stolu sıxır arabir,
görürəm, ürəyim bərk narazıdı.
Bizdə tərsinədi – vəzifə hərdən
sui-istifadə eləyir məndən.
Görürəm, bu dünya qəm dünyasıdı.
Bir işləyən olur,
bir də dişləyən,
var, İlham, mənim də xətrimə dəyən.
Üzündə,
səsində,
nəfəsində kin,
gəlir bir həyasız bəzən “ərək” ilə.
Üzünə tüpürmək istədiyimin
keçirəm, dalınca öskürmək ilə.
Nitqində kommunist tələbkərlığı,
şübhəli gözündə xəbis varlığı,
doğma sözüümü pis yozub ölən,
yığılan görəndə baltalı gələn,
meşşanlar!
Saçlarım ağardı, İlham,
Ədalət tutulur.
–Ağırdı, İlham.
Demə vəzifənin hökmü böyükdü,
Harda hökm varsa,
orda da can var.

Mən indi bildim ki, vəzifə yükdü,
yük altda daimi bir imtahan var.

İlham qulaq asdı, İlham dinlədi,
İlham danışanda sinəm göynədi.
Gördüm ki,

yarası yaram olubdu,
Hardasa halalı haram olubdu.
Gördüm ki, mənimdi fikri, əzabı.
Mənə dərs verdilər saathesabı.
Dedilər, özünə iş tap birtəhər,
şatlar tutulub.
Düz deyirdilər.

Çoxu qohumbazdı, yerlipərəstdi,
amma millət deyir, millətə qəsddi.
İndi hər kafedra –

bir xanlıq olub,
Hər alim –
ayrıca dekanlıq olub.
Birinin qoluna toxunsan əgər,
bütün sitatları əzbərdən deyər.
“İlham danışandı” –

deyirdi atan,
xətrinə dəyməsin, inciyəm ondan.
İtir, qaralanır fikrin sədləri.
Elmə hökm eləyir

bəzən bir əda.
Hər axşam elmlər namizədləri,
sənətdən danışır televiziya.
Qəribə qərəzlə,
qəribə dillə,
başlayır qəribə müqayisələr.

Sabirlə,
Homerlə,
Mirzə Cəlillə.
Gözümdən düşübdü, vallah, dahilər.
Nadan arifanə deyir sözünü,
bilikli yerinə qoyur özünü.
Dəstələr düzəlib söz demək olmur,
Həqiqət deyirsən,
həqiqət budur.
Həyat maraqlıdı, darıxma, İlham,
tərcümeyi-halda sənə qohumam.
Keçdim o yolları,
arxada qaldı,
uzaqda, hardasa bir ada qaldı.
O gün bir ağsaqqal baş bulayaraq,
dedi: siz heç kəsə böhtan deməyin.
Dedi:
istedadın səhvini heç vaxt,
boğazına salıb sürütləməyin.
Mənə ilhamımı çox görürdülər,
mən öz taleyimi görürdüm, İlham.
Desəm, –
aşıq demiş, –
öldürürdülər,
deməsəm –
mən özüm ölürdüm, İlham.

Təzə yaranırdı onda bu əsər,
məni telefonda hədələdilər.
İzahat istədi məndən bir nəfər,
Mənim məhkəməmi qurdular, İlham,

Üzlülər

üzümə durdular, İlham.
Ədəbi şeytanlar məni dandılar,
bir para yaltağa yaltaqlandılar.
Üzümə dedilər
yazma, kənar dur,
namərdin əlinə keçmişdi fürsət.
Mən yazdım, gələndə yazmamaq olmur,
Yazdım ki,
“Qoy zəfər çalsın ədalət!”.

* * *

İlham Şekspiri çox oxuyardı,
bir də Evripidi həssas duyardı.
Antik fəlsəfəni varaqılayardı,
Sezarla,
Hegellə maraqlanardı.
Aşırı Ələsgərdən əzbər deyərdi,
qoca Herodota
o, baş əyərdi.
Astiyaqla bağlı əfsanələrdən
ağıllı fikirlər deyərdi hərdən.
Amma narazıydı o, dünyamızdan,
Deyirdi –
neytron kəşf edir insan.
Göydən stronsi yağışlar yağır,
qışda gün yandırır, yayda qar yağır.
Üzeyri dinləyib, o, məst olurdu,
fikri açıq idi,
sərbəst olurdu.

“Yeni yazanlar çıxıb,
yeni ədəbiyyatdı.

Yazırlar ki, təzədi,
oxuyuram,
boyatdı.

Halal olsun
sənətin öz yiyəsinə,
mən həmrəyəm
düz söz ilə, düz rəy ilə.
Şekspirin,
baxan yoxdu pyesinə,
tamaşa var, təriflənir
“bəh-bəh” ilə.

Atabəylər meydanından
söz düşübdü,
bizdən fikir soruşsalar,
biz deyərdik, –
Qızıl Arslan Nizamiylə
görüşübdü,
bir abidə qoysaydılar,
sevinərdik”.
– Nə yaxşı, ay İlham? –

dedi Ədalət,
səsində, sözündə İlhama hörmət.
Səni, istəyirdim, təbrik eləyim.
Diplomun gəlibdi.
– Sağ ol, almışam.
Keçirdim, qalxdım ki, bir sənə dəyim.
Bəlkə görüşmədik.
– Nə sözdü, İlham?
– O söz ki, Ədalət, gedirəm kəndə,
Gələrsən yanıma, meylin çəkəndə.

– Qayıt nəşriyyata, bir ştat alağ,
əl-ələ verərik...

bir yerdə olaq.

– Kənddə də həyat var, gərək qayıdam.

Açığ danışırdı fikrini İlham,

Bir də Ədalətdən nə danmalıydı,
kimi var, oduna o yanmalıydı.

– Şəhərdə,

nə deyim,

vallah, Ədalət,

xırda tayfalara bölünüb millət.

Hərə özününkünü çəkir qabağa,

kimsə başa keçir, biz də ayağa.

Deyirlər,

yazırlar hələ nə qədər,

şüurlar nə zaman yetişəcəklər?!

Dəyişib elə bil bu dünya bir az,

bəzən unudulur insan həyatı.

Füzuli dirilsə,

hörməti olmaz,

nə fəxri adı var,

nə mükafatı.

– Qayıt nəşriyyata.

– Yox, yox, Ədalət.

Götür-qoy elədim, budur məsləhət.

Taleyin hər yerdə üzü gülməyib,

demə, bu söhbətim ancaq nalədi.

Kənddə də yel əsib qoz tökülməyib,

bilirəm hamsını...

görək, taledi.

Ədalət dedi ki, lap qəribədir,
gör necə ilişib

günəş buluda.

Qəlbində nə varsa, danışdı bir-bir,
oxudu Ağgünün məktubunu da.

Onda vəfa gördüm, bir də sədaqət,
kim gedib Ağgünün özünə desin.

Arada fikirli susdu Ədalət,
peşiman olana

İlham nə desin?!

Sən özün özünə dayaqsan, İlham,
ya orda kənd olsun, ya burda paytaxt.

Sən mənim yerimə layiqsən, İlham,
mən

sənin yerini tutmuşam ancaq.

Yox, yox, darılmıram, Ədalət, inan,
özün bilirsən ki, bu, mənə yaddı.

Bir layiq olan var,

bir də yer tutan,

biri – nəzəriyyə, biri – həyatdı.

Çıtırğılı gül açır bir ağac bəzən,

heyranam həyatın fəlsəfəsinə.

Qoruna bilmirsə qardan, küləkdən,

bəhrəsi nə olur axırda, heç nə.

Yazan kim olsa da,

pozan həyatdı,

oğulsan tab gətir, əhsən! – həyatdı.

İlhama qibtəylə baxdı, nəhayət,

gördü ki, qəlbinə bir işıq düşüb.

– Bir az qəribədir, –
dedi Ədalət, –
yaxşılar pislərlə qarışıq düşüb.
Gör necə başladım, necə bitirdim,
nə olsun, mən indi nəşriyyatdayam.
Ağgünü itirdim, səni itirdim,
əslində özümü itirdim, İlham.

* * *

Qədim pillələri enirdi İlham,
gəldiyi kimi də dönürdü İlham.
Gedirdi
özündən-özünə doğru,
enişdə-yoxuşda yol aç-aça.
O da vətənpərvər bir vətən oğlu! –
Su səpən yox idi amma dalınca.
Hardasa,
bir nəğmə oxuyurdular,
Elə bil İlhama toxunurdular.
Ədalət donmuşdu məktub əlində,
qəlbi odlanırdı onun dilində;
– Qulaq as,
efirdən gələn bir səsə,
“Səadət hər kəsin öz əlindədir”.
Səadət hər kəsin öz əlindəsə,
bizim çəkdiyimiz izzirab nədir?..

AĞGÜNÜN İLHAMA MƏKTUBU VƏ ƏDALƏTİN İLHAMIN GÖRÜŞÜNƏ GƏLMƏSİ

I

Köhnə kitablarını
Töküb-töküşdürürdü.
İlham indi görürdü:
 annotasiya – tərif,
ön söz əvəzi – tərif,
 astarı–üzü tərif.
Reklam –
 yəni bu qədər!
Kitab deyil,
 elə bil
başmaq tərifləyirlər.
Ədib deyil,
 elə bil
pustalçı tərif olur,
oxucu hərif olur?!
Nə bilim, “xalq şairi”,
ya qeyri xalq şairi.
Bəs necə adlandırıraq
misal üçün Sabiri,
 ya Aşıq Ələsgəri?!

Seçirdi kitabları,
əsəbiydi o, yəqin.
Deyirdi – “xidmətidi”
bunlar da
 Ədalətin.

Bir yandan filankəsin
artır xətri-hörməti;
bir yandan ucuzlaşır
kitabının qiyməti.
Azalır oxucular,
satıcılar dərd çəkir.
Müəllifin yerinə
millət

xəcalət çəkir.
“Atabəylər dövləti”,
Didro,
Vurğun,

Arrian,
Sonra “Dədə Qorqud”u
bir tərəfə qoyurdu,
qalanını kənara.
Kağız defisit olub,
kitab makulatura.

Sinəsində bir ağrı,
bir gizilti duyurdu.
Gecə saat ikiydi,
uzanıb oxuyurdu.
Ən qədim tayfalar
İskitlər,

bəs Qəbələ?!
Qədim “əlif-beyimiz”,
ən ulu taleyimiz.
At oynadan
cəllada,
qələm tutan
ələ bax.

Bir az qaldır başını,
eradan əvvələ bax.
Herodotu xatırla,
Strabon nə deyir? –
Azərbaycan
 ən qədim
xalqlardan da qədimdir.
Midiyada
 Atropat,
Azərbaycanda
 Babək, –
fərmanlar veribdisə
taleymiz var demək.

* * *

İstəyirdi yatmasın,
oyaq qalsın o gecə,
son dəfə,
 ürəyincə.
Sabah yola düşəcək,
sabaha nə qalırdı,
eh, daha nə qalırdı.
Yatdı, yuxu apardı,
çatıldı qalın qaş.
Qədimlərdə dolaşdı
təxəyyülü,
 yaddaşı.
Bir az qabaq elə bil
o deyildi danışan,
tüstülənən,
 alışan.

Silinmişdi üzündən
qayğıları dünyanın.
Yuxu sığal çəkirdi
əsəbinə İlhamın.
Sabah yola düşəcək,
sabaha nə qalırdı,
eh,
daha nə qalırdı.

II

Gün güzgü tutmuşdu pəncərələrdə,
qalxıb geyinmişdi İlham eloğlu.
Fikiri kənddəydi,
özü şəhərdə,
yarıyoq idi, yarıyuxulu.

Arxaya boylandı, qabağa baxdı,
bir tərəf həsrətdi, bir tərəf arzu.
Həsrətdən arzuya –
mənzil uzaqdı,
bəzən bir ömürlük yol olur azı.
Həyatdı, sirləri dərinli onun,
nə qədər istəsən bir də çevir, çək.
Əvvəli
addımla başlanan yolun,
sonu harda bitir?..
eh, kim ölçəcək.

Çamadan yanında,
məktub əlində
elə bil qatardan qalmışdı İlham.

Doğma kənd yolunun lap əvvəlində
Ağgündən bir məktub almışdı İlham.
Bir az tələssəydi, daha geciydi,
dalınca kimi ydi düşüb axtaran.
Məktubu İlhamı çatdırdılar ki, –
indicə gətirdi poçtalyon oğlan.

Ağgün yalvarırdı:
“Gəlirəm, İlham,
kənddə taleyimdən bezəram daha.
Sən ki şəhərdəsən,
qərar tutaram,
pozulan bəxtimi yazaram daha.
Mən indi bilmişəm –
ləyaqət, filan,
sən demə, diplomla ölçülür, İlham.
Mən ölmüş neyləyim, mən günahkaram,
mənə nə desələr, susaram daha.
Uzağa atılan ağır bir daşam,
dünyaya yaz gəlib,
mən burda qışam.
Nə ayaq üstəyəm,
nə yıxılmışam,
özüm öz yolumda hasaram daha...”.

Tərpənə bilmədi durduğu yerdən,
tikildi torpağa iynə-sap ilə.
İlham bulud olub tutuldu birdən, –
İlham
yağmalıydı bu hesab ilə.

– İlahi,
nə çəkir bu qız o gündən –
İlham eşitmişdi bir özgəsindən,
İnsanın düşməni
qəmndi, kədərdir,
qadın fikir çəksə,
daha betərdir.
Qadın köks ötürsə, solur elə bil,
qəm çökür hüsnünə duman-çən kimi.
Əslində çürüdür qadını nisgil, –
nəm – misi
dəmiri çürüdən kimi.

Dərdini danışsan dərdsizə bir gün,
yəqin danar onu,
deyər nə olsun.
Hələ bir bədbəxtin taleyi Ağgün,
qəzetə düşməyib nümunə olsun.
Kimsə xəbərsizdi, yəqin, həyatdan,
dünya ondan ötrü zövq-səfadır.
Onun nəzərində xoşbəxtdir insan,
qayğısız,
fikirsiz bir müqəvvadır.

Dünən bir kolxozçu nitq eləyirdi,
Filan plenumdan
əzbər deyirdi.
Elə bil raykomun o, katibiydi,
rəqəmlər gətirib məntiq qururdu.
Ağız onunkuydu,
söz özgəninki,
ekrana düz baxıb səhv oxuyurdu.

Onu iş yerində gedib dinləsən,
Elə danışar ki, deyərsən əhsən!
Duzu,
 koloriti,
 ləhcəsi,
 andı,
görərsən necə də qəlbə yatandı.

Gərək ürəklərdən götürək sözü,
nüfuzu itəndə söz şərə düşər.
Bəlkə də insanın öz ürək sözü,
öz dilindən çıxsax
 dillərə düşər.
Sən bir də Ağgünün məktubuna bax,
Gör orda nə yazır:
“Bilməzdim heç vaxt,
kənddə də kiminsə bəxti üzdədi.
Bir işdən ötəri, İlham, nə müddət, –
kişilər –
 xəlvəti görüş istədi,
qadınlar
 hədiyyə adıyla, rüşvət”.

* * *

Qabaqlar,
 nə vaxtsa,
 belə deyirlər,
böyük vəzifəni tutan bir nəfər
nərdə uduzubdu bir müğənniyə,
ondan “xalq artisti” udub o qoçaq.
Sonra sinəsinə o, döyə-döyə
 deyib mən ustadam,
deyib “Mən və xalq!”

Belə qiymətlənib sənət, sənətkar.
Onun da millətə xidməti buydu,
yıxıldı,
 göz açıq, baş yuxuluydu.
Şair, qiymətini sən eldə axtar.
Nə qədər dəyişib vaxt ondan bəri,
bu da rayon yeri,
 hələ kənd yeri, –
deyib öz-özünə təsirlənirdi,
İlhamın başına yer hərlənirdi.
Gör dünya axırda necə dar oldu,
nə qədər ağırdı yolları ömrün.
Yazmır ki,
Ədalət günahkar oldu,
 günah özündədi...
 nə deyim, Ağgün.

Bəlkə tələsikdi bu qərar, İlham,
bir az mürəkkəbdı qadınlar, İlham.
Qadın olan yerdə –
 gizli sədd olur,
gərək hiss edəsən bu haqq-hesabı.
Qadın olan yerdə –
 məhəbbət olur,
məhəbbət olanda xoşdur əzabı.
Ağırdı qadını ittiham etmək,
ya daim günahı qadında görmək.
Qadın əzabkeşdi,
 iztirabkeşdi,
o qəmin yanında bizimki heçdi.
Özü dərk eləmir bəzən özünü,
ürəksizə deyir ürək sözünü.

Qadın iztirabsız yaşaya bilməz,
taleyi dolaşıq,
özü müqəddəs!

Qədim Amazonka qızları varmış,
vəhşi at belində
ov ovlayarmış.
Kişi paltarında girib səngərə,
düşməni öldürməmiş getməzmiş ərə.
Evdə qocalarmış
qarıyarmış o,
bəzən qisas üçün ağlayarmış o.
Nə bilim,
ən ulu bizim nənələr,
qanunlar,
qaydalar

və ənənələr, –
qadında sədaqət, vəfa, etibar.
Bir az zor sevirilmiş deyirlər onlar.
Əzaba dözürlər sevda yolunda,
yalnız sədaqətə boyun əyirlər.
Qadının

bədəni təhqir olanda,
qadın ürəyinə
xoşdu deyirlər.

Əzəl qanunudur bəlkə həyatın,
dünyanın sirri də bundadır, əlbət.
Belə danışdı mənə bir qadın,
nə Ağgün eşidib,
nə də Ədalət.

“Sən ki, tanıyırsan məni, ay İlham,
nə deyim, mən sənə doğma bacınam.

Sənə ərkim çatır,
ürəyim qızır,
sən allah, incimə, demə nə yazır.
Bəzən hisslərimə əsir oluram,
özüm özüm üçün bir sirr oluram.
Neyləyim,
qəribə xasiyyətim var,
amma dözməliyəm, heysiyyətim var”.
Qəlbindən bir şübhə keçdi, doğrusu,
cavandı,
tutuldu İlham heç nədən.
Bəlkə Ədaləti görmək arzusu,
şəhərə qaytarır onu təzədən?
Mən başdan-ayağa mərhəmət idim,
Ağgün mərhəmətdən,
insafdan uzaq.
O vaxt bir görüşə mən həsrət idim,
İndi
“...doğma bacın!”
təzadlara bax!
“Səndən nə gizlədim,
İlham, ay İlham,
əvvəl öyrəndiyim çıxıb yadımdan.
Elə bil hər şeyi yadırgamışam,
o vaxt mən deyildim,
“əla “ oxuyan?!”
– “O vaxt mən deyildim?...”
Sən idin, ancaq,
şeir köçürmüşdüm dəftərə o vaxt.
Niyə haqsız olur bunca təbiət,
niyə ürəyinə o dəyir sənini?

Kimsə camalını görməyə həsrət,
kimsə
 görüşünə gəlməyir sənin...
Yox, yox, mən qıymaram,
Ağgün əyilsin,
 ya onun adına bir söz deyilsin.
Ya da irad tutsun o qıza bir kəs,
Ağgünə
 qara gün heç kim istəməz.
Beləcə, geriye qayıtdı İlham,
beləcə,
 dəyişdi onun qərarı.
Sənün ürəyinə mən minnətdaram,
o ürək çəkəcək
 bu ağrıları.

III

Gəldi aspirantlar,
 görüşdü İlham,
yenə yataqxana, yenə o otaq.
Ağgün məktub yazıb,
 qayıtmalıyam,
yarımçıq qoyubdu təhsili o vaxt.

Sonra göz gəzdirdi o sola, sağa,
bir az gülümsədi.
–Lap işə düşdük, –
axşam vidalaşdıq, səhər görüşdük.
Bir nəfər dedi ki,
 ay İlham qağa,
təki biz həmişə bu işə düşək,
axşam vidalaşaq,
 səhər görüşək.

– Qayıdır,
kənddə də tutmayıb qərar,
kimdi onu görən o yolda-izdə.
“Əxlaqsız” adıyla çıxartmışdılar,
ən yaxşı qız idi fakültəmizdə.
Bəzən nə qızarır,
nə utanırlar,
gərək itirməsin insafı nadan.
Əsl həqiqəti elə danırlar,
düzə yox,
yalana inanır insan.

IV

Amma kafedrada başqaydı söhbət,
bitmişdi müdirin “sual-cavabı”.
Xüsusi gəlmişdi o gün Ədalət,
Cədvələ düşürdü
saathesabı.

Dedilər o gedib –
İlham, – haçandı,
özüylə gedibdi fikri, əzabı.
Nəşriyyat müdiri lazım olandı,
Cədvələ düşürdü
saathesabı.

Eyham vururdular: – düzünü desək,
bizim alimlərin azdı kitabı.
Ədalət susurdu gülümsəyərək,
Cədvələ düşürdü
saathesabı.

Bir az professor təriflənirdi, –
atası,
adətədi nüfuza hörmət.
Kənardan təmkinlə kimsə deyirdi, –
elmi iş götürüb yazsın Ədalət.
(Ədalət naminə deyim ki, hərçənd,
çox da can atmırdı buna Ədalət.
Amma kafedrada təkid etdilər,
guya dərs deməsə,
nəsə itirər).
Var idi bir nəfər, İlhamı dandı,
Ədalət utandı,
ürəyi yandı:
Yox elə deməyin, dərindi İlham,
biz bir oxumuşuq, mən tanıyıram.
...Tərcümə göndərdim,
babat bir əsər,
dedim ki, qazansın barı bir qədər.
Üstümə qaytardı müqaviləni,
düz başa düşmədi, görünür, məni.
Rayona gedibdi elə o axşam,
məni eşitmədi,
qalmadı İlham.

Bir an kafedrada dəyişdi söhbət,
müdirin başqaydı sual-cavabı.
Xüsusi gəlmişdi o gün Ədalət,
cədvələ düşürdü
saathesabı.

V

İlham parçı doldurub
gülləri sulayırdı,
başını bulayırdı.
– Eh, ay İlham,
ay İlham.
Dibçəkləri aparıb
verməmişəm bir kəsə.
Su içib,
gün görməsə
quruyardı yarpağı.
Daşa dönüb torpağı,
beləcə sığal istər
insan da
çiçək kimi.

Tutuldu bulud kimi,
döyündü ürək kimi.
Güllərin gövdəsində
ilişib qaldı gözü.
“Dibçəkdə bitən palıd”¹ –
kəlama bax,
sözə bax.
Palıd böyüyəcəkdi,
dibçək də partlayacaq.

Hamletə tapşırılsa
taleyi məmləkətin, –
rədd eləyər o, yəqin,
məncə,
apara bilməz.

¹ V.Hötenin Şekspirin Hamlet obrazı barədə fikri (müəllif).

Cəmiyyətdə ləngiyər
bu qədər düşünən kəs.
Ağgün yazıb gələcək,
Ədalət də biləcək.
Ailəsi,

həyatı,
bütün müqəddaratı
pozula bilər, yəqin, –
macərası təzədən
başlasa Ədalətin.

Ürəyi o qızdadı,
bu qismət, bu da yazı.
Kəbini başqasıyla
kəslib...

Nə mənası.
Sevmirsə hərə bir cür
həyatda bədbəxt olur,
taleyin qəsdı budur.
Səndən xəbər alsalar
insan həyatı nədir? –
Taleyin əleyhinə
de ki,
mübarizədir.

İlham parçı doldurub
gülləri sulayırdı,
başını bulayırdı.
Ah, nələr düşünürdü,
nələr arzulayırdı.

VI

Bir qəmə dəyməz imiş
bu dünyanın əzabı,
çalış,
 darılma,
 İlham,
fəlsəfi bax həyata.
Bax, sənə dərs verdilər
yenə saathesabı,
“Estetika-etika”
deyilən kafedrada.
Bir az sən sıxılırdın,
bir az sən çəkinirdin.
Onlar susanda – susur,
dindirəndə dinirdin.
Müəllim var –
 ateist,
 tarixi materialist,
Etika,
estetika,
 fəlsəfə,
Hegel və Kant!
Kafedra lap təzədi,
müəllimlər lap cavan.

Kafedra müdirinin
nə mülayim səsi var,
Gözəl hafızəsi var,
Sokratdan misal çəkir,
Hər sözündə bir aləm:

“Bir şeyi bilirəm ki,
mən
heç bir şey bilmirəm”.
Danışır Platonun
ideal dövlətindən;
sənətkara,
sənətə
Periklin hörmətindən.

–İlham, yaxın gəl, oğlum,
Bu, onun adətiydi.
“Oğlum”, “Qızım” deyərdi,
adi nəzakətiydi.
Sizin Ədəbiyyatda, –
kafedrada,
nə isə, –
sənin saatlarını
veribdilər kiməsə.
Mən təklif elədim ki...
Arada
susdu bir an.

Gərək ədəbiyyatçı
desin estetikadan.
Baumqarten yazır ki,
şair olsun o, gərək.
Dərslik yazaq,
bir dönüş,
get indi cədvələ düş.

Bir kitab verdi müdir,
avtoqraf yazdı: “Aslan”.

“Poetika!” –

nəhayət, –
pıçıldadı astadan.
Aristotel, fəlsəfə,
özünün tərcüməsi,
ilk mətbəə nüsxəsi.

Dilindən necə çıxdı
bilmədin –

“Minnətdaram!”

Yol boyu düşünürdün,
fikirləşirdin, İlham.

Estetika,

etika,
qəlbində dünya sevinc,
əlində

“Poetika”.

VII

İlham dəyişirdi kitabxanada,
zəkalar qəlbinə işıq saçırdı.

Tarix atlı idi,

İlham piyada,
fəlsəfə adlanan qapı açırdı.

Fikrinin səmtini yellər yayırdı,
təzə görünürdü gözünə aləm.

Arada Sokratı xatırlayırdı, –
“Bir şey bilirəm ki,
 heç şey bilmirəm”.
Bizsə deyirik ki, yoxdu tayımız,
 bilik dəryasıyıq...
kimsə xam düşür.
Aləmə sığışmır hay-harayımız,
Elə ki, bir ələ bir məqam düşür.
Hanı təvazökar,
 müdrək babalar,
bizim sümükdən də o ilik keçir.
Niyə sadə olur dahi adamlar,
adinin könlündən dahilik keçir?!

Dil açıb dinirdi tarix elə bil,
qədim Afınaya heyvət edirdi.
– “Katarsis” –
bu təkcə göz yaşı deyil, –
bəzi fikirləri o rədd edirdi.

İlham deyirdi ki,
 fəlsəfə budur,
bir mənə yaşayır hər çalarında.
– “Faciə” söhbəti
 düz təhlil olmur,
bir çox ədəbiyyat kitablarında.

Qədim Hindistanı, qədim Romanı,
oxuyur,
 öyrənir,
 qeyd eləyirdi.
–Bəs Şərqin estetik taleyi hanı?!

o qürur hissilə sonra deyirdi:

–Nizami,

Füzuli estetikası,

Nəvai,

Nəsimi fəlsəfəsi var.

Hələ Xaqaninin fikir dünyası,

ya İbn Sinanın bir əvəzi var?!

Sonra da yozurdu:

“Bu məntiq nədir,

nədir Platonu salan qorxuya?

bu dünya mağara şəklindədir,

biz üzüdivara durmuşuq guya?!

Bu dünya – dünyanın əsl deyildir,

guya kölgəsidir?!

Qəribə şeydir...”

İlham, nələr deyir bu duyğu bizə,

raketlər tuşlanıb yer kürəmizə.

“Dünyanın kölgəsi” dağılsa əgər,

dünyanın əslini göstərəcəklər.

Platon dövrünə qayıdacaqlar,

onda Platonu oyadacaqlar,

ona deyəcəklər:

qalx, filosof, dur,

yəqin, sən dediyin o dünya budur?!

İlham Platona həm heyran idi,

həm də mat qalmışdı,

peşiman idi.

–Dahilik,
xəbislik bir ürəkdədir,
nə var Demokritdən, yığıb məhv edir.
Puç edir,
bir izi qalmasın deyə,
sonra xatirəsi qalmasın deyə.
Mənim könül dostum, bir azca dayan,
sən də pərişansan,
mən də pərişan.
Salyeri Motsarta zəhər veribdi,
amma Bethovenə müdrik məsləhət,”
Bir qəlbə iki hiss necə giribdi,
necə dostluq edib hörmət,
xəyanət?!.
Vurğunu dandılar hələ bir zaman,
“Vaqif” –
şerimizin ən şah əsəri.
Hardasa məni də var indi danan,
çoxdu ələkçinin qıl verənləri.
Gör necə misallar yaradıbdı xalq,
Yatanı
eyhamla oyadıbdı xalq.

Bir bəndim qalacaq məndən yadigar,
bəlkə o bəndi də pozacaqdılar.
Düşmənim güləcək əlində qələm,
tale ikimizə bir sabah verir.
Mən öz düşmənimə həsəd çəkirəm, –
görünür,
ona da zaman haqq verir.

Amma tərifləri zaman çox pozub,
bədgüman olmasın xain özündən.
Mənim sözlərimi
tərsinə yozub,
əslinə baxmasın astar üzündən.
Hardasa, ürəkdə dərin iz qalır,
Kiminsə uğursuz,
qəliz dilində, –
elmi təfəkkürlər təsirsiz qalır
elmi dərəcələr müqabilində.

VIII

Tək gedib girmədi sinifə İlham,
müdür təqdim etdi:
–Yerimə mənim,
sizə dərs deyəcək İlham müəllim.
Təzə bitiribdi,
 elmi adı var.
bizim kafedranın etimadı var,
sizin borcunuzdu hörmət, ehtiram.

Müdür deyib getdi sözünü,
ancaq,
İlham qibtə ilə baxdı dalınca.
Fikirə getdi ki,
nə qəribədir,
o mənə özünün dərslərini verir.
Həssas tələbələr duydular bunu,
yaxşılıq hissinin nə olduğunu.

Azdımı, çoxdumu yaxşı adamlar,
bilmirəm,

hardasa yaşayır onlar.

Bir də görürsən ki, yetişir dada,
səni tanısa da, tanımasa da.

Yaxşı adamları daim qoruyun,
yaxşı adamlara halaldı hörmət.

Yaxşı adamlara keşikçi qoyun,
dağılar,

çürüyər yoxsa cəmiyyət.

Pislər

yaxşı bilir nədir haqları,

hər sözü üfürüb söz eləyirlər.

Pislər yaxşıları pis eləyirlər,

o zaman qoruyun siz yaxşıları.

Yaxşılar yüz olsa,

azdı, bu, mütləq,

pislər iki olsa qalib gələcək.

Hardasa namərddi, o, hardasa lal,

yaxşını vurmaqda,

hazırdı dərhal.

Səfərdə, işdə də olma arxayın,

yüz yaxşı söz desən,

pozar bir xain.

Yaxşının pislərlə tutmaz söhbəti,

bu düzlüyü sevər,

o xəyanəti.

Mənfilər,

müsbətlər dünyasıdır bu,

bəlkə də dünyanın mənasıdır bu?!

Hər təzə torpaqda şoran havası,
Hər duyan ürəkdə ağrı, acı var.
Pislərin pislərə qahmar çıxması,
yaxşının yaxşıya
ehtiyacı var.

Bir-bir yaxşılarını gətirdi yada,
İlham sual verdi dərsin sonunda:
– Kimin sualı var?
Ucaldı əllər,
bir nəfər, beş nəfər,
gör neçə nəfər.

Bir an xatırladı ötən illəri,
qəlbində yatanlar qalxdı ayağa,
(Unutmur beyinin hüceyrələri,
bir səbəb gərəkdir
yada salmağa).
Bir vaxt professor sual verərdi,
– Kimin sualı var? –
o da deyərdi.
İlham yada salıb yandı-yaxıldı,
ayağı üstəydi, fikrən yığıldı.
Bir sinif suala döndü bir anda,
tək qalan özüydü – sual və nida?!

Sözlər ki, yığılıb ürəyə dolur,
yad əllər dolaşır döş qəfəsiylə.
Söz ki, deyilmədi –
ildırım olur,
sinəni yandırır od nəfəsiylə.

Harda ki, deməyib sözünü insan,
qanı qatılaşıb, neçə rəng olub.

Ürəyi –

söz kimi düz nişan alan,
nə nizə görmüşəm, nə tufəng olub.

Amma insan da var, gönü qalındı,
fikri xəyanətə, niyyəti qərəz.

Onun ayağı yox,

başı yalındı,
əlbəttə, söz ona təsir eləməz.
Bir həkim deyirdi: itlər hürürlər,
Ürək ağrısından uzaqdı onlar.
Nə deyim ay həkim,
it hürə bilər,
amma itxasiyyət adamlar da var.

Dəydi xatirimə o gün bir nəfər,
ürəyim alışıb yandı bu oda.

Nadanla

üzbəüz danışmaq qədər,
çətin iş göstərin mənə dünyada.

* * *

Zəng olub söhbəti kəsdi bu zaman,
o gün bir təsadüf, ya bir zərurət
elə gətirdi ki,

gəldi Ədalət, –
onun da dərsiydi ədəbiyyatdan, –
Orda eşitdi ki,

getməyib İlham,
əndi pillələri zəng olan kimi.

Ürəyi yerində olmadı aram,
əzəldən o safdı bir insan kimi.

Ədalət qapıda gözləyir onu,
İlham sinifdədi.
Vaxt çatıb artıq,
bu da iztirabın, oxucum, sonu,
onlar görüşəcək, biz ayrılıırıq.
Onların öz sözü, öz söhbəti var,
bilirəm,

mənsiz də dil tapacaqlar.
Amma bu əsərin daha bu gündən,
sahibi sən oldun, müəllifi mən.
Ağgünü,
İlhamı,

Ədaləti sev,
mən sevdim onları neçə il qabaq.
Ayırma mənfidir, müsbətdir deyə,
məni də onlardan ayırma heç vaxt.

“Пушкин принадлежим Кавказу...”¹

V.Potto

Hümrüd Quşu

Epik-dramatik poema. XIX əsr

¹“Puşkin Qafqaza mənsubdu” (V.Potto).

*Tarix bizim olubdu,
tarix yazan
özgələr.*

*Tarixə düşməyibdi
bizim tarixi kədər,
bizim tarixi hünər.*

Qafqaz dağlarının uca zirvələrindən birinə çıxmışdım... ..Uca zirvədən üzü aşağı baxırdım. Qoltuğumda şair dostum Nəriman Həsənzadənin “Zümrüd quşu” kitabı. Şeirsevər oxucularımız tərəfindən kitabları rəğbətlə qarşılanan, haqqında arzu etdiyimizdən az yazılan, yaradıcılığı az öyrənilən istedadlı bir şairin yeni uğuruna sevinə-sevinə dağlara gəlmişdim. Hər şey ucalıqdan yaxşı görünür. Nəriman dünənə bu günün yüksəkliyindən baxır.

İndi artıq Puşkin dövrünün “bürkülü havası” Puşkinə münasibəti gizlədə bilməz. İndi məlumdur ki:

*...Qafqaz səfəri
neçə təmiz qəlbə səyahət imiş.*

Zamanın uğursuz səfərə göndərdiyi şair, yəqin ki, dövrün özünü aldatdığına qəhqəhə çəkib güləcəkdi. Və elə ilk ünsiyyətdən hiss edəcəkdi ki, “Buradakı ülfətin səlahiyyəti Türkmənçay sülhündən etibarlıdır”...

...Şair Cabir Novruz ciddi zəhmətin məhsulu olan həmin əsərə yazdığı səmimi giriş sözündə deyir: “...Zümrüd quşu” xalqımızın taleyi haqqında, Azərbaycan torpağı haqqında dastandır.

...Puşkinin Qafqaza, qafqazlılara münasibətinin təsvirində N.Həsənzadənin şair-vətəndaş qayəsi çox aydın görünür. Burada onun poeziyasının yeni rəngləri üzə çıxır...

...“Zümrüd quşu” poemasında Nəriman Həsənzadə adi bir seyrçi səyyah kimi deyil, çox halda Puşkinin Qafqaz dövrünün şahidi kimi danışır. O, tarixi hadisələrə müasir gözlə baxsa da, o dövrün adamlarını zamanın relyefindən qoparmır. Onları öz mühitində dindirir. Mühitə münasibətdə isə şairin müasir mövqeyi aydınlaşır. Puşkin də, Bakıxanov da, Arazın o tayından adlanmış Fazil xan və digər tarixi şəxslər və ədəbi qəhrəmanlar da sanki hamımızın görüb söhbət elədiyi, dərdləşdiyi insanlardır...

Məmməd ARAZ

Xalq şairi

PROLOQ

Açılsın göylərin qaşı-qabağı,
qoy mənim sinəmdə çalxansın dəniz.
Ey ana dediyim vətən torpağı,
ey ata diyarı, ana qucağı,
qızıdırsın ruhumu od nəfəsiniz.

Xaqani,

Nizami, Füzuli babam!

Siz tutun əlimdən –

haraylayıram.

İndi, sizdən sonra qələm götürmək,
şairlik sözünü dilə gətirmək
bilirəm, çətindi,

əsl hünərdir.

Çətindi sənətin şöhrəti, şərti.

Lakin dilə gəlib əlimdə qələm,
mən sizi sonsuz da qoya bilmərəm.

Bir nəغمə, bir dastan başlamışam mən,

Söhbəti uzaqdan başlamışam mən,

Elə bil nə vaxtdı səfər üstəyəm,

atım yəhərlənib, yəhər üstəyəm.

Gedirəm...

yollarda qar-tufan mənim,

can yerin, candakı həyəcan mənim.

Qabaqda yuxusuz gecələrim var,

Harda gecələdim, orda yerim var.

Fikirli görünsəm inciməsinlər,

mənim kimliyimi mənə desinlər.

Elə mətləblər var – deməliyəm mən,

deməsəm nəçiyəm,

kiməm, nəyəm mən?!

Bir az vaxt ayırıb qulaq assanız,

Kəlamım şirindi, darıxmazsınız.



Mixaylovsk



Puşkinin Mixaylovskdaki iş otağı.

Qravüra

rəssam R. Yaxnizanzındır

KARVAN

“...mühafizə zabiti... dedi ki, İranın saray şairini müşayiət edir və mənim xahişimə görə məni Fəzil Xana təqdim etdi.”

A. Puşkin

*Mən ki, görməmişdim bu yolu-izi,
Qafqaz dağlarında, bir xoş saatda
tale görüşdükdü hər ikimizi.¹*

A. Puşkin

*Coşqun azadlığı qanunlar əzib, böylə sıkır,
vəhşi bir qövmü höküm böylə yakar, böylə yıkar.
Dərdli Qafqaz da bu gün böylə coşur hiddətlə,
onu yad qüvvələr əzdikcə ağır dəhşətlə.²*

“Qafqaz”. A. Puşkin

Təzəcə qalxmışdı dəli bir külək,
buludu göylərdən təmizləyirdi.
Puşkin, ürəyində başqa bir istək,
atını fikirli məhmizləyirdi.

Bu yollar, bu yerlər bir zövq-səfa,
qarlıydı dağların bir üzü hələ.
May ayı olsa da, sərt idi hava,
sazaq dalayırdı üz-gözü hələ.

Şahin şığıyır, qartal uçurdu,
cığırlar içində təzə gül-çiçək.

¹ Tərcümə müəllifindir (red.).

² Son dörd misra senzura tərəfindən ixtisar edilmişdi. (Tərcümə M. Müşfiqindir – red.).

Uzaqda bir ceyran hürküb qaçırdı,
göy ota qonmuşdu bir ağ kəpənək.

Yenə dilindəydi şirin kəlamı,
yenə ürəyində od qalanırdı.
Özü yəhər üstə, fəqət ilhamı
beşik dərələrdə yırğalanırdı.

Çay necə ağarır...
xalis gümüşdü,
ya qalay çəkilib üstə suların?!
Hardansa adları yadına düşdü
Senat meydanında qətl olanların.

Cəzası nə idi, bilirdi şair,
kim deyir bu adi umu-küsüdü.
Qafqaz ordusuna gəlirdi şair,
Puşkin, – Paskeviçin “kөнüllüsüdü”.

Qoy əssin dağların sərin küləyi,
torpağın xoş ətri onun bəsiydi.
Vətən, vətən deyən şair ürəyi
vətənin – ən böyük ərazisiydi.

Ona demişdilər vəhşidi Qafqaz,
güllədən, xəncərdən gözlə özünü.
Yox, qəlbə gözəllik bəxş edir Qafqaz,
Sevməmək olarmı onun hüsnünü?!
Orda nə mərifət, nə bir qanacaq, –
ona demişdilər bir yaxşı düşün.
Bir kənddən keçəndə gördü o, ancaq
yüz qapı açılır
bir qonaq üçün.

Dağlı sinəsində isti bir ürək,
qəlb açır səsinə dolaşan avaz.
Yanana su verər, acana çörək,
Yeməsən,
 içmədən, küsəndi Qafqaz.

Riyadan, məkrdən, böhtandan uzaq,
təbiət ruhunu əzizləyirdi.
Arabir dərinədən nəfəs alaraq
Atını fikirli məhmizləyirdi.

* * *

Dağ yolu darıydı, karvan gəlirdi,
o hara gedirdi, hardan gəlirdi?!
Zabiti səsləyir:
–Bəri bax, bəri,
o kimdi, nəçidi, haraya gedir?
–Fazil Xan Şeydadır,
 saray şairi,
cənab şahzadəni müşayiət edir.
Gedir qəlbində sülh,
 dilində Allah,
sarayda şöhrəti, adı bəllidi.
İran şahzadəsi Tiflisdə sabah
qraf Paskeviçlə görüşməli.
Puşkinin xəbərdən yoxdu xəbəri,
kim ölüb, kim qalıb – bilmir o, hələ,
sonra soruşacaq bir-bir o hələ,
sonra eşidəcək o, bu səfəri.
Nə qraf, nə görüş, nə şahzadədi?!
sıxdı söz yığını bir an şairi.

Bir şeydə cəmləşdi fikri, diqqəti, –
zabit şair dedi, İran şairi.

Bir təbəssüm gəzdi üzdə, dodaqda,
duydu sinəsində bu odu, közü.
Xoş bir təsadüfdü, – dedi, – bu dağda
İran şairiylə görüşmək özü.
Ürəyim nəyisə duyub, hiss edib,
Sədinin səsi var bəlkə səsində?
Ən böyük qismətdi bəzən təsadüf
bizim ömrümüzün salnaməsində.
Zabit,
 zəhmət çəkib düşsün qoy yerə,
de ki, rus şairi Puşkin...
–Deyərəm.

Saray şairinin başında papaq,
lakin
barmağında nə daş-qaş, nə zər.
Sərtdi baxışları bir qədər, ancaq
gözünün nuruna ürək isinər.

Gah atlıya baxır, gah da zabitə,
“Bu yol adamının diləyi nədir?”
Hələ biganədir o, bu söhbətə,
sualı-cavabı ürəyindədir.
– O, şair Puşkindi,
 əziz, möhtərəm...

– Şair?
Cənab zabit, rica edirəm,
deyin, zəhmət çəkib bir yerə düşsün,
bizim bu görüşə siz olun şahid.



Mixayloosk.
Rossam R. Yaxnina



Oneginin Trıqorskidaki görüŧ yeri.

Qravıra

rəssam T. Sergeyevanınıdır

Belə bir təsadüf,
ya belə bir gün
necə də az olur ömürdə... zabit.
Zabit gülümsəyir:
–Sözün doğrusu,
şair Puşkinin də budur arzusu.
Xahiş elədi ki, siz düşəsiniz,
Allah rast salıbdı,
görüşəsiniz.
Qafqaz dağlarında
belə... nagahan,
bu xoş təsadüfdü, cənab, doğrudan.

* * *

Qafqaz!
Yermolovun süngüsü ilə
fəryadı, naləsi yazıldı onun.
Puşkin ilhamının gur səsi ilə
sonradan nəğməsi yazıldı onun.
O, vali oldu,
bu, valeh oldu, –
məğlub bir ölkənin əsiri oldu.
Bu – bir Rusiyanın iki səsiydi,
Qafqazın – Yermolov günləriydi bu,
Qafqazın – bu, Puşkin mərhələsiydi.
Yermolov – Rusiyanın ucqar yerində
gəlib qərar tutdu başı havalı.
Puşkinin “Seçilmiş əsərləri”ndə
yazılıb onun da tərcüməy-halı.

“Yarı tacir, yarı həzrət,
yarı müdrik, yarı nadan,
yarı alçaq, amma inan,
tam olacaq o, nəhayət”.¹

Şairlər görüşdü...
susdu dağ-dərə,
Hər kəs öz qəlbində danışdı, dindi.
Zabit bir də baxdı iki şairə –
sükutu tərcümə edə bilmədi.

Düşündü bir az da yaxın gələrək,
seyr etdi bir ülfət məqsədi ilə.
Puşkin elə bildi Şeyda deyil tək,
Görüşür həm Hafiz,
həm Sədi ilə.

P u ş k i n

İran şairinə hörmət, ehtiram,
Fars dili dünyada başqa bir ovsun.
Mən öz taleyimə çox minnətdaram,
bilməzdim,
belə bir təsadüf olsun.

Ustad Firdovsinin vətəni İran,
orda çiçəklənən şeir, sənətdi.
Hafizlər, Sədilər... neçə yaradan,
Ziyarətə layiq bir məmləkətdi.

F a z i l X a n

Sözünüz, şeriniz gəlib İrana,
gəlin özünüz də... bu, dəvətimdi.
Burda görməyimsə sizi, inanın,
mənim görüşüm yox, ziyarətimdi.

¹Tərcümə müəllifindir (red.).

* * *

Danışdı bir qəlbin hərarətilə,
gözündən bir durna dəstəsi keçdi.
Fazil qucaqladı Şərq adət ilə,
ürəyin ürəyə istisi keçdi.
Dağlar alqışladı bu ilk söhbəti,
ah, dağlar nə məğrur, nə vüqarlıdı.
Burda –

bu ülfətin səlahiyyəti,
Türkmənçay sülhündən etibarlıdı.

Fikri uzaq getdi,
bu dəm çox uzaq,
Zabitin beynində rəylər müxtəlif.
Meydan oxumuşdu hamıya bir vaxt,
meydandan kənarda qalan
bu hərif!
Zabit sürünmüşdü hər üzü üstə,
bizim Xudafərin körpüsü üstə.

Gözündə indi də oxunur qürur,
eh, cəhənnəm olsun, o, hər kim olub!
Puşkin – Rusiyanın qüruru budur,
bir ad bir torpağa emblem olub.

Öpür saçlarını dağlar küləyi,
ilham sinəsində bir bulaq kimi.
Bir şair beyninin fikir şimşəyi,
Yüz qəlbə nur saçır çılçıraq kimi.

Bəli, eşitmişdi Fazil bir zaman,
bu ilham sahibi kimdi, bilirdi.

Puşkin –

Rusiyanın qəlbindən qopan
elə səsiydi ki, eşidilirdi.
Buzları əridir sözün nəfəsi,
sözlə yandırılır ürəkdə ocaq.
Senat meydanında üsyanın səsi
Təbrizə, Tehrana çatmışdı bir vaxt.

O vaxt alışmışdı hissi, duyğusu,
həqiqət dilinin ilk söhbətiydi.
Bəlkə Rusiyaya gəlmək arzusu
Şairin çoxdankı bir həsrətiydi?

O görüş,
 o söhbət,
 o yol,
 o karvan
sonra söhbətlərdə yetişdi bizə.
Əbədiyyət oldu təsadüf olan,
yazdıq ədəbiyyat tariximizə.

Lakin ayrı saldı şairi illər,
taleyin qəribə qisməti oldu.
Fazil Xan haqqında ən böyük əsər
Puşkinin yolüstü söhbəti oldu.

Duydum böyük qəlbin ülviyyətini,
sanki əl elədi mənə yaylıqla.
Oxudum “Ərzruma səyahəti”ni
Fazil Xan adından
 minnətdarlıqla.

F a z i l X a n

Heyif, görüşümüz ötəri oldu,
nə yerin,

nə göyün xəbəri oldu.

Bir də,

əziz Puşkin, Təbrizdənəm mən,
qədim Azərbaycan məmləkətindən.
Nəqqaşlar, rəssamlar vətəni Təbriz,
o da sənət kimi pakdı, təmizdi.

Təbriz bazarımız,

Göy məscidimiz

ən qədim memarlıq abidəmizdi.

Şanlı tariximiz, öz adımız var,

Şair hüsurunda mən deyəm gərək.

Bizim də uçmağa qanadımız var,

səmamız yoxdu ki, cövlan eyləyək.

Əsir bəxtimizə payız küləyi,

dövrənı başqadı çərxi-fələyin.

Sözün sultanlığı,

bakirəliyi

Şeyx Nizamiylə qurtardı, yəqin.

Puşkinin fikrində açıldı səhər,

Danışdı səsində, sözündə maraq.

P u ş k i n

Qətran Təbrizidən mənə deyiblər,
Fransız dilində

bir xeyli qabaq.

Misralar obrazlar silsiləsidi,
vəzndə, ahəngdə gözəldi sözlər.
Təbrizin ovaxtkı zəlzələsidi,
Qalıbdı şerində bu vaxta qədər.
Sizin dilinizdə deyirlər hələ,
fransız dilinin zərifiyi var.
Bir də eşitmişəm,
sizin dil ilə
bütün Yaxın Şərqi dolaşmaq olar.
Təbrizin
deyirlər suyu, havası,
üfuku görünür yaz səmasında.
Vergili vəsf edib daşqın Arazı
məşhur “Eneida” poemasında.

Fazil Xan

Zabit, siz deyin ki,
Fazil Xan deyir,
var olsun dühası bu qiymət üçün.
Bir gün Qətranları yetirən diyar
onu yad edəcək bu diqqət üçün.

Şirin kəlamları gəzəcək dil-dil,
susan ürəkləri salacaq səsə.
Dünyada bir hünər yaşayan deyil,
şair qələmiylə vəsf edilməsə.

Zabit, hey vuruşub qış ilə bahar,
dünyaya gah çisək, gah şaxta düşüb.
Nə vaxt doğulubsa, əsl sənətkar,
Hər xalqın şöhrəti o vaxta düşüb.

Mixayloosk.
Ofort
ռօճառ
Վ. Զօնտսօւանւնդ





Sankt-Peterburqda du el yeri

* * *

*Rəsmlər A S Puşkin adına
“Soyataqorsk kilsə-muzeyi” bukletindən
götürülmüşdür.
“Puşkin dağı”, 1984*

* * *

Fazil Xan bir ünvan alır axırda,
ürəyi təzədən döyünür bu dəm.
Yazır sağdan sola,
o, xırda-xırda,
ərəb əlifbası üyünür bu dəm.

Ürəyi doluydu...
susdu nə isə,
anlar necə keçdi, işə baxın bir.
“Mütləq gələcəyəm görüşünüzə,
Urmu sovqatıyla... əlvida, şair”.

Puşkin cavab verdi:
“Əlvida, Fazil!”
O qaldı öz şair dünyası ilə.
Əlvida! – söylədi dağlar elə bil,
qayaların əksi-sədası ilə.

Baxdı arxasınca gedən karvanın,
baxdı arxasınca düzün-dünyanın.
Yanırdı hardasa zəif bir ocaq,
dağlar neçə yerdən yolu əyirdi.
Gün batır, Tiflisə nə vaxt çatacaq?
Atını qaranlıq yedəkləyirdi.

ZÜMRÜD QUŞU

*Puşkinin yolda dostu Qriboyedovun
tabutu ilə qarşılaşması və Abbasqulu
Ağa Bakıxanov ilə tanışlığı.*

“...bizim ən yaxşı adamlarımız xə-
bərsiz-ətərsiz aramızdan yoxa çıxırlar”.

A.Puşkin

“...bizim Abbasqulu”.

A.Qriboyedov

İnana bilmədi qulaqlarına,
bir də xəbər aldı:
–Necə... nə dedin?!
Bir də – tabutudur, – dedilər – ona
səfir Aleksandr Qriboyedin.

Dünya gözlərində qəribələşdi,
səma ikiləşdi, yer ikiləşdi.
Soyudu bədəni, necə pis oldu,
vətəndaş sənətkar vətənsiz oldu.
Gördü ki, əzəldən bu dünya şərdi,
öldürən bəşərdi, ölən bəşərdi.

P u ş k i n

Necə qarşıladı gör məni dağlar,
yolum gör haradan haraya düşdü.
“Ağıldan bəla”nı yazan sənətkar
özü də ağıldan bəlaya düşdü.

Elə bil dünyanın bəd ili olub,
Hər duyan ürəkdə möhnət görürəm.
İndi zəkalılar şübhəli olub,
yalnız

 rütbəliyə hörmət görürəm.
Rusiya yurdunun böyük oğludur,
gör necə qarışdı

 şöhrəti yasa.
Mən bir vaxt demişdim: o, ağıllıdır,
bədbəxtlik gözləyir onu hardasa.

Bir vaxt, İran ilə müharibədə,
onu çatdırdılar şana, şöhrətə.
Gözəl şair idi,
 məşhur diplomat,
eh, onu güldürüb ağlatdı həyat.

* * *

Çatıb qaşlarını baxdı zənd ilə,
bu yol – karvan yolu, tabut yoluymuş.
Şair Fazil xanın

 Şahzadə ilə
Tiflis səfərinin mənası buymuş?!
Danışmaq istədi, susdu biranlıq,
sonra təəssüflə yol çəkdi gözü.

P u ş k i n

O vaxt baxışında bir nigaranlıq,
bir az da təhlükə duydum mən, düzü.
Keçirdi ömrünü bu yolda, izdə.
Bir güllə necə də hədəfə dəyib.
Bəzən sayılmırıq sağlığımızda,
tərif qəbrimizə deyilir, heyif!

Bəslədi qoynunda onu bu torpaq,
qar düşdü o yola, o izə bəzən.
Sevinən bir qəlbi qəlbən oxşamaq
çıxır yadımızdan nə isə, bəzən.

Budur taleyimiz,
son mənzilimiz,
tabutda gör necə əziz oluruq.
Acı söz deməyə həvəskarıq biz,
vaxtında – xoş sözə xəsis oluruq.

* * *

Qafqaz!
Ürəyinin sözü şairin,
kim doyar turacın qərrib səmindən.
Hələ xəbərsizdi özü şairin,
səkkiz il sonrakı faciəsindən.
Hələ bir işi var,
yazmaq-yaratmaq,
o hələ yol gedir dağ kəndləriylə.
Qafqaz ağlayacaq şairə bir vaxt,
Səbuhi şerinin şah bəndləriylə.

İz var – quma düşür,
səhrada qalır,
keçir neçə yoldan yolları ömrün.
Kimi – ilhamıyla dünyada qalır,
kimi – o ilhama daş atdığıyçün.
Fikirli durmuşdu yedəyində at,
Hava tutulurdu, şər qarışırdı.
Sanki qoca dünya – bu qoca cəllad
qüruba çatdıqca ağırlaşırdı.

Daha qızdırmırdı günün nəfəsi,
dərindən dərələrdə mavi bir axşam.
Qartal qanadıtkə dağın kölgəsi
kəndlərin üstünü örtmüşdü tamam.

“Salam... əziz Puşkin...” –
bu nagahan səssiz
ayıldı şairi dərindən xəyaldan.
Qanrılıb gördü ki, durub üz bəz
mayor mundirində dağlı bir cavan.

Baxır həyəcanlı, ürəyi səsdə,
qəmi – gözlərinin qarasındadı.
Atın qantarğası – yəhərin üstə,
qamçı – çəkməsinin boğazındadı.

P u ş k i n

Mayor, təsadüfdü bəlkə bu axşam,
üşüdü dağların buz nəfəsiylə.
Bir az sizdən qabaq qarşılaşmışam
bir qələm dostumun cənazəsiylə.

Bilmirəm, nə sirrdir təbiətdə bu,
tez gedir istedad sahiblərimiz.
Səfir Aleksandr Qriboyedov, –
yəqin, tanımamış olmanız siz?
Bəli, mürəkkəbdən həyat, doğrudan,
biri az yaşayır,

yanırıq ona.

Biri də xatirə danışır ondan, –
deyir yaxşı, ya pis, öz insafına.

Bir almaz parlayıb söndü elə bil,
bir an dumanlandı o mavi gözlər.

M a y o r

Biz çörək kəsmişik
on il, düz on il,
xeyir-şər görmüşük...
şair, xeyir-şər.

İstədi, desin ki, o, hədəfiydi
neçə xəbis qəlbin –
istədi desin, –
“Türkmənçay sülhü”nün müəllifiydi,
mən o traktatın tərcüməçisi.
Ürəyi doluydu söhbət açmağa,
nitqi tutulmuşdu elə bil ancaq.
Burda tərcümeyi-hal danışmağa
nə həvəs varıydı, nə imkan, nə vaxt.

M a y o r

Xəbər yayılmışdı çoxdan Tiflisə,
sizi gözləyirdik orda hamımız.
Birdən ürəyimə damdı nə isə,
Gəlib qarşıladım,
tək qalmayasız.
Gedək, Aleksandr Sergeyiç, gedək,
ləngisək, yollarda itib-batarıq.
Bir az ağır olur – tabutdu o yük,
bərk sürsək atları, gedib çatırıq.

* * *

Bir ehtiram duydu hər kəlamında,
Puşkin cavab verdi: – Gedək, buyurun.
O qiymət də verdi öz aləmində
nəzakət hissinə bu gənc mayorun.

Elə bil dağıldı qəlbindəki qəm,
baxdı qara gözə bir rəğbət ilə.
Adını soruşdu astaca bu dəm,
– Abbasqulu, – dedi o, hörmət ilə.
Atları sürdülər,

dağı aşdılar,
yolda bir atlıyla qarşılaşdılar.
Gümüş qantarğanı çəkib bu ara,
hərbi salam verdi atlı mayora.
Sonra bildirdi ki, siz bivaxtsınız,
onlar Tiflisdədi.

çox uzaqsınız.
Bu yaxın kəndlərin birində qalaq,
sabah, ala-toran qalxıb atlanaq.

Mayor fikirliydı, pərişanıydı,
dostun taleyindən nigaranıydı.
Qonaq olmasaydı,
o, “yox”, – deyərdi,
gecə sübhə qədər at səyirdərdi.
Çatardı Tiflisə hamıdan qabaq,
– Tanış ol, Puşkindi bu əziz qonaq.

Bizim Şah İsmayıl Xətai kimi...
Şah yox,
Rusiyada şerin şahıdı.

Səma ürəyi var, ulduz aləmi,
yolüstü döndük ki, Tiflis uzaqdı.

Qoca düşündü ki, nə maraqlıdı,
“Abbasqulu Ağa bəlkə haqlıdı?
Rusun saldatı var, bir də süngüsü
rusun şairi də?..

bilməzdim, düzü.

Qafqaz adamıdı üzdən elə bil,
yox, amma Qafqaza o bələd deyil”.

Təsəlli verirdi Qoca özünə,
üzündə təbəssüm, baxdı üzünə.
Puşkin də gördü ki, o fıkirlidir,
söz demək istəyir, dilini bilmir.

* * *

Bir həyatə at sürdülər,
yüz həyatə səs düşdü, səs.
Çağırdılar: ay filankəs!
Eşitdilər, yüyürdülər,
üzəngidən yapışdılar,
görüşdülər.
Lüləyindən su tökdülər,
yuyundular,
çəkmələri soyundular.
Adladılar baxa-baxa,
ön otaqdan yan otağa.
Yeridilər gəbə üstə,
xalı üstə.
Yeridilər
çəmənlərin gülü üstə.

Baxdı Puşkin,
o qorxdı ki,
kəpənəklər uçuşarlar,
əliklər var gəbə üstə, –
hürküşərlər, qaçışarlar.
Çiçəklər var gəbə üstə,
əzilərlər, büzüşərlər.
Hər ilməsi, –
muğamatın
oxunmamış
zənguləsi!
Neçə rəng var bir gəbədə, –
yüz musiqi,
yüz ahəng var bir gəbədə.

Kim deyir ki,
bir otağa dünya sığmaz, –
bir gəbəyə köçürülüb
bütün Qafqaz.
Aman, Allah!
Bu rəng nədir... işıq nədir!
Təbiətə – bu təbiət,
gözəlliyə – bu gözəllik
əlavədir.

Bu sənəti, sənətkarı
Xəbər aldı böyük şair.
Ayağının başmağıyla,
dodağının yaşmağıyla
bir qadını göstərdilər,
donub qaldı böyük şair.

Ona demişdilər, vəhşidi Qafqaz,
güllədən,
xañçaldan gözlə özünü.

Yox, qəlbə
gözəllik bəxş edir Qafqaz;
sular əks eləyir onun hüsnünü.
Qafqaz!
Rusiyanın “isti Sibiri”,
kim ona ad verib, kim bələd imiş?!

O indi gördü ki,
Qafqaz səfəri
neçə təmiz qəlbə səyahət imiş.
Mayor sənətindən dedi qonağın,
yüz qəlbə nur saçdı bir qəlb atəşi.
Zəif işığında durdu çırağın,
Puşkin – Rusiyanın şeir günəşi.
Bir az alını geniş,
boyu gödərək,
gözündə
əylənib bir kədər durur.
Uzadıb xəttini çənəsinədək,
qalın dodağıyla bərabər durur.

P u ş k i n

Bu adi gəbədir ən böyük əsər,
yaradan – sadə bir qadın əlidi.
Mənim ünvanıma deyilən sözlər
onun şərəfinə
deyilməlidir.
Puşkinin gözündə
güldü bir bahar,
dedi: –
qərribədi dağlı hissiniz.
Qonaq olduğumdan xəbəriniz var,
əsir olduğumdan xəbərsizsiniz.

Sənətin sirri də bu hikmətdədi,
budur ürəyin də duası bəlkə?
Sənətə əbədi itaətdədi
insanın nəzakət qaydası bəlkə?

Gəbənin rəngləri dinə bilərdi,
qadının bir kəlmə sözü yox idi.
Ürək yağrulmuşdu bu duyğulardan.
O, Zümrüd quşuydu qolsuz, qanadsız.
Üz-üzə durmuşdu iki sənətkar,
Biri – öz adıyla,
o biri – adsız.

Şair heyran qalıb, qadın lal durur,
Həyadan titrəyir yaradan əllər.
Beləcə dursunmu? –
İsməti qoymur.
Getsinmi? –

qonağın xətrinə dəyər.
Yox, qonaq həssasdı, o qəlbi duyur,
baxır ev sahibi nabeləd kimi.
Gəbəsi yüz dildə nəğmə oxuyur,
özü sükut edir təbiət kimi.

P u ş k i n

Layiq olacaqmı sənin adına? –
bircə kitabım var, budur hədiyyəm.
Yazır iki kəlmə: “ustad qadına”, –
hansı kitabıydı – deyə bilmərəm.
Xalı da – Qafqazın bir güzgüsüdü,
qadın ürəyinin şəriyyətiydi.

Puşkinin yazdığı ürək sözüydü,
bəlkə də şairin zəmanətiydi?

Nələri, nələri, daha nələri,
ana babasını xatırlayırdı.
Qədim adətləri, ənənələri,
kəndli dünyasını xatırlayırdı.
Dururdu gözündə Arina qarı,
onun tikmələri, toxumaları,
saplardan hördüyü canlı nəğmələr...
“Nə onun əl işi, nə bu gəbələr
hələ bir sərgiyə qoyulmayıbdı
bunlar oxunmayıb, duyulmayıbdı...”

Uçur uzaqlara şairin fikri,
görəsən, qərribə təsadüf nədir?
Mayor danışır ki,
gəbədən biri
qraf Paskeviçin mənzilindədir.
Xalıyla bəzənib bütün bir divar,
naxışlar dilində mədhiyyə olub.
Bir mahal adından aparıbdılar,
Qrafa ad günü hədiyyə olub.

Q o c a

Abbasqulu Ağa öz balamızıdı,
Onun hər gəlişi bayramımızdı.
Güzarı düşəndə bizə hər dəfə,
Qonum-qonşular da gələr, görüşər.
Adətdi, qonağın özü bir evə,
Səsi-sədası da yüz evə düşər.

Sən də... əziz qonaq, yadında saxla,
qonaq qədəm bassa, il bolluq olur.
Biz tanış oluruq əvvəl qonaqla,
sonra bu tanışlıq qohumluq olur.

Deyirdi səsində, sözündə maraq,
Puşkin çay içirdi, qoca deyirdi.
Döşəkçə üstündə “bardaş” quraraq,
qonağa hörmətlə gülümsəyirdi.
Şairin qəlbində başqaydı həvəs,
lakin sinəsini üşüdüdü buz:
Qoca... bu qadının ad günündə bəs
Qraf nə göndərdi?..

Niyə susdunuz?!

Qocanın qaşında, kirpiyində dən,
Fikrinin diliylə nəsə deyirdi.
Mahud pencəyinin qoltuq cibindən
qəlyanın çubuğu gözə dəyirdi.
Onun oturuşu elə bil bu dəm,
Əsrlə, zamanla haqq-hesab idi.
Belə alicənab, belə möhtərəm
susmaq – yüz suala bir cavab idi.

Gəldi beyqəfildən ürəyi dilə,
ağzı ovsunluydu, sinəsi dolu.
Qrafın hədiyyə alması elə
Bizə mükafatdı bu saat, oğlum.
Bizim taleyimiz, heysiyyətimiz...

Daha ağartmadı o qəlbitəməz.
Qoca necə desin, necə, bilmədi,
qoca qonaqlardan keçə bilmədi.

Demək istəyirdi:

“Kənddə talandıq,
tale rəhm elədi, yenə dolandıq.
Qrafın hörməti qalsın özünə,
burda kül üfürür elin gözünə.
Adət-ənənəmiz qoyulub lağa,
dilimiz, dinimiz qoyulub lağa”.
Rüşvət öyrədibdi hər gələn bizə,
“hədiyyə” adıyla verək Tiflisə...

Dondu dodağında bir isti nəfəs,
“Qonaqlar yorgundu, heç yaxşı düşməz”.

Qonaqlar yatdılar,
yerlər yanbayan,
onlar tək qapı yox, ürək açdılar.
Bir gəbə nəzəri çəkdi o başdan,
yəhərin tərkinə bağlamışdılar.

O gəbə qadının bir töhfəsiydi,
barmaqlar onu da naxışlamışdı.
Bir yurdun gözəllik xəritəsiydi,
Puşkinə yadigar bağışlamışdı.

Siz şahid oldunuz, əlvida, dağlar,
bir Zümrüd quşu var burda qanadsız.
Dayandı üz-üzə iki sənətkar,
biri öz adıyla,
o biri adsız.

ŞAHZADƏ

*İran Şahzadəsi Xosrov Mirzənin şair Fəzil Xan ilə
Nizaminin qəbrini ziyarət etməsi və Peterburq səfəri*

*Vaxt çatıb,
biz yenə bir məhəbbətlə
Ünsiyyət bağlayaq, dost olaq gərək.
Olub-keçənləri mehri-ülfətlə
indi unutmağa çalışaq gərək.¹*

Sədi

(İran şahının çara göndərdiyi məktubdan)

F a z i l X a n

Budur Şeyxin məzarı,
mən dediyim o torpaq.
Burda biz, Valahəzrət,
bir az ayaq saxlayaq.
İbn Məhəmməd İlyas
İbn Yusif Nizami!
Gör necə də pozulub
məzarının nizamı!
Salam, Şeyx!
Salam, ustad!
Behişt olsun o dünyan.
Ziyarətə gəlmişik
biz İran torpağından,
Firdovsi diyarından.

¹ Tərcümə: Müəllifindir (red.).

S ə s

“Köhnə söz ustası, o tuslu şair,
söz gəlinlərini bəzədi bir-bir.
...Nizami bu sözə düzərkən gövhər,
qələmdən silindi qələm görənlər...”

Ş a h z a d ə

Qəbirdən səs gəlir... Fazil, elə bil
Torpağın dili var, daşın nəfəsi.

F a z i l X a n

Şahzadə, danışan Nizami deyil,
sizin qəlbinizdi...

qəlbin öz səsi.

Böyük şairlərin yanında hər vaxt,
insan öz qəlbini dinləyir ancaq.
Bu məzar,

Şahzadə, qalın kitabdı,
torpağa düşəli bu yeri bəzər.

Dünyada axtarıb Gəncədə tapdı
dirilik suyunu –

böyük İsgəndər.

Qılınc yox, bu qələm dadına çatdı,
öləndən sonra da onu yaşatdı.

Bir vaxt yer üzünü dolaşdı səsi,
indi beş arşınlıq yeri var... yatır.

Yer üstə yaşayır söz xəzinəsi,
yer altıda gör necə xəznədar yatır!

Şahzadə...

doğrusu, dəyişdim bu gün,
fikir ver məzardan gələn o səsə.
Söz – millət adından danışmaq üçün
şairə verilir... qalan heç kəsə.

* * *

Nədir o şırıltı, nədir o sahil,
orda yer yarılib bir dərə düşüb.
Axır Gəncə çayı.
orda elə bil,
Xəmsədən bir misra çöllərə düşüb.

Çıx Gəncə çölünə, ya Şıx düzünə,
bir ada – əbədi xatirə düşüb.
Göy göl güzgü tutub göyün üzünə,
elə bil o boyda göy – yerə düşüb.

Burda sükut yaşar, o tərəfdə səs,
kola bax – düzlərə tək bərə düşüb.
Buludlar qoynunda görünür Kəpəz, –
şairə – gör harda məqbərə düşüb.

* * *

Şahzadə diqqətlə baxdı Fazilə,
düşən başdaşını süzdü, dinmədi.
Fazil xan
düzəltmək məramı ilə
tərpətmək istədi, daş tərpənmədi.

Ağırdı, şahzadə...

Pozdu öz ömrünü o, yaza-yaza,
söz ilə yarıldı polad Bisütun.
Toza bax... başdaşı üstündə toza,
fikrim toza batdı burda büsbütün.

* * *

Karvanı saxlayıb namaz qıldılar,
Tanrı dərgahından razı qaldılar.
Arada “Bismillah”,
“Əlhəmdülillah”,
–Tiflisə çatırıq, Allaha pənah. –
Fazil nigarandı Xosrov Mirzədən,
–Şahzadə bu qədər dalgındı, nədən?

Fazil, dərk olunmur dünya, doğrudan,
Səfir də bu yolla gəldi bir zaman.
Karvanda Türkmənçay razılaşması,
sonra Peterburqda çarın imzası.
Tiflisdə Səfirin mülkü-dövləti...
Özü yaşamadı bu səadəti.

Nina – on beş yaşda ayparçasıymış,
şairlər düz deyir:
baxt da yazıymış.

F a z i l X a n

Şahzadə, sizin də azdı yaşınız,
ağıl yaşda deyil,
başdadı yalnız.

X o s r o v M i r z ə

İndi də karvanda “Şah Almaz” gedir,
Tehrandan – Piterə gizli yas gedir.
Səfir, Paskeviçin yazan əliydi,
əlbəttə, o yanıb-tökülməliydi.
Yaxın qohumuydu arvad tərəfdən,
Səfir şair idi... başqaydı ruhən.

“Tarixi sənəddi bu gündən belə,
Səfirin yazdığı bu müqavilə”.
Mənə dedilər ki, Paskeviç özü,
Şahın sarayında deyib bu sözü.
Yaqub Markaryanın nəydi niyyəti? –
Şahın xəznədarı qaçdı xəlvəti.
Səfir qaytaraydı xaini gərək,
özünün başında çaxdı bu şimşək.
Xəzinənin sirri – əslinə baxsan,
ağırdı xəzinə oğurlamaqdan.

Özü öz hökmünü yazdı elə bil,
tutsaydım, asardım mən o qəddarı.
Qarpal da qaçıbdı –
qədimdə, Fazil,
böyük İskəndərin xəzinədarı.
Tarix lənətləyir, məncə, onları.

F a z i l X a n

Şahzadə, müdrikdi hər kəlamınız,
haqdı bu yolunuz, bu məramınız.

X o s r o v M i r z ə

Çubuqla döydülər Allahyar xanı,
o qan istəyirdi, töküldü qanı.
Mənim Şah babamın yaxın qohumu,
aldı cəzasını...

qohumluq bumu?

Hələ Mirzə Məsih nə günə düşdü,
Müctəhid – ölkədən sürgünə düşdü.
Gərək biz çatdıraq Çar Nikolaya,
bizi bağışlaya,
bağışlamaya...

* * *

Bir qocanın gəlişini
görmədilər,
ona salam vermədilər.

Q o c a

Yol üstündə karvan gördüm,
karvanda bir nişan gördüm,
dedim, yəqin, qayıdıbdı
rus səfiri.

Xeyli çəkdi amma onun
bu səfəri.

Qoca baxdı vəliəhdə,
Fazil xana,
baxışdılar –
oxşamırdı nə bu ona,
nə o buna.

Gətirdiyi çiçəkləri
qoca səpdi qəbir üstə,
ləpir saldı ləpir üstə.

* * *

Fazil xan baxırdı bir diqqət ilə,
Şahzadə durmuşdu xeyli səbirsiz.

Q o c a

Oğul... hardansınız,
kimsiniz belə?
Nə mən xəbər aldım, nə siz dediniz?

F a z i l X a n

Əmi... Peterburqa səfərimiz var,
Tehrandan gəlirik bir niyyət ilə.

* * *

Qoca salam verdi, salam aldılar
Şahzadəyə layiq bir hörmət ilə.

Q o c a

Qoy, yeri gəlmişkən, bir söz deyim mən,
sözdən inciməyin siz ancaq, oğul.
Hələ bir səfirdən, bir şahzadədən
xeyir görməyibdi bu torpaq, oğul,
başqa niyyətlədi, yəqin, bu səfər?
Eh bir də... tökülən dolmayacaq ki.
Gərək xətrinizə dəyməsin... əgər
soruşsam, dava-zad olmayacaq ki?
Özüm şahidiyəm qanlı illərin,
Üz-üzə dayandı burda qoşunlar.
Qacar ordusuyla gələn fillərin
ayağı altında qaldı bu məzar.
Sonra da yeridi çar orduları,
gədalar dağıtdı bu şah məzarı.
Bizim üstümüzdən əsdi bu yellər,
nə qədər dərd yığar bu ürək, oğul.
Qəbri

gəncəlilər götürə bilər,
istəsə, lap burdan köçürə bilər,
Gəncəni haraya köçürək, oğul?
Xəmsəsi millətə şan-şöhrət olub,
Məzarı gör necə xəcalət olub.

* * *

Dərib nəfəsini deyirdi kişi,
susdurmaq olmazdı,
qoca “nəhs” idi.

Qoca bu torpağın təəssübkeşi,
qoca bu məzarın keşikçisiydi.

Q o c a

Gəldi rus səfiri buraya bir vaxt,
cavan adam idi... siz yaşda, belə.
Dedim yenə gələn səfir olacaq,
gəldim ki, görüşüm bu karvan ilə.
Mən o vaxt gördüm ki,
o, Şeyxi sevir,
bir məqam axtardım söz demək üçün.
Burda məmurlara pul verdi səfir,
bu uçuq məzarı götürmək üçün.
Dedilər şairdi... gözəl təbi var,
bir gürcü qızıyla evlənib gəlir.
Gördüm mən özüm də:
gözəl qəlbi var,
Qafqaz adamına isnişə bilir.

* * *

Susdular...

arada nə səmir, nə səs,
necə desinlər ki, səfirə əvəz –
karvanda qanhaqqı – Şah almaz gedir,
karvanda dağlardan ağır yas gedir.

Tarix dilə gəldi, burda qulaq as,
deyir; kimdən kimə o, yadigardı.
Gedir Peterburqa ən böyük almaz,
üstündə üç şahın imzası vardı.

Ş a h z a d ə

Qoca bilsəydi ki, səfir nəgahan
Tehranda qətl olub... sən mənə inan,
o, bizi burdaca daşa basardı,
bizim qəbrimizi özü qazardı.
Bir şeyə heyranam amma, doğrusu,
qocanın sözünə-söhbətinə bax.
Fazil, Azərbaycan kəndlisidi bu,
qəlbində səfirə rəğbətinə bax.
Ölümdən qorxum yox bir zərrə belə,
Yox, ölüm o qədər qorxulu deyil.
İnan ki, səfirin anası ilə
görüşmək.
ölümdən ağırdı, Fazil...

F a z i l X a n

Məncə... əl qaldırmaz Rusiya bizə,
böyük millətlərin qəlbi dar deyil.
Səfirin qətlinə gəldikdə isə,
İran... bilirsiniz... günahkar deyil.
Amma qəribədi, düzü, bu aləm,
o, Şeyxin qəbrini düzəldin demiş.
İşə bax.

bu uçuq məzarla bahəm, –
onun öz məzarı düzəlməliymiş.

Ş a h z a d ə

Nə qədər olsa da, daşdı bu almaz,
səfiri Rusiya, məncə, unutmaz.

F a z i l X a n

Şahzadə,
deyirlər tilsimdi almaz.
Onu gəzdirənə xata toxunmaz.
Deyirlər, torpağın qiyməti budur,
almazı yoxdursa,

torpaq yoxsuldur.

Nadir Şah almazı itirdi İran,
Rusiya bir şair oğlunu, inan.
Almaz da nadirdi, şair də nadir.
Biri yerdən çıxıb...

biri dəfn olur.

Bu dünya əzəldən elə belədi.
Dünyada əzəldən belə səhv olur.

* * *

Nədir qəbir üstə bu söz – bu söhbət?
Yerlərdən, göylərdən çəkilir işıq.
Şahzadə düşünür qəlbində ülfət.

Ş a h z a d ə

Fazil, biz, deyəsən, ofsunlanmışıq.
Gah məzar danışır,
gah qoca, gah biz.
Yoxsa, başa çatıb bu səfərimiz?

* * *

Fazil anladı ki, lap çoxdu sözü,
tələsmək lazımdı... vaxt az, yol uzaq.

Qocaya əl verdi Şahzadə özü,
öpdü o əlləri Fazil Xan ancaq.

Qoca fikir verdi:
Fazil gödərək,
Şahzadə qalxıbdı
təzə çinartək.
Qara qaşları var, iri gözləri
burda o gözlərin yoxdu bənzəri.
Lakin pərişandı xəyalı, huşu,
uçan başdaşına
baş əyib Fazil.
Qoca belə yozdu: bunun duruşu,
Onun da baxışı... özünün deyil.

Q o c a

Oğul, qayıdanbaş siz unutmayın,
mənim xahişimi ucuz tutmayın.
Səfirə deyin ki, durur o məzar,
qoca da Gəncədə gözləyir onu.
Siz deyin,
desəniz, özü tanıyar,
gələndə, qoy burdan salsın yolunu.
Deyin ki, bir qoca gözləyir onu...

* * *

Səfərləri
əvvəl-axır
Tiflisdəydi.

Xosrov Mirzə
şahın əziz
nəvəsiydi.

Tiflisdə
nə deyirdisə,
şahın gizli
tövbəsiydi.

Paskeviçə
hədiyyələr,—
bu da şəxsi
töhfəsiydi.

Bu yolüstü
üzürxahlıq,—
səfirə
qanəvəsiydi.

* * *

Moskvaya çatan kimi,
həmin səhər üzr istəyib
baş əydilər,
bir qapıda
xəcalətlə.
Bədbəxt qadın donub qaldı
bir heyrətlə.

Acısını, ağrısını
indi duydu bu həyatın.
Bir az əvvəl xoşbəxt ikən,
bir az sonra bədbəxt qadın.
Dünən səfir anasıykən,
bu gün tabut yiyəsiydi,
bu gün qara geyəsiydi,
bu gün ağı deyəsiydi.

Nitqi batdı beyqəfildən,
dodağından qan axdı, qan.
Belə sükut görməmişdi
nə Şahzadə,
nə Fazil Xan.

Ş a h z a d ə

Divan tutdu tale sizə,
gəlmişik ki, şəriki olaq
biz ən ağır qəminizə.
Bir ölkənin elçisi biz,
dili bizim,
ölü ikən diri odur,
diri ikən ölü bizim
oğlunuzun əvəzinə.
Atın bizi
aslanların, pələnglərin
qəfəsinə.

* * *

Şahzadənin xahişinə
Hay verəndi bir məmləkət.
Bədbəxt qadın susdu fəqət,
Ürəyini isitmədi sözü yadın.
Bu, əbədi bir fəryadın.

F a z i l X a n

Ağlamışınq,
göz yaşını
bu yollarda itirmişik.

Gözümüzü qurutmuşuq,
gətirmişik.
Girov gələn
Şahzadədi,
Qərarınız... xanım... nədi.

* * *

Fazil elə düşündü ki,
qadın indi bağıracaq,
imdadına çağıracaq
Rusiyanı.
Saç yolacaq,
üz cıracaq,
ağlayacaq,
hıçqıracaq.
Asacaqlar lap bu gecə.
Rusiyada öləcəklər
Rusiyadan xəbərsizcə.
Nə İranda biləcəklər,
nə Təbrizdə, nə Tehranda
biləcəklər.
Lakin onlar
mat qaldılar.
Nə Rusiya bir söz dedi,
nə anası.
Qədim İran şahlarının
şah almazı
bəzəyəcək indi qızıl
taxtı-tacı.
Daha çarın
səfirə nə ehtiyacı...

Baxışdılar Şahzadəylə,
vaxt az idi, qısa idi.
Qucaqlayıb ağlayardı
ikisi də
bir az məqam olsa idi.
Bədbəxt qadın
bu baxışı gördü ancaq.
Aman, Allah!
Xatırladı dözülməz bir
ağrı ilə:
o da belə baxışmışdı
son məqamda
səfir gedən oğlu ilə.
Onun qəmli gözlərini
xatırladı:
“Ürək getmir, getmir, ana,
o cəhalət yuvasına...” –
sözlərini xatırladı.
“Get, – dedi, – Get.
Bəs vəzifən, səfir adın..–
Bir az şöhrət istəyirmiş,
yəqin, o vaxt
bədbəxt qadın.
Məğrur tutdu qamətini,
fəqət yenə duman aldı,
çisək örtüdü surətini.
O, batindən uçulurdu,
tökülürdü,
kərpic-kərpic sökülürdü.

Qurudular ayaq üstə
səhər-səhər, –
o üç nəfər,
uçuq evin sütununa
bənzədilər.
Ürəkləri bürüdü çən.
Gəncədə yol gözləyirdi
Qoca hələ, –
o, sifariş göndərmişdi
Şahzadədən.

ELÇİ¹

*Peterburq. İran şahının göndərdiyi
şəxsi məktub və Şahzadə Xosrov Mirzənin
Rusiya imperatoru ilə görüşü*

*Vaxt çatıb,
biz yenə bir məhəbbətlə
ünsiyyət bağlayaq, dost olaq gərək.
Olub-keçənləri mehri-ülfətlə
indi unutmağa çalışaq gərək.*

Sədi

Xosrov Mirzə cavanıydı,
aşıb-daşırdı.
Nikolayın qəbuluna
hazırlaşırdı.
O sarayın bu saraya
şah elçisiydi,
gətirdiyi “Şah Almaz” da
qanəvəziydi.
Şahzadənin hər addımı
ölçülməliydi,
Xoş məramla dediyi söz
xoş gəlməliydi.
Təbrizin də, Tehranın da
tapşırığıydı.
Ölənin də, qalanın da
tapşırığıydı.
Şirazinin sözlərini
əzbərləyirdi.

¹ İran şahının çara göndərdiyi məktubdan (Tərcümə müəllifindir (red.))

Söz ağzında üşüyürdü,
o, tər-lə-yirdi.
Məsuliyyət özü də bir
qabiliyyət-di,
Mən dediyim məsuliyyət –
səmimiyyət-di.
O da bəlkə süddən gəlir,
sümükdən gəlir? –
Haqdan gələn nə gördümsə,
ürəkdən gəlir.
Ağıl-kamal sahibiydi –
Allah vergisi,
O Tehranı xatırlatdı,
bir də Təbrizi.
“Şah dedi ki,
üzümüzün
xəcalət təri,
ancaq üzr istəməklə
yuyula bilər...”

Şahzadənin üzündəydi
Çarın nəzəri,
Başqaları
tamaşaya
tökülmüşdülər.
Şahın şəxsi məktubunu
şahanə verdi,
Şahdan Çara nə gətirdi,
daha nə verdi?
Onu tarix kitabları
sadalayıbdı.

Tarix deyir; Şah talanıb,
Çar talayıbdı.
Türkmənçayın xərclərinə
bərabər olub,
tarix deyir; Fətəli Şah
birtəhər olub.
Qəzəbini gizlətməyib
Abbas Mirzədən.
“İrəvanı, Naxçıvanı
itirdi nədən?
Paskeviçin qoşunları
doldu Təbrizə?
Səfir onda yaxın idi,
dost idi bizə?..”

İmperator məmnunuydu
indi bir qədər, –
Peterburqa Şahzadəni
göndərmişdilər.
Sevilirdi o şəhərə
gəldiyi gündən,
Çar razıydı, Şahənşahın
bu seçimindən.
Bir xanım da ağ əlində
büllur bir eynək,
sağ gözünə, sol gözünə
tutub baxırdı.
O gözlərin sellərinə
düşüb axırdı,
Allah, Allah, Xosrov Mirzə
gözə gələcək.

Şahzadənin sözlərinə
məhəl qoyan yox,
o gözləri görən çoxdu,
baxıb doyan yox.
Xanımların təbəssümü
çiçəklənirdi,
Şahzadə də danışdıqca
fərhlənirdi.
Faciənin alt qatını
varaqlayırdı,
Səfirin son saatını
varaqlayırdı.
Dünən yaddan çıxanları
yada salırdı,
o, sarayı suya çəkir,
oda salırdı.
Tükənmirdi Şahzadənin
sözü-söhbəti,
Çar aradan götürmüşdü
bu ədavəti.
Yaşıllentli brilyant da
bağışladı Çar,
Peterburqdan Şahzadəyə
qalsın yadigar.
Şah qoşunu Çar qoşunu
üz-üzəydilər.
Şah da, Çar da gecikərdi,
tələssəydilər.
Bir top dinsə, çətin olur
ağzını yummaq.
Dünənə dön,
Bu günü gör,
Sabaha düz bax.

MƏHƏBBƏT

Ərzrum dağında azərbaycanlı əsgərlərlə Puşkinin söhbəti, şairin səfərdən yarımçıq qayıtməsi

*Ərzrumun gədiyinə varanda,
onda gördüm birər-birər qar gəlir.
Dedim, oğul, gəl qayıdaq bu yoldan,
Xan oğludu, gördüm ona ar gəlir.*

“Əsli və Kərəm” dastanından

“Я помню чудное мгновение”.

A.S.Puşkin

Bir çadıra yığışmışdı
od baxışlar,
Qara qaşlar,
qara bığlar.
Puşkin dedi, ay uşaqlar,
bir hekayət deyən mənə,
ya bir dastan,
sizin Qafqaz həyatından.
Poruçikin coşdu qanı,
dedi, – şair, mən danışım
sən dediyin o dastanı.

* * *

...Qar dizindən,
qəm gözündən
gəldi Kərəm,
dədə Kərəm.

Əsli deyib harayladı
o, yol boyu.
Ərzrumda Əsli dedi
bütün aləm.
Bir gözəlin
adıydı bu.
Qızıl üzük barmağında,
gümüş kəmər belindəydi.
Xan Kərəmin səfil adı
Xan Əslinin dilindəydi.
Saçlarının cığaları
sırğasıydı – tərənirdi,
Kərəm görüb dərdlənirdi,
keşiş görüb deyinirdi,
keşiş qara geyinirdi.
Qaçırdırdı el-el qızı,
çərlədirdi gözəl qızı.
Yalvarırdı tanıyanlar,
eşidənlər... ona qərəz, –
versin qızı.
O vermirdi, o nataraz!
Xan oğluydu əvvəl Kərəm,
sonra əsl divanəydi.
Dünyada bir Əsli vardı,
qalan nə var, biganəydi.
Hər görüşü bir ayrılıq,
hər sevinci bir qəm idi.
Kərəm, dədə Kərəm idi.
Əsli deyir Kərəm bir də,
qaya uçur bu haraya.
Sən demə, qar qayasıymış
uçan qaya.

Ərzuma yağan o qar,
İki arıq çiyin üstə
tutur qərar.
Əvvəl keşiş, indi də qış.
Kərəm onda deyirlər ki,
bu dağlara qarğayıbmış.
Deyibmiş ki, nə yaz gəlsin,
nə gün doğsun görüm sənə.
Nə çiçəyin, gülün bitsin,
neyləmişdi Kərəm sənə?!
Əsli deyib qar altında
dayandıqca,
deyirlər ki, qar əriyib –
Əsli deyib o yandıqca.
Qara saçla qara batan,
ağ saç ilə çıxıb sonra
qar altından.
Eh, tanınmaz olub Kərəm,
nə o özü, nə o səsi.
Əsli görüb tanımayıb
“Əsli!” deyib gələn kəsi.
Qara keşiş,
həkim imiş,
bir zay həkim.
Kərəm deyir bir dişim var,
bərk ağrıyır, çək, ay həkim.
Keşiş çəkir,
Kərəm deyir ufuldayıb:
Ağrıyan diş qaldı, həkim,
ayrısını çəkdin, hayıf...

Əsli birdən tanıyır ki,
 bu, Kərəmdı,
 Kərəm indi yarı sevinc,
 yarı qəmdı.
 Gəlib tapıb onu bu gün.
 Dışlərini çəkdirirmiş
 Xan Əsliyə baxmaq üçün.

Qışqırır ki, dayan, ata!
sən neylədin, aman, ata!
Otuz iki dişini də
çəkdi, ata!
Ürəyimi sökdün, ata.
Dayan, dayan görüm, ata!
bu Kərəmdə, Kərəm. ata!

* * *

Puşkini bərk tutdu Kərəm söhbəti,
qıvrım saçlarında əli dolaşdı.
Şair “Əsli”, – dedi,
“Kərəm”, – söylədi,
bizim dilimizdə dili dolaşdı.

P u ş k i n

Hər kəsin qəlbində bir qəm var, demək,
kim deyir ürəkdə duman, sis olmur.
Harda məhəbbət var – Kərəm var, demək,
Kərəm də – dünyada Əslisiz olmur.
Məhəbbət insana təzə ad verir,
sevənlər həmişə ikiadlıdı.

* * *

Kəlamı duzluydu, söhbəti qısa,
özü dünyagörmüş bir loğman kimi.
Elçi getməliydi bir də o qıza,
Şair, Ərzrumdan qayıdan kimi.

262

Hələ “Soçinitel”¹

ad qoymuşdular,
sevən ürəyinə od qoymuşdular.

P u ş k i n

Poruçik, təşəkkür bu söhbət üçün,
bütün sevənlərin birdi adəti.

P o r u ç i k

Yəqin, Aleksandr Sergeyeviçin
ürəyindən oldu Kərəm söhbəti.
Əyilib mayora dedi astadan,
poruçik ayağa qalxdı sonradan.
Bir çinar ucaldı elə bil bu dəm,
Ərzrum dağında bitdi o yerdən.
O surət,

o kürək,

o boy,

o görkəm

Puşkinə dağ kimi göründü birdən.

P u ş k i n

Məncə,

göz önündə durmaq şərt deyil,
gərək bir an olsun göz görmək üçün.
Gözəlsən, poruçik... sən də elə bil
dünyaya gəlibsən sevlmək üçün.
Sən girmə döyüşə... qulaq as mənə,
uyuşmur bu tufəng, bu üz, bu xəncər.

¹ Deyilənə görə o dövrdə Rusiyada şairə – söz uyduran kimi baxır və qız vermirdilər (*müəllif*).

Bilirəm, əzrail sənə toxunmaz,
səngərdə bu hüsnün hayıfıdı, itər.
Bu da məhəbbətədi,
 toplar dinəndə
dil bilir, söz qanır məgər o güllə?
Sənə dəyməsə də, sənə sinəndə
Kərəmə, Əsliyə dəyər o güllə.

P o r u ç i k

Onda, əziz şair, “Kərəmi” üstə,
mən bir hava çalım, siz qulaq asın.
Qəlbi var,
 ruhu var,
 dili var sazın,
danışsın ürəyin bu qəmi üstə.

P u ş k i n

Kimin ürəyində bir duyğu varsa,
deməz ürək səsi ötəri sədi.
Məhəbbət dünyada yetim qalarsa,
Bir qəlbin ağrısı bir əsrə bədi.

* * *

Cavan poruçikin yol çəkdi gözü,
Puşkinin üstünə gətirdi sözü:

P o r u ç i k

Şair, eşitdik ki, tələsirsiniz,
yəqin, bu yollarda lap bezirsiniz?

P u ş k i n

Qafqazlı cavanlar, hünərvərsiniz,
sizin gülüşlərdi Qafqaz nəğməsi.
hərəniz ayrıca bir əsərsiniz, –
bu epopeyanın doğma hissəsi.
Sizin – mən gördüyüm şücaətiniz,
sizin mərdliyiniz, ya adətiniz
hələ rus şerində vəsf edilməyib,
bilməyən eşidib, bilən “bilməyib”.
Yox, məni Paskeviç başa düşmədi,
qayıt, Rusiyaya lazımsan dedi.
Yarımçıq qayıtardı bu səfərimdən,
onun qoltuğunda necə qalım mən?
Başqa bir zabıt də bir az ərkyana,
yerdən sual verdi tələsik ona;
–Şair, qənim olsun sizin cəddiniz,
amma əyninizi dəyişmədiniz?
Gələndən; at üstə,
şlyapa başda,
yapıncı çiyində,
bu dağda-daşda.
Zabıtə, saldata oxşamadınız,
yox, yox... bəs eləyir şair adınız.

P u ş k i n

Niyə?
Əvəzimə saldatlar geyir,
mənə “Xristian keşişi” deyir.
O gün bir yaralı türk çağırırdı,
səngərdə qalmışdı, gördüm ağırdı.

Elə bilibdi ki, həkiməm, nəyəm,
məni göndəriblər, kömək eləyəm.
Sizin könüllülər sıxılırdılar,
bilmədim, onların dilmancı varmı?
Türklər yanırdılar-yaxılırdılar,
“Qardaş da qardaşa əl qaldırmı?”

Əsir türk Paşası başqa söz dedi,
məne Tanrısından ömür istədi.
Əvvəl kimliyimlə maraqlanırdı,
sonra kitab kimi varaqılanırdı;
“Şairlə hər görüş – bir səadətə,
amma səadətə özü həsrətədi.
Əsl dərvişdilər – yersiz, vətənsiz.
Bəs onda biz kimik?
Bədbəxt bəndəniz?
Rütbədən ötəri...

ya bir ad üçün,
dəridən-qabıqdan çıxırıq hər gün.
Ən böyük hakimlə eynidi şair,
hamı, görən kimi ona baş əyir”.
Qaldı Haqqı Paşa mənim yadımda,
fikri azadıydı,
əsir olsa da...

Puşkin poruçiki sevdi ürəkdən,
şair bilmədi ki, ona nə desin.
Şeir həsr elədi – sözü ipəkdən,
yarpağa бүkdü ki, özünə versin.
“Döyüş şöhrətinin əsiri olma,
sən ey cavan oğlan, yanma bu ruhla.

qanlı döyüşlərə gedib atılma,
“Qarabağ”¹ dediyin qaraguruhla.

“Ölüm yaxalamaz bilirəm səni,
demə, bu qismətdi, mən nə bilirəm.
Əzrail görəcək gözəlliyini,
aman verəcəkdi, sənə bilirəm.
Amma mən qorxuram, – bir şeydi qorxum,
döyüşlər zamanı itə arada;
sənin gözəlliyin, ya məğrurluğun,
itə mən gördüyüm abır-həya da”.²

* * *

Abbasqulu bəyi kimsə səslədi,
bir qadın gəlirdi, yerində sirr.
Poruçik dedi ki, yəqin, Əslidi,
Kərəmin səsini eşidib gəlir.

Qadının üzündə payız çisəyi,
gözünün yanları qırışiq idi.
Çiyninə düşmüşdü qara örpəyi, –
saçı da – fıkritək qarışiq idi.
Lakin vüqarını o heç əymədi,
Dayandı bu ismət mücəssəməsi.
– Abbasqulu Ağa...

bircə söz dedi,
əlüstü tanıdı mayor o səsi.

¹ Qarabağ” polku nəzərdə tutulur (müəllif).

² Tərcümə müəllifindir (red.).

A b b a s q u l u A ğ a

Belə, xeyir ola... siz buralara?..
Qadın cavab verdi təmkinli, məğrur:

Q a d ı n

Qocanın meydini gəldim aparım,
Paskeviç bir kəsi yaxına qoymur.
Belə baxmayaydı o, bizə gərək,
bizdə də ürək var, ürəkdə hiss var.
Kənddən götürülsün cənazə gərək,
yerdən çıxmamışıq,
adətimiz var.

* * *

Hər şey aydın oldu mayora artıq,
qoca cəbhələrdə ölübmüş... yazıq.
Amma o, hər sözdən birtəhər oldu,
sıxdı bir tərəfdən – namus, ar onu,
o biri tərəfdən –

paqonlar onu,
ağ üzü dəyişib boz mərmər oldu.
Soyudu buz kimi o üz, o alın,
bir an elə bildi göydən qar tökür.
Xüsusi əmriylə Feldmarşalın
neçə çin alıbdı, neçə təşəkkür.
İstəyir xətrini o zati-ali,
bir süfrə başında çörək yeyibdi.
Abbasqulu bəyə

Qrafın dili
daima “hə” deyib,
“yox” deməyibdi.

Elə bil kiçildi, daraldı aləm,
bir başqa don geydi gözündə cəbhə.
Qadın bir tərəfdə dayandı bu dəm,
o biri tərəfdə –

Qraf, vəzifə.

Bir xalqın dilmancı, tərcüməçisi
qadının önündə susdu biranlıq.
Gəldi qulağına qocanın səsi,
yenə o gülər üz, o mehribanlıq.
“Abbasqulu Ağa öz balamızıdı,
onun hər gəlişi bayramımızdı.
Sən də... əziz qonaq, yadında saxla,
qonaq qədəm bassa, il bolluq olur.
Biz tanış oluruq əvvəl qonaqla,
sonra bu tanışlıq, qohumluq olur...”

Q a d ı n

Ona çatdırın ki, hələ bir kəsin
Heç vaxt getməmişəm ayağına mən.
Məni başa düşmür...

başə düşməsin,
gəlmişəm qocamın sorağına mən.

O kənd gəlişimi bilsəydi əgər,
tökülüb qoymazdı,

ağırdı bu yol.

Məni bu çöllərə – bu qara xəbər
özümdən xəbərsiz gətirib, oğul!
Gəlmişəm qocamın düşüb izinə,
bizim dərdimizə o, bələd deyil.

Ölən igidlərin xatirəsinə
ona çatdırın ki,
bu, hörmət deyil...

Dolaşdı üzündə bir xəfif kədər,
gizlicə üşüdü qəlbi bu ara.
Bəli – ad veriblər, rütbə veriblər,
hüquq verməyiblər fəqət mayora.
Meyidi istəsə gedib Qrafdan,
indi “hə” deyərmi Ali Komandan?
Türkün tərəfinə keçibmə qoca,
xahiş eləmək də müşkül olacaq.
Amma Zümrüd quşu təkid eləyir,
qocanın meyidi mənimdir, – deyir.
Onun nəzərində haqlıydı qoca,
çünki türk oğlunun oğluydu qoca.
Gözündən oxundu verdiyi qərar,
alışdı, tutuşdu, odlandı mayor.
Çiynindən aşağı basdı paqonlar,
çiynindən yüksəkdə dayandı mayor.

A b b a s q u l u A ğ a

Xahiş edəcəyəm, anam, mən özüm...
Qraf Paskeviçə
mənim bu sözüüm...

Gərək...

P u ş k i n

– Zümrüd quşu! –
Qadın tanıdı,
yadından çıxsə da Puşkinin adı.

Şair olduğunu bilirdi ancaq,
bir də bilirdi ki, şair qərribdi.
Puşkin – eşidəndə – ölübdü qoca,
Qraf da

 xahişi rədd eləyibdi,
çıxartdı başından şlyapasını,
dağlarda qocanın tutdu yasını.
Abbasqulu Ağa əydi başını,
görmədi qadının o, göz yaşını.
Asta deyindi ki, bu necə işdi?
dünya necə döndü, necə dəyişdi?
Nə vaxt apardılar, xəbər bilmədik?
necə gəldi-getdi əsgər... bilmədik?

* * *

Qadın da susurdu dözüb bu dağa,
susurdu qəlbinin dərdi-səriylə.
Ərli günlərində gələn qonağa
baxırdı, dul qadın nəzərləriylə.
Yox, daha bu günlər
 o günlər deyil,
bunları deməyə dil istəyirdi.
O, hələ bilmirdi meyit – ər deyil,
Qrafa od verib, kül istəyirdi.

Qadının birinci zərifliyi – ər!
Zəriflik itirir ər itirənlər.
Qadının birinci taleyidi ər,
bəxtini itirir ər itirənlər.
Qadının qadınlıq ləyaqəti – ər!
Qadınlıq itirir ər itirənlər.

Soyuyur ev-eşik, buz olur yataq,
qadın yetim qalır uşaqdan qabaq.
Dul qalmaq – yetimlik nişanəsiymiş
ər – qadın ömrünün kaşanəsiymiş.

* * *

Çadıra gəldilər,
çadır-çadırdı,
Çadır – budaq üstə payıza qalan
nəhəng bir yuvanı xatırladırdı.
Əsgər əlləriydi onu yaradan.
Qüllələr itirdi göyün qatında,
dibi – axşam idi,
zirvəsi – səhər.

Çadır ucalırdı qaya altında,
bu da bir “zirvəydi” gizlətməşdilər.
Nə duman tuturdu onu, nə də çən,
Güney tərəfiydi çadır bu yerin.
Paskeviç gördü ki,
Puşkindi gələn,
özü qabağına çıxdı şairin.
Görüb mayoru da, baxdı zənd ilə,
qadında cəmləşdi fikri, diqqəti.
Çadıra apardı nəzakət ilə,
amma başqa səmtə çəkdi söhbəti.

P a s k e v i ç

Cəbhədən uzaqda dolaşın barı,
cənab Aleksandr Sergeyeviç, siz.
Gedir sıramızdan rus oğulları,
ən yaxşı, sıravı zabitlərimiz.

Sizə rəhmim gəlir...
cəbhə-cəbhədir...
bizə gərəksiniz –
cəmiyyət, vətən...
Qədim türk qılıncı – bu, hədiyyədir,
amma... gedəsiniz gərək cəbhədən.

Şair açıq dedi öz niyyətini,
tabutun yerini xəbər aldı o.
Bir qadın qəlbinin əziyyətini
Qrafa sadəcə başa saldı o.

Burda ikiləşdi Rusiya bir an,
Üz-üzə dayandı hökm, fəzilət.
Qraf – rus çarının dedi adından,
Puşkin – rus xalqının adından, fəqət.

P a s k e v i ç

Şair, inanmayın siz dağlılara,
doğma cilidində yad olur onlar.
Dinləri eynidir...
düşəndə dara,
səngərdən səngərə atılır onlar.
Qoca Türkiyəyə qaçmaq istəyib,
səngərdən qalxanda o üsyan deyib.
Bir saldat vurubdu onu arxadan,
gərək... sürgün olsun evi auldan!
Qaçaqqlar qaçırdıb həməni meyidi,
nə konvoy¹ görübdü...
nə mən... meyidi.

¹Konvoy – gözətçilər (red.).

Çarın siyasəti hakim dilində,
Qrafın önündə şair çaşırdı.
Ərzrum dağının qarlı belində
cavanlar döyüşə hazırlaşdı.
Onların qəlbində – dostluq, sədaqət,
soyuq baxışlardan bulanmırdılar.
Bunların qəlbində – şübhə, xəyanət,
Ölümə gedənə inanmırdılar.
Evdən at belində çıxan oğullar,
boynu vəznəlilər, bığıburmalar
evə dönürdülər tabut içində,
şimşəklər sönmürdü bulud içində.

P u ş k i n

Çox sürdüm atımı dərədə, düzdə,
Qafqaz – qız hüsnüdür, mənəcə, həyatın.
O ölən qocaynan ad gününüzdə
xalı göndəribdi sizə bu qadın.
Neyləsin davada əri ölübdü,
siz qubar qoydunuz bu qubar üstə.
Qafqaz – bu əllərlə köçürülübdü
saçaqlı, qotazlı xalılar üstə.

Qəlbi yuvasıdır sözün, sənətin,
onun da hissi var, o da bəşərdi.
Sahibi olsaydı bu cür xilqətin,
adı tanınardı, dahiləşərdi.
“Kərəm” dastanını dedilər bu gün,
gördüm, bu torpaqda məhəbbət nədir.
Ərzruma gəlib bir tabut üçün
Müsəlman qadını –
bu, möcüzədir.

Kərəm Xan Əslinin,
qadın – ərinin
gəzir sorağında dünyası yaslı.
Qafqazın bu iki şah əsərinin
əfsanə hansıdır,
həqiqət hansı?!

Basdırmaq istəyir öz adətində,
Qrafın əlində bu heç nə deyil.
Adət – bir millətin məişətində
yüz il yaşayırsa,
o köhnə deyil.

Dünyada o millət millət olur ki,
gözünə düz baxır hər həqiqətin.
Dünyada o millət bədbəxt olur ki,
gülür adətinə başqa millətin.

* * *

“Təlesiz qadınlar...”

dedi üç kərə:
əsdı ürəyində payız küləyi.
Sənət meydanından birbaş Sibirə
aylarla yol getdi rus gözəlləri.
Qadınlar ərլərin tutdu əlindən,
göydə günəş oldu, yerdə iz oldu.
Ərlər – Rusiyanın taleyi ikən,
qadınlar dul qaldı, –
təlesiz oldu.

P u ş k i n

Mən çörək kəsmişəm o evdə, hökmən,
Qocanın dəfninə getməliyəm mən.

* * *

Qadın öz-özünə fıkırləşirdi,
Puşkin yanında idi məğrur, mötəbər.
Dil ayrı, din ayrı,
qəlb birləşirdi,
qəlbin ağrısını qəlb duya bilər!
Məhəbbət bəslədi ürək bu ada,
əzizlər yerinə qoyuldu şair.
Cənazə çiynində,
mayor yanında –
xalıya beləcə həkk oldu şair.

Xalının Tiflisə çatdı xəbəri,
deyirlər, bir atlı gəldi o evə,
deyirlər, peşiman qayıtdı geri,
Qraf məğlub oldu ikinci dəfə.

Adsız sənətkarın adlı əsəri,
rəngiydi çəmənin,
gülün,
çiçəyin.
Puşkin – sevinciydi,
qoca – kədəri,
iki qütbü idi bu bir ürəyin.

O ürək birləşdi o əllər ilə,
qocanı torpağa dəfn eləmədi:
xalıya köçürdü ilmələr ilə,
şairin çiynində qaldı əbədi.

Qocanın qəbrini çəkmişdi şair,
torpağı torpağa bükmüşdü şair.
“Vəhşi nəvələrə –
yazdı sənətkar: –
vəhşi babalardan kiçik yadigar”.

GÜLLƏ

*Bakıxanovun Puşkinin ölüm xəbərini eşidib
Tiflisə yola düşməsi*

*“Eh, indi o günlər uzaqdır, uzaq,
o zaman tanıdın sən məni, Qafqaz!
Müqəddəs goynuna sığındım o vaxt,
o əziz günləri unutmaq olmaz.
Vuruldum hüsnünə
o vaxt ürəkdən,
məni təmtəraqla qarşıladın sən”.*¹

A.Puşkin

Yol boyu hüznü fıkırləşirdi,
bir cığır kəsirdi yolu yarıda.
Qabaqda bir izə
iz birləşirdi,
İldırım vurmuşdu bir çinarı da.

Hardasa nə vaxtdan ocaq yanırdı,
bulud əyilmişdi qarağat üstə.
Gedirdi, getdikcə yol uzanırdı,
Fikri piyadaydı, özü at üstə.

Yaxşı bələd idi bu yola-izə,
Harda pıçıltı var, harda hənirti.
Güzarı düşmürdü çoxdan Tiflisə,
kənddə, ehtiyatda şöhrətlənirdi.

¹ Tərcümə müəllifindir (red.).

Qədim kitablardan, təzkirələrdən
xəbərlər verirdi təzə, maraqlı.
Şeirlər yazırdı oturub hərdən,
Ürəyi insana, həyata bağlı.

Fikirlər beynini narahat edir,
bəzən buz üstünə od ələnirdi.
Gedib rəiyyətlə zarafat edir,
qayıdıb evində kədərlənirdi.

Ürəkdən su içir əqidə, məslək,
onun mənzilinə yol kəsə gəlir.
Bəzən baş qaldırır sinədə ürək,
Ağılla,
şüurla
üz-üzə gəlir.

Gedirdi, öyrənsin nəydi bu xəbər,
duyan bir ürəyin günahı nəydi.
Puşkini dueldə öldürmüşdülər, –
zamanın ən ağır faciəsiydi.

B a k i x a n o v

Mənalar yağırdı mavi gözündən,
Deyib-danışmağa sözü çox idi.
O, qələm götürüb yazdığı gündən
duələ çıxmışdı, görən yox idi.

İnsanın həyatı müvəqqətiydi,
amma bu dünyada söz əbədidir.
Bəzən
tunc heykəli zaman uçurur,
sözdən tökülürsə, o heykəl durur.

Yanır bir bədəndə ürək min oda,
öyüd, nəsihəti eşitmir ürək.
Şöhrət olan yerdə namərd pusquda
ya bir böhtan durur,
ya güllə,
mütləq.

Şair bir millətin fikri, ağlıdı,
baş kimi çiyində dursun o gərək.
Şair – məmləkətin ağsaqqalıdı,
şair məmləkətin oğludu, demək.

Dünyada başqadı dünyası onun,
fikrin sorağında o, yalqız qalır.
Şairdi dilmancı hissin, duyğunun,
bəzən o hiss kimi izahsız qalır.

Bir qəlbin bir elə gətirdiyini
yüz qələm sahibi gətirməmişdi.
Rusiya – gülləylə itirdiyini
toplar döyüşündə itirməmişdi.
Sənətə nə hakim, nə sərhəd olur,
bir qəlbin səsini yüz qəlb yayanda.
Millət – vətəninə nabeləd olur,
öz böyük oğlunu
tanımayanda.

Dondu nəfəsində odlu nəğmələr,
yüz sinə dağladı şair möhnəti.
Ondan məzar qaldı –
öz boyu qədər,
bir də – Rusiyanın şeir şöhrəti.

* * *

Beləcə gedirdi,
gözündə fikir,
dost yasa batmışdı, düşmənlər gülürdü.
Hələ Lermontovun yazdığı şeir
isti otaqlarda köçürülürdü.

Sönən bir ürəklə yanan bir ürək
Od-alov səpirdi ağıza, dilə.
Şeir qışqırırdı qisas deyərək,
şeri köçürənlər susurdu hələ.

Susurdu məddahlar, natiqfasonlar,
rütbə sahibləri susurdu hələ.
Təriflər deyirdi şairə onlar,
Vətənin, millətin, xalqın diliylə.

Baş tutdu kiminsə məkri, hiyləsi,
bədbəxt bir xəbərə büründü səhər.
Senat meydanında ölməyən kəsi,
bir başqa meydanda qətl elədilər.

Üzünə dəydikcə dağların yeli,
sinə dəftərini varaqlayırdı.
Neçə gecəydi ki, Mirzə Fətəli
Tiflisdə şairə yas saxlayırdı.

Kim isə çağırırdı onu, deyəsən,
Puşkinin səsini eşitdi bu dəm.

P u ş k i n

Cənab Bakıxanov,
sən düz deyirsən,
mən öz ilhamımla ölməyəcəyəm.
Bizimdir yer üstə böyük gələcək,
sözümü, sirrimi o duyacaqdı.
Məni kalmıklardan tunquslaradək,
hər kəs öz dilində oxuyacaqdı.

Bayaq bir söz dedin... yanırıq oda,
Öyüd-nəsihəti eşitmir ürək.
Şöhrət olan yerdə namərd pusquda
ya bir böhtan durur,
ya güllə...
mütləq.

Dünyada bir axşam, bir də səhər var,
yaşadım ömrümün ilk səhərini.
Dünyada həmişə
salyerilər var,
qoruyun istedad sahiblərini.

Eşitdim bayaqkı sözünü də, bil,
sevdim mən Qafqazı,
yandım bu oda.
Qafqaz, düz deyirsən, qaya, daş deyil,
Qafqaz beşik oldu ilhamıma da.

Mən gördüm,
Bayrona qismət olmadı,
kəsdi Afinada yolunu qəza.
Gəlmək istəyirdi o söz ustadı
əvvəlcə İrana, sonra Qafqaza.

Sən də Rusiyanı gəzdin, dolaşdın,
sənin də qəmin var, gözün deyirdi.
Anamın dilindən düşmürdü adın,
elə hər məclisdə tərifləyirdi.

Elə bil sən əsər qəhrəmanıydın,
eh, nələr yazırdı bacım, eh, nələr.
Mənə əziz idi o məktub, inan,
mənim Tatyana'nın məktubu qədər.

Vuruldu qəlbinə həddən ziyada,
amma tutuldum da bir niyyətindən.
Eşitdim,

Xarici Komissiyada
qulluq axtarmısan, ora getmə sən.

Zahirən xoş idi Peterburq sənə,
yaxşı ki qayıtdın doğma diyara.
Mən nifrət elədim dövlət işinə,
eh, vəzifə hara, şairlik hara!

Şair azad yazıb-yaratmalıdı,
şair ilhamını oyatmalıdı.
Şair çərçivələr küncünə sığmaz,
o böyümək üçün boy atmalıdı.

Çar məni “unutmadı”,
kəndə çatdı sədası.

Bir gün də –

karetası!

Məni qəbul elədi,
bir az məşğul elədi,
bir az da “qul” elədi.

“Bundan sonra nə yazsan,
mənə yollayacaqsan.
Senzorun mənəm daha...”
Düşündüm nə qəm, daha?
Nikolay Pavloviçin¹
xüsusi “qayğısıydı”,
özü oxuyasıydı,
məni qoruyasıydı.
Kimdən? –
əlbəttə, məndən.
Daha kim nə deyəcək
əlahəzrətə məndən?
Gəlsə, ilham pərisi,
icazə almalıydım,
ya cəza almalıydım.
Ovidiyn həyatı!²
Avqustun³ “zarafatı”.
Məni üzdən tanıyan
içdən görmək istədi,
mənə gülmək istədi.
Əsər verdim, nəhayət,
oxusun əlahəzrət.
Geri qayıtdı fəqət.
Get, özün oxu, dedi,
bu da bir oyun idi?
Bəli, “Boris Qodunov”, –
oxudum birnəfəsə.

¹Nikolay Pavloviç Romanov – Çar Rusiyasının imperatoru (red.).

²Publiy Ovidiy Nazon – Qədim Roma şairi. Dunay sahillərinə sürgün edilmiş, orada da ölmüşdür. b.e. 17-ci əsri (red.).

³ Oktavian Avgust – Qədim Roma imperatoru (red.).

“Ay da Puşkin,
sukin sım...” –
özüm ayıldım səsə,
uçurdum gizlicə mən.
“İlahi, nə gözüldü,
mən yazmışam?
Necə?..
Mən?!.”
Buydu mənim həyatım,
gör nəyi xatırladım?
“...Xristianin kimi öl,
rəhm eləsin qoy Allah.
Evindən, ailəndən
nigaran getmə ancaq
Mən özüm...”
yəni özü
onları saxlayacaq.
Jukovski¹ gətirdi
bu xəbəri son anda, –
canımı tapşıranda...

O dünya saxtadı, bu dünya səssiz,
uzaqdı xəbərçi, satqın səsindən.
Nəhayət, qurtardım;
murdar, natəmiz,
yaltaq ziyalılar əhatəsindən.

Bir vaxt Odessada düzü, nagahan,
sinəmə sığmayan bir dilək üçün, –
qaçmaq istəyirdim mən Rusiyadan,
Rusiya haqqında söz demək üçün.

¹ A.S.Puşkinin dostu, şair Jukovski (*red.*).

İnsanlar içində tək qalib insan,
soyuyub ürəyin mehri, ülfəti.
Nə bir soruşan var, nə maraqlanan,
eh, bir də soruşsun, nədir qiyməti.

* * *

Gümüş qaşındaydı əli yəhərin,
qamçı – çəkməsində gözə dəyirdi.
Dünyası yadından çıxmışdı, yəqin,
atını fikirli məhmizləyirdi.

Lakin nə danışır, nə də dinirdi,
xəbərsiz gedirdi öz naləsindən.
Çiyini – yəhər üstə silkələnirdi,
fikrinin aramsız zəlzələsindən.

Deyirdi dünyadan gedən getdisə,
daha nə mərhəmət, daha nə qanun.
Deyirdi,

Rusiya bir xəstə isə,
Puşkindi ən dərin yarası onun.

Bu böyük itkiyə hayıfsınırdı,
şairi sevmişdi dost, qardaş kimi.
Büllur şüşə kimi qəlbi sınırdı, –
dəyirdi qəlbinə fikri – daş kimi.

B a k ı x a n o v

Ölkə bürünəcək hələ bu yasa,
Puşkin verməmişdi hələ bu torpaq.
Napalyon Rusyada məğlub oldusa,
Dantes qalib gəldi bu yerdə ancaq.

Taleyin əhdi də, eşqi də belə,
dərək edə bilmədim hələ bu sirri.
İki şair getdi əli qələmli,
Peterburqda biri,
Tehranda biri.

P u ş k i n

Gör hara çatmışıq... qoy mən seyr edim,
sən də kəhərinin başını qaytar.
Bir vaxt, tabutunu Qriboyedin
Həmən bu yol ilə aparırdılar.

Soyudu buz kimi inan, o zaman
ürəyimdə ilham, əlimdə qələm.
Elə qarışdı ki, başım o vaxtdan,
eh, yarımçıq qaldı şeir silsiləm.

Qafqaz!

Rustaveli sevdiyi vətən,
hələ şeyx Nizami... böyük sənətkar!
Mənə Aşiq Abbas hekayətindən
sirr idi dediyin bəzi misralar.

Sevdim o torpağın nağıllarını,
yollar qorxuluydu, dağlar dumanlı.
Sevdim Azərbaycan oğullarını,
həm hünərliydilər, həm istiqanlı.
O enlikürəklər,
o qarabığlar,
başqa bir dünyaydı, başqa bir aləm.
“Şer-1”, “Şer-2” yazdım o vaxtlar,
sizin sözünüzdü, mən işlətmişəm.

Səvməyənlubmu Qafqazı, de bir,
hər qədim qayanın tarixi, adı!
“Hafızdən” adıyla yazdığım şeir,
sizin poruçikə çatdı, çatmadı?

Onun gözlərində bir ayrı qəm var,
o qəm-kədər deyil, dərd deyil əsla.
Cavan ürəyində “Əsli-Kərəm” var,
o vaxt, Ərzrumda çalmışdı sazla...

Yaman fikirlisən... ayıl sən bir an,
Döndər qantarğanı, çaya düşür at.
Başını qaldırıb gördü, doğrudan,
sağa at aparar,

sola xəyalat.

Səsi gör necə də yaxından gəlir,
bu səfər necə də başqa səfərdi.

Dünyada tək qalıb, –

o, elə bilir,

yolda elə bilir iki nəfərdi.

* * *

O bir qamçı çəkdi qəfildən ata,
elə bil odlandı o əl, o ayaq.

Puşkin yenə dindi;

–Daha əlvida!

Kürün körpüsünə çatdın, ayrılmaq.

Yatıram, istidi yerin nəfəsi,

yuxuma arabir iblis gəlsə də.

Babam Hannibalın malikanəsi,

Svyataqorskədə, – qədim kilsədə.

Nəzirə yazmışdım Qurana bir vaxt,
Peyğəmbər kəlamı bir kainatdı.
Anamın ayağı altında yatmaq, –
mən burda gördüm ki, – necə rahatdı.

Mən döndüm... bir azdan düşəcək axşam,
sən də ləngimə ki, daha sazaqdı.
Svyataqorska qayıtmalıyam,
sən çatdın... Kilsənin yolu uzaqdı.

Qaldı yer üzündə həyat, kəhkəşan,
ürəyim eşq ilə alışdı, yandı.
Bir xalı pay düşdü mənə dünyadan,
o da... Zümrüd quşu bağışlayandı.

Bu qismət, hər kəsin, mənə, bəsidə,
indi həmişəlik təklənmişəm mən.
Yer soyuq olsa da, məzar istidi,
burda o xalıya bükülmüşəm mən.

Sən bu sözlərimi demə görüşsən,
demə, Zümrüd quşu bilməsin, dayan.
Dünyada birinin nəzərində mən
əbədi sağ qalım... demə heç zaman.

* * *

Səs birdən kəsldi, eşidilmədi,
tamam soyumuşdu istisi günün.
Keçdi Bakıxanov çayı bu dəmdə,
şair o tayında qaldı körpünün.
Baxdı çay boyunca, başqaydı həyat,
çıxmışdı Gürcüstan torpaqlarına.

Səs-küyə qərq oldu bir an kainat,
Yer-göy hücum çəkdi qulaqlarına.

Soyudu alnında iki damla tər,
gəzdi ciblərini bir yaylıq üçün.
Buludlar son dəfə əl elədilər,
Dünyada əbədi ayrılıq üçün.

O, gördü fikrində haray-həşirdi,
bu od canındaymış qisməti kimi.
Rusiya bir idi,
 ikiləşirdi –
gündüzün gecəyə nisbəti kimi.

HARAY

*Hacı Məmməd üsyanı,
qızların atlanması və Bələdçinin hekayəti*

*“Mən toya hazırlayırdım...”
Hacı Məmmədin məhkəmədə verdiyi ifadə*

*“Qoy ana torpaqda dəfn olunan qəhrəmanları...
xatırlarkən bizim vətəndaşlarımızın
ruhu səcdəyə gəlsin...”*

C.Hannibal

“Ey ana yurdumun qızı, gəlini!”

S.Vureun

*Mən öz şanlı keçmişimi varaqladım,
Hacı çıxdı qabağıma, qucaqladım.
Bir palıdın kökü odur, gövdəsi mən!
Yer altında Hacı durub –
Yer üstündə – nəfəsi mən!*

Müəllif

*Qara zurna qaralmışdı,
nəfəsində haray-həşir.
Qədim dağlar fikirləşir,
əsən yellər
 bu harayı hey yayırdı,
qapı-qapı, ocaq-ocaq
 paylayırdı.*

Bakıxanov eşitmişdi,
soruşmuşdu,
demişdilər: – Ağa, sirdi.
Günlər keçir,
zurna yenə dillənirdi.

B ə l ə d ç i

Gətirib üsyançı Hacı Məmmədi,
biz burda basdırdıq eldən xəlvəti.
El bilsə,
sel olub tökülüşərdi,
təzədən araya qırğın düşərdi.
Məmməd demişdi ki, doğma diyarım,
qalsam – səngərimdi,
ölsəm – məzarım.

R ə v a y ə t

Süngülərin qabağında
gedən Hacı Məmməd idi,
yol – Qubadan xəlvət idi,
el-obadan xəlvət idi.
Tək düşmüşdü Xeyir
Şərin qabağına.
Rəiyyətin qabağından
süngülərin qabağına.
O döyüşdən – bu döyüşə,
üsyançıdan – məhbusluğa,
qələbədən – məyusluğa.
Nə belində gümüş kəmər,
nə əynində qara çuxa.

Zirvələrdən,
yoxuşlardan enirdi o.
At belində
keçdiyi dağ yollarını
pay-piyada dönürdü o.

Q ə b i r d ə n s ə s

Mahalları keçə-keçə,
Qırxbulağa gəldik gecə.
Yola düşdük
bu dağların ətəyindən,
komalardan –
əsl arı pətəyindən.
Oğulları,
igidləri yada saldıq,
qapı-qapı adam saldıq.
Soymuşdular
el-obanın nəyi varsa:
kimin qoyunu varsa,
kimin bir inəyi varsa,
qatılmışdı filan bəyin
sürüsünə.
Canıyanan yox idi, yox,
bir kəndlinin ölüsünə,
dirisinə.
Bir yandan da
komendantın adamları.
Axşam-səhər,
istədilər, göndərsinlər
uca boyu,
dağ kürəyi olanları.

Varşavaya, qürbət elə,
 üsyamları yatırmağa,
 adımızı batırmağa,
 millət ilə vuruşmağa,
ölüb orda
 yad torpağa qarışmağa.
Biz getmədik,
 getdik ancaq,
Soyuq, quru vicdanlara
 yanğın salaq.
Vədələşdik, biz el ilə,
 oba ilə.
Silahlandıq: dəhrə ilə,
 orax ilə, yaba ilə...

R ə v a y ə t

Yığılmışdı
 köhnə-köşkül geyinənlər.
Öz bəxtindən gileylənib
 deyinənlər.
Çarılıqlılar, çomaqlılar,
əyni-başı yamaqlılar.
O axşam yay axşamıydı,
 o gecə yay gecəsiydi.
Dad varıydı,
 tam varıydı
 onun halal çörəyində.
Toy söhbəti dilindəydi,
 üsyana fikri ürəyində.
Mahalları –
 toy üsyana çağırırdı,
 üsyana toya çağırırdı.

Qara zurna bağırırdı.
Qız səadət dünyasında,
 ata fikir əlindəydi.
Mahal – təhqir əlindəydi.
Bir cadugər demişdi ki,
 yol görünür gedər-gəlməz.
Qulağında səslənirdi
 hələ bu səs.
Gəzinirdi Hacı Məmməd
 sağa-sola boylanaraq,
əldə təsbeh, başda papaq.

Q ə b i r d ə n s ə s

Üsyan düşdü qız balamın
 toy gününə,
söhbətimiz gəlib çatdı
 qış günündən
 yay gününə.
Məktub aldıq biz İmamdan,¹ –
 göndərmişdi
 Dağıstandan.
Yazırdı ki,
 bir yolu var azadlığın;
 silah, üsyan.
Nə kağıza, nə rəylərə
 bel bağlayın.
İnansanız – bəribaşdan
 baxtınıza yas saxlayın.

¹ Şeyx Şamili “İmam” deyə çağırırdılar (red.).

Nə Şamilin özü gəldi,
nə dəstəsi,
nə bir kəsi.
Biz tərpendik,
biz yeridik,
biz yüz idik, biz min idik.
Biz sulardan, biz sellərdən
yeyin idik.
Onda bildim – silah nədir,
üsyən nədir,
ya silahlı insan nədir.
Səngər – boyum uzunluqda
bir diyarmış.
Səngər – küllü ixtiyarmış.
Yada saldım
müdrəklərin söhbətini.
Onda bildim
azadlığın qiymətini.
Mən yaşadım yer üzündə
bu yerin öz oğlu kimi.
Yaşamadım öz evimdə
oğru kimi.
Daim ölüm arzulardım
Mən Allahdan.
O yaşatdı, zülüm verdi.
Mən yaşamaq arzuladım
sonra ondan,
ölüm verdi.
Dünya necə gözəl imiş,
əlvən imiş.

Bu dünyaya lənət demək,
Günah imiş, böhtan imiş.

R ə v a y ə t

Düşünürdü Hacı Məmməd,
dişlərini sıxa-sıxa.

Enişləri enə-enə,
yoxuşları çıxaxıxa.
Acıqlıydı,
əsəbiydi,
lap dəliydi.

Deyirdi ki,
taleyimin sonu budur,
amma hələ əvvəliydi.
Nə süngülər dillənirdi,
nə təbiət.

Heç bilmirdi, –
hansı səmtə yeri yirdi
Hacı Məmməd.

Öz oduna gah donurdu,
gah yanırdı.

Yeriyəndə – dağ-daş durur,
dayananda –
yer başına fırlanırdı.

Hacı – qara yapıncıda
bulud olar,
torpaq üstə gurlayardı,
döyüşərdi.

Şimşək onun xəncərində
parlayardı,
yer üzündən göy üzünə
şox düşərdi.

Qayalara baş söykəyib,
uzanardı.
Quzeylərdə üşüyəndə,
Güneylərdə qızınardı.
Döyüşərdi Hacı Məmməd.
Döyüşəndə tanınmazdı,
dəyişərdi Hacı Məmməd.

Q ə b i r d ə n s ə s

Gecəydi, zil qaranlıq,
az qalırdı səhərə.
Məktub yazdıq şəhərə:
“Şəhərdən çıxarsanız
qaramalı bir yerə,
toplayıb, yığarsınız.
Bunu razılıq bilib
doluşarıq şəhərə”.

Ayağa qalxdı ellər,
biz deyəni dedilər.
Əvvəl neçə yüz idik,
sonra neçə min olduq,
Şəhərə zamin olduq.
Dərələr bizim oldu,
dağlar, düzlər də bizim.
Qanayan dizlər bizim,
gülən üzlər də bizim.
Boyunu uca gördüm
mən qısaoylluların.
Boyu da uzanmış
vuruşan oğulların.

B ə l ə d ç i

Xəncər gəzdi kəmərinə,
 kəmər hanı?
Bel boş idi, yüz axtarsın,
 Xəncər hanı?
Əzraili harayladı,
 dincəlmədi.
“Öldür məni, xilas olum!” –
 səs gəlmədi.
Dünən bəylər dəstəsinə
 üsyən deyən,
tək özünə üsyən dedi,
 bu dərd idi.
Bu döyüşdə qalib gələn,
məğlub olan iki tərəf,
 ikisi də Məmməd idi.
Qaşlarını çatıb getdi
 o, birtəhər.
Baxdı batan günəşin də
 solmasına.
O, ölsəydi, düşməninə
 qalib gələr,
əzab çəkdi, –
 qalib məğlub olmasına.

Q ə b i r d ə n s ə s

Demişdim,
divandan xəbərsiz məni,
yolda qaçdı, – deyib vurun siz məni.
Əllərə düşməyim...

O binəsiblər,
 məni vurmaq üçün pul istədilər.
Dedim xəncərim var gedin, götürün,
Gəbəm, yəhərim var,
 gedin götürün.

Tüfəngim,
 yapıncım,
 kəmərim,
 atım –

dedim – sizinkidi yasa batmayın.
Amma bir oğlum var, mənə qatmayın,
mən onu üsyana yaxın qoymadım.
Bir oğlum, bir qızım... mənsiz yetimdi,
sənə tapşırıram, əmanətimdi.
Abbasqulu Ağ... hələ sözüm var,
yandıran, ağrıdan gör nədir məni.
Bizə düşmən çıxdı Bakıxanovlar,
bu qəsd qəbirdə də göynədir məni.
Rəiyyət soyuldu, talandı tamam,
sənə and içsələr, yalandı tamam.
Səni soraqlayıb bildim sonradan,
dedilər, Tiflisdə gözdustağısan.
Səndən çəkiniblər bizdən ötəri,
gizlində saxladım mən bu xəbəri.

B a k ı x a n o v

Mən indi dərk etdim bir həqiqəti,
 nəcabət, ləyaqət...
 bunlar sirr deyil.

Kasıbıla varlının tutmaz söhbəti,
millət bir olsa da, maraq bir deyil.

Zirvə qar istəyir, yay, yaz, payız, qış.
Yol var ayaq-ayaq, iz-iz oxunur.
Özüm danışmışdım düzü, bir zaman,
Məmmədə –
Spartak üsyanlarından,
sonra Puqaçovdan...
maraqlanırdı,
mən düyün açdıqca, o, bağlanırdı.

R ə v a y ə t

Elə ki vurdular Hacı Məmmədi,
dostları basdırdı onu xəlvəti.
Elə ki oğluyla çək-çevir oldu,
onun da ölümü başqa sirr oldu.
Elə ki yayıldı təzə bir xəbər,
nişanlı oğlan da ölüb, – dedilər,
el gördü hökmünü Hacı qızının.
Oturdu kişitək atın belində,
geydi paltarını nişanlısının,
yaşmaq ağzındaydı, tüfəng əlində.
Bir qız ki
çıxmazdı evdən eşiyə,
sonralar at sürdü çölə, meşəyə.
Yaşadı ağrısı, həsrəti canda,
ondakı bir qadın inadı imiş.
Məhəbbət – qisasla həmrəy olanda,
gərdəkdən səngərə bir addım imiş.

B ə l ə d ç i

Gedək...
qaş qaralır, hava tutulur,
bu yanda yol-iz də seyrəkdir, Ağə...

Qəbri Əlipaşa ağanın budur,
ona da baş çəkmək gərəkdir, Ağa.
Amma. (Bələdçinin titrədi səsi),
elə həmin gecə,
 üşyan gecəsi
tutdurmaq istəyib Hacı Məmmədi,
söyüb, təhqir edib o, rəiyyəti.
Yasavul göndərrib neçə oymağa,
rəiyyət tökülüb, aman verməyib.
Özünün başını kəsiblər, Ağa,
 qohumun olsa da...
 düz iş görməyib.

Elə bil üşütdü boran, qar onu,
üşütdü, dondurdu qəlbini tufan.
Elə bil tutdular, asdılar onu
içində qurulmuş dar ağacından.

Nə ayaq tərپəndi,
nə baş, nə ürək,
sinəsində əsən sərt külək idi.
İndi bu qəbirdən o qəbrə getmək,
hörməti təhqirə dəyişmək idi.

Getmədi...
Tərpəndi at yedəyində,
dünya hər nəzərdə bir rəngə düşdü.
İki qəbir qaldı dağ ətəyində,
torpağa bir naxış, bir ləkə düşdü.
Bələdçi boylandı, baxışsı sirli,
athılar keçirdi kəndin yolundan.

Bir...

iki...

beş...

yeddi...

saydı fikirli,

aşdı ikisi də dağın yalından.

B ə l ə d ç i

Oğlan paltarında qızlardı, Ağə,

Hacının qızıydı birinci – məğrur.

Əsl möcüzədi –

qalxıb ayağa

bu qədər atlı qız... inanmaq olmur.

* * *

Dindi qara zurna... yenə həmin səs,

küləklər danışdı sirli-sehrli.

Baxıb bələdçiyə dinməz-söyləməz,

o, ayaq saxladı xeyli fikirli.

B a k ı x a n o v

Həmin toy səsidə... eşitmişəm mən,

çalınır arabir... sirr olub ancaq.

Səs dağın dalından gəlir deyəsən,

dağ hara, toy hara,

bəlkə qayıdaq?

B ə l ə d ç i

Hacının qızıdı, başında dəstə,

“Əlipaşa” deyib dolaşır hər gün.

Qız gəlib Ağanın məzarı üstə,
yenə toy çaldırır intiqam üçün.
Səni görən kimi çoxu çaşırdı,
mən də gizlətdim ki...

birdən mən desəm.

Ağanın fikri aydınlaşırdı,
dağlara qaranlıq çökürdü bu dəm.
Cığırını enirdi at yedəyində,
elə bil çiyində dağ qaldırırdı.
Hacının qızısa dağ ətəyində
qəlbində min qəzəb toy çaldırırdı.

Q ı z ı n n ə ğ m ə s i

Çəkin saçlarımdan dara siz məni,
atasız, qardaşsız, sevgisiz məni.
Aparsın çöllərə bu yol-iz məni,
mənə ev nə lazım, eşik nə lazım.

Səngərim qazılsın qaya qaşında,
qızam... cavab verim ər savaşında.
Mən layla çalmadım beşik başında,
ağı söyləyəmə beşik nə lazım.

Bir ata itirdim aslanürəkli,
bir qardaş itirdim enlikürəkli,
Bir cavan itirdim şirindiləkli,
aşıqsız dünyada məşuq nə lazım...

* * *

Qayıtmaq istədi Ağ a ə l ü s t ü ,
Bələdçi saxlayıb keçdi qabağa.

B ə l ə d ç i

Qız elə bilər ki, bu axşamüstü
qəbri ziyarətə gəlibsən, Ağa.
Qeyrət sahibidi o ev, o ocaq,
indi qız qalıbdı nişanə kimi.
O, qəbrin üstündə toy çaldıracaq
özü qisasını alana kimi.
Sözünün üstündə bərk dayanıbdı,
qaytara bilməyib bu yoldan heç kəs.
Deyirlər, qız bir az havalanıbdı,
mən ki inanmıram.
Bu ola bilməz.

* * *

Ağa doluxsundu... doldu gözləri,
üzündə təbəssüm oyandı lakin.
Bələdçi düşündü: “bəyaqdan bəri,
danışib incitdim qəlbini, yəqin.
Unutdum əslini, nəcabətini,
necə ovsunladı gör ürəyimi.
Gərək açmayaydım qız söhbətini,
gərək gizlədəydim, axıra kimi.
Kədərli görmüşdüm arabir, ancaq
belə görməmişdim mən o gözləri.
Öluncə, yadımdan heç çıxmıyacaq,
gör kimdi kövrələn,
kimdən ötəri”.

B a k ı x a n o v

Bələdçi, başqadı,
sən deyən deyil,
mənim ürəyimdə bu hiss, həyəcan.

Gözümün yaşı da başqadı, inan,
mənim keçirdiyim sən duyan deyil.
Qəlbimdə, ruhumda qızın surəti,
susmağım bəlkə də heyrət səsidir.
Qızın ürəyində – oğul qeyrəti,
bir elin ləyaqət abidəsidir.

Ayağı minillik başmaqdan çıxıb,
üzəngi görübsə – üsyandı, inan,
Çadradan,
gərdəkdən,
yaşmaqdan çıxıb
qız tufəng götürüb... bu da bir üsyan!
Onun şöhrətidi bu səs, bu haray,
özü şahid olsun – bu ana torpaq.
Başına örtüyü ipək kəlağayı –
açılsa – bayraqdı,
örtülsə – yaşmaq.

* * *

Bələdçi dinmədi, daha nə desin,
hər ürək bir dünya, bir möcüzəymiş.
Ağanın üzündə yaşla
təbəssüm,
indi başa düşdü Bələdçi, nəymiş.

* * *

Getdilər.
O gündən aylar ötmüşdü,
Ağanın güzəri Tiflisə düşdü.

Dönəndə bir kənddən saldı yolunu,
qadın qarşıladı həyətdə onu.
Həmən Zümrüd quşu... o ürək, o dil,
odun kəsövyüdü arıq əlləri.
Bir az sınıxmışdı qadın elə bil,
gözündə bir ömrün qəmi, kədəri.
Hüsnündə bir azca gecikib bahar,
gör nələr yaradıb o əllər ilə.
Oğlan paltarında Qubalı qızlar, –
xalıya düşmüşdü ilmələr ilə.
Ağa soruşdu ki, nə hikmətdi bu?
Qadın cavab verdi:
– Hikməti yoxdu.
Mənə danışılar Hacı qızından,
mənim ürəyimdən tikan çıxıbdı.
Onu ayırıblar nişanlısından,
sarla döyüslərdə tərən çıxıbdı.
Səni də axtarib başında dəstə,
atamın Ağaya sözü var deyib.
Qız toy çaldırıbdı bir qəbir üstə,
Bəlkə səs eşidib gələsən.

B a k ı x a n o v

Heyif!
Bu fikir gəlmişdi o vaxt ağılıma,
Mən düşüb gedirdim onun izinə,
nə deyim Bələdçi zalım oğluna.

Elə бүкүldü ki, sağlam bir bədən,
külək bir çınarı yıxdı elə bil.
Palıd kötüyütək yandı içindən,
tüstüsü gözündən çıxdı elə bil.

B a k ı x a n o v

Qızlar qeyrət olub, ağıl olublar,
dağda qar əriyir, seli başlayır.
Qızlar qız doğulub, oğul olublar,
Hər xalqın ağ günü belə başlayır.

* * *

Gəzirdi şöhrəti ellər içində,
oğul istəyirdi el Hacı kimi.
Ağa dünya boyda səngər içində,
qalmışdı qəlbinin harayı ilə
üsyandan kənarda – üsyancı kimi.

TORPAĞIN YAŞIDI

*Bakıxanovun “Gülüstanı-İrəm” kitabını yazması
Və qəbiristanda Danəndə adlı qocanı dinləməsi*

*“...Mən günahkar bəndə Qüdsi-təxəllüsü ilə
məşhur bakılı Abbasqulu Mirzə Məmmədخان
Saninin oğlu, yol göstərmək məqsədi ilə, işin
çətinliyindən xəbərdar olduğum halda, müxtəlif
dövlərdə... baş verən hadisələri toplayaraq bir
kitab yazmağa başladım... mövcud əsərləri, nəql və
rəvayət olunan xəbərləri tutuşdurdum ”.*

A.Bakıxanov

*“Ölkədə mənim tanış olduğum alimlər arasın-
da... öz ləyaqətinə və biliyinə görə ən görkəmlisi Ab-
basqulu Xan idi...”*

F.Bodenştedt

“Keçmişdən odu götürmək lazımdır, külü yox”.

Jan Jores

Bir qoca yaşayırdı
yer üzündə tənha, tək.
Hafizəsi əvəzsiz,
Ağbaş, arıq, ortaboy,
sağ əlində əsası.
O, dünyanın özündə
bir dünyaydı, qıyası.
“Danəndə” deyirdilər,
hər sözü müdrik, qəti.

Nəzərində bir idi
 həyatı, axirəti.
Qoca gördü dolaşır
qəbristanı bir nəfər.
Əlində qələm tutub,
 dizinin üstə dəftər.
Bakıxanov özüydü,
 tanıdı qoca onu.
Şax duruşu, yerişi,
uca boyu, buxunu.
– Xeyir ola, ay Ağa?
– Salam, Danəndə, salam,
qədim başdaşlarını
 arayıb-axtarıram.
Məxəzlərin verdiyi
məlumatı, xəbəri
 gəlib tutuşdururam.
görüm varmı səməri...
Uçan başdaşlarının
hərəsində bir iz var.
Əski əlifbalarda
əski tariximiz var.

Varaqladı dəftəri,
dayandı biranlığa.
Fikrinin işığında
yol getdi o, tarixə, –
ən qatı qaranlığa.

B a k ı x a n o v

Dünyada hər zamanın
 öz sualı, tələbi.

Heredot,
Strabon,
Plutarx,
Katib Cələbi.
Nüfuzlu tarixçilər,
təfəkkür sahibləri.
Neçə qədim müəllif,
neçə çərxi-fələyin
müəllifsiz əsəri.
Nə yazıblar tarixə?
Harda Bakı sözü var?
Harda Atropatena,
Albaniya,
Midiya,
Urmiya yazıbdılar?
Neçə adda, ünvanda
düşmüşük kitablara.
Bizim eradan qabaq,
bizim eradan sonra.

Nağıllar, rəvayətlər
tərif edir Qafqazı.
Pərilər ölkəsiymiş,
deyir, –
divlər yuvası.
Abşeron –
yarımada.
Şirlərin məskəniymiş
o, yanar odlar ilə
dənizin arasında.

Başqa tarixi xəbər:
batıbdı Şəhri-Yunan,
adı qalıb şəhərin.
Səlyan yolunun üstə,
sağ yanında Xəzərin.
Burda tarix yaranıb,
ənənələr olubdu,
burda nələr olubdu.

* * *

Əli yazan qələmdə,
ürəyi varaq üstə.
Təzədən doğulurdu
bu doğma torpaq üstə, –
Azərbaycan xalqının
oğlu – bir xoştəbiət.
Bir tarixi şəxsiyyət.
Azərbaycan dediyi
bu tarixin atası.
Tarix kitabımızın
ilk tarixi sədası.

Qoca yaxşı bilirdi.
nəydi o ağıl, o baş.
Yaşda – kötücəsiydi,
başda – özünə həmyaş.

B a k ı x a n o v

Tarix elə şahdı,
nə zülmü var, nə hökmü.

Lakin baş əyməkdədi
bəşər ona qul kimi.
Tarix elə natiqdi,
nitq eləməz bir kərə.
Sələflərin sözünü
yetirər xələflərə.
Tarix elə məktəbdi,
orda müəllim olmaq,
ilk əlifba oxuyan
şagirdə bənzər ancaq.
Zəmanənin işindən
baş açmayıb iş görmək, –
yolsuz, izsiz bir çölə
səfər etməkdi demək.
Oxuyuram, baxıram.
qəlbim heç rahat deyil.
Xəbərdarlıq deməkdi
hər xalqa öz tarixi,
təkcə məlumat deyil.

* * *

Danəndə fikrə getdi,
baxdı daşa, torpağa.
–Mən də tarixəm, Ağə,
torpaq da tarix, Ağə.
Babamın
 babasının
söhbəti var, mənədədi.
Min ilin söz-söhbəti
bax, bu taxtanın altıda, –
bu quru sinəmdədi.

Gündə bir söz, bir xəbər,
eşitməsək, kar olluq.
Danışmasaq, lal olluq,
Ağa, günahkar olluq.

D a n ə n d ə n i n
b i r i n c i h e k a y ə t i

Bu səssiz qəbristan, bu daş qəbirlər,
həyatın bu fani, bu boş guşəsi
gurlar yuvasıymış,

bir də bəbirlər,

burdaymış dünyanın ən sıx meşəsi.

Burda meyvələrin başqaymış tamı,

burda çiçəklərin ətri şah imiş.

Səyyahlar sevərmiş bu ehtişamı,

Hər kəsin ilk sözü

maşallah imiş.

Burda ot bitərmiş, – xəstəyə məlhəm,

ilin hər fəslində o, təzə-tərmiş.

Heyva – doyuzdurar,

nar – əridərmiş,

hava bir aləmmiş, su da bir aləm.

Turacın, bülbülün şərqişi olmuş

ürəyi oxşayan burda hər səhər.

Dünyanın gözəllik sərgisi olmuş

bu qəbristan yeri,

bu daş qəbirlər.

B a k ı x a n o v

Bəs sonra, Danəndə, taleyi yerin?

Əsl tarix imiş sən dediklərin.

Köhnə kitablarda, təzkirələrdə,
buna rast gəlmədim mən ki bir yerdə.

D a n ə n d ə n i n
i k i n c i h e k a y ə t i

Bir gün
 quşun yeridir
 bir yadelli hökmdar.

Deyir ki, mənim olsun
gərək burda hər nə var:
quşun səşindən tutmuş
çayın səşinə kimi,
torpaq – xəzinə kimi.
Silahlanıb camaat,
o gün qalxır ayağa,
qan tökülür o bağa.
Baxıb görür hökmdar,
 qırılır əşgərləri.
Amma heç yerlilərin
 qırılmaz bir nəfəri.

Məğlub olur...
Nə sirdi?
Bu nə haray-həşirdi.
Xəbər gətirirlər ki,
bütün yerli camaat,
su çiləyir, ot qoyur
 yarasına o saat.

Nizə, qılınc yarası
Qaysaqlanır, sağalır.
Burda eşitdiyinə
hökmdar heyran qalır.

Əmr verir orduya:
yüz min keşikçi qoyur
hər yerdə ota, suya.
Bacarmır o, bu yerin
dərəsiylə, dağıyla.
Qəzəbindən torpağı
tapdayır ayağıyla.
Gecələr ərşə çıxır
gözünün yuxusu da.
hökmdarla vuruşur:
ot da, çiçək də, su da.
Meşələri kəsirlər,
doğrayırlar o ki var.
Quruyur dəli çaylar,
soğulur buz bulaqlar.
Ən uzaq ölkələrə
daşınır bal meyvələr.
Əlimiz bal dadıyır,
ağzımız ancaq zəhər.
Ölülər – yaşamağı, dirilər –
öldürməyi öyrədir bəlkə bizə?
Bu sükutun dediyi
nədir hafızəmizə?!

D ü ş m ə n
t a r i x i n d ə y a z ı

Mədain torpağında
bayraq qaldırdı Babək,
İslamı qırdı Babək.
Kafir, hiyləgər, məlun,
anası – şərab içən,
atası – qeyri-məlum.

Özü yağı, hərəmi,
halal saydı haramı.
Oğul – öz anasıyla
 evlənə bilər, – dedi:
–Ata – doğma qızıyla.
Üzü buz, ürəyi daş,
oğru, başkəsən, əyyaş.
Pozğunların pənahı,
iyirmi il o dandı
 böyük, ulu Allahı.

D a ş d a y a z ı

Tarix bizim olubdu,
tarix yazan özgələr.
Tarixə düşməyibdi
bizim tarixi kədər,
bizim tarixi hünər.
İgid anasıyam mən,
torpağam düz min ildi.
Yerin sədasıyam mən,
oyağam düz min ildi.
Qılinc qurşadı oğlum,
bayraq tutdu əlində.
Azadlıq! – şüarıydı
bizim öz ləhcəmizdə,
onun şirin dilində.
Zəlzələ başlayardı
nərə çəksəydi Babək.
At çapsaydı göydə yox,
yerdə çaxardı şimşək.

Ürəyi ipək idi,
nəfəsi çiçək idi,
baxışı məlhəm idi,
tək gülüşü – qəm idi.
Həm doğma oğlum olub,
həm igid sərkərdəmiz.
Mən onun anasıydım,
fədaisiydim də,
şəksiz!

* * *

Tarix indi danışan,
ya qadın idi, torpaq?!
Qoca nə qədər yaxın,
qoca nə qədər uzaq!
Bakıxanov susurdu,
soyuq gülümsəyirdi,
Dodağı tərənirdi,
Öz-özünə deyirdi.

D ə m i r d ə y a z ı

Gah qalxan,
gah qılınç,
gah da ox oldum,
o qədər vuruşdum,
axır yox oldum.
Susmadım,
düşməndən qisas alınca,
torpağı qorudum,
torpaq olunca.

Neçə ölkə ayaqladım

Çadır qurub axşamladım

gah düzündə.

Hər sümüyüm bir torpaqda,

qərar tutub indi mənim.

Nə qəbrim var,

nə başdaşım,

nə vətənim.

Bizim kəhər atların

gümüşqaşlı yəhəri, –

həm səngərmiş,

həm tabut.

igidlærdæn ötæri.

Düşmən gəldi o ki var,

birdəşib həlak oldu

burda xalqlar,

tayfalar:

Amazon,

avar,

alan,

zülqədər,

binəvəyan,

masaket,

ləzgi,

bolqar,

kumık,
xələc,
kürd,
tatar...

B a k ı x a n o v

Nəhayət, Gülistan müqaviləsi,
ağırmış insanın qəsdı, qərəzi.
Yer altda sümüklər, –
başlar, ayaqlar,
nizələr, qalxanlar, dəmir papaqlar,
talelər, səngərlər, hərbi geyimlər...
Antik dövrlərdən bu günə qədər
Bu qanlar, qırğınlar içində fəqət,
nüfuz sahibləri yetirdi torpaq:
təbibı – mənəvi,

Şeyx Nizami.
Aləmdə onun da başqa aləmi.
Məhsəti yaşadı, yazdı, yaratdı,
qadın bu torpaqda şöhrətə çatdı.
Xaqani, Füzuli, Seyid Zülfüqar,
Hacı Zeynalabdin... neçə sənətkar.

D a n ə n d ə n i n

ü ç ü n c ü h e k a y ə t i

Bir şəkıl çəkəydilər:
qəbristan,
altı meşə,
meşənin altda şəhər.
Özü öz taleyinə
heyran qalaydı bəşər.

Bir söhbət də eşitmişdim
babalardan.
Yadigardı bu ellərdən,
obalardan.
Deyirdilər,
yerin altı bir şəhərmiş.
Orda da ay gecələrmiş,
gül bitərmiş,
su axarmış,
qar yağarmış,
gün doğarmış.
Aynabəndli evlərin də
sayı çoxmuş,
yer üzündə tayı yoxmuş.
At sürərmiş,
ox atarmış gəlinləri.
Yüz min atlı qoruyarmış
o şəhəri...
Qonaq gəlsə,
qabağına qız çıxarmış
şərbət ilə.
Elçi gəlsə,
Ağsaqqallar qarşılamış
hörmət ilə.
Düşmən gəlsə,
atlanarmış yüz min nəfər.
Göydən iynə ələnməmiş, –
od nizələr.
Zaman keçib,
torpaq olub,
meşə olub,
indi köhnə qəbristandı.

Sabah gəlib görəcəklər –
gülüstandı...

Qoca danışdı,
danışasıydı,
dünyanın işindən özü halıydı.
Qoca da torpağa qarışasıydı,
Torpaq əbədiydi,
yaşamalıydı.

B a k ı x a n o v

Tarix kitabıymış, sən demə, bu yer,
hər qatı yazılıb nizəylə, odla.
Torpaq insan kimi danışa bilər,
danışdıra bilsək, biz ehtiyatla.
Sevirik torpağı biz ana kimi,
yaşımız çatsa da, səksənə, yüzə.
Sağ ikən – torpağın bizim sahibi,
sonra – o sahibdi sümüyümüzə.
Torpaqda hər xalqın yadigar izi,
öz xətti, öz adı, öz ünvanı var.
Xalqın torpaq kimi – salnaməçisi,
torpağın xalq kimi yaradanı var.

ŞAİRİN TALEYİ

*Bakıxanovun Peterburqda Fazil
Xan Şeydaya rast gəlməsi, Şərqə səfəri*

*Deyirlər: min ildən bir qoca dünya,
gətirir vücuda vəfalı adəm.
Yəqin, biri gəlib biz doğulmadan,
biri gələr –
bizi udanda dərd, qəm.*

Xaqani

Dünya oyanırdı bahadır kimi,
sahil səssiz idi, meh xeyli sərin.
Göyün ağ buludu ağ çadır kimi
üstə açılmışdı qədim şəhərin.

Peterburq qərribə bir aləm idi,
solğun bənizliydı burdakı səhər.
Yer quru olsa da, hava nəm idi,
sürüşkən olmuşdu daş döşəmələr.

Bəlkə də bir donmuş nəğmə kimi ydi
heykəllər düzümü açıq havada.
Pyotr at belində düşüncəliydi,
bəli,
çar atlıydı, şəhər piyada.

Yenə əvvəlkitək gəlirdi səhər,
yenə alışırdı qızıl dan yeri.
Daha “şair” deyib göstərmirdilər,
Puşkinsiz qalmışdı Puşkin şəhəri.

Eşqi böyük idi, mənzili qısa,
necə də yarımçıq söndü o ürək.
Şair vətəninə təqib olursa,
o xalqın başında xata var, demək.

Şairsiz bir ölkə, ya bir məmləkət
ocağı soyumuş bir ev kimidi.
Coğrafi iqlim var dünyada, fəqət,
şair də dünyanın söz iqlimidi.

Abbasqulu Ağa gedirdi belə,
qəlbini sıxırdı,
didirdi zaman.
Gedirdi Peterburq küçələrilə,
bir kəsin xəbəri yox idi ondan.

O, burda ən əziz qonaq olubdu,
Puşkinin anası... o ev, o səhər.
İndi zaman keçib, torpaq olubdu
ona süfrə açıb çay süzən əllər.

Şairin mötəbər dostları ilə
gəzmişdi qol-qola, çiyin-çiyinə.
Onun boy-buxunu bir yana, hələ
vələh olmuşdular müdrikliyinə.

O zaman Peterburq salonlarını
Puşkinlə yanaşı bəzəmişdilər.
Ağanın qotazlı paqonlarını
qartal caynağına bənzətmişdilər.

Gör necə dəyişdi illər dünyada,
bilmədi illərin siyasətini.
Fikri durulurdu, saldıqca yada
şairin Ərzrum səyahətini.

Şirin bir yuxuymuş, demək, yaşamaq,
illərin ömürü azmış dünyada.
Puşkinin bacısı Olqadan bir vaxt
məktub gətirmişdi... yuxuymuş o da.

Qədim həqiqətdi bəlkə nağıllar,
insan don geydirib sevincə, qəmə.
Bəzən həqiqətmiş, demə, yuxular,
bəzən həqiqətlər yuxuymuş,
demə...

Səfər üstündəydi, o gedəsiydi,
dünyaya gəlmişdi öz dünyasıyla.
Şərqi gəzmək idi fikri, niyyəti
Məkkəni ziyarət ehtirasıyla.

B a k ı x a n o v

Bağdadın, Dəməşqin varmı əvəzi,
hələ o ehramlar,
o abidələr.

Qədim İstanbulu görmək həvəsi
yaşayır qəlbimdə bu vaxta qədər.

Başqadır iqlimlər, günün ziyası,
bəzən düşünürəm gedib xəyala.
Şərqin təfəkkürü,
fikri, zəkası,
nur saçır bəşərin keçdiyi yola.

* * *

Gəldi məhəbbətlə o, Şərqdən qabaq
Puşkinin evinin ziyarətinə.
Baş əydi şairə hörmət olaraq,
bəli, sadıq qaldı Şərq adətinə.

Qəlbini qəlbinə bağışlamışdı,
torpağa hopmuşdu yağan buludla.
O, şair Puşkini alqışlamışdı,
Puşkinsiz bir evə
baxdı sükutla.
– Cənab Bakıxanov...
Çağırdı bir səs,
ciyninin üstündən boylandı geri.
Təkcə dayanmışdı dinməz-söyləməz,
Fazil xan, İranın saray şairi.

Ağa xatırladı neçə il qabaq,
“Türkmənçay sülhü”nü, həmin o yeri.
Orda görüşmüşdü ilk dəfə ancaq,
Ona əl vermişdi saray şairi.
Qəlbində bir dünya söhbəti vardı,
buzlar əriyirdi od nəfəsindən.
Sözünün çəkisi ağır olardı,
bəlkə də şairin öz çəkisindən.

Onun qulağını kəsmişdi şahlar,
yazdığı həcrlər vicdan səsiydi.
Sonra rəhm eləmiş guya saraylar, –
ona ölüm hökmü kəsləsiydi.

Necə?

inansınmı, özüdür elə,
sanki dəyişməyib o vaxtdan Fazil.
Arazın o Tayı bu Tayı ilə
üz-üzə dayandı burda elə bil.

Bir an gah susdular, gah baxışdılar,
hər kəs öz qəlbinin həyəcanıyla.
Bir xalqı ikiye ayırmışdı çar,
Puşkin birləşdirdi öz ünvanıyla.

Araz bulanırdı,
başqaydı torpaq,
çağlayan Nevanın tanış səsiydi.
Dil bir, məişət bir,
adət bir... ancaq
hərəsi bir ölkə təbəəsiydi.

F a z i l X a n

Ağa, heç düşünsəm, ağılıma gəlməz,
nə xoş təsadüfdü... salam, əssalam!!
Sən də mənim tanrım, gözəgörünməz,
mən sənə dualar oxumalıyam.
Qaçdım mən İrandan bu ölkənizə,
Xeyli var gəlmişəm...
başqaydı dərdim.
Cənab Bakıxanov, mən burda sizə,
bir də mən... Puşkinə pənah gətirdim.

Biz bir vaxt görüşdük...
Mən onu duyduam,
o bir məmləkətin qaynar səsiydi.

Ona söz vermişdim; qayıdasıydım,
o da söz vermişdi; gözləyəsiydi.
Orda bir qəm imiş, burda da bir qəm,
qəmlər də dünyada rəqib olurmuş.

Mən öz taleyimdən şübhələnmişəm, –
şairlər – hər yanda təqib olurmuş.
Dəqiqi – bir sərxoş qurbanı oldu,
Firdovsi – tərک etdi doğma elatı.
Xaqani – məhbəsdə saraldı-soldu,
bu da şair Puşkin... bunun həyatı.

* * *

Fazil düşündü ki,
bu cəmiyyətdə
onu nişan alan xain əlidi.
Puşkin öldürülən bir məmləkətdə, –
şairlik – nə qədər təhlükəlidir.

Qəlbində, ruhunda gizli təəssüf,
öz səsi özünün həyanı oldu.
Bəlkə də bu görüş, ya bu təsadüf,
taleyin gizlənpaç oyunu oldu?

F a z i l X a n

Cənab Bakıxanov...
fikirlisiniz,
mən də düşünürəm bayaqdan bəri.
İndi Rusiyada kimsəm sizsiniz,
saraysız qalıbdı saray şairi.

Nə qalmaq mümkündür,
daha nə getmək,
qarışb axaydım Araza, Kürə.
Vətənim var ikən vətənsiz ölmək
nə ağla sığır, nə təsəvvürə.

B a k ı x a n o v

Fazil, dərd salmayın ürəyinizə,
dünyadı... taledi...
nə deyim... qərəz.
Puşkin şeir yazıb, dost deyib sizə,
yox, bunu Rusiya unuda bilməz.

Söz qalır qəlbində yenə hər kəsin,
söz də dustaq olur insanlar kimi.
Səfər üstündədir,
necə söyləsin? –
baxır Fazil Xana sirri var kimi.

Arada ehtiram,
ürəkdə hörmət.
gizləmək ağırdı, demək də çətin.
Ezamiyyət verib Ağaya dövlət,
xüsusi əmriylə əlahəzrətin.

Bu gün çıxmaldı, belədi qərar,
bir az da ləngisə, başa çatır ay.
Tehranda qəbula hazırlaşırlar,
yəqin, polkovniki gözləyir saray.

“Türkmənçay sülhü”nün səhifəsində
hər bənd yadımdadı,
hər söz tanışdı.

Həkk olub İranın hafizəsində, –
elə tarixdi ki, unutmamışdı.

B a k ı x a n o v

Qol qoydum bir xalqın ayrılığına,
gözüm indən belə yol çəkəcəkdİ.
Dünyada mən həsəd çəkİrəm ona,
o kəs ki

birliyə qol çəkəcəkdİ.

* * *

Gedir bu fikirlə yanında Fazil,
desinmi, bir kəlmə söz kifayətdİ.
Tərəddüd – bu dəmdə zəiflik deyil,
bəlkə də mənəvi bir keyfiyyətdİ.

Kəsir qabağını əsən külək də,
fikirdə nə axşam, nə səhər olur.
Ağıl da düz deyir, bu dəm ürək də,
gücdə ikisi də bərabər olur.

B a k ı x a n o v

Deyim... mən sözümü, qoy açıq deyim,
bayaqdan bir duyğu əzir qəlbimi.
Sizin gəlməyiniz, mənim getməyim,
bir vaxta düşübdü, Fazil, tərs kimi.
Şərqə səfərim var, səyahətim var,
bəlkə də bir xeyli qalasıyam mən.
Sonra da Məkkəyə ziyarətim var,
əvvəlcə, Tehrandə olasıyam mən:

qonaq sifətilə...
nə bilim, belə...
Aydındır sarayın fikri, niyyəti.
Bunu bilirəm ki, Rusiya ilə
yaxınlıq istəyir İran dövləti.
Gərək məktub yazım elə bu axşam,
yazım bildirim ki,
mən başqa bir vaxt.

F a z i l X a n

Cənab Bakıxanov... qəti qıymaram,
siz Məkkə dediniz... gedin, siz Allah.

* * *

Gərək ləngidəydi Fazil xan onu,
gərək saxlalaydı bu yoldan onu.
Bir az inciyəydi, bir az küsəydi.
Nə bilsin
taleyin oyunu nəydi?!

Nə bilsin, Məkkədə onu bir səhər,
aparıb torpağa dəfn edəcəklər.
Vəbadan öləcək qulağı səsdə,
bir adam yasını saxlamayacaq,
ya bir dəsmal alıb ağlamayacaq,
cənab polkovnikin məzarı üstə.
Qalacaq uzaqda qərrib bir məzar,
onu Rusiyada unudacaqlar.
Ağa taleyindən xəbərsiz gedir,
Ağa, ürəyində başqa hiss gedir.

Bir ömrün hüsnünü bürüyür duman,
bəs hanı sədası o səsin, ünün?
Bir oğlu itəcək mənim yurdumun,
bir qəbri artacaq Məkkə çölünün.

B a k ı x a n o v

Fazil, məktub yazım gərək bu axşam,
yazım bildirim ki,
mən başqa bir vaxt.

F a z i l X a n

Yox, yox... inanın ki, qəti qıymaram,
siz Məkkə dediniz... gedin siz Allah!
Gedin... imamları ziyarət edin,
Allahın evidi... Ağə, siz gedin.

* * *

O gün yola saldı Fazil Xan onu,
amma ürəyinə dərd elədi ki,
Gedib ötürmədi Nevadan onu,
O gün Bakıxanov vəd elədi ki,
mütləq qayıdacaq, görüşəcəklər,
hələ qucaqlaşib-öpüşəcəklər.

Bakıya, Qubaya dəvət edəcək,
ona öz evində hörmət edəcək.
Qayıtdı, fikrində başqa bir aləm,
təzədən küsəndi öz taleyinə.
Başını qaldırıb gördü ki, bu dəm,
Puşkinin evinə gəlibdi yenə.

KNYAZ QIZI

*Nina Çavçavadzenin Zümrüd quşunun yanına
xahişə gəlməsi.
Zümrüd quşunun öz taleyi*

“Şəbi-hicran yanar canım...”

Füzuli

*Kimin ürəyində bir duyğu varsa,
deməz ürək səsi ötəri səsdə.
Məhəbbət dünyada yetim qalarsa,
bir könül ağrısı bir əsrə bəsdə.*

N.Həsənzadə

Gah endi, gah qalxdı dağ yollarında,
kəndə çathaçatda dayandı karvan.
İki nəfər keçdi yas paltarında,
qədim bir məhlənin darvazasından.

Soyudu elə bil isti ocaqlar,
üfük qaşlarını sıx çatdı cahan.
Kimi ydi, nəciydi
gələn qonaqlar?!
Nə bilən var idi, nə bir soruşan.

Gəldilər fikirli, qəmli, qüssəli,
sirli ydi, sözlü ydü mənası bunun.
Nina Çavçavadze – gürcü gözəli,
öpdü əllərini Zümrüd quşunun.

Bu, gözəl qadının salamdan qabaq
sənətkar qadına ilk töhfəsiydi.
Sanki ev yiyəsi –
 bu dəmdə qonaq, –
Qonaq da bu dəmdə –
 ev yiyəsiydi.

Bu ona, o buna minnətdar oldu,
var ol, el adəti – ey ana torpaq!
Baxdı Zümrüd quşu qonağa bir də, –
qəlbində yer verdi evindən qabaq.

Qraf Paskeviçin iş otağında
bir xalı görmüşdü şəriyyətlə.
O, Zümrüd quşunun səs-sorağında
o vaxtdan gəzirdi bir niyyətlə.

O vaxtdan dilində bu söz, bu söhbət,
görmək istəyirdi nur çöhrəsini.
Bir qadın qəlbində olan məhəbbət,
yüz qəlbə saçarmış öz şöləsini.

Bədbəxt taleyindən danışdı qonaq,
bir sinə qəfəsə dünya dar oldu.
Onun ürəyində,
qəlbində Allah,
dilində cəmiyyət günahkar oldu.

N i n a Ç a v ç a v a d z e

Əzizdir əzabı bu xiffətimin,
eşqi təmiz idi göz yaşı kimi.

O öldü... mən ölən məhəbbətimin
qaldım yer üzündə başdaşı kimi.

Dünyada hər qəlbin öz məhəbbəti,
daima yol çəkir gözü muradın.
Eşq də sərvətdi – könül sərvəti,
sevmək – mənasıdı bütün həyatın.

O, mənim qəlbimdə
hisslər, duyğular,
arzular, xəyallar... nələr oyatdı.
Mən yol gözləyirdim – bağlandı yollar,
mənər gözləyirdim – tabut qayıtdı.

Qədrini bilmədi onun ölkəsi,
şair ürəyini oxşamadılar.
Həyatı, insanı sevən bir kəsi,
bilmirəm, torpağa necə qatdılar?

Necə qayıtdılar, necə yatdılar?
Necə bu xəbəri gəlib dedilər?
Necə çaşmadılar, ölüb, – dedilər.
Eh, şair taleyi qarışıq oldu,
onun hər addımı demə hünərmiş.
O öldü – torpağa yaraşlıq oldu,
demə... qəbirlə də yer bəzənərmiş.
Çəkdi öz kamına bu niyyət üçün,
bəzəndi, yer məndən qismətli imiş.
Şairin tabutu – cəmiyyət üçün
şairin özündən qiymətli imiş.

Bəs mənim taqsırım deyin, nəydi, nə?
o mənə nə verdi sevgimə əvəz?!
Bütün bir dünyanı vəd etdi mənə,
niyə... yas paltarı geyindirdi bəs?!
Qaldı qulağımda səsi-sədası,
o necə sənətkar, o necə ərmiş.
Böyük bir ölkənin ağılı, zəkası
kiçik bir tabuta sığa bilərmiş.
Açdı, geniş açdı yer qucağını,
necə söndürdülər yanan bir odu.
Əbədi şöhrəti – Rus torpağının,
ömürlük nisgili – mənimki oldu.

* * *

Qonaq danışdı, dinləyirdi o,
bir qəlbin tükənməz qəm-qubarını.
Tehran, Bakıxanov, Qriboyedov...
çatdı Zümrüd quşu sıx qaşlarını.

N i n a Ç a v ç a v a d z e

Hamiləydim o zaman,
 bu sinəmdə bir ürək.
Biz Təbrizdə ikiydik,
 Tehranda bızsız o, tək.
Sizdən üzr istəyirəm
ki, mən
 açıq deyirəm.
Leysan tökdü dalınca,
göz yaşımış dünyanın.
Sellə yudu izini
Məni həssas duyanın.

Gözlədim bu gün gələr,
sabah gələr... gəlmədi,
xəbər-ətər gəlmədi.
Bir gün adam gəldi ki,
məktubu var səfirin.
Dedim: – mənə göstərin,
dandılar ah, nə isə.
Guya səfir yazıb ki,
mən qayıdım Tiflisə.
Özü də tez gələcək,
Qafqazda dincələcək.
Gördüm ki, hamı susur,
mən düşmüşəm qürbətə.
Hökumətlə qurtarıb
mənlə başlamışdılar
diplomatik söhbətə.
Almışdılar əlimdən
 əzəl səadətimi.
Məndən gizlədirdilər
 mənim fəlakətimi.
Sirdaş oldum mən ona,
qadın oldum mən ona.
Ana ola bilmədim
 mən onun övladına...

* * *

Nina Çavçavadze susan deyildi,
ağbirçək anaydı duyan o dərdi.
Kədəri danışmaq asan deyildi,
təzədən yaşayır insan o dərdi.

N i n a Ç a v ç a v a d z e

Gəldim ki, şəklini toxuyasınız,
bir kəs gəlişimi bilməsin, ana.
Bu şəkli oxşayır özünə yalnız,
ona həyat verin, ölməsin, ana.
Tehrandan itirdim, Qafqazda tapım,
qayıtsın getdiyi uzaq yolları.
Özüylə ömrə etmək mümkün olmadı,
şəkliylə yaşayım evimdə barı.

* * *

Bir an inanmadı qulaqlarına,
şəklinə dikilib qaldı gözləri.
Bir vaxt çay süzmüşdü qonaqlarına,
burdan başlamışdı neçə səfəri.
Yoluna bir xurcun tədarük görüb,
özü su səpmişdi hələ dalınca.
Baxmışdı yollara qaş qaralınca.
Bir vaxt eşitmişdi: ailə qurub,
bir knyaz qızıdı,
təzə bir çiçək.

Boyu-qaməti var bir fidan kimi,
demişdi, Tehrandan qayıdan kimi,
onu da götürüb qonaq gələcək.

Abbasqulu bəy də tərifləmişdi,
şəninə nə gözəl sözlər demişdi.
Nina nə gözəldi... yəqin, qohumam.
“Gürcü gözəliydə mənim də anam,
Gözəl müğənnidi, əla səsi var,
Bir az da sinədən söz deməsi var.

Elə şən qızdı ki...
gözəl, mehriban”
Kədər yol üstəymiş, demə, o vaxtdan.

(Anam Zümrüd quşu, könül şəhpəri!
yığdın öz sinənə sən bu dərdləri.
Say görüm bu yolda-izdə kim olub,
qapında bir dostun yüz ləpiri var.
O hardan bilsin ki, sizdə kim olub,
nə bilsin, ay anam, nə xəbəri var.
Qonaq qarşılamaq, ya yola salmaq,
süfrələr bəzəmək...

gəlməsin asan.
O da sənətkarlıq istəyir ancaq,
O da bir sənətdi, əslinə baxsan...)

Onlar baxışdılar mehri-ülfətlə,
ürəkdə od oldu, nəfəslərdə buz.
Nina Çavçavadze ona hörmətlə
Brilyant uzatdı:

–Bu... əlborcunuz.

Kainat gözündə sönmüşdü sanki,
amma nur saçırdı əlində daş-qaş.
İri bir giləyə dönmüşdü sanki,
ovcuna düşmüşdü gözündəki yaş.

Otaqda bir sükut, arada şəkil,
Çiyinə əymişdi Nina başını.
Elə bil qadına daş-qaşı deyil,
əlborcu verirdi o, göz yaşını.

Gözəl Gürcüstanın gözəl qadını,
dul gözəl... taleyin insafı varmı?
İtirib ən nadir brilyantını,
Heç ondan brilyant almaq olarmı.

Dünyanın qisası alınıb ondan,
Qəminin bəlkə də qədəri yoxdu.
Özü bu mənzilə qədəm qoyandan
Brilyanta dönüb, xəbəri yoxdu.

Baxdı Zümrüd quşu
fikirində qiyam,
gözlərin tənbehi şiddətli oldu.
Onun alicənab baxışı bu dəm,
yüz qat brilyantdan qiymətli oldu.
Nina hiss etdi ki, xətrinə dəydi,
səhvi olmamışdı bunca heç zaman.
Başqa bir ahənglə üzr istədi,
bu dəm knyaz qızı
Zümrüd quşundan.

Gördü ki, hər şeydən söz qiymətlidi,
sıxıldı, çəkindi bir qonaq kimi.
Gördü ki, sadədir o torpaq kimi,
amma dağlar qədər əzəmətlidi.

Necə də zərifmiş ondakı ürək,
sözü, kəlamı da ürək səsiymiş.
Yanında hər sözün çəkisi gərək,
hər gözü – bir qiymət tərəzisiymiş.

Bu səssiz naləni duydu sənətkar,
o qəlbin, bu qəlbin ağrısı birdi.
Bir gülən gördünmü yüz mənə axtar,
Yüz ağlayan görsən – mənası birdi.

Z ü m r ü d q u ş u

Halaldır gəldiyin bu ev, bu ocaq,
bir qüvvə gətirib bu kəndə səni.
Gözündən tanıdım görəndə səni,
amma heç ağılıma gəlməzdi...
Heç vaxt.

Düzü, eşitmişdim mən də bir zaman,
Abbasqulu Ağa Bakıxanovdan.
Sonra Qriboyed bir dəfə dedi,
səni, söz vermişdi,
gətirəsiydi.

Gör indi... taleyin gərdişinə bax,
mən ona demişdim, demişdim o vaxt, –
şəklini xalıya toxuyam, hörəm,
sən bizə gələndə hədiyyə verəm.

* * *

Bir xalı gətirdi, durub baxdılar,
sellərə, sulara dönüb axdılar.
Nina Çavçavadze özüydü, bəli.
Qadın nə deyirdi, düzüydü, bəli.

Z ü m r ü d q u ş u

Toxudum... dedim ki, özü qayıdar,
niyə belə oldu... niyə bu ovsun?
O ki qayıtmadı, sən özün apar,
qoy onun adından hədiyyəm olsun.

Apar... bu sənindi... apar evinə...
bilirəm ağırdu bu hicran, bu qəm.
Bu da ki, şəkli –
vermişdi mənə,
demişdi itirmə... itirməmişəm.

* * *

Bir ömrə tufanlar yürüşü oldu,
dondur nəfəsinə soyuq küləyin.
Gör harda – uğursuz görüşü oldu:
xoşbəxt şəkil ilə bədbəxt taleyin.
İndi iki oldu, əvvəl bir idi,
sevinc bir üzdəydi, kədər bir üzdə,
axşam bir üzdəydi, səhər bir üzdə,
baş aç bilmədi... dünya sirr idi.

Dünyanı dəyişmək?!
yox, mümkün deyil,
bürüdü hüsnünü qatı duman, çən.
O elə dondu ki,
bir an elə bil, –
təbii göründü şəkli özündən.
Nə sözlər, fikirlər gəldi dilinə?!!
Nə desin. yadından çıxıbdı adı.
Ömründə ilk dəfə o öz şəklinə
həsədlə, həsrətlə
baxdı, doymadı.

Yalvarmaq istədi Zümrüd quşuna,
ürək boşalmadı, sözü az idi.
Ah, bu çətin gəldi, ar gəldi ona,
söz tapa bilmədi... knyaz qızıydı.

Dözdü ağrısına hər əziyyətin,
tutulub, üstəlik batdı bu qəmə.
Ürəyin dərdinə tablamaq çətin,
ürəyi gəzdirmək asanmış, demə.

* * *

Getdi Nina Çavçavadze,
dağılmışdı fikri, huşu.
Kədərini özü çəkdi
o bədbəxtin –
Zümrüd quşu.
Qohumları bir zabitdən
tutdu xəbər, –
o zabit ki,
bir vaxt qonaq gəlmişdilər.
Onda qoca... ev yiyəsi... o sağ idi.
Onda Abbasqulu Ağə,
şair Puşkin qonaq idi.
Eşitdi ki, ölüb şair.
min qəm yedi.
“Kimsəsizmiş” bir söz dedi.
Bakıxanov qürbətdədi, nə zamandı,
burda hamı nigarandı,
“Öldü qoca nahaq yerə,
mən ölmədim.
Tapşırıldı o haqq yerə.
Qərib şair... heyif sənə.
Bəndə necə qıydı görən
Allahın o elçisinə.
Hələ bizim Abbasqulu...
gedər-gəlməz oldu yolu.

Bilən yoxdu,
xəbər-ətər, yeri-yurdu?..”
yazıq qadın ovsunlanıb
quruyurdu...

* * *

O günün səhəri oyandı erkən,
gördü ki, belə bir səhər görməyib.
Bir əli tutulub, düşüb qüvvədən,
Əsəblər, duyğular tab gətirməyib.

Daha qurulmadı xanası onun,
ağrısı, acısı canına düşdü.
Alnını tər basdı Zümrüd quşunun,
qırıldı qanadı, yanına düşdü.
Ürək bir nəğməyə, əl işə həsrət,
ilmələr, arğaclar arada qaldı.
Uçmaq istəyirdi... Zümrüd quşuydu,
gördü ki, dünyadan səs-səda qaldı.

Gəzdi mahal-mahal bu səs, bu səda,
xəbər ağır gəldi yaxına, yada.
Tərmanın yuxusuz gözü səmada,
kəkliyin xinası qayada qaldı.

Hər kəlam bir əsrin mənası imiş,
hər məna bir ömrün ziyası imiş.
Bu dünya söhbətlər dünyası imiş,
ondan da bu söhbət dünyada qaldı.

EPİLOQ

Ürəyimi bağladım mən
 Zümrüd quşuna,
onun qadın vüqarıydı
 ən uca dağlar.
Ad qoymadım əsər boyu
qəsdən mən ona, –
ondan bizə Azərbaycan
 qaldı yadigar.

Neçə adsız sənətkarı
 itirdi zaman,
nəfəsində, nəğməsində,
 hüsnündə işıq.
O da mənim anam kimi
 köçdü dünyadan,
bu məzardan o məzara
 köçdü o yazıq.

Öldü Nina Çavçavadze –
 öldü vəbadan,
nə ağırmış bu dünyanın
 qəsd-i-qərəzi.
Dul gözəlin nəğmələri,
 mehriban səsi
Araqvada, Kür çayında
 qaldı o vaxtdan.

Hacı Məmməd üsyanları
çəkdi nə qədər,
bilmədilər – silah tutan
Hacı qızıydı.
Bu torpaqda o ilk qadın
üsyancıydı,
Həlak oldu kişi kimi...
heç bilmədilər.

Şahzadənin müsibəti
düşdü dillərə;
öz qardaşı taxta-taca
sahib olan gün,
çıxartdırdı gözlərini
riyasət üçün,
qan qarışdı Arazdakı
daşqın sellərə.

Burda vətən deyə-deyə
öldü vətənsiz,
sənət eşqi qanadına
aldı Fazili.
Burulğandan burulğana
saldı Fazili,
Özün buna şahid oldun,
ey qoca Tiflis!

Qafqaz mənim evim oldu,
 eşiyim oldu,
 Qafqaz – Puşkin ilhamının
 beşiyi oldu.
 Rusiyada – o ilhama
 güllə atdılar,
 burda – Qafqaz türkcəsində
 yas tutdu dağlar.

1976

Bəyanat

*...Qalxın,
yıxılmayın üzüquyulu,
düşmən sevinməsin,
sınmayım mən də.
Əyilib gül qoyaq Xiyaban boyu
biz belə əylək əyləndə də...*

Moskva yetmiş il aldatdı bizi,
İnandıq,
 ordaydı “əllər atası”.
Dünyanın ən azad, xoşbəxt ölkəsi,
əslində “ağalar-qullar dünyası!”.

Böyük ideallar – əslində şüar!
Yarı həbsxana, yarı da vətən.
Əslində – tuthatut, aparhaapar, –
səksən beşə kimi,
 otuz yeddidən!

Haraya qalxmışdıq,
 nəydi “mübarək!”,
əslində uçmuşduq biz bina kimi.
Əlifbadan tutmuş
soy-kökünədək,
 dəyişdik,
 millətin adına kimi.

Almaz İldırımını unutmuşdular,
meydan sulayırdı beynəlmiləllər.
“Yaşıl yarpaqlar”¹ qurutmuşdular
“Qızıl qələmlər”dən² yapışan əllər.

Təltif olunduqca minbir sərgidə,
əkdik də, biçdik də əl-ələ, birgə.

¹ Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti zamanı gənclərin ədəbi məclisi (*red.*).

² Azərbaycanda Sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra proletar ədəbi məclisi (*müəllif*).

Yetmiş il planlar doldu ölkədə,
Axırda nə gördük! – ac qalıb ölkə.

Getdi sərvətimiz birər və birər,
gah yerin üstündən, gah da altından.
Yuxarı qalxdıqca boyun əydilər
boyunu sınımışlar,
xalqın adından.

Pambıqçı bəstilər, usta pirilər –
Filan zəmanənin qəhrəmanları.
Millətin gözüne kül üfurdilər,
ac qalıb doyurdu millət, onları.

Kisəylə paylandı qızıl medallar,
səadət axtardıq alqış səsində.
Birinci katibin nitqi o ki var,
mədh oldu mətbuat səhifəsində.

Guya ki tarixə səs salırdılar
döyüb sinəsinə vətən deyənlər.
Əlin qabarından zövq alırdılar
alının tərini tərifləyənlər.

Siyasi şərhçilər meydan suladı,
Çənəsi yağlıydı, dodağı püstə.
Səfərə çıxmamış bayquş uladı
hardasa, bir karvan yolunun üstə.

Layka göyə qalxdı – əlüstü şəir,
qurultay açıldı, aşıb-daşdı söz.

“Böyük rus xalqına” mənzum namələr!
Füzulidən sonra ucuzlaşdı söz.

Belə qazandılar şanı-şöhrəti,
belə öyrətdilər sonra bizi də.
İnqilab beşiyi,
qul təbiəti! –
rusu da mat qaldı, xaricisi də.

* * *

Ad icad eləyib fəxr elədilər,
pambığa “ağ qızıl” – yalan dedilər.
Neftə “qara qızıl” – bu da bir yalan,
çoxaldı ölkədə qızıl ad alan.

Qızıl ulduzlara bürünürdülər,
amma ayaqlarda sürünürdülər.
Bu da şan-şöhrətin faciəsiydi,
xəstə cəmiyyətin faciəsiydi.

Kürsüyə qalxanda “atışdırlar”,
kürsüdən düşəndə yatışdırlar, –
rəsmi iclaslarda bu, ənənəydi.
Mən də əl çalmışam yarıyuxulu.
Məqsədi, məramı nə bilim nəydi,
Fəhləsi “dəliydi”, naziri xoflu.

Yadımda hardasa milyon əl qalıb,
qana işləyirdi elə bil ovsun.
Aldanan neyləsin, mətəl qalıb,
aldadan utanıb xəcalət olsun.

Məmməd¹ bu misrarı əzbər deyərdi,
baxıb üzümüzə gülümsəyərdi.
Söhrab² bir tərəfdən,
 mən bir tərəfdən
arada Nikita Sergeyeviçdən
lətifələr deyib rahat olardıq,
Çörək növbəsinə gedib durardıq.
Onda Ali³ kürsün tələbəsiydik.
hərəmiz ayrıca ev yiyəsiydik.

Getdi “dadi-tamı” o zamanların,
bir az dəyişiblər çuxalarını.
Əvvəlki ulduzlu qəhrəmanların
ulduzsuz görürəm yaxalarını.

* * *

Kiminsə “doktorluq” müdafiəsi,
xəlvəti keçmişdi, eşitmişdi xalq.
Gədəbəy tərəfdən rüşvətəvəzi
torpaq bağışladı
Birinci⁴ o vaxt.

² Sair Söhrab Tahir.

³ Moskva, Ali ədəbiyyat kursları (red.).

⁴Azərbaycan KP MK-nın birinci katibi (red.).

Dinmədik...
onsuz da qanımızdadı,
özünü aldatmaq, susmaq adəti.
Yenə öz başında gəlib çatdadı
bədbəxt müsəlmanın bu “siyasəti”.

Beləcə başlandı ilk faciəmiz,
sonra qarış-qarış, sonra hektarla.
Başqa Birincimiz,¹
başqa “fəxrımız”, –
verdi Kəmərlidən² yalvar-yaxarla.

Buydu böyüklərdə vəfa, qanacaq,
“kiçiklər” nümunə götürməliydı.
Siyasi Büronun üzvündən qabaq
yerdən, zəmanəti xalq verməliydı.

Hər kəs mərazini yoxlasın gərək,
mədə həll eləməz, torpaq namusdu.
Ağıllı başları qoruya bilək,
ağılla deyilən söz arxamızdı.

Amma cəsarətli bir sözə görə
oğullar gördüm ki, əzaba düşdü.
İtaət göstərən dəyyusa görə,
adları kitabdan kitaba düşdü.

¹ Azərbaycan KP MK-nın birinci katibi (red.).

² Qazax bölgəsində kənd adı (red.).

Bir əl saxlatdırdı neçə əsəri,
siyasi səhv gəzdi niyyəti zəlil.
Fikrin odu söndü, sözün kəsəri,
Nə Sabir yetişdi, nə Mirzə Cəlil.

Dedilər, Nəriman millətpərəstdi,
guya bu, millətə, vətənə qəsddi.
Dedilər, başqadır indiki tələb,
Millət, Nərimanı qoymayın sevir...
“Qəh-qəh, gülməlisən xanımın xarab!” –
yerin behişt olsun qəbirdə, Sabir.

Qoy burda Məsumə Ağazadədən,¹
iki kəlmə deyim, sevinsin vətən.
Yox, yox, unudulmaz o kitabxana,
bizi unutmayıb özü də, yəqin.
Cavada – bacıydı, Cavidə – ana,
qızı yaşındaydı amma Cavidin.

Borsunlu Daşqını, Yusif Vəziri,
gizlində gətirib, oxutdu bizi.
Olduq kitabxana, kitab əsiri, –
Oxuda-oxuda ayıldı bizi.

Biz öz gözümüzdə bir az ucaldıq,
əymək istəyənlər bizi, əyildi.
Birinci diplomu biz ondan aldık,
“Aşkarlıq” o zaman aşkar deyildi.

¹ Bakı Mərkəzi Kitabxanasında şöbə müdiri (red.)

Sən buna şahidsən, zavallı torpaq,
açıq danışanı izləyirdilər.
“Kimin sualı var!” – yazmışdım o vaxt,
cavabı özümdən istəyirdilər.

Nə qədər təəssüf eləməliydik,
nə qədər peşiman olacaq bəşər.
Gedənin dalınca pis deməliydik,
gələnin üzünə tərif... nə qədər!

Bürokrat, şarlatan – iblis kimidir,
yoxsuldur, rəzildir onun dünyası.
Ən yaxın mənzili – qoltuq cibidir,
ən uzaq qohumu – doğma anası.

Siz ey az maaşa hər ay qol çəkən,
sonra borclu çıxan həmyerlilərim.
Qoyun tənzip kimi yaranız üstən,
bir az məlhəm olsun mənim əsərim.

* * *

Qovdular, sürdülər bizim milləti,
bir yanı Kür oldu, bir yanı Araz.
Sürdü SSRİ Ali Soveti, –
Stalin, Mikoyan məkriydi əsas!

Köçdü bizimkilər, yox, – köçürtdülər,
xalqın vüqarını zaman əyirdi.
“Geri qayıtmasın daha bir nəfər!” –
Silva Kaputikyan¹ hədələyirdi,
Bir söz min ürəyi zədələyirdi.

¹ Erməni yazıçısı (red.).

Dedi Moskvada plenum günü,
Yuri Surovsevin¹ sədrliylə.
Ovcunun dalıyla sildi gözünü
orda yaş yox idi bir damcı belə.

Qadın hikkəsiydi, namərd şəriydi
dediyi sözlərin rəngi, çaları.
Elə bil sinfi düşmənləriydi
bizim – Azərbaycan yazıcıları.

Müdrüklər seçiblər ağı qaradan,
süddən sələm olmaz,
torpaqdan əvəz.
Şair ara vurub çıxmaz aradan,
şair ədavəti təbliğ eləməz!

İclasda uzalı qalmışdı əlim,
sədr söz vermədi,
yandıq bu oda:
Getdi ürəyindən Xudu müəllim,²
Fərman Kərimzadə, Hafiz Baxış da.³

Mənə dərs deməyin beynəlmiləldən,
gördüyüm ayrıldı, deyilən ayrı.
Bir canda yaşadıq biz ki, ey vətən,
nə can ayrı oldu, nə vətən ayrı.

¹ SSRİ Yazıçılar İttifaqının katiblərindən biri (red.).

² Görkəmli Azərbaycan alimi (red.).

³ Tanınmış Azərbaycan yazıçısı və şairi (red.).

Xalqlar yurdlarından köçürülülər,
xalqlar qıl körpüdən keçirilirlər.
İtir torpaqların müqəddəsliyi,
kim nə cür istəyir, yazır dərsləyi.

Mənim nəzərimdə pozur həyatı,
xalqları qırğına çağırır “Ocaq”¹ –
Zori – SSRİ xalq deputatı! –
yüksək kürsülərdən o danışacaq.
Xalqları qırğına çağırır “Ocaq”.

* * *

Nəçə sənətkara böhtan yazıblar,
boyun əyməyə nə “boyun” asıblar,
Cavidə, Müşfiqə ad qoyubdular,
hökmü üzlərinə oxuyubdular.

Ölüm şərbətini içirdibdilər,
sonradan yubiley keçirdibdilər.
Əvvəl öldürüblər bir qəhrəmanı,
sonra da adına küçə qoyublar.
Odda yandırılar Azərbaycanı,
gündüzün adını gecə qoyublar.

* * *

Sən bu zərifliyi, mehribanlıqı,
“insanlar” içindən bu insanlığı,
alicənablığı, mehri, ülfəti,
bu hissi, duyğunu, bu nəzakəti

¹ Z.Balayanın kitabının adı (red.).

necə saxlayıbsan, anam, ay Turan!
Yenə təzələndi yaram, ay Turan!

Cavidin həm oğlu, həm qızı oldun,
bəlkə bir millətin namusu oldun.
Hacının qızıyla¹ görüşdüm, fəqət
atası sarıdan o narazıydı.
Hacının büstünü gördük, nəhayət,
yaşayan Hacıydı, ölən qızıydı.
Atası sarıdan o narazıydı!

* * *

Avey baba, Heydər baba!
Vurğun, Şəhriyar hardadı?!
Koroğlu qalxıb at üstə,
axtarın, əğyar hardadı?!

Soyumuza biz and içək,
tikanlı yollardan keçək.
Hardadı anam ağbırçək,
atam ixtiyar, hardadı?!

Soyumasın ocaq özü,
Fikrin odu, sözün közü.
Qiymətlidi ustad sözü, –
gəlsin Bəxtiyar,² hardadı?!

¹ Hacı Zeynalabdin Tağıyev qızı Sara xanım (red.).

² Şair B. Vahabzadə (red.).

* * *

Qovdular, sürdülər bizim milləti,
bir yanı Kür oldu, bir yanı Araz.
Mən dana bilmərəm bir həqiqəti, –
Stalin, Mikoyan məkriydi əsas!

Sonra bayquş kimi uladı kilsə,
bir qara yel əsdi, qar gəldi sonra.
Azərbaycanlıyam, –
deyən hər kəsə
“Böyük Ermənistan” dar gəldi sonra.

Gəldi köhnə yurddan təzə dərdimiz,
tale axtaranın həyatı qaldı.
Əkib şumladılar yeri tərtəmiz,
bu dəfə nə üstü, nə altı qaldı.

Millətdən millətə söz qandırdılar,
beşikdə, məzarda od yandırdılar.
Bulağın gözünü bulandırdılar,
gördük su üstünü, su altı qaldı.

Dilə bal bələyib biz bal qoxuduq,
xalqlar dostluğuna xalça toxuduq.
“Azad ölkəm!” deyə nəğmə oxuduq,
dildə oxunmamış bayatı qaldı.

Fəlakət törətdi insan Tanrısız,
şanılar, pətəklər qaldı arısız.
Nə Ağrı dağına qalxdıq ağrısız,
Nə Göyçə gölünün öz adı qaldı.

Gör kimlər törətdi bu qiyaməti,
gözü kor olanlar baxdı, görmədi.
Torpaqdan torpağa xalqın həsrəti,
əsrdən əsrə fəryadı qaldı.

* * *

Yığıldı, yığıldı döndü bir dağa,
ocaq hənirtiyə, yol izə döndü.
Millət baş meydanda qalxdı ayağa,
dəniz sahilində dənizə döndü.

Bu da Salnamənin bir səhifəsi,
başqa səhifəsi Xalq Cəbhəsiydi.
Millət – baş meydanda möhürəvəzi,
torpaq – suverenlik vərəqəsiydi.

Tənqid! – aşağıdan yuxarıyadək,
Sabir¹ bu günləri görə biləydi.
Qadağan olunmuş söz yoxdur, demək,
“qadağan saati” vətəndə nəydi?!

* * *

Kişilər salmışdı, pozdu dığalar
Qazaxdan Dilcana gedən yolları.
Ay qalın meşələr, sərin bulaqlar,
qürbətə bənzəyir vətən yolları.

Fikirdən ayılırmı İncə dərəsi, –
buydu namərdlərin qəsdi-qərəzi.
Pozulub yolların bəndi-bərəsi, –
təzədən yüz axtar itən yolları.

¹ Mirzə Ələkbər Sabir (red.).

Ehtiyatlı olun, igid oğullar,
bir az qorxuludu indi bu yollar,
“Şahin-şonqar sürbənizi dağıdar”,
nə çoxdu gizlənib güdən yolları.

Mənim yadımdadı – ata-babadan,
karvansara olub bizim İcevan,
Dərdi dözülməzdi, yarası çıban, –
oyatma qıvrılıb yatan yolları.

* * *

Qatil! Zəhərləmə abı-həyatı,
bələyim Qarabağ beşiyindədi.
“Nərmə nazik bayatıdır, bayatı” –
bir xalq
bir bayatı keşiyindədi.

Hələ qan qaradı, bayraqlar qara,
ürəyim üşüyür yad nəfəsinə.
Qərənfil səpilib asfalt yollara,
Torpaq xınalanıb saç əvəzinə.

Düşmən gülləsinə yaralandılar
yaşamaq eşqiylə qırılanlarım.
Tanklar yeriyəndə sıralandılar
tanka zəncir kimi sarılanlarım.

O tanklar gətirdi qara bayrağı,
nalələr od oldu, laylalar həzin.
Mənim millətimi
Novruzqabağı
qara geydirəni qara geyinsin!

Bükülüb gənclərin yumruğu kinlə,
mənə başsağlığı verməsin heç kəs.
Mənim böyük xalqım susar təmkinlə,
səngərdə ölənə heyifsilənməz!

Qalxın, yıxılmayın üzüquyulu,
düşməni sevinməsin, sınımayım mən də.
Əyilib gül qoyaq Xiyaban boyu
biz belə əyilək əyiləndə də.

*Şəhid atası
Şəriif qağaya
Məktub*

*Babasından nəvəsinə,
düşdü vətən həvəsinə.
Rus, erməni gülləsinə
sinə gərdi Sanılılar,
Şəhid verdi Sanılılar.*

Çaylı kəndi, meşə yolu,
təhlükədi sağ, solu.
Dərdin alım, ay eloğlu,
sənin dərdin ağır oldu,
yerlər-göylər fağır oldu.

Tabut gəldi... Sədərəkdən,
nalə qopdu min ürəkdən.
Təzə qalxmışdı yürdəkdən,
Elşadıydı son beşiyin,
yasa batdı ev-eşiyin.

Şərif qağa, dözə bilsən,
döz bu dərdə, sən əslsən.
Sən ağlama – desəm də mən,
özüm gedib ağlayırdım,
ölənə yas saxlayırdım.

O, Haşkərim Sanılıdan,
o soydan bizə bir nişan.
Güllələrə getdi qurban, –
şair getdi dildə vətən,
Şəhid çıxdı o nəslədən.

Kənd bir evə tökülmüşdü,
çəpərlərin sökülmüşdü,
təzə çəpər çəkilmişdi
yas yerinə gələnlərdən,
deyirdilər ölənlərdən.

Cənazəni döndərdilər,
qaldırdılar, endirdilər.
Dinməyəni dindirdilər,
Tabut sükut içindəydi,
sükut tabut içindəydi.

Bir az ayaq saxladılar,
el ağzıyla ağladılar.
Qızıl xonça bağladılar,
elin-günün adətiydi,
taleyin də qismətiydi.

Şapka geyən, papaq geyən,
sual verən, ağı deyən,
erməniyi, rusu söyən
bütün bir kənd yığışmışdı,
bir həyətə sığışmışdı.

Sanılıdan Sabir bəyi,
Nağılıdan Mahir bəyi,
Carçılı Cavanşir bəyi
gördüm, gözlərdə kin gördüm,
bir ağırlı təmkin gördüm.

Şəhid verən üç ağsaqqal,
dayanmışdı məğrur və lal.
Bu mərəkə, bu “cah-cəlal”
tanışydı hər birinə,
təsəlliyydi bir-birinə.

Bulud kimi dolmuşdular,
çəmən kimi solmuşdular,
dərddən qohum olmuşdular,
yad olmuşdu qohumları,
qızdırırdı dərd onları.

Ağrıyurdım mən bir şeyə,
oğlun getmişdi cəbhəyə.
Mənimki evdəydi deyə
baxammırdım heç üzünə.
İndi sən də gəl özünə.

Başqa şəhid atasına
sən deyirdin yana-yana.
Qulaq asdım pıçıltına,
Şərif qağa, hıçqırırdın,
pıçıltıyla qışqırırdın.

O gün Novruz axşamıydı,
el-obanın bayramıydı,
deyib-gülmək məqamıydı,
yer yuxudan oyanmışdı,
Yumurtalar boyanmışdı.

Küsülülər barışırdı,
süfrələr də qarışırdı,
göydə ulduz sayrırdı,
yerdə tonqal çatırdılar,
Aya lopa atırdılar.

Şərif qağa, mən də pisəm,
toydan-yasdan xəbərsizəm.
Arada bir gəlib-getsəm,
Çaylıdan da gen düşməmə,
Poyludan da gen düşməmə.

Zabit, bir az yol uzaqdı,
sür maşını bəlkə çatdıq.
Nazim, oğlum, xeyli vaxtdı,
baş çəkmirik qəbristanə,
nənən yatır, dəyək ona.

Yad ha deyil Çaylı kəndi,
Çaylı – köhnə Kəsəməndi.
Toy gözləyib yasa gəldi
uzaq-yaxın tanışların,
qurumuşdu göz yaşların.

Bu qəribə bir yas idi,
burda hamı həssas idi.
Bu, əslində qisas idi,
ləyaqəti, heysiyyəti
yandırırdı bir milləti.

Kimdən, nədən deyirdilər,
bədahətən deyirdilər.
“Birlik”, “Vətən” deyirdilər,
ağıl, şüur oyanırdı,
uşaqlar da boylanırdı.

Bu oyanış dəhşət idi,
o tərəfi – sərhəd idi,
bu tərəfi – bu kənd idi,
gözü qıpq olmuşdular,
könlü qırıq olmuşdular.

Yol o yanda kəslirdi,
iz o yanda üzülürdü,
adam baxıb əzilirdi.
kənd davanın içindəymiş,
bu qovğanın içindəymiş.

Mən dedikcə acı-acı,
Hayıfsındı Salya bacı.
Vahid qağa söydü xacı,
Vazgenin də kilsəsini,
boğmaq olmaz el səsini.

Ağstafa, Qazax birdi,
yaxın birdi, uzaq birdi,
qol ayrısı, qucaq birdi,
laylasına yatanlarıq,
harayına çatanlarıq!

Dost görəndə bayram olub,
ürəkdə arzu-kam olub.
Yediyimiz haram olub,
bir qəribi ac görəndə.
Ya çörəksiz sac görəndə.

İnanmışdıq erməniyə,
çağırırdıq “kirvə” deyə.
Süfrəmizdə yeyə-yeyə,
süfrəmizə xayın oldu,
özündən arxayın oldu.

Üzdə biri çəkməçiydi,
zurnaçıydı, əməkçiydi,
bir-birinə köməkçiydi,
xəfiyyəymiş ermənilər,
Allah, nəymiş ermənilər?!

Türk görəndə qorxub əsər,
qulaq kəsər, burun kəsər,
göz çıxardar, boyun üzər.
Vəhşilərdən dönmədilər,
bəlkə də bu ermənilər?!

Biz itirdik İrəvanı,
karvansaray İcevanı.
Yaylağımız Dilicanı,
Şuşadadı ermənilər,
nəşədədi ermənilər.

Gədəbəydən qopardılar,
Kəmərridən apardılar,
bizdən vətən apardılar,
orda vətən yaratdılar,
yaramızı qanatdılar.

Əsir qalıb Əskipara,
dilim qısa, üzüm qara.
Həs-rətik o bulaqlara,
əkinimiz qaldı çöldə,
biçinimiz qaldı əldə.

Tanıyırdım Qarateli,
erməninin sınısın beli.
Baş tutmadı fitnə-feli,
qız özünü həlak etdi,
pak gəlmişdi, pak da getdi.

Sən mərd dayan, Şərif qağa!
Yığ gücünü qalx ayağa.
Şəhid verdin bu torpağa,
dayaq olsun torpaq sənə,
səbir versin Allah sənə.

Atəş! – dedi igid əsgər,
yaylım açdı döyüşçülər, –
Avtomatlı yeddi nəfər.
Qoy şəhidlər xiyabanı
hifz eləsin o cavanı.

Gəlib-gedən dönüb baxsın,
yoldan ötən dönüb baxsın,
bütün vətən dönüb baxsın,
Xiyaban, tək məzar deyil,
bu ölən arzular deyil.

Şöhrət oldu Elşad bala,
Qazax boyda bir mahala.
“İgid ölər, adı qalar...”
El deyəni pozan olmaz,
eldən yaxşı yozan olmaz.

Məni boğan qəhər deyil, –
Elşad daha əsgər deyil,
Elşad adi bəşər deyil,
Elşad adlı qəhrəmandı,
Çaylı kəndi – bir ünvandı.

Azərbaycan günlərindən,
bir səhnəni çəkirəm mən.
Gəl əzizim, tut əlimdən,
Sən bir kəndin timsalında,
yaşat onu xəyalında.

Osman¹ qağa yatır burda,
xatırlayaq otur, burda.
Vidadi² burdadır, burda,
o tərəfdə Hüseyn³ qağa,
Vaqif⁴ düşdü Qarabağa.

Qurtarmadı el bu yasdan,
Cıdır düzü qanlı dastan.
Şuşa böyük məzarıstan,

¹ Osman Sarıvəlli.

² Molla Vəli Vidadi.

³ Hüseyn Arif.

⁴ Molla Pənah Vaqif.

heykəl orda baş daşdı,
gör gavur harda yaşadı?!

O güllələr açılırdı,
alınımın tər açılırdı.
Bir bəd səhər açılırdı,
“Aran köçü” burulurdu,
köç Sibirə sürülürdü.

Sanılıydı fəryad edən,
Bir səsiylə min dad edən,
Siyasətə qurban gedən,
siyasətdən uzaq idi,
və... siyasi dustaq idi.

Şairə qəsd, millətə qəsd! –
bir şərəfsiz, şöhrətpərəst,
vəzifədən ötrü bu məst,
bu nadanlar dəstəsindən
nələr çəkdi, yazıq vətən!

Babasından nəvəsinə
düşdü vətən həvəsinə.
Rus, erməni gülləsinə
sinə gərdi Sanılılar,
Şəhid verdi Sanılılar.

Şərif qağa, dərd çoxalıb,
üstümüzü düşmənlə alıb.
İndi vətən darda qalıb,
gərək biz də silah tutaq,
loxma kimi dərdi udaq.

Yazdığımı götür oxu,
cavanların getdi çoxu.
Bu torpağın acı, toxu
bir-birinə dayaq olsun,
insan qazdan oyaq olsun.

Əldən verdik Kəlbəcəri,
erməni doldu içəri.
Bir kombati-mərd əsgəri
arxasından vurub namərd,
başın sağ olsun, Ələvsət.

İndi bircə yol görürəm,
məzlumları qul görürəm.
Gəlinləri dul görürəm,
qızlar qalxır, cavan azdı,
milləti artıran azdı.

Dastanlardan Oğuz xanın,
Moğollardan Çingiz xanın,
Atillanın, Alparslanın
ruhlarına biz and içək,
İcevandan qoşa keçək.

Şərif qağa, yaram sızlar,
qoy susmasın telli sazlar.
Cəbhədədi bizim qızlar,
dava namus davasıdı,
bu, el-ulus davasıdı.

Bakı, aprel 1993

Qadın

(Qızım Xatirəyə)

I

Şirindil, bir həftə keçir o gündən,
yumadın yenə də o köynəyi sən?
–Nurəddin, doğrusu, vaxtım olmadı.
– Yox, mənim, görünür, baxtım olmadı.
Yaxşı, mən cəhənnəm, o uşağa bax.
Şirindil dinmədi, tutuldu ancaq.
Nurəddin qapını çırpdı üstünə,
evdən qaşqabaqlı çıxdı o yenə.

II

Gah sahilə çıxdı, gah bağa gəldi,
bilməyib çoxuna toxundu bəzən.
Çoxuyla da qabaq-qabağa gəldi,
hamıdan seçildi hamıyla gəzən.
İstirahət günü o hara getdi?
Geymədi əyninə paltosunu da.
Özü də bilmədən bazara getdi.
Soruşdu soğanın kilosunu da...
Yenə soyumadı kini, qəzəbi,
dedi “lap çaşdırdı bu yollar məni”.
Taksi sürücüsü söydü əsəbi:
“Evdə yetim qoyma, balam var mənim!”
Getdi səki ilə qəlbində qübar,
bənizi ağardı, qanı qaraldı.
Gəlib “Nizami”yə¹ növbədən kənar
Ərəb kinosuna bilet də aldı.

¹ “Nizami” kinoteatri (red.)

Gəzindi saata tez-tez baxaraq,
Fikrindən nə keçdi, dada yetmədi.
Kinoya bir azca qalırdı, ancaq
Aldığı bileti cırdı, getmədi.
Fikirdən-fikirə düşdüyü kimi,
Səkidən-səkiyə keçdi Nurəddin.
Yolda bir limonad içdi Nurəddin,
Təzə pul köhnənin üçlüyü kimi
Qaldı susatana, almadı, getdi,
Susatan da səsə salmadı, getdi.

III

Mindi trolleybusa,
gedib Bayıla çıxdı.
Mindi ayrı maşına,
başqa bir yola çıxdı.
Yolunu da itirdi,
izini də itirdi.
Camaatın içində
özünü də itirdi.
Üçyaşlı qız balası
evdə onu gözlədi.
Qapı hər döyüləndə
“Ata!” deyər səslədi.
Bu səs ona da çatdı,
durdu dinməz-söyləməz.
“Qayıt, qayıt, atacan!”
Lap yaxından gəldi səs.
“Ata, biz yelləncəyə
gedəsiyik, hardasan?”

İstirahət günü də
işdəsənmi, atacan?”
– Get, qızım, ananla get.
– Anam baxmır üzümə.
Mən “ata” çağırıram,
acıqlanır üstümə.
Gəl, ata, anam mənim
heç üzümdən öpməyir.
Anam saldı əlindən
qırıldı nəlbəkimiz.
Ata, yenə anamı
gəl, güldürək ikimiz.
Turpu təmizləyirdi,
anam əlini kəsdi.
Anam atdı bıçağı,
anam titrədi, əsdi,
anam əlini kəsdi.
Ata, telefonumuz
zəng elədi biaram.
Dəstəyi götürmədi,
danışmadı heç anam.
Mən yüyürdüm, saxladı,
sən idinmi, ay ata?
Anam məni qoymadı
danışam telefonda.
Gəl, ata,
sən gəlməmiş,
çörək yeməyəcəyəm.
– Yox, qızım, yox, gözləmə.
Daha gəlməyəcəyəm!

– Onda qızın olmaram,
körpə quzun olmaram,
sənin balan olmaram,
sənin anan olmaram!
Mən küsdüm səndən, ata!
– Küsmə, sənə qurbanam!
Qoy bütün dünya küssün,
tək sən küsmə, sən balam,
küsmə, sənə qurbanam!

IV

Ayıldı, alnından gördü tər axır,
gördü ki, üçüncü mərtəbədədir.
Fikirli-fikirli bir evə qalxır,
bu qapı kimindir, bu nömrə nədir?
Gəldi dostugilə, tanışigilə,
yeridi qüssəli, yeridi nasaz.
Barı söhbət ilə, danışiq ilə
bir az ürəyini boşaltsın, bir az.
Baxdı gah qapıya, gah pilləkana,
dostuyla nə qədər görüşmüşdür o.
Hələ bir dəfə də zarafatyana
ağacdən tutaraq sürümüşdür o.
Getmişlər kinoya, teatra da,
(ah, niyə çatılır indi o qaşlar?!)
Bəzən öz evində, bəzən də burda
neçə təzə ili qarşılamışlar.

Elşada, Elşadın arvadına da
istədi hər şeyi desin o, açıq.
Desin pis olsa da, yaxşı olsa da,
“daha Şirindillə ayrılmalıyıq.
Desin ki, tutmayır xasiyyətimiz,
dolana bilmərik bundan sonra biz.
Məğrurdu-qılıqsız, soyuq, bir bədən,
nə qohumcanlıdı, nə söz eşidən...”

V

Zəngi basdı Nurəddin,
peşiman oldu fəqət.
Eşidən olmasaydı,
düşüb gedərdi, əlbət.
Necə desin, görəsən,
necə açsın bu sözü?
İnciyər Lalə bacı,
inciyər Elşad özü.
Ürəyində gizlimi
saxlasın o, bu “dərdi?”
Dostları süfrəsinə
dəvət edə bilərdi,
Xeyir söz, ya şad xəbər
gətirə bilərdi o,
Ancaq aç bilməzdi
dosta da bu “dərdi” o!
“Desələr, xeyirdimi?”
nə uydurum onda bəs?

Yox, Lalə bacı deməz,
yox, heç Elşad da deməz!
Əsl dostun evinə
getsən, sevinər ancaq;
Dost deməz: niyə gəldin,
xoş gəldin, deyər ancaq.

VI

Bu dəm açıldı qapı
Lalə bacı göründü.
Nurəddinin gözündə
ev dumana büründü.
Əvvəl seçə bilmədi,
necə seçə biləydi?
Hələ Lalə bacı da
gözünə qoşa dəydi
–Gör kim gəlib, ay Elşad!
gəl-gəl, Nurəddin qardaş!
O, gəldi ağır-ağır,
o, gəldi yavaş-yavaş.
Qapı örtüldü daha,
görüşdülər Elşadla.
Oturdular üzbəüz,
çay düzdü Lalə bacı.
Elşad dindi gülərək:
– Nə yaxşı ürəyin var,..
Nuru, bizi bu axşam
nişana çağırıblar,
sənsiz gedən deyiləm.

– Mənim işim var, gedin, –
çayını içə-içə
cavab verdi Nurəddin.
Danışdı baş bulayıb,
danışdı üzündə qəm;
“İş yerində ölən var,
yaxşı düşməz getməsəm”.
Sonra Lalə bacını
Elşadı yola saldı,
özü uzun küçədə
fikirləriylə qaldı.
“Getməsəm, yaxşı düşməz,
yas yeri var... siz gedin”
mənim yalanıma bax.
Hm... Nurəddin, Nurəddin.
Yaxşı gəlindi Lalə,
bacım olsun dünyada.
Süfrə açır, çay süzür,
can da deyir Elşada.
Bəli, xoşbəxtdir Elşad,
nə qəm bilir, nə kədər.
Çox, çox şey asılıdır
arvaddan, düz deyiblər.

Nurəddin çox düşündü,
çox şeyi saldı yada.
Hiss etmədən “yox!”
deyə qışqırdı da arada.
Keçənlər ona baxdı,
O, baxmadı bir kəsə.

Üç siqaret yandırır
sümürdü birnəfəsə.
Sol qulağı tar səsi,
kaman səsi eşitdi.
Sağ qulağı qız səsi,
oğlan səsi eşitdi.
Qarmon çalan, oxuyan,
sağlıq deyən çox oldu.
Oynadılar, getdilər,
sonra hər şey yox oldu.
Nişanını, toyunu
yada saldı Nurəddin.
Düşündü ki, Şirindil
xoşxasiyyət qız idi.
Əzəl necə mehriban,
necə günahsız idi.
Özü harda olsa da
Nurəddinin dilində
olardı adı onun.
Tək Şirindil olardı
ağzının dadı onun.
Yanında gəzməyəndə
dilində gəzdirərdi,
könlündə gəzdirərdi!
İşdə onun adı var,
bir sözündən keçilməz.
Ancaq evə gələndə
uşaq qədər sayılmaz
uşaq qədər seçilməz.
İşdən yorğun qayıdar,
özü durub çay süzər.

Söz deməz Şirindilə
fəqət, qəlbində küsər.
– Şirin, bu macəramız
əzəl məhəbbət oldu.
Sonra hər şey bu evdə
özünəxidmət oldu...
– Nurəddin, oxumuşam,
mənim də təhsilim var,
deyirsən işləməyim?
Yox, yox, işlə nə olar.
Lakin mən ailədə
get-gedə unuduldum.
Bəzədiyin bu evə
elə bil yamaq oldum.
Divara gülüş qondu,
mənim gözlərimə qəm;
Mən, Şirin, bilirsənmi,
ailə istəyirəm.
Danmıram, istəyirəm:
ərəm, başım yuyulsun,
stolumun üstündə
çayım da hazır olsun,
çörəyim də qoyulsun.
Qonağımı yola sal,
ana ol, uşağa bax.
Ər kimi istə məni,
bəli, ər kimi ancaq!

Pis yerə yozma, Şirin,
de, buna haqqım varmı?

Axı, arvadlı kişi
mənimtək yaşayarmı?!
Xəstəxana, elmi iş,
nə bilim, mən daha nə.
Məndən də gec gəlirsən
bəzən hələ evinə.
Yazılmışdır kitabda
hüququmuz bərabər;
Bəs ailə, Şirindil,
bəs qəlb? Bəs arvad? Bəs ər!
Gedir yenə Nurəddin,
içində haray gedir.
Gedir halı pərişan,
evliyə "subay" gedir.
Qanı necə qaradı,
qəlbi necə döyünür.
Bir para filmlərin,
bəzi rəfiqələrin,
qarasınca deyindir.

VII

Yanır əlvən işıqlar,
Bakı nura qərq olur,
Axşamın düşməsi də
Nurəddinə dərd olur.
Yanır əlvən işıqlar,
üzlər nura boyanır.
Ona elə gəlir ki,
gündüz işıqlar yanır.
Oğlanlar, qızlar keçir,
deyəni, güləni var.

Görüşə gedəni var,
görüşdən gələni var.
Biri taksidə gedir,
o biri avtobusda,
(hamının gedən yeri,
gələn yeri olsun, ah!)
Göyərçinlər dəstəsi
yuvada mürgüləyir.
Akademik teatra
İzdiham axıb gedir.
Füzuli fikirdədir.
sağ əli çənəsində
Sədaqəti vəsf edir
o, yenə nəğməsində.
Füzuli də düşünür,
Nurəddin də düşünür.
Sazaq qalxır, deyəsən,
Nuru bir az üşünür.
Biri Məcnun diliylə
Leylidən deyir, deyir,
O biri öz dilində
Şirindən gileylənir!
Şairin tanış səsi
nələr deyir, gör nələr;
“Gileylənmə Şirindən,
Leyli səndən inciyər.
Gileylənmə Şirindən
Başqa bir Şirini, bil;
Fərhad sevdi bir zaman,
heç kəsdən gizli deyil.
Min dağ yardı o igid
bir eşqin həvəsinə.

Əsrlər cavab verdi
bir külüngün səsinə.
Gileylənmə Şirindən,
gənc həkimdir o mələk,
Təzə “Şirin” dastanı
yazılsın indi gərək!”
Bunu özümü deyir,
Füzulimi? Bilməyir!
Yanır kinoreklamlar,
rənglər yaşıl, ağ sarı.
Elə bil səbh açılır.
Ah, Bakı axşamları!
Bağlarının ətrini
külək şəhərə yayır,
səhər axşama yayır,
axşam səhərə yayır.
Yüz axşamın hüsnü var,
bir hüsnündə bil barı.
Ah, Bakı axşamları!
O, bu sükut içində
düşünürdü bayaqdan;
Bir səs haray çəkirdi:
“Qayıt, qayıt, atacan!”

VIII

Nurəddin oturdu köks ötürərək,
Oturdu bəzəkli bir skamyada.
Danışdı gah ağıl, gah da ki ürək,
danışdı gah subay, gah cavan ata:

N u r ə d d i n

Tutalım, ayrıldım elə bu axşam.
Tutalım, o çıxıb, mən boşamışam.
Bəs sonra? Şirindil ərə gedəcək,
Hər yetən dalımca töhmət edəcək.
Atalıq yanında qalacaq qızım,
“Ana” çağırdığım balaca qızım,
Mən də ayda-ildə onu birtəhər
gedib görəcəyəm...
görünsə əgər.

A t a

Birdən görünmədi? Getməzsən məgər?

N u r ə d d i n

Getmərəm, nə olar, o da böyüyər.
Bir azdan Nənəş də yekə qız olar,
O da atalıykən atasız olar.

A t a

Ürəyin dözərmi?

N u r ə d d i n

Dözər, hm, dözər...

A t a

Yazıq, bu ağrılar ruhunu əzər!

N u r ə d d i n

Niyə? Evlənərəm gedib arada.
Öz oğlum, öz qızım olar sonra da.
Çoxdu darülfünün bitirən qızlar,
çoxu subay qalıb... gedib alaram.

A t a

Axı, sən atasan, sənin balan var?!

N u r ə d d i n

Mən sonra Nənəşi başa salaram.

A t a

Onun anasını dul qoyan gündən
O, səndən əbədi üz döndərəcək.

N u r ə d d i n

Gedib öpəcəyəm onun üzündən
Sonra birdəfəlik...

A t a

Səbr elə görək,
Nurəddin, anadır axı, Şirindil,
onun ana kimi sən qədrini bil.

N u r ə d d i n

O hər nə olsa da, axı, mən ərəm,
ər kimi ona söz deyə bilmərəm?!

Ş a i r

Səbr elə, səbr elə, mühəndis oğlan,
Bağda, skamyada tək oturmusan.
Əl-ayaq çəkilib, gedib adamlar.
Dur get, fikirləşmə, sənin evin var.
Saat on ikidir, oyaqdır Nənəş,
Bəsdır, get bir az da evdə fikirləş.
Bir də fikrə qalsa, çoxdu fikrimiz,
müxtəlif illərdə doğulsaq da biz.
Bir də “ərəm” deyib evindən az qaç,
Nizami deyir ki, “ər ol, qapı aç”.
Şirindil oturub intizardadı,
Nənəş də soruşur, atam hardadı?
Üşüdün, deyəsən, yuxadır əynin,
boylanma heç yana, di dur, Nurəddin.
Bağdakı o fikrin qoy bağda qalsın.
Nənəş qollarını boynuna salsın.

IX

Nurəddin qayıtdı,
yatırdı qızı,
yatırdı qızın da gəlin anası.
Gördü ki, çaynikdə buza dönüb çay,
xörək də soyuyub masanın üstə.
Açıq pəncərədən nur səpirdi Ay
çarpayıda yatan qızının üstə.
Əyilib yavaşca öpdü üzündən,
Burnunun ucundan öpdü sonra da.
Xeyli ayrılmaı gözü gözündən,
baxdı lalərəngli yanaqlara da.

Yorğanı təzədən üstünə çəkdi,
örtdü, kürəyinə soyuq dəyməsin.

Bir ata ürəyi görün nə çəkdi,
qoy bunu duymayan heç də duymasın!
O qara saçlara sığal çəkərək
öpdü ağ lentin də düyün yerindən.
Nənəşi üç dəfə iylədi gültək,
sonra da bir nəfəs aldı dərinədən.
Şirindil görmədi bunları lakin,
ancaq bilirdi ki, sevir Nurəddin, –
sevir məhəbbətlə qız balasını.
Bahar balasını, yaz balasını.
Əriyib getmişdi gecənin çoxu,
Gözünə hələ də getmirdi yuxu.
Gedib ehmallica yandırdı qazı,
Çayını qızdırıb içdi narazı.
Götürüb alboma baxdı narazı,
Bulandı narazı, axdı narazı.
Açdı, varaqladı: çoxdu şəkillər!
“Yaxşı ki diliniz yoxdu, şəkillər!
Yoxsa min suala tutardım sizi...
bəlkə də cırdım, atardım sizi!
Yox, cıra bilməzdim, gəlməzdi əlim,
yenə də qəlbimlə toqquşur dilim.
Sanki bir bədəndə iki nəfərəm,
yox, sizi heç vədə cıra bilmərəm!...”

Şəkillər, danışın, şəkillər, dinin,
əziz dostusunuz siz Nurəddinin.
“Şirindil, üzümə gülümsəyirsən,

tutub əllərimdən gedək deyirsən;
bunu Lalə çəkib, bunu da Elşad,
hə, bu da bağdakı o qoca arvad!
Şəkli şəklimizlə yanaşı düşüb,
Görəsən, sağdımı... illər ötüşüb...
gedib süpürəndə o yolu-izi,
görəsən, yadına salırmı bizi?
Eh, onun özünün işi-gücü var.
qoy durum, yatıbdı indi qonşular.
Şirindil də yatır..."
Nurəddin durur.
Açır saatını, bir az da qurur.
Gedib ütüləyir öz köynəyini,
sarı, dama-dama üst köynəyini.
Əlini yandırır, çatır qaşını.
Köynək düz dayanmır, acığı tutur.
Mənalı tərpedir hərdən başını,
"evdəki peşəm də, demək ki, budur..."
Fəqət istehzayla deyir bu sözü,
deyərsən, özünə mat qalib özü.
"Qəribə zamandı, qəribə ərəm,
O, yatır, mən köynək ütüləyirəm..."
Nurəddin dedikcə alışdı, yandı,
Buludlar sıxlaşdı qaşqabağında.
Deyinə-deyinə gəlib uzandı
O körpə qızının sol yançağında.

X

Neft mədəninə
gəldi səhər,
yorğun idi qara gözlər.

Açdı külək plaşının ətəyini.
Sığalladı elə bil ki, ürəyini.
Salamladı o günəşi və səhəri,
qoca, cavan fəhlələri.
Salam aldı.
Buruqlara nəzər saldı,
nişanlayıb nəsə yazdı,
Mancanağın səsinə də qulaq asdı.
Həkim kimi duydu yeri,
sonra taxta budkasına döndü geri.
Plaşını, pencəyini soyundu tez,
ayaqüstü yuyundu tez.
Baxdı qarşı divardakı güzgüyə də,
baxdı heyfət edə-edə
Gözlərinə inanmadı.
gah güzgünü,
gah gözünü
sildi Nuru.
Hırlənmədi, güldü Nuru,
köynəyinin yaxalığı
yanıb, baxdı,
öz-özünə donub baxdı.
“Adicə bir ütünü də
çəkmək gərək... “
deyib geydi pencəyini
dodaqaltı deyilərək.
Sıxılma, dost,
köynək yansa, almaq olar,
ürək yansa, dönər külə.
Hara isə, kimə isə
zəng elədi gülə-gülə...

XI

İşdən tez qayıtdı o axşam Nuru,
gəlib köynəyini dəyişdi dərhal.
Deyəsən, ilk dəfə sındı qüruru,
fəqət gözlərinə qondu min sual.
Çatdı qaşlarını narazılıqla:
“Bircə yol könlümü alıb qılıqla
deyə ki, Nurəddin, kömək et mənə,
köməyi olaram, susaram yenə.
Nə olar, lap elə çay da qoyaram,
gecəyarı durub paltar yuyaram,
köynək ütülərəm... görən də olmaz,
özü də heç məndən narazı qalmaz...”
Düşünür, sualı-cavabı min-min,
sonra saatına baxır Nurəddin.
Bu dəfə, bu dəfə gör hara gəlir,
birbaş evdən çıxıb bazara gəlir.
Bazarı gəzdikcə həyəcanlanır,
görüb qiymətləri hirsindən yanır.
“Qansız alverçilər gəzir müştəri,
zalım on qəpiyə satır kəvəri.
Limonun hərəsi bir manat olub,
ləpənin kilosu qiyamat olub.
Kartof yaxşı idi əvvəl bir qədər,
onu da qaldırdı gədəbəylilər...”

Evdə Şirindildən danmadı bunu,
ancaq köynəyini yandırdığını
gəlin özü bildi,
güldü ürəkdən.

– Beləmi ütülər, a Nuru, adam?
– Neyləyim, arvadlı subayam da mən!
Görünür, ilk dəfə bacarmamışam.
– Nuru, istəyirsən öyrədim?
– Sağ ol!

Bircə bu qalmışdı.
– Qoy olsun bu da.

A Nuru, daha az qaraqabaq ol.
Kişi kömək olsun gərək arvada.
– Bugünkü ailə ər-arvad deyil?

Onların həyatı bir həyat deyil?
– Nuru, bu suallar nəyə gərəkdi?
– Şirindil, bu evdə axı mən ərəm.
– Bəs mən də anayam, dinə bilmərəm?!

Yoxsa, “qıza lazımdır əgər,
ev işi, paltar tikişi,
Köhnə yumaq, yun daramaq...”

Eləmi?

Teatra getmişdik, qəsdən
paltomu tutmadın, qürrələndin sən.
Neçə məclislərdə mənsiz olmusan,
nə olub, Nurəddin, mən pis olmuşam?!
Durub oturursan: “axı, mən ərəm!”
Sən həm də atasan, bunu bilirəm.
Hələ mühəndissən, xətrin, hörmətin,
adın qəzetdə də çıxıb, Nurəddin.
Elə bil az imiş Balaş, Əmirxan,
elə bil onların sən də tayısan?!

– Yox, mən nə Əmirxan, nə də Balaşam,
nə elə tərsəm mən, nə də əyyaşam.
Görürsən sevirəm öz ailəmi,
Sevirəm mən ancaq Nurəddin kimi.

Mən sənə demirəm: işini burax,
Deyirəm: məni də unutma ancaq.
Şirindil, bu evdə, axı, mən ərəm,
– Elə mən də sənə bunu deyirəm.
Sənin nəzərində qadın qadındı,
sabahkı qadınsa öz övladındı.
Nurəddin, xatırla Dədə Qorqudu,
yadıma düşəndə məni qorxudur,-
o qadın, o ana, o ürəyidaş.
Amma qadınlıqdı əsl vətəndaş.
Onu öz içindən çəkdilər şişə,
yedi balasının kabab ətini.
Nurəddin, sən burda axtar həmişə
qadının qadınlıq ləyaqətini.
Bir addım atmamış fikirləş öncə,
gör harda ya qorxaq, ya naşı durur.
Ailə-məişət söhbəti, mənəcə,
vətən söhbətilə yanaşı durur.
Qılıq da gərəkdə kişiyə, ancaq,
birinci növbədə – dar gündə dayaq.
Nurəddin, bəs bizim müasirimiz, –
tərif elədiyin Ancela Devis?!
Qadındı, onun da, yəqin, əri var,
onun qadın kimi fikirləri var.
Mənə bu gözlə bax... budur halallıq,
nə ondan əskiyəm, nə ondan artıq...

Tutuldu, Nurəddin daha dinmədi,
nə deyim, bəlkə də dinə bilmədi.
Fikirli gözləri gəlinə baxdı,
çoxdan qucmadığı belinə baxdı.

Baxdı o sarışın, ipək saçlara,
zil qara gözlərə, nazik qaşlara.
Baxdı yatağına... yer onsuz idi.
Otaq soyumuşdu, döşək buz idi.
Seyr etdi gəlinin bəstə boyunu,
deyəsen, gəlin də hiss etdi bunu.
Sonra Nurəddinə baxdı qıyğacı,
qəlbin təbəssümü üzündə gəzdi.
Süfrəni düzəltdi zərif əliylə,
Şirindil danışdı şirin diliylə:
– Nurəddin, di çay iç, çörək ye görək.
Görürsən nə yaxşı dəmlənibdi, bax.
Nurəddin o çaya baxmadı ancaq,
qara gözlərində göz gəzdirərək,
Şirindilə baxdı, Şirininim, dedi,
(arada bir qismət çörək də yedi)
Şirin, ürəyimə yatdı bu çörək,
yatdı bilirsənmi, nə üçün, deyim, –
çünki sən gətirdin onu gülərək,
sənin əlin dəydi ona, əzizim.
Özüm də süzərdim, nə var ki buna.
Ancaq qınamasın qoy məni heç kim.
Şirindi sən süzən bu çayım, inan,
şirindi, sən verən çörəyim mənim.
Bununçün deyirəm: axı, mən ərəm,
yozma başqa cürə bunu heç vədə.
Mənə qulluğundan şövqə gəlirəm,
Gözə göründükcə mən ailədə.

Şirinin, bu mənim xasiyyətimdi,
Məncə, ailəmə sədaqətimdi!
Bir məktub gətirdi poçtalyon uşaq.
Gəlin Nurəddinə verdi məktubu.
O da hörmət ilə açıb oxudu:
“Hörmətli Şirindil, bəlkə də tamam
Sizin yadınızdan çoxdan çıxmışam,
Ancaq bu dünyada neçə ki varam
Sizi bir an belə mən unutmaram.
Neçə daş tapdınız sağ böyrəyimdən,
Məni siz oldunuz, siz, xilas edən.
İndi nə ağrım var, nə narahatam,
Yenə öz işimdə... belə, babatam.
Çəkdi adınızı radio o gün,
söz tapa bilmədim təşəkkür üçün.
Şəkliniz önünə gəldi gözümün.
Maşında oturub qulaq asmışam,
sizə məktubu da onda yazmışam.
Əgər vaxt tapsanız, yığışın gəlin
bizim kəndimizdə bir az dincəlin.
Sizə mən doyunca qulluq eləyim,
Gəlin. Səhhətabad.

Şofer Mütəllim.”

Çox şirin yazıbdı, bu cavan oğlan.
Deyir ki, ay həkim, yığışın gəlin
bizim kəndimizdə bir az dincəlin.
Sürücü, özü Səhhətabaddan.

– Hə, hə yadımdadı... çox yatdı yazıq,
ancaq yaxşı getdi, tamam sağaltdıq.

– Bilirəm, böyükdü xalqa xidmətin,
lakin mən ər kimi unudulmuşam.

Şirindil qızardı.

– Yaxşı, Nurəddin,

İşə gecikirsən.

– Səkkizdi?

– Tamam.

Bəli, tamam olur.

– Evdə ol, Şirin,

gedək görüşünə “Yeddi gözəl”in.

Elşad da, Lalə də bizə gələcək.

Düşür pillələrlə o, əvvəlkitək,

Yenə işə gedir dinməz-söyləməz,

məktub sağ əlində düşünür gəlin.

Ay, “Yedi gözəl”ə bilet alan kəs,

evdə qədrini bil sən bir gözəlin.

Məktub sağ əlində düşünür gəlin.

1962

Sabir¹

*M.Ə.Sabirin tələbəsi
balaxanlı Saat Nəzərova*

¹ Əsər ilk dəfə “Heybədə gəzən şeir” adı ilə çap olunmuşdur (*red.*)

*...Sənin kəlamlarından
dərs aldıq, oxuduq biz.
Məktəbdən qovulsan da,
sən oldun məktəbimiz...*

I

Sabir incidi getdi,
getdi papaq əlində.
Getdi dərd sinəsində,
getdi vətən dilində.
Getdi, onun dalınca
kinli bir qaş çatıldı
və bir dodaq büzüldü.
Güldü sonra o dodaq,
fəqət qəzəblə güldü,
“Hm, müəllim, siyasət...”
bu oldu müfəttişin
son hökmü, son qərarı.
Balaxanı məktəbi,
azəri balaları...

Sabir incidi getdi, –
bəxtindən inciyənlər
onun dalınca düşdü.
Getdi papaq əlində, –
papaqlılar Sabirin
ardınca yüyürüşdü.
Getdi dərd sinəsində, –
dərdlilər yola çıxıb
Sabir deyə bağırdı.
Getdi vətən dilində, –
vətəninini sevənlər
şairini çağırdı,
Sabirini çağırdı.
O haraya gedirdi,
haraya tələsirdi?

O haraya gedirdi,
haraya tələsirdi.
Arıq bədən, bəstə boy
yanırdı od içində,
Gedirdi su üçün də,
gedirdi od üçün də.
Gedirdi, fikirləri
şairi təkləmişdi.
Bir millətin dərdini,
qəmini o, bir arıq
bədənə yükləmişdi.

Bir yolu keçmək üçün
yüz yerdən yol seçirdi.
Keçilməyən yolları
xəyalında keçirdi.
Kölgəsi sürünürdü
sağ yanında Sabirin.
Min yara qövr edirdi
sağ yanında Sabirin.
Sabirim gah hıçqırıq,
gah gülüş eşidirdi.
Gah alqış eşidirdi,
gah söyüş eşidirdi.

Çuğul xəbər apardı,
çuğul tez qurdu işi.
Qulağı doldurulmuş
məktəblər müfəttişi,
“boynu qıraxmallılar”
tanıdılar şairi.

Təklədilər şairi,
yanıdlar şairi.
O, hər yanda seçildi,
o hər yanda göründü.
O özü görünməyən
zamanda da göründü.
Ona qadağan oldu
sınıfdə şər oxumaq.
Ona qadağan oldu
oda yanıb-yaxılmaq.
Ona qadağan oldu
xalq sözü, millət sözü.
Ona qadağan oldu
millətə hörmət özü...

Ancaq izin verdilər
tərifləsin dövləti.
Unutsun birdəfəlik
“tarac olan milləti”.
Görməsin göz önündə
nazir rüşvət alanda.
Dinməsin, vətən dili
vətəndən qovulanda.
Eşitməsin səsinə
kəndlilər döyüləndə.
Xalqının ünvanına
yanında söyüləndə.
Məktəblər müfəttişi
məktəbdə özü qaldı.
Sabirin özü getdi,
Sabirin sözü qaldı.

II

Tələbələr yığışdı,
tələbələr gözlədi.
Dedilər səhər gələr,
hamı səhər gözlədi.
Mahmud, Bayram¹ gözlədi.
Dedilər axşam gələr,
hamı axşam gözlədi.
Şerini dinləyənlər
şerindən əzbər dedi.
Dillər “gəlmədi” dedi,
ürəklər “gələr” dedi.
Gözlər yola dikildi,
gələnlər yüz-yüz oldu.
Gedənlər yüz-yüz oldu.
Ancaq Sabirsiz oldu.

Sabir kimi yeriyan
yollarda yüz-yüz oldu.
Yollar doldu adamlar,
ancaq Sabirsiz oldu.
Gözlədilər bir az da,
gah eşiyə çıxdılar,
gah durdular otaqda.
Sabir yatır əsəbi,
Sabir yatır yataqda.
Dəftəri qabağında,
qələmi qabağında.

¹ Sabirin Balaxanıda dərslər dediyi tələbələri (*Müəll.*)

Söhbət ürəyindədir,
pıçıltı dodağında.
O da burda darıxır
anıb tələbələri.
Saatı, kar Vəlini,
bir də yetim Əjdəri.
Xatirini istəyir
o, uzun Səftərin də...
Neçə təzə şəri var
onların dəftərində.

Sevir şəri, vətəni
şersiz və vətənsiz
yaşayan o fəhlələr.
Oxumağa, yazmağa
başlayan o fəhlələr.
Əlləri qabar-qabar,
qabar qalın padoşa,
qabar gönə bənzəyir.
“Bir arığı, xəstəsi
üzdən mənə bənzəyir.
Elə bil qorxudublar,
elə bil döyülübdü.
Anası söyülübdü,
uşağı söyülübdü.
Biri də var, dilində
gəzər vətən, el sözü.
Onun söhbətini də
bəzər vətən, el sözü.
Əgər inqilab olsa,
o ilk qəhrəman olar.

Vətəni azad olsa,
onu qoruyan olar.
Ah, vətən balaları,
ah, vətən övladları!
İnqilab edəydiniz
bu yaşamaqdan barı...”

Birdən fikri dağıldı,
birdən çatıldı qaşı.
O, götürmək istədi,
qələm də ağırlaşdı,
dəftər də ağırlaşdı,
kitab da ağırlaşdı.
Məktəblər müfəttişi
yeridi kölgə kimi,
gəlib durdu qapıda.
O dartdı qələmi də,
o dartdı dəftəri də,
o dartdı kitabı da.
O qoymadı, qoymadı
qələmi götürməyə,
dəftəri götürməyə,
kitabı götürməyə.
“Sənin fikirlərini
dəftərə, ya kitaba
köçürmək olmaz” – deyə.
İndi də ki, düşünmək
qadağan olur, demək...

Gözlər baxdı gözlərə:
birində qəzəb və kin,
qəhrəmanlıq və təmkin!

Məğrurluq, bir də təklük.
Birində xəbərçilik,
 alçaqlıq, hiyləgərlik!
Birində tufan qopub,
 odlu şimşəklər çaxır.
Birində lilli sular
 lal axır, lap lal axır.
Birində kölgələr var,
 o birində işıqlar!
Birində ürək sözü,
 birində böhtan özü!
Biri insan gözüdür,
 o biri bayquş gözü.

Sabir yumdu gözünü,
 qaralandı o kölgə.
Sabir açdı gözünü,
 aralandı o kölgə.
Gözlər dikildi yola,
 gələnlər yüz-yüz oldu.
Gedənlər yüz-yüz oldu.
 Ancaq Sabirsiz oldu.

III

Qəlbini sıxdı həsrət,
 sinifə gəlmədi o.
Fəhlə tələbələrle
 görüşə bilmədi o.
Ancaq dərsdən qalmadı,
 görüşlərdən qalmadı.

Həyəcanı, qəzəbi
 çoxaldı, azalmadı.
Bu dəfə başdan-başa
Vətən – sinif otağı,
ellər – tələbə oldu.
Dünənki məğlubiyyət
bu gün qələbə oldu.
Dünən onu sinifdə
 tələbələr gözlədi.
Bu gün vətən gözlədi,
 bu gün ellər gözlədi.
Sevdilər söhbətini,
 tanıdılar səsinə.
Cütçü baba iş üstə
 oxuyurdu Sabirin
 hər təzə nəğməsini.
Çörək yığdı dilənçi,
heç xəbəri olmadı
ondan bircə kəsin də;
o, Sabirin şerini
gəzdirdi heybəsində.
Gah qapılar gəzdi o,
gah yavan çörək yedi.
Gah “Ağlar güləyən”i
 oxudu, əhsən! – dedi.

Çatdı müfəttişə də
 o şerin bir neçəsi.
Şillətək dəydi ona
 o şerin hər hecası.

O haraya getdisə,
 şeyr onu izlədi.
O, Sabiri pislədi,
 şeyr onu pislədi.
Yatanda yuxusuna
 girdi həmin şeyrlər.
O səksəndi, oyandı,
 elə bildi döyürlər.
Şeyrlər közə döndü,
 yandırdı müfəttişi.
Şeyrlər buza döndü,
 dondurdu müfəttişi.
Gah tərlədi müfəttiş!
 gah üşüdü müfəttiş.
İşə bax, gör kiminlə
kim döyüşdü... müfəttiş!
Gur selin önündəki
 saman çöpünə bax bir.
Duman böyük bir dağı
 gizləməkmi istəyir?!
Günəşin işığına
bayquş baxa bilərmimi?
Ya qranit qayanı
 külək yıxa bilərmimi?

Əldən-ələ keçərək,
dildən-dilə keçərək,
yüz yerə getdi şeyr.
Sabirin pisləndiyi,
ya da tərifləndiyi
 evlərə getdi şeyr.

Şeir əldən çıxanda
 küləklər aldı onu.
Pəncərədən tulladı,
 bacadan saldı onu.
Bunu özü də bildi,
 bunu yüzü də bildi.
Sabirim yenə yazdı,
 şairim yenə yazdı.
Hirsləndi acığından,
danışdı yana-yana.
Dərdinin gizlisindən,
dərdinin açığından,
 dedi: ağırdı yaram,
“Harda müsəlman görürəm
qorxuram”.
Mənim məğrur millətim,
mənim bədbəxt millətim,
mənim əziz millətim,
görüb yaralarını
həkim olmaq istədim, –
Özüm yatağa düşdüm,
dava-dərman olmadı.
Dedim müəllim olum,
elm öyrədim millətə,
dərs oxuyan olmadı.
Şeir yazdım, ağladım,
güldü çoxu dərdimə,
könlümə dəyən oldu.
Bir imzam da odur ki,
“Ağlar güləyən” oldu.
Əcnəbilər balonda
çıxıb göyü dolaşdı.

Bizimkilər uzaqdan
maşın görəndə qaçdı.
Keçdi avropalılar
yerində dayanmadı.
Bizimkilər topların
səsinə oyanmadı.
Özgələr torpağında
düşməni, yadı döydü.
Bizimkilər, əksinə, –
evdə arvadı döydü.
Özgələrin alimi,
şairi, dühası çox.
Ancaq bizimkilərin
hacısı, mollası çox.
Elə ki, qalxdı biri,
artdı qulluq və şöhrət.
Vəzifə stolundan
axmaq göründü millət.
Özgələr bizə baxır
dünyanın yazığıtək.
Özümüz-özümüzə
baxırıq bir yağıtək.
Qırdıq, tökdük milləti
özümüz bir tərəfdən,
özgələr bir tərəfdən.
Ah, ey zavallı millət,
Ah, ey zavallı vətən!

“Of, şişdi çiyərlərim!
Ağlar bizə torpaqlar,
ağlar dərələr, daşlar.
Qeyrət, a vətəndaşlar!

Hümmət, a vətəndaşlar!”
Ürək dilə gəlmişdi,
demə, dil danışdı.
Yüz hakim qabağında
sanki millət adından
adı şair tanınan
bir vəkil danışdı.

IV

Mənim böyük şairim!
Mənim böyük Sabirim!
Mən qaranlıq dünyadan
qulaq asdım səsinə.
Bir yurdun fəryadına,
bir elin naləsinə.
Sən dəyişdin adını.
Sən gizlədin adını.
Sən gizlədə bilmədin
odlu istedadını.
Nəfəsindən, səşindən
ellər səni tanıdı.
Şəriyin ləhcəsindən
dillər səni tanıdı.
Sən dedin ki, yaşasın
“şəhriyari-hürriyyət”,
dəyişdi köhnə dünya,
dəyişdi köhnə adət.
Şəklin pəncərə üstən
sinfimizdən asıldı.
Adın məktəbimizin
qabağında yazıldı.

Şagird səni yazdığı
imlasında oxudu.
Anam “Hophopnaməni”
laylasında oxudu.

Min doqquz yüz altıda,
Arazın o tayında
Səttarxanın bayrağı
dalğalandı, Sabirim!
Arazın bu tayında
sənin şeir bayrağın
qalxdı göyə, şairim.
O, orda saraylara
hücum etdi günbəgün.
Sən burda beynə, qəlbə,
zehnə hücum elədin.
Burda şair harayı,
orda Sərdar öyüdü.
Bir elin yuvasında
iki qartal böyüdü.
Sənin kəlamlarından
dərs aldığ, oxuduq biz.
Məktəbdən qovulsan da,
sən oldun məktəbimiz.

Nekrasovu oxudum,
mən səni saldı yada.
“Kobzarın” nəğməsini
eşitdim Ukraynada, –
mən səni saldı yada.

Pötefinin dilində
eşitdim hər şərqi,
Xose Marti danışdı,
yenə eşitdim səni.
Afrika şairləri
çıxış eləyən zaman,
Yenə gördüm: Daşkənddə
kürsüdən danışırсан.
Oturub Tursunzadə
sənə qulaq asır o.
Şərqin fəlakətini,
“Asiyanın səsi”ni
sən dedikcə yazır o.
Şairim, Bakımızda,
bizim şeir günündə, –
Mən də şeir oxudum
heykəliyin önündə.
Düşünürdün, Sabirim,
düşünürdün, şairim,
“Nə çox şairimiz var,
nə çox şeir yazıblar”.
Eşidirdim səsin
neçə səsin içində.
Sözün də seçilirdi
neçə sözün içində.
Qulağıma deyirdi
sinəmdəki duyğular;
Sabir olmaq çətinidir,
Bir şair olmaq olar...

1962

Sofiya
Mektub

“Ya şəhid gərək, ya intiqam almaq gərək”

Füzuli

*“...Keçən günlərin ədəbi məclisləri üçün
çox darıxıram...”*

Hafiz Paşayev,

*21 fevral 1995. Vaşinqton.
(Məktubdan)*

Mən qədim bir məmləkətin şairiyəm,
kirpiylə od götürən
bir millətin şairiyəm.
Təbriz orda,
Şuşa burda, –
“Döz bağı daş olan könlüm” –
yaşa burda?!
Mən bir Vətən, iki torpaq şairiyəm.
Xalq adından danışırım,
mən axı xalq şairiyəm.
Bir də millət vəkiliyəm,
mən bir millət sahibiyəm.
Bir də bir el ağsaqqalı,
bir də bu dərd sahibiyəm.

Amerika qitəsində Azərbaycan səfəreti! –
Biz tarixə qanla yazdıq bu tarixi həqiqəti.

Salam, yeni əsrimizin sabahına:
Azərbaycan torpağından Azərbaycan bayrağına!
O rəmzidir nəsl-nəsl şəhid olan bir millətin,
Xiyabani,

Pişəvəri,

Məmməd Əmin.

Bu əbədi ünvanlara,
bu adlara salam deyək.

Yılmazlara,

Cavidlərə, Cavadlara salam deyək.

Aradılar, axtardılar bu yolları,

Azərbaycan oğulları.

Var başqa bir Azərbaycan –

Azərbaycan içindədir,

O can bu can içindədir,

Hər iki can bir həyəcan içindədir.

“Ermənistan” dediyimiz bir diyardan qovulanlar,
imtiyazdan qovulanlar,

ixtiyardan qovulanlar.

Torpaq dərdi, Vətən dərdi.

Eh, dərdimiz nə qədərdir!

Müstəntiqi seçmək olmur

məhkəmədə müttəhimdən,

vətənsizi vətəndaşdan...

Vətən deyir, hamı Vətən.

Günahkarıq sən də, mən də,

hələ o da, o biri də,

günahkardı Ştatların

Bakıdakı səfiri də.

Biz İstiqlal savaşına qalxan zaman,
humanitar yardım üçün qalxmamışdıq,
sənə qurban.
Bir Azadlıq Meydanına sığışmışdı bütün şəhər,
iki dəniz çalxanırdı:
biri Bakı, biri Xəzər.
Müstəqillik, suverenlik istəyirdik,
Şah oğlu Şah İsmayıltək
biz ərənlilik istəyirdik.
Mənəm deyən oğullardan
onda “mənlilik” istəyirdik.
Bir də qisas istəyirdik
əsirlərin əvəzinə,
pis nəfəslər toxunmuşdu
qızların gül nəfəsinə.
Biz də xalqlar sırasında
ya yetişək bir xalq olaq,
Ya əzilək nəsl-nəsl,
ayaq altda tapdaq olaq.

Daxmalardan eyvanlara köçmüşdülər
hələ dünən,
eyvanlardan çadırlara köçdü sonra
el yenidən.
Bu – namusa,
bu qeyrətə,
bu şərəfə sığa bilməz,
Bir el elə sığa bilər,
bir ev evə sığa bilməz.
Toyxanalar yasa döndü,
Kəlbəcərin “İstisu”yu buza döndü.

Şamil Əsgər, sənin tarix muzeyini daşıdılar,
Qubadlının güneyini,
quzeyini daşıdılar.
Cəbrayılın kəhrizinə zəhər qatdı xain əli,
Zəngilanda yonca yandı,
ot saraldı el köçəli.
Füzulinin üzümünü yığdırdılar
bizim qadın əsirlərə,
Qisas qaldı qiyamətə, əsrlərə!
Qızıl palıd bircə nüsxə, Laçındaydı... o gədələr
baltalayıb, mişarlayıb kəpəyini ələdilər.
Hələ Ağdam... özü boyda bir ölkəydi,
təhlükənin qabağında zəhmli bir təhlükəydi.
Bayquş qondu budaqlara,
bağlar indi viranədir,
Ağzın – “Sona bülüllər”in yuvasıydı,
uçdu, Qədir!

Xocalıda həyət yandı,
baca yandı,
uşaq yandı,
qoca yandı,
sac üstündə çörək yandı,
sac qarışıq ocaq yandı.
Yerdə oda düşən quşlar,
uçan kimi göyə, yandı,
bir ağbirçək yandım deyə-deyə yandı.
Xatın burda yalan oldu,
inanmayın, desələr ki,
Xocalıdan qalan oldu.

Erməninin neçə illik məramıydı,
Xocalının soyqırımı
 Şamaxının davamıydı.
Ermənistan çəkdi bundan yaxasını,
Moskvaya söykəmişdi arxasını.

Rus tankları qovur hələ,
 qırır hələ çeçenləri,
bir məsləkə səcdə qılıb,
 bir haqqa and içənləri.

Dəmir yolu,
 quru yolu, hava yolu, dəniz yolu,
kəslibdi sağ-solu.
Gizlədib öz ayıbını,
 “Böyük qardaş”
 bizdən alır çeçenlərin hayıfını.

Çadır soyuq,
 hava bulud, millət acdı, bazar baha.
Dərman baha, təbib baha,
 daş bahadı, məzar baha.
Görkəmini dəyişibdi indi şəhər, –
köhnə geyən ziyalıdı,
 təzə geyən alverçilər.

Uşaqları şirnikdirir bəzi qoçaq:
maşınların şüşəsini silirlər ki,
 pul yığacaq.

Zamanın bu ləkəsini sellər-sular yuya bilməz,
bunu dollar havasına oynayanlar duya bilməz.

* * *

Mir Cəlalın bir xatirə gecəsiydi,
Heç bilmirəm onda ayın neçəsiydi...
Neçə gizli göz yaşıydı o gecəyə dəvət olan,
Ürəyini boşaldırdı “gözdən xəlvət” gözü dolan.
Vaşinqton səfirinin atasıydı! –
bu səs, Hafız,
Azərbaycan torpağının sədasıydı.

Bosniyada qonaq oldum xeyli qabaq,
burdan dəvət olunmu dum mən də o vaxt.
Onda dünya şairləri səs-s s ydi,
 l- l ydi.

Bu da ömrün yollarında ömrə zinət,
mərhləydi.
Sarayevo bir müsəlman şəhəriydi,
möcüzəydi.
Ekranlarda gördüm yenə,
tanklar ilə üz-üzəydi.

De, hardadı yerin-yurdun, Mahmud Dərviş?!
 Harda gedib yuva qurdun, Mahmud Dərviş?!
 Fələstinin carçısıydın, mən duyurdum o tufanı,
 Ərəbistan səhrasının qum qarışıq burulğanı.
 Tufan olur, vulkan olur kürsülərdə şəri,
 Mahmud! –
 şairlərə veriləndə nazirlərin yeri, Mahmud.
 Bu dünyanın Qarabağı, Bosniyası, Fələstini,
 adı “qonşu” dövlətlərin başa düşüb bu qəsdini.

Danış orda, var səsinlə, unutma bu ərzi-halı,
Ruhu səndə qərar tutub ədib atan Mir Cəlalın.
Danış, Hafız, hələ burda anan Püstə,
hər gün sənə qulaq asır ürəyində, namaz üstə.
Vaşinqton hara – bura... yerlər-göylər,
Kolumbun od gəmisindən
bəlkə də lap “Şatı”a qədər.
Bizə düşmənlər etmişdilər “dostlarımız” Ştatları,
Hindulardan gəlmədilər,
qohum çıxır əcdadları...

Mən bilirəm, sən qalxdığın o kürsülər
bir səngərdi,
qoy görsünlər orda səfir,
burda millət səfərbərdi.
Ərazimiz toxunulmaz,
başdaşları toxunulmaz,
gözü yolda qalanların
göz yaşları toxunulmaz.
Şəhidlərin oğulları sabah qalxıb soruşacaq,-
hanı itən o qəbirlər,
hanı Vətən, hanı torpaq?!
Himnimizin bircə sətri yanılsa,
bağışlanmaz,
əsgər andı səngərlərdə danılarsa,
bağışlanmaz.
Yüz il sonra doğma atan,
doğma anan bağışlamaz,
işğal olan bir torpaqda bağışlanan bağışlanmaz.

Döyüldükcə bərkiyibdi
Azərbaycan dəmir kimi,
səfirlərin sırasında seçil, Hafiz, səfir kimi.
Adın gəlsin müjdə verən bir səs kimi,
soraq kimi,
sən bayrağın keşiyində, mən də şerin –
bayraq kimi.

Bakı, 5 mart, 1995

Hasrat

*...Üçkünc yazdı məktubu,
dördkünc yazdı məktubu.
Davanın qanunu bu,
vəfası bu, əhdi bu....*

Dağ kəndi,
qırx beşin doqquz may günü,
şad xəbər yayıldı elə-obaya.
Qoca Bəhram kişi gəzib sürünü,
bir əmlik bağladı o gün qapıya.

Dedi, ay camaat, deyin: mübarək,
niyyət eləmişdim: gələndə gərək
ayağı altında kəsəm balamın,
qurbanlıq payıdı Həsən balamın.

Gözlədim, gözüümün saraldı kökü,
dava çox uzandı, ölüm, qan-qada.
Tək mən gözləmədim, axı, bir də ki
hamının qalmışdı gözü o yolda.

Gəlsin bir doyunca baxım üzünə,
şükür, çoxu gedib, lap azı qalıb.
Düz beş il bu qulaq “ata” sözünə,
dil “oğul” sözünə tamarzı qalıb.

* * *

Gedib yer bellədi,
baş çəkdi suya,
quşlara dən səpdi, sevindi bu dəm.
Çəkilib kənardan baxdı toğluya,
fikrindən nə keçdi... deyə bilmərəm.

Qələbə gününü həsrət içində
hər gün gözləmişdi: yay, yaz, payız, qış.
Dünyaya boylandı həyət içində,
ilk dəfə gördü ki, boyu qısaymış.

Ona elə gəldi, qalxsaydı bir az,
yüz qüvvət duyardı o, sinəsində.
Çinar bərabəri baxsaydı bir az... –
Həsəni görərdi yer kürəsində.

Beş il gözləmişdi, çəkdi bir il də,
Həsəndən nə xəbər, nə ətər oldu.
Bir az ağırlaşdı əlində bel də,
yatıb-durmağı da birtəhər oldu.

Yüyürdü bir maşın gələndə kəndə,
soruşdu, kimiydi? – oğul-uşaqdan.
Əliçamadanlı əsgər görəndə
Həsənə oxşatdı bir az uzaqdan.

Hər kim qayıtdısa, gedib görüşdü,
Həsəni soruşdu axır sözündə.
Arada bir başqa fikirə düşdü,
yox... amma sınmadı elin gözündə.

Əli uyuşmadı çəmənə, suya,
aydınca oxundu gözündəki qəm.
Arabir xəlvəti baxdı toğluya,
fikirindən nə keçdi, deyə bilmərəm.

Ürək-dirək verdi dostlar, qohumlar.
gəldilər yanına hər həftə, hər gün.
Hamı ürək verdi, oğul vermədi,
yenə sağ olsunlar təsəlli üçün.

* * *

Dözdüsə Bəhram kişi,
bərk sıxıldı gecələr.
Danışdı öz-özünə
bəzən səhərə qədər.

Yüz səmtə yozdu ürək,
yüz səmtə çəkdi fikir.
“Niyə gəlib çıxmasın,
niyə belə gecikir?!”

Bəlkə filan döyüşdə?!
ya filan düşərgədə!
Bəlkə bombardmanda,
Taqanroqda... bəlkə də?..”

Soyuq küləklər oldu
ruhuna belə əsən.
“Bəlkələr”ə büründü
yorğan yerinə bəzən.

Həsən adı çəkilsə,
oraya tez gəlirdi.
Üzdə qəhərlənirdi,
xəlvətdə kövrəlirdi.

Hər ürəyin dünyada
sevinci var, yası var.
Dünya – necə dünyadı? –
ayrıca dünyası var.

Bəzən ürəyə dəyir,
sadəcə xətrə dəyən.
Gülməyi bacaramı,
ağlamağı bilməyən?!

Qoy deyim, yeri gəlib
bir qərribə cəhət var:
hansı gözdə yaş gördüm,
o qəlbdə mərhəmət var.

Qorx o kəsdən ki, dostum,
nə qəmlənir, nə gülür.
Ürəyə yad olan şey
üzdə yamaq görünür.

* * *

Kənddə bir qız bəyənmişdi
Həsən üçün Bəhram kişi.
Təriflərdi söz düşəndə.
Amma bir söz qandırılmazdı
işdə-gücdə görüşəndə.
Ya susardı,
salam verib yan keçərdi
o, ya da ki.
Böyük-kiçik,
ata-bala hörmətiydi
aradakı.
Hərdən gəlin-qayınata
hissiyatı,
gözlərində dəyişərdi
bu həyatı.

Ömür sürmək istəyirdi
bu dünyada.
Günlər görmək istəyirdi
bu dünyada.
Bir az yaşıl azalırdı,
bir az günlər qısalırdı,
Addımını dəyişirdi
qoca bir az.
İstəyirdi yeriməyə,
uçma bir az...

Ayağının ölçüsünü,
barmağının ölçüsünü
öyrənmişdi sonra qızın,
lap xəlvəti.
Heç bilmədən yaşadırdı
qız qocanı, –
bu müqəddəs təbiəti.
Gedib hərdən
mağazaya göz qoyardı:
“Nə üzük var,
nə bir yaxşı ayaqqabı.
Allah qoysa,
gəlsin Həsən,
çürüdək bu haqq-hesabı.
Toy paltarı nə burda var,
nə rayonda.
Şəhərlərə-zada gedək
gərək onda.
Yox, almaram...”
Heç bilməyir nə istəyir,
bəyənmirdi qoca Bəhrəm.

* * *

O üçkünc məktubları
üst-üstə yığdı bir gün.
Komissarın özünə
gedib göstərmək üçün.

Getdi başqa şövq ilə,
uça-uça elə bil.
Həsəni gətirməyə
getdi qoca elə bil.
Qalxdı dan qaranlığı,
göydə ulduz parladı.
Gəzdi qapı-bacanı,
əmliyi tumarladı.
“Uğurun xeyir olsun,
hardasan, Həsən balam”.
Xeyir-dua dilədi
özünə qoca Bəhram.

Kənd xəbər tutsaydı ki,
rayona gedir qoca;
analar yola çıxıb
su səpərdi dalınca.

Uşaqlar tökülərdi,
yanınca gedərdilər.
Qohum, qonşu, dost, tanış
dalınca gedərdilər.

Xəlvət çıxdı,
xəbərsiz.

Nəydi onu aparan?!
Hamı ondan nigaran,
o, Həsəndən nigaran.

Daşa dəydi ümidi,
artdı qəm, aşdı qübar.
“İtkin” xəbəri verdi
ona hərbi komissar.
Sınəsinə basdılar
qəfildən odu-közü.
Qayıdacaq, demişdi
bir vaxt komissar özü.

Demişdi: qoy vuruşsun
gedib qəhrəman kimi.
Həsəni məndən istə,
dava qurtaran kimi.

İndi niyə sözüənə
xilaf çıxır komissar?
“Belə danışmamışdıq
bir vaxt axı... komissar...”

Tutuldu qoca Bəhram,
tutuldu komissar da.
Saat “iki zəngini”
vururdu yan divarda.

“Həsən də itərmi heç, –
açıqalın, güləruz.
bəstəboy, enlikürək,
şirindil, xurmayıgöz...”

Bəlkə əsir düşübdü,
xəlvət çıxıb aradan?...
Oğul demərəm ona,
bağrım çatlar o zaman.

Yox, Həsən elə deyil,
necə?
Mənim tərbiyəm?!
Yox, oğul mənimdisə...
Həsən kimdi, mən kiməm?...”

Qoca bilmədi fəqət,
Həsən atıldı oda.
Getdi Berlinə kimi,
dağ kəndindən –
piyada.

Üçkünc yazdı məktubu,
dördkünc yazdı məktubu.
Davanın qanunu bu,
vəfası bu, əhdi bu.

Şəkil gəlirdi hərdən,
qoca baxıb çaşırdı.
Şinel, papaq, avtomat
Həsənə yaraşırdı.

Gəldi sonuncu məktub
keçən ilin yazında.
uzaq səhra poçtundan,
qırx dördün ortasında.

Əvvəllər gümrah idi,
kişi xeyli qocaldı.
Aylar döndü illərə,
başqa bir əmlək aldı.

Gözlədi gecə-gündüz,
Həsən gələr... gəlmədi.
“İtkin” – düşdü dillərə,
başqa xəbər gəlmədi.

Bəzən Həsən dedilər,
bəzən “itkin” bir ada.
“İtkinin atasıdır”
dedilər qocaya da.

Unutmadı el-oba,
elə-obaya əhsən...
Gəldi hərbi komissar,
baş çəkdi özü şəxsən.

“Axtarırlar Həsəni...” –
qoca birtəhər oldu.
Komissarın bu sözü
dilində əzbər oldu.

İtirirdi arada
 əvvəlki yerişini.
Bir ümid yaşadırdı
qoca Bəhram kişini.

Bomboş idi cibləri,
eh, cibdə nə olacaq.
Həsənin şəkilini
gəzdirirdi o ancaq.

Elə bil öz yanında
gəzdirirdi oğlunu.
Qorxurdu, –
 evdə qoysa
itirə bilər onu.

“Gərək özüm gedəydim,
düşəydim yola mən də.
Nə yaşı varıydı ki,
o, davaya gedəndə.

Varıydımı, görəsən
yatanda durğuzanı,
acanda ye, deyəni?
Komissar göndərmədi,
nahaq saxladı məni.

Yazırdın – gələcəyəm,
gözlə, ata, davadan.
Mən gözlədim, ay Həsən,
sən gəlmədin, hardasan?!

Sən orda vuruşurdun,
burda da kolxoz işi.
Geridə qalmayıbdı
bir kəsdən Bəhram kişi.

Suya, çölə, tarlaya,
iş canımın cövhəri.
Amma məni bərk əyir
bir bu “itkin” xəbəri...”

* * *

Kənddə hamı görürdü ki,
qoca sınır.
Hər sözünün axırında
Həsən deyib hayıfsınır.

Şəkilini göstərir ki,
tük yox idi heç üzündə.
Uşağıydı – şinel geyib
böyük oldu bircə gündə.

Qız bir dəfə, elə-belə,
onu yolda tutdu dilə:
“Bəhram baba, nə var, nə yox?
Xəbər-ətər?”
–Dərdin alım, axtarırlar,
payızacan özü gələr...

Qoca elə sevinmişdi
o gün inan,
gedib üzük soruşmuşdu
yenə qonşu dükançıdan.
Darıxmışdı, təntimişdi
qoca o gün
Həsən üçün.

* * *

Səssiz keçdi fəlllər,
hər yeni il axşamı.
Toya dəvət etdilər
bir gün qoca Bəhramı.

Ağır oldu bu xəbər
“itkin” xəbəri qədr.
Gedib kimə nə desin,
kimdən küssün, bilmədi.
Necə getsin o toya,
necə dözsün, bilmədi.

Sən dünyanın işinə,
taleyin qəsdinə bax.
İsitmədi canını,
buza döndü od-ocaq.

Göndərdi o əmliyi,
boynuna lent bağladı.
Orda, toyda çal-çağır,
burda bir qəlb ağladı.

* * *

Yatırdı Bəhram kişi,
ağrıları canında.
Şəkil sol tərəfində,
dükənçi sağ yanında.

Danışdı arabir
Həsənin şəkiliylə.
Belə... səssiz-səmirsiz, –
sükutun öz diliylə.

Ata-bala duyurdu
bir-birini elə bil.
Üz-üzə baxışdı
bir daş heykəl,
bir şəkil.

“Bir qalx, sağal, ay baba,
gedək toya-nişana.
Çoxlu nişan üzüyü
gətirmişəm dükana.”

Min bir daş-qaş adı çək,
ya qohum, ya dost adı.
Təkcə “Həsən” sözünün
qoca marağındadı.

Fərqi yoxdu, yanında
yüz dəfə söhbət olsun.
“Həsən” de, bircə dəfə,
qocaya hörmət olsun.

Pul qoymuşdu ayrıca
Həsən üçün – muştuluq.
Kim gəlsəydi üstünə,
verəsiydi o pulu.

Bir uşaq yüyürəndə,
ya biri çağıranda –
“Həsəndən xəbər gəlib” –
düşünürdü o anda.

Poçtalyon olan evin
keçirdi ki yanından, –
sonra xəbər-zad olar,
çıxar-elər yadından.

Möcüzə olasıydı,
olmurdu... gözləyirdi.
O, gələcək deyirdi,
gəlmirdi... gözləyirdi.

Hərbi komissarlığa
təzə gəlmişdi xəbər.
Hələ Bəhram kişiylə xəbəri
demirdilər...

1974

Nizami

Müasirim haqqında poema.

XXI əsrə giriş

*...Atabəy dövləti bir ailədə,
Zəlimxan kəndində tutubdu qərar.
Qardaşın – Arslandan,
bacın – Afaqdan,
sən də – Nizamidən bizə yadigar...*

*Hər uca rütbədən
Alimin rütbəsi daha ucadır.*

Nizami Gəncəvi

*...Azərbaycançılıq ideologiya,
Azərbaycanşünaslıq elmdir.*

Nizami Cəfərov

*Şair Nizamimiz yaşayır, oğlum,
yaşasın tənqidçi Nizamimiz də.*

Nəriman Həsənzadə

...Nizami,¹
millət də bəzən tək qalır,
onu da tək görüb hərifləyirlər.
Unu ələyirlər, bir kəpək qalır,
unu yox,
kəpəyi tərəfləyirlər.

Vətənə arxadı igid oğullar,
bir ata zəhmi var oğul səsində.
Mənim ilhamımı dandı çuğullar,
ögeylər, doğmalar zəmanəsində.

¹ Bu əsərin maraqlı yaranma tarixi var. Gənc dostum Nizami Cəfərovun 40 yaşı tamam olurdu. Məni dəvət etmişdi. Bir şeirlə getmək istədim. İlk gəncliyindən ürəyimdə ayrıca yeri, bənzərsiz gülüşləri olan bu insanın həyatı çox da nikbin keçməyib. Mərhum atası doğma torpaqlarından zorla deportasiya edilənlərdən olub...

Mən, 1949-cu ildə Ağstafanın Hasansu kənd (keçmiş Kirovka) orta məktəbində oxuyurdum. Bibim oğlu (biz tərəflərdə “maməğlu” deyirik) Yolçiyev Məmmədəli Ermənistanından köçürülən ailələrdən birinə öz ailəsində yer verdi, ona ev ayırdı. Ümumiyyətlə, əsər bizim günlərdən bəhs edir (müəllif).

Yerdə təklədilər,
mən “göyə” çıxdım, –
məni “yıxanları” yıxa bilmədim.
Ucaldım, kürsüdən kürsüyə çıxdım,
heç sətir altından çıxma bilmədim...

* * *

İki cəngavərin düşdüm izinə,
mən düzünə getdim, yollar tərsinə.
Qələmli əl gördüm, yaraqlı sinə,
mən iki dastanı¹ bir vaxtda yazdım.

Tarix alqışladı şair oğlunu,
geydim zirehini, taxdım oxunu.
Sənin, Azərbaycan, döyüş ruhunu
nallara köçürüb torpaqda yazdım.

Xəncəri bülöyə, daşa çəkдилər,
sürməni gözə yox, qaşa çəkдилər.
Süfrələr başında başa çəkдилər,
yerim qabaqdaydı, qabaqda yazdım.

Qol çək Müstəqillik Aktına, şair,
zaman güzgü tutdu baxtına, şair.
Şax çıxdım şairlik taxtına, şair,
adımı üçrəngli bayraqda yazdım.

Gözümdən oxundu bəlkə ümidim,
səni seçdiyimi sənə demədim.
Əlimdən gələni əsirgəmədim,
sinəmdən gələni varaqda yazdım.

¹ “Nuri Paşa” və “Nizami” əsərləri nəzərdə tutulur (*red.*)

* * *

Mamoğlu yatmırdı baş ağrısından,
dilinə dəyməyən sözü “eh!” idi.
Millət sürülmüşdü yurd-yuvasından,
cavab istəyənlər cavabdeh idi.

Bir az da söyürdü o, haqtərəfi,
haqqı tapdayırlar, axı, nə haqla?!
Bizim Ağstafa, Qazax tərəfi,
Gəncə tərəfi də
dolmuşdu xalqla.

Gördüm ki, millətin yoxdu arxası,
səsinə qəm çöküb, gözünə hiddət.
Yanında uşağı, bar-barxanası,
millət qapısında qalmışdı millət!

Hamı doğma idi, hamı yad idi,
dözmür dağ adamı aran yerinə.
Raykomda “İnsanlıq” təbliğatıydı,
insan qoyulmurdu insan yerinə.

Mamoğlu çox şeyi düz anlayırdı,
deyirdi nəydi bəs millətin suçu?!
Siyasi Büronu yamanlayırdı,
bizə dil verirdi guya
“dilucu”.

Ermənixasiyyət biri çaşırdı,
qarşıya çıxmışdıq çörəklə, suyla.
Erməni dilində xosunlaşırdı,
İrəvandan gələn bir qonşusuyla.

Neyləyim, dilimdə dondu sualım,
mənası başqaydı bu köçhaköçün.

Pis adam –

o saat tanınır, oğlum,
yaxşıya –
il gərək tanımaq üçün.

Sapand daşı kimi bir söz tulladı,
arada şumladı, əkdı Mamoğlu.
Bir ara q dalınca uşaq yolladı,
nəyi var,
süfrəyə tökdü Mamoğlu.

Ailə içində “gəlmə” ailə,
kişilə nərd vurdu qaş qaralınca.
Bir otaq ayırdı dil-ağız ilə,
o evdə qaldılar bir ev alınca.

Qaynadı-qarışdı evlər-eşiklər,
əkdiilər-biçdiilər, qaldılar orda.
Təzə yurd saldılar köhnə kişilər,
təzə
qəbristan da saldılar orda.

Nizami, əminlə bu söhbət oldu,
Zəlimxan kəndində çay süzdü anan.
Ev evə qovuşdu,
el qürbət oldu, –
köhnə el-obanı xatırlayana.

Gərək uşaqları aparım özüm,
gəzib-dolaşsınlar Vedibasarı.

Dolu tufəngiydi əmində dözümlər,
sel kimi yuyurdu bu daş hasarı.

Apara bilmədi “aparım” deyən,
dərəniz düz oldu, düzünüz dərə.
Kırvəlik görmədi “kırvə” söyləyən,
Kişilik ar gəldi bu kişilərə.

Millətin üstünə bərk düşmüşdülər,
evə buraxmışdıq biz Əhriməni.
Təbrizdən, Vedidən tökülmüşdülər,
ordən fars qovmuşdu,
burdan erməni.

Bu biri “demokrat”,
o biri “köçkün”,
bizim bir millətin iki adıydı.
Vedili Vediyə dönəcək bir gün,
təbrizli Təbrizə qayıtmalıydı.

Gözümdə o Sahil, bu Sahil ağlar! –
məni soraqlayın Araz, Kür boyu.
Dostundan ayrılan –
yeddi il ağlar,
vətəndən ayrılan –
bir ömür boyu.

Xalq azad olmadı dərd-sərindən,
vətənsiz
vətəndə xalqı danırdı.
Yerində olmayan durub yerindən
xalqa “xalq” deyəndə
xalq utanırdı.

Demə, Moskvaymış işləri quran,
dinib-danışanın yanırdı içi.
Erməni – şovinst, fars – aravuran,
biz də Kirovkada¹ –
beynəlmiləlçi.

Tehran “dost” sözünü şübhəli deyir,
nə mənə dost olur, nə sənə qardaş.
Fars qalxıb minbərə,
ya Əli! – deyir,
minbərdən düşəndə
Vazgenə – qardaş.

Farsın türkcə görə baxtı üzdədi,
qurşaqdan yapışır Rüstəm-Zal kimi.
Hafızın, Sədinin adı üstədi,
keyfiyyət nişanlı
saxta mal kimi.

Başı əmmaməli,
ağzı dualı,
İslama layiqmi İslam yayanlar?
Hardadı İskəndər Makedonyalı,
təzədən diz çöksün Dara hökmdar.

* * *

Haram süfrələrdə yeyib doyanlar
aşağı-yuxarı boylanırdılar.
Kirovun büstünü kəndə qoyanlar
Nərimanov deyəndə
xoflanırdılar.

¹ Ağstafada kənd adı olub (*red.*).

O il açılmışdı bir yalanımız,
amma vəziyyətdən çıxmalıydılar.
Tamam dolmamışdı yun planımız,
yunu camaatdan yığmalıydılar.

O illər beş ilə keçilməliyi,
“hey başa salırdı” başbilənimiz.
Siyasi Büroya seçilməliyi
xalqı soymaq ilə seçilənimiz.

Biz də fəxr eləyib əl çalmalıydıq,
tərbiyə bu idi, əxlaq beləydi.
Mal-qoyun yerinə qoyulmalıydıq,
bizimki olsa da, bu xalq beləydi.

Adam göndərmişdi yun idarəsi,
döşəyin içini boşaltdı anam.
Bir kasıb qadının buydu “töhfəsi”,
bu da partiyaya hörmət, ehtiram.

Qatdadı döşəyin boş üzlüyünü,
əlinə keçəni yığırmiş anam.
Apardı gəlninin cehizliyini,
yun yox,

tük qırxırdı Düdəmə Bayram.

O axşam sıxıldı, üzü gülmədi,
dəmir məngənəymiş əli həyatın.
Mənim də üzümə baxa bilmədi,
guya günahkardı biçarə qadın.

Dan üzü, Poyluda erkən durardım,
bilməzdim, nə zaman ötdü bu həftə.
Gedib Hasansuda dərs oxuyardım,
qiyməti anamdan alardım evdə.

Yaşadım, əllərim göyə uzalı,
bilmədim, taleyin oyunu nəydi?
Mənim doğulduğum
Poylu vağzalı,
Kürün qırağında bir qəsəbəydi.

Gah sola əyilir, gah sağa yollar,
canlı xəritədi göz qabağında.
Pompeylə vuruşdu qədim poylular,
min il bundan qabaq
Kür qırağında.

Gözüm yox heç kəsin ev-eşiyində,
gördüyüm o yerlər olubdu mənim.
“Vağzal” bələyində,
“Kür” beşiyində
təkərlər laylamı çalıbdı mənim.

Cırtana qoşulub davaya getdim,
mələklər üzünü sürtdü üzümə.
Bənövşə ətrinə yuxuya getdim,
yovşanlar
ətrini örtüdü üstümə.

Yapışdı əlimdən bir ulu qüvvət,
sənə olmayanda sənsizdi dünya.
Əl-ələ verməsən,
itər cəmiyyət,
kürə şəkillidi, qəlizdi dünya.

* * *

Əsrin ortasında sənin millətin
Qazax çöllərinə sürülməliydi,
pambıq cərgəsitək seyrəlməliydi,

ya kal meyvə kimi tökülməliydi,
sapları çürüyüb sökülməliydi...

Buydu Moskvanın Qafqaz töhfəsi,
buydu Yerevanın iblis hiyləsi,
içi, içalatı, ödü, ciyəri.
Var ol, Azərbaycan,
Odlar ölkəsi.

Demirəm, tələsik get, qılınc götür,
paqonun ya məxmər, ya zərli olsun.
Əmin dediyinə sən iman gətir,
qələmin qılıncdan kəsərli olsun.

Atabəy dövləti bir ailədə,
Zəlimxan kəndində tutubdu qərar.
Qardaşın – Arslandan,
bacın – Afaqdan,
sən də – Nizamidən bizə yadigar.

* * *

Mamoğlu dağıtdı qəmi, kədəri,
dedi, zarafatım qoy yadda qalsın:
– Qulu qardaşımı sürübdülər ki, –
bizim Zəlimxandan gəlib qız alsın.

– Niyə, qız Vedidə tapılmadı mı?
– Burdan aparaydın gərək adamı,
özün istəsəydin, “yox” deyərdilər,
işı ermənilər tez əyərdilər!

Gözəllə dolsa da bütün bir ölkə,
gözəllik taledi,
yazıdı bəlkə?
Savad da qənirsiz kənd gözəliydi,
O, Kür qırağının ən gözəliydi...

Bu da qəm içində zarafat idi,
hər nəslin taleyi bir həyat idi.
Gərək o həyatı sürəsən, oğlum,
gərək öz gözünlə görəsən, oğlum.
Həyatı məntiqlə yaşamaq olmur,
bir taya yığırsan, bir qucaq olmur.

Mamoğlu arada üzr istədi,
köhnə biliyini gətirdi yada:
Rafael deyib ki, çəkmək istədim,
bir gözəl tapmadım İtaliyada!

Bilmədim, heç hardan gəldi ağlına,
Haqqın səsinəmi o qulaq asdı?!
Bir sual versəydim mən Mamoğluna,
Bəlkə Rafaeli heç tanımazdı.

Yəqin, bir söz qalıb onun yadında,
təzə söz oldumu, deyir Mamoğlu.
Gözəllik axtarır qızda, qadında –
qələm götürəndən şair Mamoğlu.

Fikir aparmışdı Qulu kişini,
– Hardan misal çəkdi belə, qıvlasız?
Mamoğlu bilirmiş, yəqin, işini:
Bizim Zəlimxandan tapıldı o qız!

Sonra da bir şeir dedi Mamoğlu,
ay “Hafız” Mamoğlu,
“Sədi” Mamoğlu,
şair doğulmuşdun sən də anadan,
Vaqifim,
Vurğunum sən oldun mənim.
Götürüb gətirdin yataqxanadan,
ev verdin,
evində oxutdun məni.

Dayımın yeganə oğludur, – dedin,
məne dayım qədər doğmadır,
– dedin.

Bizim nəslimizin ilk şairiydin,
nə gözəl oxudun, nə yaxşı dedin:
“Bizim kənddə biri var,
onun adı Yengibar.

Bir arvaddı, bir özü,
yenə də doymur gözü.
Gecə-gündüz qazanar,
əl vurmur ki, azalar.
Dediklərim hər nə var, –
doğrudumu, Yengibar?”

Tənqid eləyirdi o, hər yazanda,
arvad da ərinin tənqidçisiydi.
Gözü bibimdəydi şeir yazanda,
sözü yox,
xoş üzü onun bəsiydi.
Bir də “Qoca Coşqun” –
təxəllüsüydü,
özgəsi deyildi, elə özüydü.

* * *

Zəlimxan kəndinə adı qoyulan,
bəlkə də çoxunun çıxıb yadından.
İyirminci ildə,
belində naqan
qoruyub dağlarda xalq cəbhəsini.
Qaçaqqlar vurubdu,
yıxılıb atdan,
kəndə gətiriblər cənazəsini.

ÇK¹-nin adından yaylım atəşi!
Gəlib NKVD² səslə-soraqla.
Nə qadın qalıbdı, kənddə nə kişi,
tuthatut başlayıb,
yoxlahayoxla.

Anam deyirdi ki, o “dehlim”³ olub,
anam demirdi ki, amma kim olub.

Qıza salam verib, salam almayıb,
bir yol saçlarını sığallamayıb.

Beləcə, qız baxtı gətirməyibdi,
Allah əyməyəni
tale əyibdi.
Anam Zəlimxana gedərdi hərdən,
fikrin çöllərində itərdi hərdən.

¹ Sovetlərin ilk illərində – Fövqəladə Komissarlıq, dövlətin Güc dəstəyi (*red.*).

² Daxili İşlər Xalq Komissarlığı, dövlətin güc dəstəyi (*red.*).

³ Deyikli (*red.*).

Qəbri soruşardı kəndin içində,
bir ömür yaşardı bir gün içində.

* * *

Məhəbbət bir simdə yüz hava çalır,
oxuyan ağlayır,
çalan ağlayır.
Allah, mən görürdüm, anam ağlayır,
anam ağlayanda, dünyam ağlayır.

İnsan yer üzündə bir möcüzəymiş,
bir dəyən olmadı möcüzə nəymiş?!
Dedilər, bədəni –
ruhdu yaşadan,
ruhsuz nə həyat var, nə də bir insan.

Ruh – hisddi,
duygudu,
mənəviyyatdı,
İnsana – ruh doğma, bədəni yaddı.

Ruhu ağlayırmış, bilmirdim, oğlum,
mənə kim deyəydi bunu, kim, oğlum?!

* * *

Bizim içdiyimiz Kürün suyuydu,
yaşadıq oğullu, qızlı, nəvəli.
mən çimib çıxanda –
əsrin sonuydu,
sən Kürdə çiməndə –
əsrin əvvəli.

İsrafil Ağadan, Qaçaq Kərəmdən
analar çox dedi beşiyimizə.

Qoçaqlıq
fənnindən bizə dərs deyən
Kişilik elmini öyrətdi bizə.

Biz yerdən qaynadıq, axdıq, Nizami,
bu dünya çox şeyi sahmana saldı.
Bəlkə bir beşikdən qalxdıq, Nizami,
bəlkə, laylamızı

bir ana çaldı?!

Mənim Nabat anam – el anasıydı,
sənin Savad anan, – o da əvəzsiz.
Min evli Kəsəmən yurd-yuvasıydı, –
Poyluya biz köçdük,

Zəlimxana siz.

* * *

Kəsəmən qızları nə gözüldilər,
Nabatdan, Savaddan bir də gələydi.
Mən də ana deyib üstə qaçaydım,
belə qol-qanaddan bir də gələydi.

İlk eşqim, ilk sözüm, ilk şah əsərim,
Ana laylasıdı – ey ulu Rəbbim!
Nabatım, Savadım, “Rast”ım, “Şüştər”im,
ana muğamatdan bir də gələydi.

Gedənlər qayıdıb gələydi yenə,
oğul anasını görəydi yenə,
yaşayaydı yenə, öləydi yenə,
gedəydi həyatdan, bir də gələydi.

Biz ana yanında yaşadıq, oğlum,
yaşda yox, ürəkdə yaşıdıq, oğlum.
Biz ki bu dastanı başladıq, oğlum,
nə ola, ovqatdan bir də gələydi.

Ürəyimə damıb bilmirəm nədən,
bir gün deyəcəklər: kaş Nizamidən,
kaş Nəriman kimi nəğmələr ötən
bu iki övladdan bir də gələydi.

* * *

Nizami deyir ki,
danmağa dəyməz, –
dünya gözəlləri kənddəydi, qərəz.
Günün şüasını qırıq güzgüdən
Qızların gözünə salardıq hərdən.
Kürün o tayına sapand atardıq,
Qaraca Çobanı xatırladardıq.

İti, ya pişiyi daşnan vurardıq,
kim vurdu? – deyəndə
dinməz durardıq.
Tiyəni bülöyə, daşa çəkərdik,
amma relslər üstə itilərdərdik.

Elə ki, qış gəldi, qurutdu xəngəl!
Arslan¹ “bıcok”² idi, mən bir az əfəl.
Yeyib sinisini təmizləyərdi,
mən “bəsdı” deyəndə,
o, “ver” deyərdi.

¹ Nizaminin qardaşı (*red.*)

² Burada “çevik” mənasında (*red.*)

Adımı divarda, daşda yazmışam,
çinarda

hamıdan başda yazmışam.
Mənə “çinarboylum” deyərdi anam,
boyu çatmazdı ki, öpsün üzümdən.
Özüm əyilərdim, xumarlanardım,
anam ucadaydı hər dəfə məndən.
Mənim də çox əzdi daş ayağımı,
mən gizli tuturdum, sən car eylədin.
Mənim Poyludakı uşaqlığımı
elə bil sən orda təkrar eylədin.

Məndə – mən böyüdüm,
amma

səndə – sən,
uşaq yerişindən, quş dimdiyindən.
Gülü güldən seçir bal arıları,
orda da gül eyni, gül ətri ayrı.

Eyni görünsə də qar dənələri,
hərəsi ayrıca bir rəsm əsəri!

Əkiz doğulsa da insan anadan,
biri güləyəndi, biri ağlayan.

Nə qədər doğulmuş, nə qədər ölmüş,
nə eyni göz yaşı, nə eyni gülüş!

* * *

Atan atayurddan qaçqın olanda
cibində qalbmış köhnə ərizə.
Nə Heydər Əliyev varıydı onda,
nə sən seçilmişdin Milli Məclisə.

ərizəsini
o sənin üstünə yazdı, oğlum.
Qılınc qurşamışdı bütün Haystan,
qan içən qansızın son məramıydı.
Ellər sürülürdü yurd-yuvasından,
“ellər atası”nın sərəncamıydı.

Yanına gələndə dostun-tanışın,
qanın qaynayırsa, o qandan keçib.
Bir də gülüşünə – bu yaz yağışı
əmin deyirdi ki, atandan keçib.

O boy, o buxun da səndədir elə,
divar kürəyi də hörülü durur.
Nəslin bir xalı da keçir nəslə,
ömrün dərkolunmaz qanunu budur.

Vətən düzəldirdi Çar erməniyə,
birinci Pyotrun təlimatıydı.
Dövlətin verdiyi orden, hədiyyə,
hamısı çağrılmış bir bayatıydı.

Sənə and içibdi canından keçən,
eşidər o səni,
çağırsan, oğlum.

Beşikdən məzara Haqqa and içən
məzar ataların oğlusan, oğlum.

* * *

Bizim “Ədəbiyyat və İncəsənət”,¹
bizim o yoldaşlıq, o səmimiyyət,
ordakı böyüyə-küçüyə hörmət,
Nizami, indi də düşür yadıma,
Sən də unutmursan,
heç əskiy olma.

Şahanə buraxdıq o şah əsəri
biz də bizə layiq söz demək üçün.
Qaytara biləydim kaş o illəri
təzədən bir yerdə işləmək üçün.

Hayıf, uşaqları bir-bir itirdik,
jurnalist itirdik, şair itirdik.
Kamilə, Vidadi, Davud, ya Qafar,
necə tez getdilər, hayıf oldular.

Fikir uzaqlara apardı məni,
qışı da, yazı da xatırlayıram.
Sənin düzəltdiyin
qəliz cümləni,
artıq abzası da xatırlayıram.

Ürəyim yanırdı Əsrəf yetimə,
deyirdi, almadı raykom “işimi”².

¹ Yazıçılar İttifaqı və Mədəniyyət Nazirliyinin birgə ədəbi orqanının adı beləydi (*red.*).

² Əsər mənasında (*red.*).

Dövlət başçısının portretinə,
dövlət pul vermədi,
o, ölən kimi.
Üç gün gecikmişdi,
üçcə gün cəmi,
eşidən olmadı mənim zəngimi.
Demək,
“Öldü kral,
yaşasın kral!” –
Bu da Avropadan, Qərbdən bir misal.
Biz onda ayıldığ,
yatdıq təzədən,
onda borclu qaldı Əsrəfə vətən.

* * *

Qəzeti Büroya çıxartmışdılar
yuxarı-aşağı vəzifəlilər.
Mənim də başımı ağartmışdılar –
onda əzazillər,
indi əlillər!

Qəzeti pisləyib irişirdilər,
mənim ayağıma ilişirdilər.
Biri şumlayırdı,
məni əkirdi,
Mərkəz¹ qəzetindən misal çəkirdi.

Biri tərifləyib şairliyimi,
Büroda vururdu qəzetçi kimi.

¹ Moskva qəzetlərinə işarədir (*red.*).

Biri də rəhbəri tərifləyirdi,
yadımda qalmayıb o nə deyirdi.
Birillik iş günüm...

əslində nəydi?
Üçillik bir tarix müzakirəydi.
Mənə dəxli olan, dəxli olmayan,
ortada üçillik səhv ilə nöqsan.
Büro – aşağıının təlimatıydı,
bəlkə də

qurd-quzu əhvalatıydı?!
Nizami, fironluq ələyirdilər,
üstümə toz-torpaq ələyirdilər.
Büroda kimiydi məni “söyənlər”? –
“Getmərim” deyəndə,

“Yox, get”, – deyənlər.
Mənim nəzərimdə görkəmli xadim...
Bayırda yatmışdım, orda ayıldım.
Senatda Sezarı qətlə yetirən,
ordada varıydı, –
altdan ötürən.

Bir arxam varıydı: tək Ulu Öndər, –
O əsl ədalət tərəfdarıydı,
ondan aşağıda: bəy rəftarıydı.
Demişdi: – Get işlə, özünü göstər.
Qəzet ictimai bir təşkilatdı,
çətinliyin olsa... qorxma, həyatdı.
Sən indi katibsən¹, qalsın qoy o da,
burda da gəl işlə, İttifaqda² da.

¹Partiya təşkilat katibi (*red.*).

²Azərbaycan Yazıçılar İttifaqı (*red.*).

Bayraq andı kimi sözü qətiydi,
bəli, Birincinin zəmanətiydi.
O görüş, o söhbət yadıma düşdü,
ilahi bir ülfət yadıma düşdü.
Böyüklər yanında böyüyür insan,
kiçiklər yanında yoxa çıxırsan.

Qalxıb pencəyini düzəltdi bir az,
sonra qalstukda gəzdi əlləri.
Ən ağır anlarda təmkinli, həssas, –
mən belə görmüşdüm Ulu Öndəri.
“Qəzet yaxşı çıxır... oxuyuram mən...”
Şimşək çaxdığını gördüm qəfildən.
Çoxunun gözləri bərələ qaldı,
yerində hərəsi – bir kölə qaldı.

* * *

Bir az yer tərpəndi,
zəlzələ keçdi,
Günümüz Ayazla
“əl-ələ” keçdi,
Bərbəbir atlandı,
bir dələ keçdi.
Mən belə atıldım, o elə keçdi,
mən elə bilirdim, bu bəla keçdi.
Hayıf Cavidlərə və Cavadlara, –
zəkalar qul oldu bisavadlara,
taxtdan kölə düşdü
və kölə keçdi.

Dost-tanış yanında sıxılma, şair,
odlara atdılar,

mən ki yanmadım.

Dövrən sənətkarla yola getməyir,
Füzuli deyəndə mən inanmadım.

* * *

...Bir gün Sədrin otağında¹

yığılmışdılar,

nə danım ki, çətin idi

qəzetdə işim.

Onda sənin tərəfini

saxladı Anar²,

Yalnız onda eşidildi

mənim xahişim.

Soruşdular dünyagörmüş

bir ixtiyardan,

o dedi ki,

yaxşılarla

ekizdi hünər.

Sözə söykənc olmayanda

yıxılır insan,

onda mən də yıxılırdım

sənlə bərabər.

Ədəbiyyat adamıydın,

sən gəlməliydin,

sənə qapı açmaq idi

bizim borcumuz.

¹Yazıçılar İttifaqı nəzərdə tutulur (*red.*)

²Yazıcı Anar (*red.*)

“Ədəbiyyat qəzeti”ndə
yüksəlməliydin,
sən onda bir Ulduz idin,
indi bir Ulduz.

Gələn kimdi? –
mən dedim ki,
tənqidçi gəlib.
Soruşurdu sənə görə
məni əyənlər.
Gördülər ki,
işı sevən bir işçi gəlib,
“İttifaqda bir qazaxlı
artdı” – deyənlər.

Onda Güney həsrətilə
qəzet buraxdıq,
gəzib latın əlifbası
tapdıq birtəhər.
Biz “kirilin” əvəzinə
“əski”də çıxdıq,
bir qəzet də türk dilində!
Sevindi türklər!

O Tay bizə bir səadət
bağışlamışdı, –
Nümayəndə heyətiydi
Təbrizdən gələn.
İstanbul da məktub yazıb,
alqışlamışdı,
Gözlərimdə böyümüşdü
bir az da Vətən.

Əl işdəydi, qulağımız
səsdə-soraqda,
Özümüzdən ağır yükün
altına keçdik.
Biz “kiril”i dəyişdirdik,
gör hansı vaxtda?
Keçdik,
“əski” əlifbaya,
“latın”a keçdik.

Ərdəbilə,
ya Təbrizə
gedən yolumuz
sazımızda qan ağlayıb
hey pərdə-pərdə.
Bəlkə də ilk səfirimiz,
ilk konsulumuz
“Ədəbiyyat qəzeti”ydi
keçən əsrdə?!

Onda “təzə” Nizamnamə
yazdılar, oğlum,
xidmətimin əvəzində
“günahkar” oldum.
Onda qərar beləydi ki,
mən getməliydim...
İndi şirin xatirədi
bu dediklərim.
“Unutmuşam”, desəm də mən,
həqiqət budur,
unudulur
unutmağı
adət edənlər.

Baş nazirin vəzifəsi?
Ya Baş redaktor? –
İkincini seçərdim mən,
“seç”, desəydilər.

* * *

Məni öz dilimdə duyan, anlayan,
bir Ezop dili də öyrətdi mənə.
“İki dildə” yazdım şəri sonradan,
Oxucu o vaxtdan bələddi mənə.

Uzun gecələrdə qalmışdım oyaq,
məni budaq kimi hey əyirdilər.
“Kimin sualı var?”¹

yazmışdım o vaxt,
cavabı özümdən istəyirdilər...

Anlar şübhəliydi, günlər qorxulu,
üz-üzə durmuşdu xeyir ilə şər.
Cavidin qızıyla Cavadın oğlu²
mənim dediyimi təsdiq eləyər.

Latın əlifbası bizə “ləkəydi”,
başa başağrısı, daşı yekəydi.
Almaz İldırımlar,
Əhməd Cavadlar,
Cavid Əfəndilər bir təhlükəydi.

¹Şairin yazdığı poemanın adıdır (*red.*).

²Hüseyn Cavidin qızı və Əhməd Cavadın oğlu. Əsərin ilk variantı yazılarda onlar sağ idilər (*red.*).

Biz üç əlifbada, bir dildə yazdıq,
“əski”də,
“latın”da,
“kiril”də yazdıq.

Bu nəslə o nəslə qarşı qoydular,
ayıraraq qəsd ilə qarşı qoydular.

Getdi gözümüzün ağrı-qarası,
üç şəkllə düşmüşdü bir dildə vətən.
Sağdan sola tərəf yazdığımızı
soldan sağa tərəf yazdıq yenidən.

Beləcə ayrıldıq,
yox, ayrılmaıdıq,
Araz sərhəd oldu, əlifba sərhəd.
Birindən keçəndə, birində batdıq,
boğulduq, nəhayət, axdıq, nəhayət.
Guya əlifbamız qabaq olmayıb,
guya bu torpaqda bu xalq olmayıb.
Guya bu, mədəni dil qurumuydu,
əlifba “sövdası” soyqırımıydı.

Məhəl qoymadılar göz yaşımıza,
düşündük, daşındıq hər çalar üstə.
“Əski”ni –
köçürdük başdaşımıza,
“kiril”i –
qırmızı parçalar üstə.

Əskidən latına dəyişdi həyat,
keçilməz yolları keçdik, nəhayət.

“Əski”də – Füzuli,
“latın”da – Cavad,
“kirildə” Vurğunu yetirdi millət.

Bunu tərəflədik, onu pislədik,
muğamat “yad oldu” həтта tar üçün.
Vətəni verəndə –
məhbəs istədik,
əsl vətənpərvər oğullar üçün.

Bəxtiyar¹ söz açdı “Latin dili”ndən,
Hanı ana dilin, ey ana vətən?!
Gördü ki, şairi millət unudub,
Vətənsiz sayılır vətən şairi.
Dandılar,
üzünü dünənə tutub,
sözünü bu günə deyən şairi.
Əklillər apardıq biz əllər üstə,
düzdük,
gör nə qədər heykəllər üstə.
Rusun, erməninin abidəsiydi,
“xalqın” minnətdarlıq ifadəsiydi!
Qara haşiyələr üstünə bəzən
yazdıq ki, “Əbədi qəlbimizdəsən!”.

Yazanda inandıq, yoxuydu danan,
indi də pozanda bizik inanan.
Ağırdı, əlbəttə, inamsız olmaq,
Nə ölmək mümkündü, nə də yaşamaq.

¹ Şair B. Vahabzadə nəzərdə tutulur (*red.*).

Latın əlifbası müzakirəydi,
mən də Parlamentdə səs verdim ona.
Millət bir salonda ikitirəydi,
iki rəy sığmırdı o bir salona.

* * *

Dalda əl çalanlar qabağa çıxdı,
başımız məst idi,
başımız ayıq.
Füzuli dərdindən yaylağa çıxdı,
biz elə bildik ki, dağ başındaydıq.

Müğənni səhnədə muğam oxuyur,
o da qışqırmasa, əl çalan olmur.
Artistlər əl öpür... nə qədər, oğlum?!..
artistin əlini öpərlər, oğlum.

İçimizdə Cavidlərin üsyanı,
xiffətimiz özümüzdən yekəydi.
Təriflədik iki dildə yazanı,
anası bir, ana dili ikiydi.

Xalq artisti iki dildə oxudu,
başqa xalqın ehtiyacı yoxuydu.
Onda pula bunca həris deyildik,
onda pula –
“əl çirki”di, deyirdik.

Dondurulmuş ət yeyirdik onda biz,
indikindən sağlamıydı mədəmiz.

İndi İran hədələyir bəşəri,
erməninin yanında rus əsgəri.

Onda qadın alverləri yoxuydu,
asardılar,
anrı-bəri yoxuydu.

Qızlara “Cip” bağışlayır kişilər,
kişiliyi – görün, nədə görürlər?!

Məhəbbəti satın alır pul verən
məhəbbətə can verənin əlindən.

Nizamimiz dedi: ər ol, qapı aç,
demədi ki, üzünü aç o qızın?!

Harınların
qarnı toxdu, gözü ac,
millət indi qoy özünü tanısin!

Məhəbbətədi ruhumuzun mayası,
odu sönmür nə əllidə, nə yüzdə.
Qızların da örpəyidi – həyası,
O “örpəyi”
götürməyin o üzdən.

Məmurların xəlvətdə: ya rus qızı,
ya erməni harsınıydı “tanrısı”.

Dovşana – “qaç!”,
tazıya – “tut!” –
deyirlər,
İnfarkt “əkir”,
xərçəng “biçir” o “ərlər”.

Kim ki deyir filankəsi yola ver, –
yedəyini,
demək, başqa ələ ver!

Çətin olur onda bir az yaşamaq,
inanmırsan? –
özün yaşa, özün bax.

* * *

Onda kitabları oxuyurdular,
bir az deyiniirdi onda iqtidar.
Daim narazıydı, daim şübhəli,
biz yazan əliydik, o pozan əli.

Elə ki, bir məddah ortaya düşür,
elə bil başıma bir qaya düşür.

O gün yas yerində bir müdrik insan
mənə deyirdi ki, çıxartma yaddan.
Şahin hökmdara xidmət eləyir,
odur ki, həmişə təzə ət yeyir.
Bülbülün səsidə bizi mat qoyan,
yemi çəyirtgədi, ya da soxulcan.

Ürəyə xal düşür, saçə dən düşür,
Nəzərdə tutduğun nəzərdən düşür.
Məddahlar yetişir, təmizləyən yox,
təmiz adamlar var,
təmiz deyən yox.

Sən yeri düşəndə, eşitdir, oğlum,
həyə qalmayıbdı, dəhşətdir, oğlum.

Gözəl bir şeiri misal çəkəndə,
Homeri, Volteri misal çəkəndə
Cavidi, Sabiri, Yunus İmrəni
eşitdir,
qoy məddah eşitsin səni.

Məddah əzazildi,
üzə ağ olar,
havanı imsilər biri təpinsə.
Məddah bir ev tiksə, ev mafrağ olar,
onu da yel yıxar,
üstündən əssə.

Yaşaya bilmədik qədsiz-qərəzsiz,
nə deyim, beləydi əsrin havası.
Bir məddah görmədim mən
vəzifəsiz,
məmur da görmədim, məddah olmasın.

Qulun
dəyişsə də min bir adəti,
O quldu, dəyişmir qul təbiəti.

Tofiq Hacıyevdən soruş, istəsən,
sənə dərs deyibdi,
sıxılma, desən.
Sənin ustadındı, get, özün axtar,
Ustadla tələbə söhbəti tutar.
Müdrəkdi, əvvəlcə gülümsəyəcək,
müdrək adamlardan misal çəkəcək.
Sözün sonrasını soruşma, nədir,
əvvəli
arifə bir işarədir.

* * *

Dünən bir görüşdə qalxdı bir alim,
mənə üz tutdu ki,
– Mənim şairim,
niyə tənqidçilər yaşaya bilmir,
şairlər yaşayır yüz illər boyu?!

Gördüm, qəm yükünü daşıya bilmir,
– Nizami şairdi bu əsər boyu.
Dedim ki, bəlkə də o möcüzədir,
tənqid elədikcə,
tərif eşidir.

Amma qələminin bir üzü də var, –
dəymə millətinə,
tufan qoparar.
Dəymə tarixinə,
tarixi bilir,
O da şair kimi sevir, sevilir.
Ona qəsd eləmək qəsdinə durma,
o qəsd də görübdü, – üstünü vurma.
Milləti çaşanda görüb o qəsd,
yurdundan qaçanda, görüb o qəsd.

Atası bilirdi, o hardan qaçır,
haraya qaçacaq? – bilmirdi hələ.
Kim qapı bağlayıb, bilirdi naçar,
Kim qapı açacaq? – bilmirdi hələ.

Əjdaha varıydı dağ arasında,
biri Bığ¹,
o biri – bir Əyriburun²
Qırmızı Kreml mağarasında
qəsdinə durmuşdu
o zaman
onun.

¹“Bığ” – Stalin iri, qalın bığ saxlayırdı (red.).

²“Əyriburun” – Mikoyan iri, əyri burnu ilə seçilirdi (red.).

Hələ Nizaminin izi yoxuydu,
taleyi varıydı,

özü yoxuydu.

Ulular qalmadı Ulu Göycədə,
arzular, istəklər yox oldu, Tanrım!
Nizami, bir dəfə qədim Gəncədə,
bir də

Zəlimxanda doğuldu, Tanrım!

Dünyaya qayıtdı dünyadan gedən,
yerin altı vətən, üstü də vətən.

Mənim bir oxucum, ya müsahibim,
Nizami, bəlkə də gülümsəyəcək,
mənə deməsə də, sənə deyəcək, –
Necə?

Şeyx Nizami və gənc bir alim?!
Şairin rəngləri bir az tünd olub,
gör kimi unudub, kimə bənd olub?

Şeyxlə,

Nizami deməyin kimdi?

Mənim yol yoldaşım, müsafirimdi.
Yerdə qərar tutub üç can, bir ürək,
ikisi məndədi,

mən – mənzildə tək.

* * *

Şeyxim, zirvələrin zirvəsi sənsən,
Şeyxim,

Peyğəmbərdən sonra gələnsən.

Dilində İskəndər, haqqın taleyi,
o, dünya fatehi,
sən söz fatehi!
Nə qədər şair var indi dünyada,
Şeyxim,
sən atlısan, onlar piyada.

Başaq döşürürük şeir zəmindən,
bir fikir qalmayıb,
Şeyxim,
deyibsən.

Mən səni görməyi arzulasam da,
Sənsən qələmim də,
yazı masam da.
Yerini soruşsam, Şeyxim, hardasan?
Səsin gələcək ki, yanında,
baxsan.

Sənin hüzurunda mən də bir ruham,
Şeyxim,
sən oyaqsan,
mən yuxuluyam.

Dünyaya Bəhmənyar
və Tusi gəldi,
indi də onların varisi gəldi.

Mahmud Qaşqarının türkçü qələmi,
sənin əlindədi indi, Nizami.
Mən də bir Ulduzdan, bir Aydan oldum,
bir ana südü var, o da bu xalqdı.

Türkün becərdiyi torpaqdan, oğlum,
Nəriman yetişdi,
Nizami qalxdı.

* * *

Şeyxim,
ey Nizami,
şairlər şahı,
adını çağırıb oyatdım, əlbət.
Açıldı üzümə sözün sabahı,
söz də – Haqdan gələn bir əbədiyyət!

Şeyxim,
mən gördüm ki,
ruhun oyaqdı,
isti nəfəsidi ruhlar da yurdun.

Dedim, köməyim ol, yolum uzaqdı,
Qolumdan tutan da, Şeyxim, sən oldun.

Qarışdı beynimdə hisslər, duyğular,
nəydi mən gördüyüm bu rəya,
Şeyxim?
Sadə analardan – dahi oğullar! –
yəqin, möcüzədi bu dünya,
Şeyxim?!

* * *

Mən səni seçmişdim neçə il qabaq,
sən yeni bir nəslin
ilk nəğməsiydin.

Mən onda gənc şair, bir az da qıvraq,
Sən ali məktəbin¹ tələbəsiydin.

“Kimin sualı var?”

yazmışdım onda,
cavab istəyirdim, susurdu millət.
“Mənim sualım var!”

qalxdın salonda,
Səsimə səs verdin, sözümə qiymət.

Deyirdim, nə üçün rəhbər işçilər
aldığı arvada ərə gedirlər?
Qanmazın qanana hökm eləməsi,
deyirdim, həyatın ilk faciəsi.

Mən nə demişdimsə,
onda yozdular,
ürəkdən yox, kağızlardan pozdular.
Dünyamın Sarası köçdü dünyadan,
Sarasız tək qaldım mən də o vaxtdan.

Kim deyir, acımız-ağrımız olmur,
çırpınır,
çalxanır cəmiyyət özü.
Məhəbbət olanda ağlımız olmur,
ağıl olanda da –
məhəbbət özü.

Məni Muşfiqlərə qatasıydılar,
sapand daşı kimi atasıydılar.

¹ İndiki Bakı Dövlət Universiteti (*red.*).

Cavidin, Cavadın getdiyi yerə,
gedib də, əbədi itdiyi yerə.

Onda Rəsulbəyov¹ təkid elədi,
məni Akademik² vermədi ələ.
Onda Səməd Vurğun daha yoxuydu,
Nizami Cəfərov gənciydi hələ.

* * *

Böyük ədəbiyyat qorunmalıydı,
böyük istedadlar yaranmalıydı.
Həqiqət ucadan deyilməliydı,
indi də bu dastan deyilməliydı.

Niyə?
Rusiyada Belinskidən,
sonradan dərs aldı ona dərs deyən.
“Rus ruhu” axtardı sözdə,
sənətdə,
rüşvətə qurşanan bir məmləkətdə.
Qərbin köhnəsinə təzə deyənlər,
onda da varıydı, indiki qədər.
“Xalq” dedi, bu sözdən qorxmadı heç vaxt,
Puşkini kəşf etdi Puşkindən qabaq.

Mənim ürəyimdə hisslər, duyğular,
günəşli-gündüzlü səhər istəyir.

¹ Yüksək hərbi rütbəli ictimai xadim, nüfuzlu dövlət adamı Rəsulbəyov Hüseyn Cümşüd oğlu (*müəllif*).

² Sənət adamlarının yaxın dostu, akademik Əliyev Həsən Əlirza oğlu (*müəllif*).

Dağda dəyə qurub yaşamaq olar,
dağda dağı görmək hünər istəyir.

Mənim müasirim, müasirliyim,
mənim tariximdi, –
tarixçiliyim.
Şübhəm, etirafım, ləyaqətimdi,
zamandan-zamana hekayətimdi.

...Bir çinar varıydı Kür qırağında,
nəğməsi – balaca qol-budağında.
Kölgəsi varıydı – bir-iki qarış,
düzünə xəttiydi – nazik bir qamış.
Quş qonsa, budağı qoparasıydı,
sel gəlsə, özünü aparasıydı.
Gün vursa, istidən quruyasıydı,
kimsə bu çinarı qoruyasıydı.

Mənim tanıdığım bir qoca bağban,
Allah adamıydı, gücü də haqdan.
Qolundan tutan da bir Allah oldu,
yüz ağac əkmişdi, çinar şah oldu.
Bəd əsən yellərdən qorudu onu,
baltalı əllərdən qorudu onu.
Nəzərdən-nəfəsdən qorudu onu,
dinəndən-dinməzdən qorudu onu.
Bir ömrü xərcləyib bir ana verdi,
insandan qoruyub, insana verdi.

Göylərdən yerlərə bir hava gəldi,
çinar kölgəsinə el-oba gəldi.

Yarpaqlar əl çaldı bir meh əsəndə,
şahanə süfrələr şah kölgəsində.
Soruşma, kimidi, kim gəldi-getdi? –
yorulub dincələn, dincəldi getdi.
Bizə çinar qoyub getdi o bağban,
onu xatırla ki,
xatırlanasan.

Sənin də başından küləklər əsdi,
qapından, bacandan küləklər əsdi.
Göylər guruldadı üstünə qəsdən,
yerdə yarpaq kimi əsmədin, əhsən!
Çinara yazmışdın adını bir vaxt,
yənə çinarboylum,
çinar kimi şax!
Sənin kimliyini kim danır, oğlum?
Zaman nehrə kimi çalxanır, oğlum.
“Yağı yağ üstə çıxır,
ayranı ayranlıq olur”.
Başqa cür olsa zaman,
bəylik olur, xanlıq olur.
Onda da nadanlıq olur.

* * *

Hanı Dilcan yolu?!
Ağdam kəhrizi?!
Gərək ziyalılar tirələnməsin.
Birləşsə yumruqdu, açılsa – əldi,
Bakı yüz ildi ki, beynəlmiləldi.
Bakıya kim “doldu?!”

Qaçqın

və köçkün.

Nə üçün? –

biləydi gərək nə üçün?!

İrəvan əhliydi, Qarabağ əhli,

Aranda qırıldı gəlib dağ əhli.

Odlara düşdün sən Odlar ölkəsi,

nalə dilindəydi, qiyam evində.

Ələsgərin sazı, Seyidin səsi

Bakıda səsləndi Muğam evində.

Bakıdan kim getdi?

Kimiydi onlar?

Millətə qaynayıb-qarışmayanlar,

millətin dilində danışmayanlar,

Xəlili,¹Məmmədi² oxumayanlar,

biz ağız açmamış bir mız qoyanlar...

Beşiyi,

məzarı atıb gedəndən,

oğlum, yarımayıb hələ bir vətən.

Səni daşladılar,

kimsə dedi, vur!

Deyirlər, daşlanan daş heykəl olur.

Bəlkə heykəlini yonurmuş Zaman,

ehtiyat edirmiş daş azlığından?!

Xatirə³ qorxubmuş,

axtarıb məni,

tapıbdı yazdığın bir məqaləni.

¹ Şair Xəlil Rza Ulutürk (red.).

² Şair Məmməd Araz (red.).

³ Şairin qızı (red.).

Quran kitabının qoyub altına:
– İlahi, bir xətər dəyməsin ona.

* * *

Qızım, həyat yoxdu döyüşdən kənar,
uduzur həyatda yeyib-yatanlar.

Dünyada bir od var, o da Günəşdi,
Nizami –
Nizami yaşında gəncdi.

Qolu hər çalınan havaya qalxmaz,
doğru deyiblər ki, sel arxa sığmaz,

Oynayar, bəlkə də üstünə düşsən,
Onda da o ruha, o qəlbə əhsən!

Gedib tək qazanar, amma tək yeməz,
üzr istədəndi, üzr istəməz.

Ürəyi yumşaqdı insaf sarıdan,
həmişə seçilib tay-tuşlarından.

Gəncləri təriflər, gəlsin ilhama,
şans verər, ixtiyar verməz o amma.

Dünən Füzulidən Molla Pənaha
Allahlıq elədi, inan Allaha.

Lətifə danışmaq yarışı keçsə,
ilk yer ona düşər, qalan heç kəsə.

Astadan danışar, – dərin və qısa,
eşitməz, yanında qışqıran olsa.

İnsan anasıyla, sevdiyi qızla
qışqıra-qışqıra danışmaz, əsla.

Türkün tarixindən deyir arabir,
amma “dövlət” deyir, o “tayfa” demir.

Özündən deyənə baxar, söz deməz,
sözdə yıxılanı yıxmaq istəməz.

Ən güclü, ən qəddar çıxsa baxtına,
yüksəkdə durar ki, görünsün ona.

Oturub-durduğu kimdisə, qərəz,
təsir eləyəndi, təsirə düşməz.

* * *

Mənə elə gəlir, Nizami, oğlum,
Sən uşaq yaşıdan uşaq deyilsən.
Səni qoruyacaq
 bu GÖZMUNCUĞUM,
özündən özünü qoruya bilsən.

Ağac bar verəndə yüz daş atan var,
tutaq ki, hardasa,

 bir şarlatan var.

Ona vaxt ayırsan, vaxta hayıfdı,
qazandığın “taca-taxta” hayıfdı.

Məni də izləyir bu kor taleyim,
amma Mamoglunun sözü olmasın,
mənə layiq olsun gərək düşmənim, –
mənim
ayağımın tozu olmasın.

Bir karvan yoludu –
bir ömür yolu,
bəzən döyüşlər də təkbətək olur.
İNSAN öz boyundan ucadır, oğlum,
nə görmək mümkündür, nə ölçmək olur.

Bir loğman deyib ki, dost yoxdu, dostlar,
sirr vermə, – dostun da başqa dostu var.

Məni bu hikmətdi çaşdıran öncə,
biz ki dosta açdıq ürəyimizi.

Bəşərin ən böyük kəşfidi, mənə,
dostluq dediyimiz bu ülfət hissi.

Dost kimdi?
Nəçidi?
İkinci bir can!
Bir ürək döyünür bu iki canda.
Dost özü gəlir ki, mənə arxalan,
dost tapmaq çətindi
dost axtaranda.

Düşmən meydanında
mən dost görmüşəm,
Mən dost da görmüşəm, qanlı-bıçaqdı.

Misalmı göstərim? –
İsrafil-Kərəm, –
yuxusuz gözləri hələ oyaqdı.

Bəlkə, öz əslinə qayıdır bəşər?!
Hörmət belə olmaz, qəsd belə olmaz.
Necə dostdular ki? –
“düşmən” deyiblər,
necə düşməndi ki? –
“dost” belə olmaz.

Sabah qonaq qalsan Dərələyəzdə,
sabah Vedibasər desə, hardasan?
Sən dosta arxalan, sən dostu gözlə,
dost da arxalanar, sən arxalansan.

* * *

Nizami, maraqlı bir görüş oldu,
Üstümə
“bir hücum”,
“bir yürüş” oldu.
Orda, o məclisdə böyük bir alim,
(indi heç bilmirəm, mən necə deyim)
Guya söz verəndə,
bir səhv elədi,
mənə “xalq şairi Nəriman” – dedi.
Gördüm ki, diksindi xalq şairimiz,
Amma cavabını verənlər oldu.
O da o məclisdə
birtəhər oldu,
dəyişik düşmüşdü, yəqin, yerimiz?

Bəlkə də sadəyəm, ya sadələvhəm,
ünvanım, taleyim həyatda təkdi.
Məni yaşadacaq amma bu nəğməm, –
Gələcək – bu günü eşidəcəkdi.

Mənim ürəyimin qərəzi yoxdu,
ürək də ürəyə

heyrandı bəzən.

Xalqın gözü kimi tərəzi yoxdu,
özü çəkdiyini çəkir təzədən.

Mən tale şairi, sən xalq şairi,
Allah var eləsin, hər yerdə varsan.
Qoltuqda böyüdün,

qoltuq şairi,

düş yeri, desələr, sən yıxılırsan.

* * *

Sadə şair olmaq –
ayıb deyil ki?!
təzədən ayıldım mən elə bil ki.

Adi görünməsin gərək bu sual,
kimin ürəyini bu söz dəşmədi?!
Fəxri ad almadı böyük Mir Cəlal,
Fəxri Xiyabana Müşfiq düşmədi.
Ələsgər sadəcə bir aşiq oldu,
böyük məclislərə yaraşiq oldu.

Demirəm, bu həyat puçdu, Nizami,
Bu daşa dönmüşlər əsl daşdılar.

Ən uca heykəllər uçdu, Nizami,
Qalxdı o kəslər ki, “yıxılmışdılar”.

Dünyanın kəfkiri¹ hərlənir, demək,
bizim ocağı da bir yandıran var.
Gör, bizə nə deyir indi o Müdrik,
deyir, bu dünyanı dolandıran var.

Yaram sağalmadı söz sarığıynan,
Sevinc özümünkü, qəm bəşəriydi.
Mən səni tapanda Kür qırağından
köməkçim dünyanın bu kəfkiriydi.

Yerin hansı qatı, ya hansı bürcü,
sənə yol açdı ki, o yolu tapdın?!
Əsa götürmədin söykənmək üçün,
tarixdə ən əsas sualı tapdın.

* * *

“Böyük bir alimə vəzifə verdim,
Atatürk mərkəzi! –
get, işlə, dedim.”
Deyirlər, bu sözü Öndər deyibdi,
sonra da o, “İyi günlər!” – deyibdi.
O da Görücüydü,
insanı bəzən,
yaxşı tanıyırdı: üzdən yox, içdən.

¹Nizami Cəfərovun “Dolan, kəfkirim, dolan” əsəri (*red.*).

Nizami, vəzifə – səlahiyyətdi,
bir də yuxarıdan münasibətdi.

Böyük alimlərin yanında dursan,
maşallah, indi də hələ cavansan.
Bir az da gənc idin hələ o vaxtı,
o, yaşa baxmadı,
o, başa baxdı.

Nə bilim, insanı hərdən elə bil
Göydən göstərilər,
yerdə olsa da.
Heyif, xəbər verən çasır arabir,
biri tez, o biri gec düşür yada.

Dünya mürəkkəbdə, adamlar qəliz,
ürəyə yük olub ürək sözü də.
İstedad,
bilirəm,
şərtədi, şübhəsiz,
Şərtədi istedadı görmək özü də.

Vəzifə hərisi qalxsə kürsüyə,
əlvida deyəsən gərək hər şeyə.
Varıydı,
birini mən tanıyırdım,
deyirdim, nə olsun, deyib yanırdım.

Dövlət, dövlətçilik, dövlət işləri,
adi şeylər idi ondan ötəri.
Biri – vəzifəni dondurub gedir,
biri – vəzifəni özəlləşdirir.

Biri də, nə bilim, əvəz eləyir,
bir “kadr” tapınca, o bəs eləyir.
Adam axtarırlar adam yerinə,
adamı qoyurlar avam yerinə.
Vəzifə bölümü, məmur seçimi,
“həyat” sevdasıdı,
“ömür” seçimi.
Nahaq deməyib ki, mömin adamlar:
səhvi özgədə yox, özündə axtar.

* * *

Yuxuda gördüm ki, yola çıxırsan,
Günəşin şüası axır sel kimi.
İri bir dolçanı doldurub ordan
mən sənin arxanca səpdim, Nizami.

Uğurlar!
Getdiyin uzaq mənzilə,
həmişə qoy nurlu çöhrəni görüm.
Dan ulduzu kimi yan innən belə,
hayana baxsam da, mən
səni görüm.

* * *

Səni Antalyada mən başda
gördüm,
Türkün təfəkkürü fikrin şahıydı.
Yüz başdan keçəni bir başda
gördüm,
bu da Azərbaycan intibahıydı.

Səni alqışladı, sənə inandı
tanış olanlarla tanış çıxanlar.
Sən harda “itsən də” tapmaq
asandı, –
qıpçaqsan, gözündən tanımaq olar.

* * *

...Kıprız,
Makedoniya,
Azərbaycan
türkləri.
Antalyada açılır
dünyanın türk səhəri.
Türkoloji qurultay, –
ruhların abidəsi.
Ay-Ulduz bayraqlara
bir kəhkaşan töhfəsi.
“Fərdlər ölür dünyada,
lakin ölməz cəmiyyət”.¹
Birliyə səsləyirdi
türk soyunu bu hikmət.

Geyimlər çeşid-çeşid,
görüşlər təzə-təzə.
İstanbul əl ələyir
Bakıya və Təbrizə.
Ərzrum,
Diyarbəkr,
Bosniya,
Bolqarıstan.

¹ Ziya Göyalpındır (*red.*).

Könüldə neçə duyğu,
yaddaşda neçə dastan.
Bir dildə başa düşür
yüz ləhcədə danışan.

Sənin qurultayındı,
Cavid Əfəndi,
oyan.

“Korun” monoloqunu
yazaq daşa, divara.
İşiq payla, şairim,
zehni kor olmuşlara.

* * *

“Ucundadır dilimin,
həqiqətin böyüyü.
Nə qoydular deyəyim,
nə kəsdilər dilimi”.

Əlibəy,¹

de, məqamdı,
söz ölməsin bətdə.
Nizami səndən deyir,
Sədr vəkalətində.
Tarix səni göstərir
türkən xəritəsində.
Tarixi qanla yazdı
türklər türk qitəsində.
Onun da atasının
sözü qaldı yarıda.

¹ Əlibəy Hüseynzadə (red.).

Vedi dolaylarında, –
zorla köçürüləndə.
Vətəndən qovulanda,
Vətənə sürüləndə.
Vedibasar, –
şahçınar.
Doğradılar kökündən.
Vətən itdi o gündən.
Nizami – pöhrəsiydi.
Vedidə itəsiydi,
Qazaxda bitəsiydi.
Taleyn töhfəsiydi.

* * *

Çingiz xan
dedi bir səs.
Salonda isti nəfəs.
Salonda bir “ixtişas”.
Sevindi türk arkadaş.
Elə bil Ağ dənizdən
içəri dalğa düşdü.
Adı yox,
şan-şöhrəti
dilə-dodağa düşdü.
Rəyasət heyətindən
Çingizi göstərdilər.
Göyərçin qanadıtək
uçdu havada əllər.
Nizami qalxdı,
endi,
gəldi, girdi qoluna.

Çingiz:

– Aka – deyincə

Ustad, – dedi bu ona.

İki qıpçaq bayrağı

sancıldı bir salona.

Göz-gözə bənzəyirdi,

bir az ətli,

qapalı.

O gözlərdən boylanır

türk-qıpçaq İstiqbalı.

O, Manas əslidi,

bu biri – Dədə Qorqud.

Nə sənə güc gələn var,

nə mənə hədə-qorxu.

Yerdə atlar kişnədi,

göydə çaxnaşdı bulud.

Hardasan Manas Aka,

sən də, ey Dədə Qorqud.

Sizin oxlar, nizələr,

əsr-əsr uçdular.

Nizələr nizələrlə

oxlarla toqquşdular.

Siz daşlara yazdınız

tarixi – yəhər üstə.

Biz daşlardan köçürdük

tarixi – dəftər üstə.

Tarixi təzələdik

tarixi əsər üstə.

Dənizdən dənizlərə

üzdü türk gəmiləri.

Türkün hər b gəmiləri,

türkün yük gəmiləri.

Atılanın qoşunu
keçdi Dəclə-Fəratı.
Şumerdə, Balkanlarda
türkün müqəddəratı.
Nizaminin dilində¹
Xaqanın Çin həyatı.
Avropada suladı
Mete –
türk atlarını.
Qədim Roma tanıdı
Şəhid türk adlarını.
Hər xalq öz tarixinə
yazdı soyadlarını.
Türkoloji qurultay –
türkün eşqi, hünəri.
Antalyada açılır
dünyanın
türk səhəri.

* * *

Nizami, “Mərkəz”dən² dost səsi gəlsin,
bizə Nuru Paşa töhfəsi gəlsin.
Gəncədən Bakıya birbaşa gəlib,
sən də arxasınca gəl,
Paşa gəlib.
Ağ atın üstündə dördnala gəlib,
bəla gətirənə bir bəla gəlib.

¹ Nizami Gəncəvinin “İskəndərnamə” əsərinə işarə edir (*red.*)

² Bakıda Atatürk Mərkəzi (*red.*).

Eşq olsun,
can qoydu millət eşqinə,
söz də səngər kimi yaraşır ona.
“Qurbanlıq lazımsa, hazırıq yenə,
azadlıq yolunda Azərbaycana...”.

Döyüş meydanıdı dünya əzəldən,
türkün bayrağı – haqq,
yəhəri – vətən.
Arran torpağının beşiyi Gəncə,
türkün evi Gəncə, eşiği Gəncə.
Oxu, mənim xalqım, ağladıq, yetər,
oturub qəmlənmə, qalx, artıq yetər!

Məni Kayseridə alqışladılar,
mən “Nuru Paşa”nı¹ dedim sinədən.
Üçrəngli bayrağı qaldırmışdılar, –
Türkün bayrağıydı bir də yellənən.

Mənim bir millətim, iki vətənim! –
İstiqlal yurdudu torpağım, daşım.
Bakilər² əlimi sıxırdı mənim,
türkün böyük oğlu, şair qardaşım.

Üçgül³ əl çalırdı qabaq cərgədən,
Şair, bayraq kimi qalx, bayraqdar ol.
Məni Kayseriyə dəvət eləyən
sayın Bələdiyyə Başqanı, var ol.

¹ Şair yeni yazdığı “Nuru Paşa” poemasını nəzərdə tutur (*red.*).

² Yavuz Bülənd Bakilər – Türkiyənin böyük şairi və ictimai xadimi (*müəllif*).

³ Sevinc Üçgül – Kayseri Universitetinin kafedra müdiri, professor-doktor (*müəllif*).

* * *

Necə müqəddəsdi bu qanlı yollar,
Bir karvan yoludu,

köçdü, Nizami.

Qardaş köməyinə gələn oğullar
qardaş qırğınına düşdü, Nizami.

Yellənin Bakıda, türk bayraqları!

Siz də alınacaq, üzü ağsınız.

Məzarlar!

Bəzəyin bu torpaqları,

qalxsanız – hərəniz bir bayraqsınız.

* * *

Mən haqqı çağırdım sənət

yolunda,

sinəmdən boylanan arzudu, kamdı.

Nizami sağımda,

Nazim¹ solumda –

şeirimin vəznidi, on bir hecamdı.

Mənə çox görməsin bunu Yaradan,

yerdən səsləyirəm: tək Ona pənah!

Paxıl adamların qaş-qabağından

məni yox, onları qorusun Allah!

* * *

Milləti bir əsr necə qırdılar,

Evi uçqu oldu, qapısı bağlı.

¹ Şairin oğlu (*red.*)

Doğub törədilər, şükür, artdılar:
ata – vediliydi,
oğul – qazaxlı.

Gözəl Göyçə gölü,
Dədə Ələsgər,
bizim tərəflərdən köçüb nə qədər.
Qalıb evlənənlər ev-eşik oldu,
hər yəhər qaşında bir beşik oldu.
Nə qədər başdaşı, qəbristan durur,
Qazax mahalından bir nişan durur.

Alban torpağıdı o doğma yerlər,
qədim dilimizdə “Loru” deyirlər.
Qalib ordulara qələbə çaldıq,
ordular iz saldı,
biz oba saldıq.

Şəmsəddin Eldəniz,
Xətayi qalxdı,
Arazın bu tayı, o tayı qalxdı.
İstiqbal nəğməli Kür bizim oldu,
biz Yerin olduqca,
Yer bizim oldu.

Yazdıq adımızı daşda, qayada,
O yollar dumandı, çəndi, Nizami.
“Göyçəli” kəndi var Ağstafada,
Göyçədə “Kəsəmən” kəndi, Nizami.
Kəndin adı getdi,
kənd özü qaldı,
hər sönən ocağın bir közü qaldı.

Dəyələr quruldu dağlar döşündə,
bizim Aran köçü yaylağa çıxdı.
Pusquda duranda qonşu dığalar
Kişilər atlandı, qabağa çıxdı.

Qalxdıq Gədəbəydən,
keçdik Gəncədən,
Bələdçi Tovuzdan, aşiq Göyçədən,
çapar Qaraçöpdən, elçi İncədən,
getdi soykökümüz Qazağa çıxdı.

Çoxu şeir yazdı, şairəm, dedi,
Nizami gah Əsli, gah Kərəm dedi.
Mən də tənqidçiyəm, gəlirəm dedi,
şükür, içimizdən bir Qağa çıxdı.

* * *

Qoruduq o bəndi-bərəni, oğlum,
bir tale izlədi hərəni, oğlum.
Tanrı dərgahına daxil düşdülər,
Sən gəldin dünyaya,
sevindi dağlar.
Məftillər üstünə düzülmüşdülər, –
Kənddə qaranquşlar oxuyurdular.

Quşlar quş dilində “qalx” deyirdilər,
sözün Ağstafa kökünə uyğun.
Beşikdən həyata səsləyirdilər,
peyğəmbər işiydi bəlkə bu, oğlum.

Nizami, bəlkə də çıxıb yadından,
Bilmirəm, heç sənə sonra dedimmi? –
Dolaşa düşürüb sən də yuvadan,
Quşa türk dilini öyrətmədinmi?

“Atatürk mərkəzi” onda yoxuydu,
İndi dediklərim onda yuxuydu.
Türklərin türk dili qurultayına
orda,

Türkiyədə sədr sən oldun.
Azadlıq sənə də düşdü payına, –
sən bir Nizamiydin,
bir Vətən oldun.

Onda Savad anan cavan qızıydı,
kənddə o elçisiz, fılansızıydı.
Nizami hardaydı, Allah bilirdi,
Nizami ordaydı, o qucaqdaydı –
Allah bilirdi!
Nizami müqəddəs bir ocaqdaydı,
Allah bilirdi.

Alim cərgəsinə qatılmamışdı,
qələm döyüşünə atılmamışdı.

Hələ olmamışdı “uç” deyən ona,
Zəlimxan kəndindən Vaşinqtona.

Qədim türk dilinə yiyəlik etmək –
belə yazmamışdı alnına fələk.

Ya Milli Məclisin gedib adından
“Danış” deməmişdi hələ Yaradan.
Ona istedadı hədiyyə verən,
bircə şey demişdi:
daima öyrən.

* * *

Seçki başlayanda narahat oldum,
gedə bilməmişdim Ağstafaya.
İstədim rayona teleqram vurum,
mənim də səsimi alsınlar saya.

Dedin, dostlarımız qınayar bizi,
düz başa düşməzlər düz işimizi.
Gördüm ki,
ağılda məndən zirəksən,
sən orda gərəksən, burda gərəksən.

* * *

Şagird dostlarından
birini gördüm,
onun dəftərində
şerini gördüm.
Bir-iki bəndini
əzbər deyirdi,
“Cığır...”, “Meşə yolu...”
nələr deyirdi?!

Sonra Zəlimxanda
tarixi bir gün,
rəsmiini çəkirəm
mən o görüşün.

* * *

Cavanların
məclisiydi –
özləriydi.
Dedikləri –
özlərinin
sözləriydi.
Bağda gözəl
bir ziyafət
qurmuşdular.
Ziyafəti
“bağdan xəlvət”
qurmuşdular.
Əslində bir
hörmət-izzət
qurmuşdular.
Kim bilirdi
nə deyəcək,
sözü nəydi?
Nizamiylə
görüş üçün
bəhanəydi.

* * *

Biri bir az
sarıyanız,
biri kürən.
O biri də
zarafatcıl,
deyib-gülən.

Birinin də
 çallaşıbdı
 qara saçı.
İçlərində
biri də var –
 təzə Hacı.
Namazının
 vaxtı keçsə,
 üzü dönər.
Özündən yox,
 özgəsindən
 gileylənər.
Kökü də var,
 arığı da,
 gödəyi də,
Dili – arı
 pətəyi də.
Onu sancır,
 bunu sancır
 arada bir.
Amma motal
pendirini
 tərifləyir.
Deyir Holland
pendirinin
 adı çıxıb.
Fatma qarı
 gəlib burda
 Fatı çıxıb.
Fatının da dadı çıxıb.

Direktordan,
 gözetçidən,
xidmətçidən –
kim yadında
 nə qalıbsa
deyir hərdən.
Biri zəngi
 belə vurdu,
 elə dedi.
Biri sinif
 rəhbərindən
 şillə yedi.
Bu, Rəhimlə,
 o, Mahmudla
 dalaşıbdı.
Üstü-başı
 mürəkkəbə
 bulaşıbdı.
Biri tütün
 gəzdirirdi
 ciblərində.
Bilmişdilər
 evlərində.
Bir dostu da
 asta gəlir,
usta gəlir,
 yavaş-yavaş
Nizaminin
 üstə gəlir.
Kefi kökdü,
 tutub onu
 tut arağı.

Sağlıq deyir
İsfəndiyar,
susur hamı.
– Kimi seçdi
Ağstafa,
Kür qırağı?
Nizamini.
Mənim sinif
yoldaşımı.
Boy-buxun da
yerindədi,
danışiq da.
Böyük-böyük
adamlarla
tanişliq da.
– Maşallah de,
İsfəndiyar,
gözün dəyər.
– Sən üzərrik
yandırarsan
keçib gedər.
– A Nizami,
mən işsizəm
çoxdan bəri.
Orda tapşır,
Bakıdadı
rəisləri.
Ceyhan xətti
burdan keçir,
bizim kənddən,
atım da var,
gedim-gəlim,
dəyim hərdən.

* * *

Bu dünyanın
toxu da var,
acı da var.
Qonşuluqda
“bir Cəmilə
bacı” da var.
O da gəlib
deputatın
xahişinə.
İstəyir ki,
təpər olsun
bir işinə.
– Bir oğlum var,
ipə-sapa
yatan deyil.
Kişinin də
ona gücü
çatan deyil.
Elə elə,
sözümüzə
baxsın uşaq.
O da bəlkə
bir deputat
oldu sabah.

* * *

Başqa dostu
Qabil qalxdı
məzələnib.

Vallah, bu gün
qanım yaman
təzələnib.
Qabil kimdi?
Bir həsir, bir
məmmədnəsir.
Deputatla
araq vurur,
çörək kəsir.
A Nizami,
polislərdən
xilas elə.
İstəyirsən
gəl burda bir
iclas elə.
Maşınım var,
özüm kimi
geri çəkir.
Tökülübdü,
sentrovoy
əyri çəkir.
Beş-on manat
qazananda
gəlib tutur.
“Yarı sənin,
yarı mənim...”
sözü budur.
Tapşır məni,
de, nədir ki,
cındır maşın?!

Naruşenni
eləsəm də,
baş qoşmasın.
Eşidəndə,
qoy bilsin ki,
arxası var.
Arxan yoxsa,
arxan üstə
yıxacaqlar.

* * *

İndi Fazil
sağlıq deyir:
– İnan, Qağa,
əvvəl bir az
maya qoydum
tək uşağa.
Əsgərlikdən
saxlatdırdım
mən birtəhər.
Bir naxoşluq
kağızı var,
daşdan keçər.
İndi mənə
“Hərbi məktəb”
deyib durur.
Nə qədərdir?
Verim Qağa, –
dərdim budur.

* * *

İsa qalxıb
keçənləri
yada salır.
– Yadındamı?
Nizamidən
xəbər alır.
– Direktor bir
“4” vermişdi,
“5” istədin.
Açdın-tökdün,
kitabları
eşələdin.
Nizami də
cavab verir
zarafatla,
köhnə dostla
köhnə faktla.
– Sən Müşair
müəllimdən
bir “3” aldın.
Rus dilində
danışanda
lap korladın.
İsmi tapdın,
feli yedin,
söz baş-ayaq...
Mən nə dedim?
– Dedin gedək,
top oynayaq.

İndi köhnə
bir “Moskviç”
bir də mənəm.
Orda-burda
saxlayırlar,
sürəmmirəm.
Məndən sənəd
istəyirlər,
olmur daha.
Ordan – Bakı
QAİ-sindən
düzəlt, Qağa.
– Oğurluqdu...
Sənədi yox,
filanı yox...
Sözlərimin
yalanı yox,
yarğanı yox...
Bu söz bir az
düşündürür
deputatı...
Başqa səmtə
yozmayaq biz
zarafatı...

* * *

Gülə-gülə
dərdlərini
deyirdilər.
Dərdlərinin
fərqlərini
deyirdilər.

Rayondakı
vəziyyəti
deyirdilər.
Çəkdikləri
əziyyəti
deyirdilər.
Bir-birinin
üzlərinə
deyirdilər.
Özlərindən
özlərinə
deyirdilər.
Kənddə yaddan
çıxmışdılar.
Rayonda da
siyahıdan
çıxmışdılar.
Deputatlar
görüb yola
salmışdılar.
Tərif deyib,
gül verib,
əl çalmışdılar.
Adları da yadlarında
qalmamışdı.
“Necəsiniz?” –
biri xəbər
almamışdı.
Üzdən-gözdən
görürdük ki,
toxuydular.

Yanımızda olanda da
yoxuydular.

Amma indi
düz deməyə
gəlmişdilər.

Söz əhlinə
söz deməyə
gəlmişdilər.

Sonra “Yetim”
Firdovsini
dinlədilər.

Necə gəldi,
elə səpdi
arpasını.

Toyuq kimi,
cücə kimi
dənlədilər,

hərə bir az
doldurdu öz
torbasını.

Deməyəndə,
deyirlər ki,
avamdılar.

Deyəndə də
deyirlər yox,
tamamdılar.

A Nizami,
üç-dörd uşaq
atasıyam.

İndi gedib
türmədəmi
yatasıyam?

Şifer uçub,
köhnəlibdi
o daş-divar.
Əlim də heç
gətirmir ki,
biləm nə var.
– Yox, “Yetimə”
üç ev düşür,
mənəcə, olar.
Şiferi də
mən alaram,
bazarda var.
Türməyə də salan olsa,
mən qoymaram.
Qorxma, “Yetim”,
pislər varsa,
mən də varam.

* * *

“Yetim” içdi
qədəhini
sona kimi.
“Tut” işlədi
qana kimi.
Bu əhvalat
gəlib çatdı
şair
Nərimana kimi.
Osman gəldi
gülə-gülə
ona kimi.

Ali məktəb
 illərindən
 üzübəri,
bir yerdədi
 yeməkləri,
 içməkləri.
Yazı-pozu
 işlərinə
 baxan odur.
Deputata
 yaxınlardan
 yaxın odur.
Söz deyəndə
 tələsdirməz
 tələssə də.
Yersiz ağız
 açmayıbdı
 bir kəsə də.
Türkiyənin
 Baş naziri
 nitq edəcək.
Deputatlar
 yerlərində
 olsun gərək...

* * *

Görüşdülər,
 ayrıldılar
 gülə-gülə.
Bir sərnəcdən
 su səpdilər
 evdən çölə.

– Tanrı sənə
 kömək dursun.
– Sən də bizə.
Əvvəl sözü
 “Yetim” dedi,
 sonra İsa.

* * *

Bir ana göz tikib sənin adına,
Bir dostun heyrandı istedadına.

Uğurla başladın seçdiyin yolu,
sənin sevincinə şarikik biz də.
Şair Nizamimiz yaşayır, oğlum,
yaşasın tənqidçi Nizamimiz də.

Uçdum, zirvələrə qonan mən oldum,
Şairlik oduna yanan mən oldum.
Sözdən heykəlini yonan mən oldum,
daşdan heykəlini yonana salam.

Gördüm hörmətini eldə-obada,
könlün sıgallandı doğma yuvada.
Bacın Aybənizə, anan Savada,
ordan da Afaqa, Aslana salam.

“Nizami” dastanım, “Paşa” dastanım,
qoşa qanadımdı, qoşa dastanım.
Yaşa, məndən sonra yaşa, dastanım,
desinlər dastandan – dastana salam.

2008–2010. Bakı-Ağstafa-Bakı.

MÜNDƏRİCAT

Poema sənəti və Nəriman Həsənzadənin poemaları (<i>Nizami Cəfərov</i>).....	5
Nuru Paşa.....	13
Qarabağdan gələn var	35
Qafqaz.....	63
Kimin sualı var?	69
Zümrüd quşu.....	203
Bəyanat	347
Şəhid atası Şərif qağaya məktub.....	363
Qadın	375
Sabir.....	401
Səfirə məktub.....	417
Həsərət.....	427
Nizami	443

Nəriman Həsənzadə
Seçilmiş əsərləri
IV cild
Bakı, "Aspoliqraf", 2022

Tərtibçi
Gülxani Pənah
filologiya üzrə elmlər doktoru, dosent

Naşir
Elşən Məmmədov

Koordinator
Ruslan Ələkbərov

Rəssam
Arif Hüseynov

Dizayner
Səbinə Məmmədova

Üzqabığının dizaynı
Təhmasib Mehdiyev

Korrektor
Günəl Məmmədova

Çapa imzalanmışdır 21.11.2022.
Format 60x90 1/16. Fiziki çap vərəqi 32,5.
Sifariş 127. Tiraj 650.

**"Aspoliqraf LTD" MMC-nin mətbəəsində
çap olunmuşdur.**

Bakı, AZ1052, F.Xoyski küç.,151
e-mail: aspoligraf.ltd@gmail.com
Tel.: (+994 12) 567-81-28/29

*Qədim həqiqətdi, bəlkə, nağıllar,
İnsan don geydirib sevincə, qəmə.
Bəzən həqiqətmiş, demə, yuxular,
Bəzən həqiqətlər yuxuymuş, demə...*

Nəzi

